

Mid term evaluatie van het Vlaams Programmadocument voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013

Achtergronddocument

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van:

Vlaamse overheid

Departement Landbouw en Visserij

afdeling Monitoring en Studie

Bart Van Herck, IDEA Consult

Ariane Wautelet, IDEA Consult

Rein Dessers, IDEA Consult

Ann Verspecht, UGent

Paul Arts, Soresma

Rik De Vreese, VUB

Vlaamse overheid

Mid term evaluatie van het Vlaams Programmadoecument voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013

IDEA Consult, Universiteit Gent, Soresma, VUB

30 november 2010

Rapport, 322 blz

Depotnummer: D/2010/3241/454

Departement Landbouw en Visserij
afdeling Monitoring en Studie
Ellipsgebouw (6de verdieping)
Koning Albert II - laan 35, bus 40
1030 Brussel
Tel. 02 552 78 20 - Fax 02 552 78 21
✉ e-mail: ams@vlaanderen.be

Vermenigvuldiging en/of overname van gegevens zijn toegestaan mits de bron expliciet vermeld wordt:

Mid term evaluatie van het Vlaams Programmadoecument voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013, uitgevoerd door IDEA Consult, Universiteit Gent, Soresma en VUB in opdracht van de Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.

Graag vernemen we het als u naar dit rapport verwijst in een publicatie. Als u een exemplaar ervan opstuurt, nemen we het op in onze bibliotheek.

Wij doen ons best om alle informatie, webpagina's en downloadbare documenten voor iedereen maximaal toegankelijk te maken. Indien u echter toch problemen ondervindt om bepaalde gegevens te raadplegen, willen wij u hierbij graag helpen. U kunt steeds contact met ons opnemen.

Wilt u op de hoogte gehouden worden van onze nieuwste publicaties, schrijf u dan in op de AMS-nieuwsflash via de onderstaande link:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw/studies/nieuwsflash>

INHOUDSOPGAVE

p.

DEEL 1: ALGEMENE UITVOERING VAN HET PROGRAMMA 11

1	Inleiding: Context en doel van de evaluatie	13
1.1	Mid term evaluatie PDPO II	13
1.2	Evaluatieteam	14
1.3	Begeleidende stuurgroep	15
1.4	Indeling van dit rapport en leeswijzer	16
2	Algemene uitvoering van het programma	17
2.1	Financiële voortgang	17
2.2	Horizontale evaluatievragen	21
2.2.1	<i>Aandacht voor specifieke sociale en structurele kenmerken</i>	21
2.2.2	<i>Complementariteit tussen Europese programma's</i>	22
2.2.3	<i>Synergie tussen de assen</i>	23
2.2.4	<i>Geïntegreerde aanpak plattelandsontwikkeling</i>	23
2.2.5	<i>Technische bijstand</i>	24
2.2.6	<i>Vlaams Ruraal netwerk</i>	25
2.2.7	<i>Gender</i>	26
3	Aanbevelingen voor monitoring	28

DEEL 2: EVALUATIE VAN DE UITVOERING VAN DE MAATREGELEN 33

1	Methodologie	35
1.1	Evaluatie-aspecten	35
1.2	Methode en informatiebronnen	35
1.2.1	<i>Monitoringinformatie</i>	35
1.2.2	<i>Additionele informatie beheersdiensten</i>	36
1.2.1	<i>Workshops</i>	37
1.2.2	<i>Interviews</i>	37
1.2.3	<i>Cases</i>	37
1.2.4	<i>Andere bronnen</i>	38
1.3	Aanpak evaluatie uitvoering LEADER	38
2	Uitvoering van de maatregelen ter verhoging van de competitiviteit van de landbouw	40
2.1	Maatregel 111-A: Opleiding in de Landbouw	40
2.1.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	40
2.1.2	<i>Budget</i>	40
2.1.3	<i>Implementatie en beheer</i>	43
2.1.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	45
2.1.5	<i>Efficiëntie</i>	49
2.2	Maatregel 111-C: sensibiliseringprojecten duurzame landbouw	50
2.2.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	50
2.2.2	<i>Budget</i>	51
2.2.3	<i>Implementatie en beheer</i>	51
2.2.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	52
2.3	Maatregel 112: Vestiging van jonge landbouwers	58
2.3.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	58
2.3.2	<i>Budget</i>	59
2.3.3	<i>Implementatie en beheer</i>	59
2.3.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	60

2.3.5	<i>Efficiëntie</i>	64
2.4	Maatregel 114: Bedrijfsadviesstelsysteem voor land- en tuinbouwers.....	64
2.4.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	64
2.4.2	<i>Budget</i>	64
2.4.3	<i>Implementatie en beheer</i>	65
2.4.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	66
2.4.5	<i>Efficiëntie</i>	68
2.5	Maatregel 121: Investerings in landbouwbedrijven	68
2.5.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	68
2.5.2	<i>Budget</i>	69
2.5.3	<i>Implementatie en beheer</i>	70
2.5.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	72
2.5.1	<i>Efficiëntie</i>	75
2.6	Maatregel 123-A: Verhoging van de toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten	76
2.6.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	76
2.6.2	<i>Budget</i>	76
2.6.3	<i>Implementatie en beheer</i>	78
2.6.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	78
2.6.5	<i>Efficiëntie</i>	80
2.7	Maatregel 311-A Investerings m.b.t. diversificatie van landbouwactiviteiten	81
2.7.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	81
2.7.2	<i>Budget</i>	81
2.7.3	<i>Implementatie en beheer</i>	83
2.7.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	84
2.7.5	<i>Efficiëntie</i>	87
3	Uitvoering van de maatregelen m.b.t. natuur, milieu en landschap	88
3.1	Maatregelen 212/213: Vergoeding Natuur	88
3.1.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	88
3.1.2	<i>Budget</i>	88
3.1.3	<i>Implementatie en beheer</i>	89
3.1.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	89
3.1.5	<i>Efficiëntie</i>	90
3.2	Maatregel 214: Agromilieumaatregelen	91
3.2.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	91
3.2.2	<i>Budget</i>	93
3.2.3	<i>Implementatie en beheer</i>	94
3.2.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	94
3.2.5	<i>Efficiëntie</i>	98
3.3	Maatregel 216 Inrichtingsmaatregelen door landbouwers in het kader van de Kaderrichtlijn Water.....	98
3.4	Maatregel 221: Bebossing van landbouwgronden.....	98
3.4.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	98
3.4.2	<i>Budget</i>	99
3.4.3	<i>Implementatie en beheer</i>	99
3.4.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	100
3.4.5	<i>Efficiëntie</i>	103
3.5	Maatregel 227: Niet-productieve investeringen in bossen	103
3.5.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	103
3.5.2	<i>Budget</i>	103
3.5.3	<i>Implementatie en beheer</i>	104
3.5.4	<i>Output, bereik en resultaat</i>	105
3.5.5	<i>Efficiëntie</i>	107
4	Uitvoering van de gebiedsgerichte maatregelen (Assen 3 en 4) _	108
4.1	Algemene aspecten van uitvoering.....	108
4.1.1	<i>Beheersdienst</i>	108
4.1.2	<i>Uitvoeringsgebied</i>	108
4.1.3	<i>Gebiedsgerichte coördinatie</i>	109

4.1.4	<i>Kwaliteit van de projecten</i>	112
4.1.5	<i>Toepassing van de LEADER-methodiek</i>	114
4.1.6	<i>Efficiëntie</i>	120
4.1.7	<i>Bereik van vrouwen en jongeren</i>	121
4.1.8	<i>Overzicht en stand van zaken projecten</i>	121
4.2	Maatregel 313: Bevordering van toeristische activiteiten	125
4.2.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	125
4.2.2	<i>Output</i>	125
4.2.3	<i>Resultaat</i>	126
4.3	Maatregel 321: Basisvoorzieningen voor de economie en plattelandsbevolking	127
4.3.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	127
4.3.2	<i>Output</i>	127
4.3.3	<i>Resultaat</i>	128
4.4	Maatregel 322: Dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling	129
4.4.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	129
4.4.2	<i>Output</i>	130
4.4.3	<i>Resultaat</i>	130
4.5	Maatregel 323: Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed	131
4.5.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	131
4.5.2	<i>Output</i>	131
4.5.3	<i>Resultaat</i>	132
4.6	Maatregel 331: Intermediaire dienstverlening (opleiding en vorming van ruraal ondernemerschap)	133
4.6.1	<i>Beschrijving en doelstelling van de maatregel</i>	133
4.6.2	<i>Output</i>	133
4.6.3	<i>Resultaat</i>	135

DEEL 3: EVALUATIE VAN DE EFFECTEN (IMPACT) 137

1	Methodologie	139
1.1	Horizontale en gedifferentieerde benadering	139
1.2	Netto impact en controlegroepen	141
1.2.1	<i>Propensity score method</i>	141
1.2.2	<i>Controlegroepen bij de evaluatie van milieu en leefkwaliteit</i>	142
1.3	Andere methodologische opmerkingen	143
1.3.1	<i>Data over VLIF investeringen</i>	143
1.3.2	<i>Koppeling tussen VLIF en FADN</i>	144
1.3.3	<i>Fixed effects dynamische regressie</i>	144
1.3.4	<i>Bronnen en analyses m.b.t. milieu</i>	145
2	Verbetering van het concurrentievermogen	148
2.1.1	<i>Verruimen marktaandeel en afzetmarkt (toegevoegde waarde)</i>	148
2.1.2	<i>Verhoging van de efficiëntie en van de arbeidsproductiviteit</i>	171
2.1.3	<i>Verhoging van de werkgelegenheid</i>	173
2.1.4	<i>Verbetering van de productietechnieken en - processen, innovatie</i> ..	174
2.1.5	<i>Kwaliteitsverbetering</i>	175
3	Verhogen van de maatschappelijke meerwaarde en betrokkenheid m.b.t. landbouw (transparantie, veiligheidsnormen)	176
3.1	Effect van het bedrijfsadviesstelsel	176
4	Behoud van de landbouwactiviteiten	177
4.1	Effect van investeringen in de land- en tuinbouwsector	177
4.2	Effect van vestigingssteun	177
5	Verhogen menselijk potentieel en managementvaardigheden ..	179
5.1	Effect van het bedrijfsadviesstelsel	179
5.2	Effect van gebiedsgerichte werking (As 3 en LEADER)	179

6	Duurzaam gebruik van materialen en grondstoffen	181
6.1	Beperking energieverbruik	181
6.1.1	<i>Aanpak</i>	181
6.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	183
6.2	Beperking waterverbruik	185
6.2.1	<i>Aanpak</i>	185
6.2.2	<i>Analyseresultaten</i>	185
7	Verbetering van het milieu	187
7.1	Beperking bodemerosie	187
7.1.1	<i>Aanpak</i>	187
7.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	189
7.2	Reductie stikstofverlies	192
7.2.1	<i>Aanpak</i>	192
7.2.2	<i>Analyseresultaten</i>	195
7.3	Beperking ammoniakemissie en geurhinder	198
7.3.1	<i>Aanpak</i>	198
7.3.2	<i>Analyseresultaten</i>	200
7.4	Productie van hernieuwbare energie	202
7.4.1	<i>Aanpak</i>	202
7.4.2	<i>Analyseresultaten</i>	202
7.5	Reductie emissie broeikasgassen	204
7.5.1	<i>Aanpak</i>	204
7.5.2	<i>Analyseresultaten</i>	205
8	Verbetering van de natuurlijke en biologische kwaliteit	208
8.1	Evolutie akker- en weidevogelpopulaties	208
8.1.1	<i>Aanpak</i>	208
8.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	210
8.2	Evolutie High Nature Value Farmland	212
8.2.1	<i>Aanpak</i>	212
8.2.2	<i>Analyseresultaten</i>	214
9	Opwaardering cultuurlandschappen	218
9.1	Inzet agromilieumaatregelen op landschappelijk waardevolle gebieden	218
9.1.1	<i>Aanpak</i>	218
9.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	218
9.2	Effect van gebiedsgerichte werking	219
10	Verbeteren van gemeenschapsvoorzieningen	221
11	Diversificatie van plattelandseconomie	223
11.1	Effect van investeringen mbt diversificatie van landbouwactiviteiten (121 + 311)	223
11.2	Effect van gebiedsgerichte werking	223
12	verhogen bestuurskracht van lokale besturen (governance)	224
13	Convergentie tussen (plattelands)gebieden	225
13.1	Sociaal-economische ontwikkeling landelijke regio's	225
13.2	Convergentie tussen regio's onderling	227
DEEL 4: BEREKENING IMPACTINDICATOREN		229
1	Economische groei	233
2	Tewerkstellingscreatie	235
2.1	Investeringen in land- en tuinbouw	235
2.2	Indirecte impact van opleiding en bedrijfsadvies	236
2.2.1	<i>Cursussen, stages en korte vormingen (maatregel 111)</i>	236
2.2.2	<i>Bedrijfsadvies (maatregel 114)</i>	236

2.3	Bevordering toeristische activiteiten en LEADER projecten	237
2.4	Conclusie.....	238
3	Arbeidsproductiviteit _____	239
4	Terugdringen van de vermindering van de biodiversiteit _____	241
4.1	Evolutie akker- en weidevogelpopulaties	241
4.1.1	<i>Aanpak</i>	241
4.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	243
5	In stand houden van landbouwgebied met hoge natuurwaarden	245
5.1	Evolutie High Nature Value Farmland	245
5.1.1	<i>Aanpak</i>	245
5.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	246
6	Verbeteren van de waterkwaliteit _____	249
6.1	Reductie stikstofverlies.....	249
6.1.1	<i>Aanpak</i>	249
6.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	252
7	Bijdrage in het terugdringen van de klimaatverandering _____	256
7.1	Productie van hernieuwbare energie	256
7.1.1	<i>Aanpak</i>	256
7.1.2	<i>Analyseresultaten</i>	256
7.2	Reductie emissie broeikasgassen	258
7.2.1	<i>Aanpak</i>	258
7.2.2	<i>Analyseresultaten</i>	259
DEEL 5: ALGEMENE CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN		261
BIJLAGEN		267
Bijlage 1:	Bibliografie _____	269
Bijlage 2:	Lijst van afkortingen _____	269
Bijlage 3:	Lijst van tabellen _____	274
Bijlage 4:	Lijst van figuren _____	279
Bijlage 5:	Overzicht evaluatievragen in het GTEK _____	281
Bijlage 6:	Evaluatiematrix _____	297
Bijlage 7:	Enquête Windmakers _____	299
Bijlage 8:	Propensity score method _____	301
Bijlage 9:	Monitoringtabel Assen 3 en 4 _____	321

Deel 1: ALGEMENE UITVOERING VAN HET PROGRAMMA

1 INLEIDING: CONTEXT EN DOEL VAN DE EVALUATIE

1.1 Mid term evaluatie PDPO II

Deze mid term evaluatie kijkt terug op de uitvoering van de maatregelen uit het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013 (PDPO II) over de jaren 2007 tot en met 2009. De evaluatierichtsnoeren uit het **Gemeenschappelijk Toezicht- en Evaluatiekader (GTEK)** dienen daarbij als leidraad.¹

Het GTEK bevat de **gemeenschappelijke evaluatievragen** die werden opgesteld voor alle programma's voor plattelandsontwikkeling in de EU. Het bevat evaluatievragen per maatregel en horizontale evaluatievragen over het ganse programma. Samen meer dan 100 vragen.²

Naast deze verplicht te beantwoorden vragen, zijn er voor deze tussentijdse evaluatie ook **programmaspecifieke vragen** gesteld door de Vlaamse overheid, met name:

- Welke bijdrage levert de uitvoering van het PDPO II aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water?;
- In welke mate hebben de investeringen (maatregel 121) een bijdrage geleverd aan de verbetering van de milieu- en natuurkwaliteit?;
- Wat zijn de effecten van de mainstreaming van Leader (aard van de projecten, resultaten)? Leader is in de huidige programmaperiode (2007-2013) onderdeel van het PDPO en daarmee ook onderworpen aan de PDPO-systematiek. Om te kunnen beoordelen of het Leaderprogramma leidt tot de juiste, beleidsmatige wenselijke projecten, is het noodzakelijk een beter beeld te krijgen van de effecten van mainstreaming en van de verschillen met de Leader+ periode.

Samengevat kan het doel van de Mid term evaluatie worden beschreven als volgt:³

Doelstellingen Mid term evaluatie PDPO II

- Nagaan of de uitvoering van het programma naar plan verloopt en in lijn met de vooropgezette doelstellingen (voortgang en coherentie);
- Nagaan of de doelstellingen worden gehaald (effectiviteit en impact) met een economische inzet van de middelen (efficiëntie);
- Factoren opsporen die bijdragen tot het welslagen of mislukken van de maatregelen en het programma, ook op vlak van duurzaamheid. Vanuit dit perspectief vormt deze tussentijdse evaluatie al een insteek voor PDPO III;
- Vaststellen van goede praktijken;
- Nagaan of in het licht van voorgaande activiteiten, bijsturing van de strategie of de uitvoering van het programma noodzakelijk of gewenst is;
- Verder verfijnen van de evaluatiemethodologie (bv. de operationalisering)

¹ Zie http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/document_nl.pdf.

² De volledige lijst met evaluatievragen steekt in bijlage.

³ Zie artikel 86, paragraaf 6, van Verordening (EG) nr. 1698/2005, met eigen aanvullingen.

van de 7 impactindicatoren) in samenwerking met de opdrachtgever en de beheersdiensten.⁴

Het evaluatieteam koos er voor om in het kader van deze tussentijdse evaluatie geen grootschalige bevraging te organiseren naar de begunstigden. Gezien we ons nog vroeg in de uitvoering van het programma bevinden, weegt de meerwaarde van de bevraging niet op tegen de last voor de begunstigden. We moeten ons bewust zijn dat ze 2 jaar geleden zijn ondervraagd voor de ex post evaluatie PDPO I en ook zullen moeten gemotiveerd worden voor de bevraging van de ex post evaluatie van PDPO II.

1.2 Evaluatieteam

Voor de uitvoering van deze tussentijdse evaluatie heeft IDEA Consult een consortium gevormd met de vakgroep Landbouweconomie van UGent, met Soresma en met de vakgroep Menselijke Ecologie van de VUB.

- **IDEA Consult** is een onafhankelijk economisch analyse- en adviesbureau, gespecialiseerd in 'research based consultancy'. IDEA heeft ruime ervaring m.b.t. plattelandsontwikkeling en was eerder projectleider voor de mid-term en ex-post evaluatie van PDPO I en de ex ante evaluatie van PDPO II. Ook de Midterm (+ herziene tussentijdse) van Leader+ werd door IDEA gecoördineerd. IDEA Consult evalueert diverse maatregelen binnen de assen 1, 3 en 4 en treedt op als projectcoördinator.
- **Soresma** n.v. is een onafhankelijk studie- en adviesbureau dat in opdracht van overheden, organisaties en bedrijven actief is in verschillende werkgebieden. Soresma richt zijn evaluatie-activiteiten op de natuur- en milieumaatregelen binnen As 2.
- **Universiteit Gent, vakgroep Landbouweconomie, Landbouwpolitiek en Rurale milieu-economie** richt zich vooral op de relatie tussen het landbouwbedrijf en zijn omgeving en hoe dit wordt beïnvloed door het beleid. In deze evaluatie gaat hun bijzondere aandacht naar de impact van investerings- en vestigingssteun aan land- en tuinbouwers.
- **Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Menselijke Ecologie** richt zich op duurzame ontwikkeling en is gebaseerd op een interdisciplinaire aanpak. Eén van de onderzoeksdomeinen is planning voor bossen en groenvoorziening in stedelijke gebieden. Zij concentreren zich tijdens deze evaluatie op de impact van de bosmaatregelen.

⁴ Voor deze denkoefening maakt het evaluatieteam gebruik van inzichten op Europees niveau, meer bepaald vanuit het 'Evaluation Network for Rural Development' (Working paper on Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors. 2010, 216p).

Het evaluatieteam bestond uit volgende personen:

IDEA Consult (projectleiding)	Bart Van Herck
	Rein Dessers
	Ariane Wautelet
Universiteit Gent	Ann Verspecht
	Jeroen Buysse
Belconsulting	Paul Arts
VUB	Rik De Vreese

1.3 Begeleidende stuurgroep

De stuurgroep, die de evaluatieopdracht heeft begeleid, bestond uit:

Organisatie	Naam
Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie (AM&S) - opdrachtgever	Dirk Van Gijseghem
	Ellen Maertens
	Michael Van Zeebroeck
Agentschap voor Landbouw en Visserij, Afdeling Organisatie en Strategisch Beleid (AOSB)	Belinda Cloet
	Els Soenen
Departement Landbouw en Visserij, afdeling Structuur en Investerings (SI)	Daniël De Laender
	Luc Uytdewilligen
Departement Landbouw en Visserij, afdeling Markt- en inkomensbeheer (MIB)	Anja Bockstal
	Lieven Van Waes
Vlaamse Landmaatschappij (VLM), afdeling platteland	Karolien Michiel
	Nadine Vantomme
	Davy De Dobbeleer
Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Land- en Bodembescherming, Ondergrond en Natuurlijke Rijkdommen (ALBON)	Petra Deproost
Departement Landbouw en Visserij, afdeling duurzaam landbouwontwikkeling (ADLO)	Jean Steenberghen

1.4 Indeling van dit rapport en leeswijzer

Dit rapport is opgebouwd in vijf delen:

- In dit **eerste deel** wordt stil gestaan bij de **algemene uitvoering van het programma**. Er wordt ingegaan op de financiële voortgang en een aantal horizontale thema's worden behandeld (keuze en relevantie van de maatregelen, complementariteit met andere Europese programma's, synergie tussen de assen, geïntegreerde aanpak plattelandsontwikkeling, de besteding van de middelen voor Technische Bijstand, de werking van het Vlaams Ruraal Netwerk en de gelijke behandeling van mannen en vrouwen).
- **Deel II** van dit rapport gaat integraal over de **uitvoering** van de individuele maatregelen. Per maatregel komen volgende aspecten aan bod: aantal en aard van de projecten, opgenomen middelen, begunstigen, efficiënte aanwending van de middelen, kwaliteit van de implementatie.
- **Deel III** behandelt het **effect** van de maatregelen. Daarbij wordt nagegaan of de maatregelen een impact hebben geressorteed op de vooropgezette resultaatgebieden (concurrentievermogen, milieukwaliteit, ...). Zoals hierboven aangehaald, hebben de meerderheid van de EU-evaluatievragen te maken met effect (resultaten en impact).
- In **Deel IV** besteden we afzonderlijke aandacht aan de **berekening van de 7 impactindicatoren** uit het GTEK.
- In de **conclusies (Deel V)** gaan we in op de belangrijkste bevindingen die we deden tijdens de evaluatie. Er worden ook aanbevelingen geformuleerd voor de volgende programmeringsperiode.
- Tot slot bevat **Deel VI** een aantal **bijlagen** die voor de afbakening of tijdens de uitvoering van de evaluatie werden gebruikt.

Regelmatig worden de verschillende maatregelen uit het programma, enkel genoemd met het nummer van de maatregel. Voor de lezer die niet met deze nummers is vertrouwd, kan men de beschrijving van de maatregelen terugvinden in zowel Tabel 2 (financiële voortgang) als in Bijlage 1: (evaluatievragen per maatregel).

2 ALGEMENE UITVOERING VAN HET PROGRAMMA

2.1 Financiële voortgang

Hieronder bespreken we de algemene financiële voortgang van het programma. De details per maatregel worden verder besproken in Deel 2:.

Eind 2009 was er 3 jaar van de uitvoeringsperiode van PDPO II verstreken. In onderstaande tabel geven we de richtcijfers van de geplande bestedingen over de looptijd van het programma. Er is een vrij lineaire verdeling van de middelen over de looptijd, waarmee we bedoelen dat de jaarlijks voorziene budgetten afgerond ongeveer 1/7 van het totale budget bedragen. Eind 2009 zou naar planning **38,8%** van de middelen moeten zijn besteed.

Tabel 1: financiële planning PDPO II (enkel EU-middelen, in €)

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Totaal
34.321.591	32.398.196	31.763.135	35.863.669	38.608.994	39.970.240	41.291.994	254.217.819
13,5 %	12,8 %	12,5 %	14,1 %	15,2 %	15,7 %	16,2 %	100 %
38,8 %			61,2 %				

Bron: beheersautoriteit PDPO II (incl. extra financiële middelen Health Check, Economisch Herstelplan)

Voor het geheel van het programma zien we in bijgaande tabel dat de uitbetalingen met **40%** zeer goed op schema zitten. Per as en per maatregel zijn er evenwel belangrijke verschillen op te merken. We gaan er hierna op in.

Tabel 2: Uitgaven 2007-2009 in relatie tot het budget PDPO II⁵

Maatregel	Omschrijving	Budget (EU + VL)	Uitbetaald 07-08-09	Realisatie
111	Opleiding en voorlichting in de landbouw	37.688.677	15.360.650	41%
112	Vestiging van jonge landbouwers	50.702.533	28.703.126	57%
114	Bedrijfsadviesstelsysteem voor land- en tuinbouwers	18.976.540	4.929.642	26%
121	Investeringsmaatregelen in landbouwbedrijven	303.781.190	151.389.578	50%
123	Verhoging van de toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten	34.207.737	1.328.224	4%
125	Infrastructuurontwikkeling (uitdovende maatregel)	373.280	78.490	21%
132	Deelname door landbouwers aan voedselkwaliteitsregelingen	18.873.497	0	0%
133	Voorlichting en afzetbevordering van Vlaamse producten erkend als BOB/BGA/GTS	255.403	0	0%
AS1	-	464.858.857	201.789.710	43%
212	Vergoeding Natuur buiten Natura 2000	3.094.416	301.917	10%
213	Vergoeding Natuur binnen Natura 2000	2.613.062	919.962	35%
214	Agromilieumaatregelen	159.924.015	70.520.099	44%
216	Inrichtingsmaatregelen door landbouwers in kader van kaderrichtlijn water	560.064	0	0%
221	Bebossing van landbouwgronden	2.714.208	1.118.015	41%
227	Niet productieve investeringen in bossen	2.312.806	860.918	37%
AS 2	-	171.218.571	73.720.910	43%
311	Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten	33.674.060	8.925.035	27%
313	Bevordering van toeristische activiteiten	4.466.817	3.152.362	71%
321	Basisvoorzieningen voor de economie en plattelandsbevolking	5.232.230	1.420.313	27%
322	Dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling	9.516.850	2.741.925	29%
323	Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed	14.153.637	1.928.541	14%
331	Intermediaire dienstverlening (opleiding en vorming van ruraal ondernemerschap)	971.520	1.758.000	181%
AS 3	-	68.015.113	19.926.176	29%
413	Lokale ontwikkelingsstrategieën leefkwaliteit/diversificatie	32.021.757	894.979	3%
421	Samenwerkingsprojecten met andere plattelandsgebieden	1.250.000	0	0%
431	Werking plaatselijke groepen	8.005.440	1.159.622	14%
AS 4	-	41.277.197	2.054.601	5%
500-A	Technische bijstand	8.980.828	1.066.101	12%
TOTAAL	-	754.350.566	298.557.499	40%

⁵ Het budget is inclusief de wijzigingen n.a.v. de Healthcheck en het Economisch Herstelplan (goedgekeurd door de Europese Commissie op 10 december 2009). Daardoor kwam 29.507.430 euro (ELFPO) extra ter beschikking voor de maatregelen 121, 123, 214 en 311 voor de prioriteiten klimaat, hernieuwbare energie, biodiversiteit, waterbeheer en herstructurering zuivelsector.

De uitbetalingen zijn inclusief de top-up middelen van Vlaanderen voor agromilieumaatregelen (€ 40.863.377 extra Vlaams geld bovenop de vereiste Vlaamse cofinanciering).

Wat de uitgaven per maatregel betreft, zijn er verschillende maatregelen die voorop liggen wat uitbetalingen betreft, maar ook een belangrijk deel waar de voortgang sneller werd verwacht. Van de 24 maatregelen:

- Zitten 6 maatregelen op schema (tussen 35% en 50% uitbetalingen), waaronder de maatregelen met het grootste budget (investerings- en agromilieumaatregelen);
- Liggen 3 maatregelen voor op schema (>50%), waaronder vestigingssteun en toeristische activiteiten. Uitschieter is maatregel 331 (intermediaire dienstverlening) met een 'overschrijding' van 81%.
- Liggen 15 maatregelen achter op schema (<35%), met opvallend ook vier maatregelen die nog niet zijn aangevat;

Onder de maatregelen die **voorop** liggen op schema, zijn er twee van de grootste maatregelen, met name vestigingssteun en investeringssteun. Deze situatie verdient bijgevolg bijzondere aandacht. Aan hetzelfde ritme zijn er middelen tekort om de ganse programmeringsperiode rond te maken. Dat een grotere selectiviteit of een verlaging van de steunpercentages zich opdringt, is ook duidelijk voor de Vlaamse overheid, getuige een aantal recente maatregelen.⁶ Het opsparen van dossiers voor een volgende programmeerperiode moet worden vermeden, teneinde het volgende programma niet te belasten. Bij de overgang van PDPO I naar PDPO II is dit duidelijk wel gebeurd.

De overschrijding op maatregel 331 is mede te verklaren door het feit dat het om een nieuwe maatregel gaat. Het budget werd onderschat. Anderzijds houdt men bij de selectie van As3 projecten ook meer rekening met de kwaliteit van de projecten, dan met het beschikbare budget per maatregel. Dat dit laatste van secundair belang is, moge blijken uit het feit dat in 2010 werd beslist om het budget voor de maatregel 331 fel op te trekken. Het extra budget komt daarbij van andere gebiedsgerichte As3 maatregelen waar er een onderbesteding was.

Daarnaast zijn er de maatregelen met vertraging: de maatregelen binnen As 4 en in minderen mate As 3, maatregelen 123, 132, 133 en 216. Toelichting:

- Waar de assen 1 en 2 een goede voortgang kennen, is dat voor As 3 en meer nog As 4 zeker niet het geval. Merk op dat binnen As 4 reeds 247 projecten werden goedgekeurd, maar dat slechts 3% van het budget werd gespendeerd (ter vergelijking: binnen As 3 werden er 165 projecten goedgekeurd en werd reeds 31,5% van de middelen uitgegeven). Deze situatie binnen de assen 3 en 4 kan verklaard worden door:
 - de specificiteit van de Leader aanpak (As 4), die vereist dat eerst lokale ontwikkelingsstrategieën worden opgesteld en Plaatselijke Groepen worden gevormd, vooraleer projecten kunnen worden goedgekeurd en middelen besteed.⁷
 - investeringsprojecten worden op een bepaald jaar vastgelegd, maar worden pas later gerealiseerd (max. 2 jaar vertraging mogelijk op basis van de N+2 regel). Bij As 3 bv. zijn de eerste 'grote budgetten' maar half 2009 uitbetaald. Ze hadden betrekking op de goedgekeurde projecten van 2007.

⁶ In september 2010 werden de steunpercentages voor investeringen verlaagd met 2% en werd de steun voor zonnecellen en -boilers verlaagd van 30% naar 8%.

⁷ De vorming van Provinciale Managementcomités voor As 3 verliep wel zeer vlot. De PMC's waren al in juni 2007 opgericht, terwijl het PDPO II programma maar in november 2007 door de Europese Commissie werd goedgekeurd.

- Voor maatregel 123 (agro-voedingsbedrijven) verloopt de voortgang traag. Op de korte termijn zou er evenwel een sterke verbetering van de situatie komen (op dit moment 4%), dankzij betalingen die in de 'pijplijn' zitten. De achterstand op deze maatregel vormt geen noemenswaardig probleem. Via het systeem van oproepen, kan dit snel ingelopen worden.
- Voor de maatregelen 132 (voedselkwaliteitsregelingen) en 133 (voorlichting en afzetbevordering van Vlaamse producten) werd de toepassing de voorbije maanden verfijnd, zodat de maatregelen in 2011 van start kunnen gaan.
- Maatregel 216 (inrichtingsmaatregelen in het kader van de kaderrichtlijn water) werkt via een oproepsysteem, door de VLM op gang te brengen. Sinds kort werd de maatregel bijgesteld en wordt verwacht dat daarmee de beletsels zijn weggewerkt om een eerste oproep te lanceren.

2.2 Horizontale evaluatievragen

In dit onderdeel wordt ingegaan op vragen die betrekking hebben op de vormgeving en omkadering van het programma in zijn geheel. De verschillende aspecten die worden behandeld refereren naar horizontale vragen uit het GTEK:

- Aandacht voor specifieke sociale en structurele kenmerken;
- Complementariteit met andere Europese programma's;
- Synergie tussen de assen?;
- Geïntegreerde aanpak plattelandontwikkeling;
- Technische Bijstand;
- Vlaams Ruraal Netwerk en Europees netwerk voor plattelandontwikkeling;
- De gelijke behandeling van mannen en vrouwen (gender).

2.2.1 Aandacht voor specifieke sociale en structurele kenmerken

In een van de horizontale evaluatievragen (H5) wordt gevraagd of het programma erin is geslaagd om in te spelen op de specifieke kenmerken van de landbouwactiviteiten, voor wat de sociale structuur aangaat en de structurele en natuurlijke omstandigheden.

Wat de **sociale structuur** betreft, werd tijdens de SWOT analyse vastgesteld dat het inkomensniveau van de land- en tuinbouw in Vlaanderen lager ligt dan het Vlaamse gemiddelde. Vandaar dat globaal met het PDPO werd ingezet op het verhogen van de economische leefbaarheid van de sector d.m.v. toekomstgerichte investeringen. Naast dit algemeen uitgangspunt zijn er bovendien ook maatregelen in het programma die specifiek gericht zijn op het versterken van de sociale structuur. We denken daarbij o.a. aan:

- Modules m.b.t. arbeidsveiligheid en dierenwelzijn in het bedrijfsadviessysteem;
- De steun aan jonge landbouwers om zich te vestigen;
- Diversificatiesteun voor landbouwbedrijven die rechtstreekse verkoop willen uitbouwen of meer maatschappelijk georiënteerde vormen van dienstverlening (educatie, toerisme, ...).

Hoewel in Vlaanderen geen **structurele of natuurlijke omstandigheden** gelden zoals in meer afgelegen of bergachtige Europese regio's, zijn er niettemin landbouwers die beperkingen ondervinden omwille van ruimtelijke of landschappelijke omstandigheden. Een aantal maatregelen zijn hier specifiek op gericht. We denken daarbij in het bijzonder aan compensaties die worden betaald voor landbouwers die in kwetsbare zones natuur te maken hebben met striktere bemestingsnormen, landbouwers in erosiegevoelige gebieden of landbouwers die binnen beheergebieden vallen van de Kaderrichtlijn Water.

Ook in de loop van het programma werden maatregelen genomen opdat bepaalde economische ontwikkelingen niet zouden leiden tot sociale problemen in de land- en tuinbouw. Onderstaande voorbeelden mogen dit illustreren:

- Er werden extra middelen voorzien via het Economisch Herstelplan op het moment de melkveesector had te kampen met lage prijzen. Binnenkort

wordt ook een oproep gelanceerd binnen de maatregel 123 (agrovoeding).

- Er werd naar aanleiding van de financieel-economische crisis een systeem ingevoerd van vervroegde uitbetaling van steun teneinde liquiditeitsproblemen in de land- en tuinbouw te vermijden.

2.2.2 Complementariteit tussen Europese programma's

Een belangrijke zorg van de Europese Commissie is de goede afstemming van de verschillende Europese programma's in de lidstaten.

Tussen Pijler 1 (inkomenssteun) van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en Pijler 2, is er een duidelijk verschillende focus en bijgevolg geen overlap.

Een potentiële overlap tussen EFRO en PDPO is wel aanwezig. In Vlaanderen worden evenwel maatregelen genomen om dubbelfinanciering te vermijden. Deze initiatieven situeren zich zowel op het niveau van de opmaak, de uitvoering als op niveau van het beheer van het programma:

- **Opmaak:** bij de opmaak van de programmeringsdocumenten worden afspraken gemaakt over de programma-inhoud en maatregelen, teneinde overlap en dubbelfinanciering te voorkomen.
- **Uitvoering:** Waar overlap mogelijk is worden afspraken gemaakt. Zo is er met EFRO een mogelijke overlap voor een aantal prioriteiten die vallen onder de gebiedsgerichte werking van PDPO II. Om hierrond problemen te vermijden, werd een dubbel toetsingscriterium ingebouwd, zowel inhoudelijk als qua begunstigde. Terwijl EFRO zich prioritair richt op activiteiten met een duidelijk economische finaliteit en individueel ondernemerschap, zijn de gebiedsgerichte plattelandsacties van PDPO II (Assen 3 en 4) eerder algemeen gebiedsgerichte initiatieven van onder meer lokale besturen, verenigingen en plattelandsactoren. EFRO-projecten die eerder onder PDPO thuis horen, worden door de EFRO administratie doorgestuurd.
- **Beheer:** vertegenwoordiging in elkaars beheersstructuren. Om de complementariteit tussen de programma's extra te waarborgen, wordt tevens vertegenwoordiging voorzien in elkaars structuren. Zo is er een afgevaardigde van de minister bevoegd voor Landbouw vertegenwoordigd in de Comité van Toezicht van het EFRO-programma en zijn er afgevaardigden van alle ministers in het toezichtcomité van PDPO II. Ook in de technische werkgroepen van PDPO (assen 3 en 4) werden vertegenwoordigers van het Agentschap Economie met kennis van EFRO opgenomen.

Het **Europees Visserij Fonds** en het Europees Fonds voor Plattelandsontwikkeling hebben weinig raakvlakken door de duidelijk uiteenlopende doelen en doelgroepen, met uitzondering van aquacultuur. Projecten en activiteiten die omschakeling van landbouw naar aquacultuur betreffen zullen niet gefinancierd worden van het ELFPO, zij vallen onder het EVF. Het beheer van het Europees Visserij Fonds is eveneens een bevoegdheid van het beleidsdomein Landbouw en Visserij. Afstemming tussen beide fondsen is dus gegarandeerd.

2.2.3 Synergie tussen de assen

De synergie tussen de assen (interne coherentie) werd reeds uitgebreid behandeld in de ex ante evaluatie. Om herhaling te vermijden gaan we er daarom slechts kort op in:

- Hoewel elk van de assen zijn eigen finaliteit heeft, worden er bruggen geslagen tussen de maatregelen. **De aandacht voor natuur en milieu** is sterk aanwezig doorheen het ganse programma. Waar As 2 rechtstreeks op deze prioriteit is gericht, wordt ook binnen As 1 de investeringssteun gericht op milieu-investeringen (ammoniakemissiearme stallen, mechanische onkruidbestrijding, energiebesparing, ...) en worden de maatregelen opleiding en bedrijfsadvies voor een deel op het verbeteren van het milieu en het landschap gericht. Noodzakelijke investeringen voor milieu-beheerovereenkomsten (As 2) zijn ook opgenomen in de investeringssteun (As 1), bijv. een mechanische wiedeg. Ook in de assen 3 en 4 is aandacht voor milieu en landschap (bv. maatregel 323 rond landelijk erfgoed).
- Ook binnen de assen zelf is het programma consistent. As 1 is gericht op het ondersteunen van een professionele landbouw en agro-voedingssector. De verschillende maatregelen zijn allemaal op ditzelfde doel gericht. Zo gaat investeringssteun voor vernieuwde technologieën hand in hand met de steun voor opleiding. De bedrijfsadviessystemen (BAS) helpen landbouwers te zoeken naar een interessante ontwikkelingspiste voor hun bedrijf en daarenboven worden ze via deze BAS geholpen bij de snel veranderde wetgeving. Verderop in de keten zorgt de steun naar de agro-voedingsindustrie voor de professionalisering van de sector. Binnen As 2 stellen we eenzelfde consistentie vast, gericht op het verbeteren van het leefmilieu en de biodiversiteit.
- Tot slot vormt ook de gebiedsgerichte aanpak (de assen 3 en 4) een samenhangend geheel. De provincies of regio's kunnen weliswaar eigen accenten leggen, maar oriënteren hun initiatieven vanuit dezelfde set van maatregelen.

2.2.4 Geïntegreerde aanpak plattelandsontwikkeling

Plattelandsontwikkeling, en bijgevolg ook plattelandsbeleid, vraagt om een horizontale, geïntegreerde aanpak. Gelet op de sectorale indeling en organisatie van de besturen op alle niveaus, vormt dit een bijzondere uitdaging. Vraag in het kader van deze evaluatie: op welke manier draagt het PDPO II bij tot een geïntegreerde aanpak van plattelandsontwikkeling in Vlaanderen?

Geïntegreerde aanpak op project- (As 3) en gebiedsniveau (As 4)

Plattelandsontwikkeling veronderstelt een geïntegreerde actie op gebiedsniveau (regio's, provincie), een gecoördineerde aanpak binnen Vlaanderen en een goed overleg tussen de plattelandsregio's en de hogere besturen (Vlaanderen, België, Europa).

Op basis van het programma (o.a. de activiteiten van het Vlaams Ruraal Netwerk) is er zeker meer contact tussen de plattelandsregio's en de hogere overheden. De voornaamste effecten situeren zich evenwel in de regio's zelf. Vanuit de Assen 3 en 4 wordt heel nadrukkelijk gestreefd naar een geïntegreerde aanpak op projectniveau. Zowel de promotoren van As 3 als As 4 worden aangespoord om hun projecten op een gebiedsgerichte en geïntegreerde manier

op te zetten (onderdeel van de selectiecriteria). Dankzij PDPO II komen in de Vlaamse plattelandsregio's partnerschappen tot stand over sectoren heen.

Binnen As 4 reikt de ambitie trouwens verder dan de projectmatige samenwerking. Door de opmaak van een Lokale Ontwikkelingsstrategie en het beheer van het programma door een Plaatselijke Groep, beoogt men de noodzakelijke onderbouw op te zetten in de plattelandsregio's om te komen tot geïntegreerde plattelandsontwikkeling. Via de PG-werking ontstaan er in de diverse plattelandsregio's structurele contacten tussen de diverse actoren in plattelandsontwikkeling.

Het duurzame karakter van deze werking is evenwel beperkt en sterk gelinkt aan de beschikbare Leadermiddelen. De impact van de coördinerende visie en structuur wordt bovendien sterk afgezwakt door het geheel van subregionale netwerken en structuren die bestaan in de Vlaamse (plattelands)regio's (RESOC's, regionale landschappen, vormen van welzijnsoverleg, archeologische diensten, toeristische structuren, ...).⁸

Overleg tussen departementen op het Vlaamse niveau

Naast de bijdrage van PDPO aan meer geïntegreerde projecten en regiowerkingen, brengt PDPO via zijn beheers- en coördinatiestructuren (toezichtscomité, uitvoeringscomité) ook op het Vlaamse niveau de belangrijke actoren die betrokken zijn bij het plattelandsbeleid dichterbij elkaar. Sectorale vertegenwoordigers die op hetzelfde terrein actief zijn, maar doorgaans geen of weinig contact hebben, ontmoeten elkaar via PDPO. Vanuit dat oogpunt is het programma smeerolie voor meer samenwerking tussen departementen i.f.v. een meer gecoördineerd plattelandsbeleid. Eenzelfde effect speelt zich af op niveau van de provincies, waar via projecten en overleg in het kader van PDPO meer wisselwerking ontstaat tussen de diensten.

Sterkere coördinatie met ruimtelijk beleid onderzoeken

Niettemin resten er nog opportuniteiten om te komen tot een meer geïntegreerd plattelandsbeleid. De link vanuit het programma naar ruimtelijke ordening is volgens ons nog een van de belangrijkste schakels die verder dient uitgewerkt te worden. Er is zo goed als geen ruimtelijke toets in het geval van landbouwinvesteringen. Meer coördinatie en afstemming op dat vlak lijkt ons gewenst (bv. principes rond agrarische architectuur meenemen in investeringen).

2.2.5 Technische bijstand

Ongeveer 8,9 miljoen Euro of 1,2% van het budget (EU+VL) van PDPO II wordt voorbehouden voor wat men noemt 'Technische bijstand'. Vanuit deze maatregel worden acties georganiseerd en gefinancierd van de beheersautoriteit die te maken hebben met voorbereiding, beheer, toezicht, evaluatie en voorlichting. Ook de kosten voor de verplichte evaluatie door een externe evaluator vallen onder deze post, de kosten voor de uitvoering van het communicatieplan, alsook de kosten die gepaard gaan met het Vlaams Ruraal Netwerk (zie volgend punt).

Het budget Technische Bijstand stelt de beheersautoriteit in staat om naast het technische beheer van het programma, ook volgende effecten te bewerken:

⁸ Deze problematiek is mede het voorwerp van de interne staatshervorming die in het Vlaams Regeerakkoord wordt vooropgesteld.

- **Capaciteitsverhoging** van alle betrokkenen via de activiteiten van het Ruraal Netwerk;
- Duidelijke voortgang inzake **beleidsevaluatie en monitoring**, met o.a. volgende initiatieven:
 - Binnen PDPO II wordt een aparte medewerker ingezet voor de monitoring en de coördinatie van de inspanningen op dat gebied door de verschillende beheersdiensten;
 - Het bijhouden van milieufiches bij elke VLIF investering, wat inhoudt dat de milieueffecten van het programma duidelijker in beeld komen;
 - Permanente ongoing evaluatie, wat zich uit in de deelstudies die de afgelopen twee jaar werden uitgevoerd m.b.t. biodiversiteit en landbouwgebieden met hoge natuurwaarden (HNVF);
 - De nadruk, ook tijdens deze evaluaties om nieuwe inzichten te verwerven m.b.t. evaluatie van de effecten (bv. PSM methodiek, zie verder).
- **Communicatie** over het Vlaamse platteland, op basis van het communicatieplan dat door de beheersautoriteit werd opgesteld en de initiatieven van het Vlaams Ruraal Netwerk.

2.2.6 Vlaams Ruraal netwerk

Het Vlaams Ruraal Netwerk valt in het Vlaams PDPO onder de maatregel 'Technische Bijstand'. De activiteiten van het netwerk zijn gericht op de realisatie van volgende doelstellingen

- Doelstelling 1: breed sensibiliseren rond plattelandsontwikkeling;
- Doelstelling 2: activeren door opsporing, analyse en verspreiding van goede praktijken;
- Doelstelling 3: ondersteunen door het aanreiken van algemene en thematische informatie en voorlichting.

Met zijn werking richt het netwerk zich op het gehele veld van plattelandsactoren, incl. projectpromotoren, landbouwers, middenveldorganisaties, lokale overheden etc.

Het Vlaams Ruraal Netwerk is fysiek ingebed in het Departement Landbouw en Visserij, waar ook de Coördinerende cel Europees Plattelandsbeleid (beheersautoriteit) onder ressorteert. Het kan op die manier functioneren als een verbindend orgaan tussen de verschillende beheersdiensten, en de interactie tussen hen en de plattelandsactoren in het veld versoepelen.

Het Vlaams Ruraal Netwerk ondersteunt de uitvoering van alle maatregelen binnen PDPO en volgt in haar werking een as-overschrijdende benadering, waarin het hele veld van plattelandsactoren zich vertegenwoordigd voelt en aan bod komt.

In onderstaande tabel vatten we onze evaluatie samen van de werking van het netwerk.

Tabel 3: Evaluatie Vlaams Ruraal Netwerk

Vlaams Ruraal Netwerk	
Sterkte	Werk- of aandachtspunt
Hoge output: er is veel activiteit, zeker in relatie tot de beperkte capaciteit.	Omdat de doelstellingen op niveau van activiteiten en acties zijn geformuleerd, bestaat het gevaar om de finaliteit uit het oog te verliezen. We raden aan om duidelijker de effecten te benoemen die men wil bereiken: meer mensen die PDPO kennen, betere projecten, meer samenwerking tussen actoren, capaciteitsverhoging, beter beheer.
Het netwerk heeft de kennis over PDPO bij administraties en intermediairen verbeterd door het organiseren van zgn. ervaringsplatformen.	Richting regionale en lokale actoren zou de kennisverspreiding nog sterker kunnen zijn door een netwerk van organisaties (LEADER-groepen, As3 coördinatoren, VVSG, VVP, Landelijke Gilden, ...) te engageren, met sterke tentakels in de Vlaamse provincies, regio's en gemeenten.
Er wordt veel en goede communicatie over de activiteiten georganiseerd.	Ook hier zou men meer aandacht kunnen besteden aan het maximaal inzetten van het netwerk. De doelgroep waarop de communicatie zich richt, is zeer breed (landbouwers, besturen, middenveldorganisaties, ...). Het verdient aanbeveling om de communicatie via website en nieuwsbrief te differentiëren naargelang de doelgroep en tegelijk het bereik naar elke doelgroep te verhogen.
Het Vlaams Ruraal Netwerk speelt een sterke rol binnen het Europees Ruraal Netwerk (cfr de organisatie van een studiedag social farming)	Transnationale samenwerking en projecten vanuit de regio's zelf blijven daar op achter, en kunnen vanuit het netwerk verder aangemoedigd worden
De zelfevaluaties tonen aan dat men kritisch naar zichzelf kijkt, en wil leren en verbeteren	Capaciteitsverhoging op alle niveaus is een belangrijke doelstelling voor het netwerk. In die zin is het jammer dat het geplande opleidingstraject met As3&4 coördinatoren niet heeft kunnen plaats vinden bij gebrek aan gedeelde onderwerpen.

Bron: IDEA Consult

Buiten een verderzetting van haar reguliere activiteiten, zal voor het Vlaams Ruraal Netwerk in de komende periode ook een rol weggelegd zijn bij de voorbereiding van het PDPO III. De input die het netwerk vanuit verschillende kanten krijgt is hierbij van grote waarde.

2.2.7 Gender

De gelijke behandeling van mannen en vrouwen is een belangrijk aandachtspunt binnen dit Europese programma.

Bij de bespreking van de uitvoering van de verschillende maatregelen zal, waar zinvol, de opsplitsing gebeuren naar gender.

Voor de raden, commissies, comités die werden opgericht in het kader van dit programma wordt de Vlaamse wetgeving terzake gerespecteerd. Deze stelt dat ten hoogste twee derde van de leden van een adviesorgaan van hetzelfde geslacht mag zijn.

3 AANBEVELINGEN VOOR MONITORING

Tijdens deze evaluatieronde werd intensief gebruik gemaakt van de monitoringinformatie die door de verschillende beheersdiensten wordt bijgehouden. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat we een aantal aanbevelingen willen formuleren om het verzamelen en bijhouden van informatie te optimaliseren. We bespreken onze aanbevelingen hieronder.

Maatregel 111 (vorming)

Voor het nagaan van het effect van opleiding op investeringen of bedrijfseconomische resultaten, wordt een controlegroep gevormd van mensen die geen cursus hebben gevolgd in het kader van PDPO. Deze oefening wordt vanzelfsprekend ernstig vertekend door alle andere vormen van opleiding die bestaan. In de controlegroep kunnen met andere woorden meer mensen zitten die opleiding volgden, maar via andere kanalen. Het zou nuttig zijn om via de monitoring van PDPO en/of via FADN, het totale aantal uren vorming te registreren op jaarbasis (ook de vorming buiten PDPO), zodat het effect op een wetenschappelijk manier kan worden nagegaan.

Voor de korte vorming wordt, om administratieve lasten te vermijden, als output aangenomen dat 50% van het aantal landbouwers (op basis van landbouwenquête) deelneemt aan korte vorming. Los van deze grove schatting, zou men deze output ook verhoudingsgewijs (1/7) per jaar moeten registreren. Nu wordt het volledige aantal van in het begin van de periode opgegeven en bedraagt de output elk jaar hetzelfde.

Maatregel 114 (bedrijfsadviessysteem)

Het bedrijfsadvies aan landbouwers (maatregel 114) is hoofdzakelijk gericht op het naleven van de randvoorwaarden (volksgezondheid, dierenwelzijn, ...). De vraag werd onderzocht of het mogelijk is om via cijfers over inbreuken tegen de randvoorwaarden, de effecten van het BAS beter te kunnen inschatten. Onze conclusies:

- **Theoretisch** kan het effect van het bedrijfsadviessysteem nagegaan worden via cijfers over inbreuken tegen de randvoorwaarden. Twee mogelijkheden:
 - Eenmalig: zijn er binnen de groep van overtreders tegen de randvoorwaarden, meer of minder deelnemers aan het BAS?;
 - Temporeel: we vertrekken vanuit de groep van overtreders en meten na een bepaalde periode (bv. 2 jaar) welk percentage van deze groep nog steeds niet in regel is. Door daarbij onderscheid te maken tussen landbouwers die in die periode van 2 jaar al dan niet BAS hebben gekregen, kunnen we eventueel een effect van BAS nagaan.

In elk van de gevallen zal voor het afleiden van de causaliteit tussen actie en effect, een bevraging nodig zijn van de doelgroep.

- **Beschikbare data en gegevens**

Er zijn twee soorten bronnen m.b.t. overtredingen tegen randvoorwaarden: enerzijds de bedrijven die gecontroleerd worden door het Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Markt- en Inkomensbeheer (MIB), anderzijds de meer specifieke controles door andere diensten zoals het FAVV of ANB. De populatie van MIB gecontroleerde landbouwers is relatief klein (300 landbouwers per jaar). Bij een temporele analyse, zal die groep nog kleiner worden, omdat niet elk jaar dezelfde landbouwers worden gecontroleerd. Voor

analyse is het ook belangrijk dat er voldoende overlap is tussen de gecontroleerde bedrijven en de groep van BAS. Volgens de Vlaamse administratie (MIB) kan dit problematisch zijn, gezien de BAS landbouwers eerder bedrijven zijn die in regel zijn met de randvoorwaarden, terwijl de controles zich vooral richten op bedrijven die niet in regel zijn. De andere diensten (FAVV, ANB,...) controleren niet specifiek op alle Europese verplichtingen maar op eigen beleidsitems. Normaal gezien zijn de ondernemingsnummers van alle gecontroleerde bedrijven (positieve en negatieve controles) beschikbaar. Een koppeling is dus theoretisch mogelijk. Volgens de aarde van de controles, kunnen deze aan BAS modules gekoppeld worden.

Bij een volgende evaluatieronde moet nagegaan worden of de kosten van de evaluatie van BAS via inbreuken op de randvoorwaarden opwegen tegen de baten die men ervan verwacht.

Maatregelen 112, 121 en 311

De VLIF-databank voor vestigingssteun en investeringssteun aan landbouwers is een zeer grote en rijke bron aan informatie. De omvang van deze databank zorgt tevens voor een aantal moeilijkheden. Bestaande bedrijfsinformatie is soms niet up-to-date. De bedrijfsinformatie is deze ten tijde van de indiening en behandeling van de aanvraag om VLIF-steun. Zijn er later nieuwe dossiers, dan wordt de nieuwe informatie opgeslagen in het nieuwe dossier. Op die manier kan er in de bestanden per bedrijf andere informatie opduiken. In een elektronisch systeem is het mogelijk om één fiche te hebben met actuele bedrijfsinformatie en die vervolgens te koppelen aan de verschillende aanvragen.

Het zou interessant zijn om voor de analyse rond vestigingssteun ook het startjaar van de onderneming te registreren in FADN. In de VLIF databank is de datum van eerste vestiging een persoonskenmerk van de aanvrager.

Maatregel 123 (agro-voeding)

- Digitale informatie over de types investeringen: op dit moment wordt enkel het totale investeringsbedrag digitaal bijgehouden. De boordtabellen geven ook informatie over de types investeringen maar zonder bedragen hierop te plakken. Voor toekomstige evaluaties zou het nuttig zijn om over de budgetverdeling per type investering te kunnen beschikken;
- De aanvraagdossiers bevatten veel interessante elementen maar zijn op dit moment enkel op papier beschikbaar. Het zou interessant kunnen zijn om deze informatie te digitaliseren (achteraf of via een digitaal aanvraagformulier).

Maatregelen 221 en 227 (bebossing)

De bebossingsdossiers zijn niet duidelijk opgenomen binnen de GIS-bestanden van het Agentschap Landbouw en Visserij. Er is een code voorzien, maar deze is niet correct ingevuld.

Maatregel 227: de beslissingsregels om de dossiers toe te kennen aan bepaalde milieudoelstellingen (biodiversiteit, waterkwaliteit, klimaatsverandering) dienen te worden geëxpliciteerd.

Milieufiches m.b.t. VLIF investeringen

Sinds PDPO II houdt VLIF voor de milieugerichte investeringen zgn. milieufiches bij, die opgeslagen worden in een databank. Deze nieuwe databank is een uiterst nuttige en belangrijke bron voor het monitoren van de milieu-impact van de VLIF-investeringen. Naar verwerking van deze databank en inhoud van de milieufiches toe kunnen een aantal aanbevelingen geformuleerd worden:

- De fiches van heel wat investeringstypes zijn sterk gedetailleerd en bevatten informatie die op zich interessant is, maar die minder bruikbaar is naar aggregatie toe i.f.v. het inschatten van een collectieve impact (b.v. de teelt bij serres bij energieschermdossiers). Heel wat van de velden die meer in detail gaan, worden ten andere niet of nauwelijks ingevuld (b.v. kenmerken warmtepomp). Naar evaluatie op programmaniveau toe, kunnen de fiches per type investering zich in principe beperken tot een paar essentiële velden, zoals (sub)type investering, capaciteit/vermogen, vroeger en toekomstig verbruik, type brandstof, aantal dierplaatsen (bij stallen),...
- Anderzijds ontbreekt in bepaalde fiches relevante informatie:
 - Waterreservoirs/opvang regenwater: niet alleen de capaciteit van het reservoir is van belang, maar ook een (minstens ruwe) inschatting van de verwachte hoeveelheid opgevangen en hergebruikt regenwater op jaarbasis;
 - Alle investeringen m.b.t. water: ook een inschatting van het huidig waterverbruik op jaarbasis is gewenst, zodat het hergebruikt, behandeld of gezuiverd volume hieraan kan gerelateerd worden.
- Op heden zijn alle velden in de databank tekstvelden, waardoor geen automatische aggregatie van aantallen mogelijk is en veel handmatige verwerking nodig is/was. Numerieke gegevens worden in de toekomst best opgeslagen als getalvelden.
- Op heden bieden de fiches veel keuzevrijheid inzake gebruikte eenheden en dimensies. Brandstofverbruik wordt b.v. uitgedrukt in kWh of MWh, MJ of GJ, m³ gas, liter of ton stookolie, kg steenkool,... Dit maakt een semi-automatische verwerking quasi onmogelijk. Naar verwerking toe is het aan te bevelen dat gewerkt wordt met één vaste eenheid, b.v. MWh voor brandstofverbruik. De nodige omrekeningsformules om b.v. van m³ gas naar MWh te geraken, kunnen opgenomen worden in de handleiding bij de fiches. Voorts moet er op gelet worden dat de waarden in de juiste dimensie worden opgegeven. Een foutief opgegeven verbruik van x MWh dat in werkelijkheid x kWh blijkt te zijn, kan bij aggregatie immers zwaar doorwegen.

Indicator R8 (aantal banen) voor Assen 3 en 4

- Om een vergelijking mogelijk te maken zou het zinvol zijn om het aantal gecreëerde banen voor alle As 3 maatregelen bij te houden en niet enkel voor de toeristische projecten
- Het GTEK geeft aan dat enkel het aantal *nieuwe jobs (sinds het verlenen van steun)* die *'gerelateerd zijn'* aan de gesteunde projecten opgeteld zouden moeten worden. Gezien de indicator per project wordt opgevraagd bij de promotor, wordt hij vaak niet op dezelfde manier geïnterpreteerd. Het evaluatieteam stelt voor om:

- Niet enkel nieuwe jobs door te geven, maar ook behoud van jobs (de vraag of het een extra job is, kan immers enkel op regioniveau behandeld worden). Er kan ook een onderscheid gemaakt worden tussen behoud van bestaande tewerkstelling (tewerkstelling van een persoon die voordien ook al tewerkgesteld was, eventueel bij een andere werkgever in de streek) en extra tewerkstelling (tewerkstelling van een werkloze of iemand die buiten de streek tewerkgesteld was).
- ‘gerelateerd zijn aan de gesteunde projecten’ is een zeer vaag begrip dat meer gepreciseerd moet worden.
- Zeker voor jobs die niet rechtstreeks door het project gecreëerd zijn, is een precisering in aantal VTE’s (i.p.v. aantal arbeidsplaatsen) allicht moeilijk. De opmeting van het aantal VTE’s zou het echter mogelijk maken om waardevolle conclusies te trekken. Eénduidige afspraken zijn hierrond nodig.
- Op dit moment wordt bij afloop van projecten het aantal personen gemeten dat tijdens de projectperiode tewerkgesteld was. Er is geen informatie over de tewerkstelling na het project (en dus het duurzame karakter van de tewerkstelling).

Er wordt een onderscheid gemaakt volgens geslacht, leeftijd, buiten/binnen landbouw, en volgens sector (toerisme, detailhandel, hernieuwbare energieproductie,..). De indeling reguliere/gesubsidieerde tewerkstelling (sociale economie) is voor Vlaamse PDPO projecten ook relevant.

Maatregel 321 (Resultaatsindicator R12)

De resultaatsindicator R12 (aantal inwoners op het platteland die voordeel halen uit de verbeterde dienstverlening) werd niet consequent op dezelfde manier ingevuld. In de handleiding die door de beheersdienst en de Afdeling Monitoring en Studie wordt gehanteerd, staat hierover: ‘hier kan men het aantal mensen dat in het betrokken dorp woont en dat gebruik kan maken van de dienstverlening vermelden’. In de praktijk stelden we vast dat minstens een promotor dit ruimer interpreteerde en ook de bezoekers meetelde in een dorp. Zo was er een vertekening van het cijfer.

Voor een projectpromotor is het niet altijd evident te weten hoeveel inwoners een dorp telt of hoeveel inwoners "kunnen" gebruik maken van de dienst die wordt aangeboden. Vandaar dat het ons best lijkt dat de Leader+ of de plattelandscoördinator nazicht doet van de gegevens van de promotor in functie van een zo getrouw mogelijke inschatting. Het is immers een verplichte indicator voor de EC, waarbij de vergelijking met andere lidstaten/programma’s moet kunnen worden gemaakt.

Maatregel 331 (intermediaire dienstverlening)

Voor een meer gedetailleerde evaluatie moeten meer categorieën voorzien worden voor zowel aard van de opleiding/training (vb plattelandseducatie, duurzame ontwikkeling,...) als aard van de deelnemers (vb scholen, bewoners, lokale besturen, ...).

Algemene opmerkingen m.b.t. de doelstellingen (targets)

De doelstellingen die m.b.t. de verschillende indicatoren worden vooropgesteld, worden door de verschillende beheersdiensten niet eenvormig gehanteerd. De ene dienst geeft cijfers door die betrekking hebben op alles wat met PDPO II middelen wordt betaald (inclusief verbintenissen uit PDPO I), voor de ander betreft het enkel de dossiers waarover in PDPO II werd beslist (exclusief verbintenissen uit PDPO I). Hier moet in de toekomst naar eenvormigheid worden gestreefd.

Deel 2: EVALUATIE VAN DE UITVOERING VAN DE MAATREGELEN

1 METHODOLOGIE

De Europese evaluatievragen (genoemd in het Gemeenschappelijk Toezicht- en evaluatiekader, GTEK) peilen vooral naar de impact en het effect van PDPO II. Niettemin is het belangrijk om voldoende de uitvoering van de maatregelen te bestuderen omdat die vaak verklarend is (het 'waarom') ten aanzien van het effect. Op basis van een grondige analyse zullen we voor bepaalde maatregelen 'kritische succesfactoren' kunnen afleiden, m.a.w. welke manier van werken, resulteert in de grootst mogelijke effecten?

Eenzijds zal de uitvoering van elke maatregel worden bekeken, anderzijds van het programma in zijn geheel. Naast een verklaring voor het effect van bepaalde maatregelen zal deze analyse meteen ook een antwoord geven op enkele evaluatievragen die specifiek naar 'uitvoering' peilen (nut en relevantie van opleiding, verschillende horizontale vragen o.a. naar het genderaspect, enkele vragen over LEADER en de Vlaamse vraag rond mainstreaming van LEADER)

1.1 Evaluatie-aspecten

Per maatregel zullen de volgende aspecten worden geëvalueerd:

- Doelstelling van de maatregel, indicatoren en targets
- Budget (zie voorlopige besteding per maatregel in bijlage)
- Doelgroep, bereik, participatie (incl 'gender' =>vraag H11⁹).
- Implementatie door:
 - Beheersdiensten en overheid: communicatie, kwaliteitseisen die geplaatst worden tegenover het verkrijgen van steun (=>vraag H8), etc;
 - Begunstigden en uitvoerders: kwaliteit van de gegeven opleiding, het 'slimme' gebruik van investeringen, het correct implementeren van beheerovereenkomsten, etc;
- Efficiëntie ('value for money')
 - ✓ Geplande kosten tegenover werkelijke kosten;
 - ✓ Absorptie van de ter beschikking gestelde gelden (benuttinggraad);
 - ✓ De relatieve bijdrage van de begunstigden van de privé-sector,...;
 - ✓ De relatieve vertraging tussen werkelijke en geplande timing;
 - ✓ Kon er meer output worden gerealiseerd met dezelfde middelen of kon er met minder middelen hetzelfde effect worden bereikt?

1.2 Methode en informatiebronnen¹⁰

1.2.1 *Monitoringinformatie*

Informatie over de uitvoering van de maatregelen is grotendeels terug te vinden in **de monitoringtabellen** die bijgehouden door de verschillende

⁹ Exacte formulering van alle evaluatievragen is terug te vinden in bijlage.

¹⁰ Voor evaluatie uitvoering As 4, zie ook Deel 2:1.3.

beheersdiensten en die jaarlijks verzameld worden door de Afdeling Monitoring en Studie van het Departement voor Landbouw en Visserij.

Tabel 4: Overzicht beheersdiensten PDPO II

Beheersdiensten PDPO II
<ul style="list-style-type: none">■ Agentschap voor Natuur en Bos (ANB)■ Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Structuur en Investerings (ALV-SI)■ Vlaamse Landmaatschappij (VLM), afdeling Platteland■ Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Markt- en Inkomensbeheer (MIB)■ Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Duurzame Landbouwtotwikkeling (ADLO)■ Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond en Natuurlijke rijkdommen (ALBON)

Bron: evaluatieconsortium PDPO II

Voor het in kaart brengen van de uitvoering van assen 3 en 4, werden extra monitoringsgegevens¹¹ verzameld via een eigen monitoringstabel (zie Bijlage 9:), die werd ingevuld door de provinciale plattelandscoördinatoren, de Leadercoördinatoren en de beheersdienst van As 3 en As 4.

1.2.2 Aditionele informatie beheersdiensten

Voor bepaalde thema's schiet deze monitoringinformatie tekort en werd **aditionele informatie** gebruikt, bijgehouden door de beheersdiensten:

- Gegevens van ALV-SI zelf (vb voor totale subsidiabele investeringsbedrag, en bijgevolg de relatieve bijdrage van de begunstigden zelf).
- Informatie omtrent de deelnemers en de thema's van landbouwworming;
- Blanco aanvraagformulieren voor steun (om relevante gegevens te identificeren), aanvraagdossiers die nog niet gedigitaliseerd zijn en evaluatieverslagen m.b.t. deze aanvragen;
- Evaluaties van verstrekt milieu-advies aan landbouwers (LV-SI);
- Erosiegevoelheidskaart (ALBON);
- Biologische Waarderingskaart (ANB/INBO);
- Kaarten Natura 2000-gebieden, VEN-gebieden, weide- en akkervogelgebieden,... (ANB)

Met de beheersdiensten waren ook contacten om een beter zicht te krijgen op de wijze van uitvoering van de verschillende maatregelen en oproepen: hoe de informatiespreiding gebeurt, hoe de keuze van projecten gebeurt, waarom een bepaalde investering onder dat investeringspercentage valt, ...?

¹¹ De monitoringsgegevens zijn voorlopig enkel gebaseerd op de 78 afgelopen As 3 projecten (goedgekeurd in 2007). Voor LEADER zullen we in deze tussentijdse evaluatie ook enkel de 81 afgelopen projecten (goedgekeurd in 2008) bekijken.

1.2.1 Workshops

Met betrekking tot het beoordelen van de uitvoering en de resultaten van As 3 en As 4 vonden twee workshops plaats. Enerzijds met de provinciale coördinatoren plattelandsbeleid (As 3) op 22/6/2010, anderzijds met de Leadercoördinatoren (As 4) op 10/9/2010.

1.2.2 Interviews

Voor de evaluatie van sommige maatregelen werden ook (telefonische en face to face) interviews verricht.

Voor de maatregel **opleiding** werden telefonische interviews uitgevoerd bij de belangrijkste opleidingcentra. Volgende personen werden gecontacteerd en geïnterviewd:

Naam	Centrum	Functie
Marleen Vervenne	Praktijkcentrum voor land- en tuinbouw	Cursusadministratie en opvolging
Geert Mertens	NCBL	Diensthofd
Geert Clarebout	Nationaal Agrarisch Centrum	Directeur

Ook voor de evaluatie van het **bedrijfsadviesysteem** werden telefonische interviews uitgevoerd bij de belangrijkste adviescentra. Volgende personen werden gecontacteerd en geïnterviewd:

Naam	Centrum	Functie
Jacky Swennen	SBB	Productmanager landbouw
Liesbet Pieters	SBB	Milieu- en bedrijfseconomisch adviseur
Marita Van Berloo	LIBA	Controle van boekhoudingen MTR
Hugo Lismont	BB Consult	Beroepswerking Hoofd Landbouwboekhouding

Met betrekking tot de omkadering en gloale uitvoering van het programma werden gesprekken gevoerd met Patricia De Clercq van de beheersautoriteit en met vertegenwoordigers van het Vlaams Ruraal Netwerk.

1.2.3 Cases

Bij de evaluatie van de sensibiliseringsprojecten duurzame landbouw werd gebruik gemaakt van een case-studie (Windmakers project) om de uitwerking en het effect van de maatregel te duiden.

Ook bij de evaluatie van As 3 en As 4 werden cases gebruikt om elementen als innovatie en kwaliteit te duiden, of de impact te illustreren ten aanzien van cultuurlandschappen en gemeenschapsvoorzieningen.

1.2.4 Andere bronnen

Tot slot werd ook gebruik gemaakt van **andere beschikbare bronnen** die relevant zijn om de uitvoering van de maatregelen in een juist perspectief te plaatsen:

- Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009;
- Gegevens jaarlijkse landbouwenquête;
- Resultaten meetnet Algemene Broedvogels Vlaanderen (INBO);
- Landschapsatlas (RWO);
- Resultaten MAP-meetnet (VMM);
- Resultaten nitraatresidumetingen (Mestbank, VLM);
- Resultaten SENTWA-modellering (VMM);
- MIRA-rapporten;
- Provinciale plattelandsbeleidsplannen.

1.3 **Aanpak evaluatie uitvoering LEADER**

De uitvoering van As 4 (LEADER) wordt naast de klassieke aandachtsgebieden (doelstelling, budget, doelgroep,...) ook geëvalueerd op:

- de aard van de uitgevoerde projecten:
 - Toerisme (313)
 - Basisvoorzieningen (321)
 - Dorpskernvernieuwing (322)
 - Landelijk erfgoed (323)
 - Intermediaire dienstverlening (331)
- de toepassing van de LEADER methodiek:
 - Gebiedsgebonden aanpak
 - Aanpak van onderuit ('bottom up')
 - Partnerschapsaanpak / Lokale actiegroep
 - Innovatie
 - Geïntegreerde aanpak / Intersectoraal
 - Samenwerking tussen gebieden
 - Lokale financiering en beheer
 - Netwerkvorming

Dit is nodig om een antwoord te kunnen formuleren op EC evaluatievragen over Leader (41ii, 41iii) en om te antwoorden op de programmaspecifieke vraag van de Vlaamse overheid: "Wat zijn de effecten van de **mainstreaming van Leader** (aard van de projecten, resultaten)?"

Bij de evaluatie van de Leadermethodiek, zullen we eerst de actuele uitvoering binnen PDPO II bestuderen (As 4), om deze bevindingen vervolgens te

vergelijken t.o.v. de vorige periode 2000-2006, toen Leader(+) nog geen onderdeel was van het PDPO. Heeft deze mainstreaming effect op de uitvoering van het LEADER-programma? En heeft deze inclusie van LEADER binnen PDPO effect op de uitvoering van de andere assen in het PDPO?

De **methodiek** voor de evaluatie van Leader in deze tussentijdse evaluatie verliep als volgt:

- Analyse monitoringsgegevens van LEADER+ (aanwezig maar niet volledig voor elk LEADER+-gebied) en huidig LEADER-programma (aanwezig voor een beperkt aantal afgelopen projecten):
 - scores op output-indicatoren op programmaniveau (vb aantal projecten per thema);
 - scores op bijkomende indicatoren op projectniveau (vb aantal copromotoren per project, aantal sectoren betrokken per project).
- Documentanalyse van elke Plaatselijke Groep (PG) van LEADER+ en huidig LEADER-programma:
 - Lokale Ontwikkelingsstrategieën (om specificiteit van de strategie te bepalen);
 - beoordelingsinstrument met selectiecriteria (om gewicht van LEADER-kenmerken te bepalen): niet bij elke Plaatselijke Groep aanwezig;
 - voortgangsverslagen (o.a. om, a.d.h.v. het aantal open projectoproepen, het gehalte 'bottom-up' te bepalen);
- Bevraging en aansluitende workshop met de coördinatoren van de Leadergebieden, de ex-coördinatoren van LEADER+ en de huidige coördinatoren van As 3.
- Dieptegeprekken met vertegenwoordigers van het Vlaams Ruraal Netwerk/beheersdienst (VLM).

2 UITVOERING VAN DE MAATREGELEN TER VERHOOGING VAN DE COMPETITIVITEIT VAN DE LANDBOUW

Opmerking vooraf: bij de bespreking van de maatregelen, is er een verschillende benadering van betalingen enerzijds en resultaten anderzijds:

- Bij budget/betalingen gaat het over alles wat **betaald werd** met PDPO II middelen, dus ook betalingen die een gevolg zijn van beslissingen in de periode PDPO I (2000-2006);
- Bij output en resultaten gaat het over alles wat **beslist werd** binnen PDPO II, vanaf 2007, gezien de doelstellingen (targets) ook vanuit dit perspectief werden opgesteld.

2.1 Maatregel 111-A: Opleiding in de Landbouw

2.1.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Met deze maatregel wil de Vlaamse overheid 'landbouwers de kans bieden om zich permanent bij te scholen door cursussen en korte vormingsactiviteiten te volgen' (dixit programmeringsdocument). De actie voorziet tevens opleidingen en stages voor starters die onvoldoende vooropleiding genoten hebben. Het bevorderen van duurzame land- en tuinbouw en de verdere professionalisering van de sector staan voorop.

2.1.2 Budget

Onderstaande tabel brengt de financiële voortgang in beeld van de maatregel. Voor de cursussen en de korte vormingen is een cofinanciering van 30% van toepassing (25% in PDPO I).

Tabel 5: Budget – Maatregel 111 (111-A en 111-C)

	Uitgaven (in €)	% van budget 2007-2013
2007	5.022.400	13,3%
2008	5.119.467	13,6%
2009	5.218.783	13,8%
Totaal 2007-2009	15.360.650	40,8%
Budget 2007-2013 incl. HC+EH (EU + VL)	37.688.677	100%

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009. Deze tabel bevat de betalingen voor alle vormingsactiviteiten (cursussen, stages, korte vormingen en sensibiliseringsprojecten)

Merk op: deze tabel bevat ook het budget voor maatregel 111-C (sensibiliseringsprojecten, zie Deel 2:2.2).

Tussen 2007 en 2009 werd bijna 41% van het geplande budget voor opleiding toegewezen. De financiële voortgang zit quasi op schema. Op basis van het actuele uitvoeringspercentage van 13,6% zal eind 2013 95,1% van de budgettaire doelstelling bereikt zijn.

De volgende tabellen geven inzicht in de procentuele verdeling van dit budget over de verschillende thema's van de opleidingsactiviteiten en tussen de cursussen en de korte vormingen¹².

¹² De andere middelen zijn verspreid over de andere categorieën van opleiding (stages, startercurussen, vervolmaking).

Tabel 6: Totale betalingen van de overheid voor PDPO II per opleidingsthema (€)

	2007				2008				2009				Totaal	
	Cursussen (€)	%	Korte vormingen (€)	%	Cursussen (€)	%	Korte vormingen (€)	%	Cursussen (€)	%	Korte vormingen (€)	%	(€)	%
Vaardigheden op management-, administratief en marketinggebied	848.521	39%	193.340	12%	999.916	40%	114.020	9%	1.130.176	58%	276.217	28%	3.562.190	34%
ICT-opleiding	692.755	32%	52.984	3%	661.289	26%	64.486	5%	337.797	17%	100.721	10%	1.910.032	18%
Nieuwe technologische processen en machines / innovatieve benaderingen	98.661	5%	3.955	0%	3.831	0%	5.882	0%	3.809	0%	1.622	0%	117.760	1%
Nieuwe normen	50.583	2%	6.632	0%	5.610	0%	16.389	1%	5.068	0%	20.966	2%	105.248	1%
Productkwaliteit	6.888	0%	8.153	0%	0	0%	10.074	1%	0	0%	10.850	1%	35.965	0%
Landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming	2.257	0%	152.544	9%	103.840	4%	137.833	11%	16.098	1%	57.200	6%	469.772	4%
Andere (incl. technische thema's) en sociale promotie	470.626	22%	1.248.311	75%	738.068	29%	953.923	73%	472.028	24%	533.169	53%	4.416.125	42%
Totaal	2.170.291	100%	1.665.919	100%	2.512.554	100%	1.302.609	100%	1.964.976	100%	1.000.745	100%	10.617.094	100%

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II

Cursussen

Het blijkt dat vaardigheden op management-, administratief- en marketinggebied enerzijds en ICT-opleiding anderzijds veruit de twee belangrijkste categorieën zijn voor de cursussen (ongeveer 40% van de betalingen in 2007 en 2008 en zelfs 58% in 2009). Een ander niet onbelangrijk thema voor de cursussen is de categorie 'andere'¹³ waarin zowel de cursussen aangaande sectorspecifieke technische thema's als het aanleren van praktische vaardigheden in onder zijn gebracht (22% van de uitgaven in 2007, 29% in 2008 en 24% in 2009).

Korte vormingen

Hieruit blijkt dat de categorie 'andere' met voorsprong de belangrijkste categorie is. In deze categorie worden allerhande technische thema's voor de verschillende landbouwsectoren ondergebracht. Daarnaast werd een significant deel van het budget van de korte vorming toegewezen aan respectievelijk "Landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming" (10% in 2007 en 2008) en "Vaardigheden op management-, administratief en marketinggebied" (28% in 2009).

2.1.3 Implementatie en beheer

2.1.3.1 Organisatie

De opleidingen worden ingericht door erkende centra (verenigingen zonder winstoogmerk) die de rechtstreekse begunstigde van de steun zijn. Landbouwers die opleidingsactiviteiten volgen zijn onrechtstreekse begunstigten in de zin dat zij voor de opleidingsactiviteiten een zeer beperkte bijdrage betalen.

De afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO) staat in voor de erkenning van de organisatoren, de registratie van de lesgevers en de goedkeuring en betoelaging van de vormingsactiviteiten. Zij voert eveneens inspecties ter plaatse uit.

De belangrijkste vormingcentra zijn de volgende:

- Het Nationaal Centrum voor Beroepsvorming in de Landbouw (NCBL)
- Het Nationaal Agrarisch Centrum;
- Het Praktijkcentrum voor Land- en Tuinbouw.

Ze vertegenwoordigen samen meer dan 73% van het totaal aantal opleidingsactiviteiten (waarvan 51% bij NCBL).

De opleidingsactiviteiten worden in vijf vormingstypes onderverdeeld:

1. **Starterscursussen:** cursussen bestemd voor starters, die de noodzakelijke beroepsbekwaamheid bij een eerste vestiging op een landbouwbedrijf verstrekken. Er zijn drie soorten startercursussen:
 - Startercursussen type A (algemene startercursussen): cursussen van minimum 75 lessen die handelen over de bedrijfsvoering in het algemeen en de wetgeving met betrekking tot de landbouwsector;
 - Startercursussen type B (bijzondere startercursussen): cursussen van minimum 40 lessen die handelen over de bedrijfsvoering, de wetgeving en een aantal belangrijke technische aspecten met betrekking tot een of twee deelsectoren van de landbouw;

¹³ Inclusief sociale promotie

- de startercursussen type C: deze cursussen van minimum 20 lesuren verstrekken specifieke technische kennis die nodig is bij een eerste vestiging op een landbouwbedrijf of voor de erkenning als verkoper of gebruiker van fytoproducten en biociden voor gebruik in de landbouwsector;
2. **Vormingscursussen:** cursussen van minimum 20 lesuren, bestemd voor landbouwers, die een bijscholing op het gebied van de technologie en de bedrijfsleiding verstrekken of bijzondere kennis bijbrengen met betrekking tot landbouwactiviteiten;
 3. **Stages :** praktische opleidingen voor starters, van 10 tot 20 stagedagen op een landbouwbedrijf met het doel het bedrijfsbeleid ter plaatse te observeren of speciale kennis te verwerven;
 4. **Korte vormingsactiviteiten:** bijeenkomsten van 1 tot 3 uur, bestemd voor landbouwers, waarop een bepaald onderwerp in verband met de landbouwsector onder de leiding van een lesgever wordt uitgediept;
 5. **Vervolmakingdagen:** bijeenkomsten van minstens 3 uur om de vorming te optimaliseren van de lesgevers.

De opleidingen worden gegeven onder de vorm van een theoretische les, een praktijkles of een stagedag.

2.1.3.2 *Kwaliteit van de opleidingsactiviteiten*

Voor een evaluatie van de kwaliteit van de opleiding werd tijdens deze tussentijdse evaluatie geen enquête uitgevoerd, zoals bij het afsluiten van PDPO I (2000-2006). Toen bleek dat 98% (meerdaagse cursussen) à 99% (korte vormingen) van de deelnemers aan opleidingsactiviteiten de gevolgde opleidingen als goed tot zelf zeer goed evalueerden.

Tijdens deze ronde verzamelden we tijdens telefonische gesprekken informatie over de manier waarop de centra de kwaliteit van hun activiteiten controleren en verbeteren.

Er zijn vooreerst interne en externe controles, onder twee verschillende vormen:

- Evaluatie van de opleidingen door de deelnemers zelf (door de centra georganiseerd). De resultaten van deze evaluatie zijn niet publiek beschikbaar, maar volgens de centra zijn de evaluaties positief.
- Controles door de Vlaams overheid (door ADLO).

Daarnaast organiseren de centra vervolmakingsdagen voor de lesgevers. Die blijken een duidelijk positieve invloed te hebben op de kwaliteit van de cursussen.

Tot slot zijn er per centrum nog specifieke vormen van evaluatie:

- het NCBL organiseert een jaarlijkse evaluatie van zijn activiteiten door het plaatselijk bestuur;
- Het PCLT moet zijn activiteiten evalueren in het kader van het stelsel van de opleidingscheques van de VDAB en het centrum is ook CDO gecertificeerd.

2.1.4 Output, bereik en resultaat

2.1.4.1 Bereik

De hoofddoelgroep van deze maatregel zijn de bedrijfsleid(st)er van een land- of tuinbouwbedrijf, de medewerkende gezinsleden en medewerkers.

Uit de monitoringtabellen blijkt dat 511.084 mensen deelgenomen hebben aan opleidingen in het kader van PDPO II tussen 2007 en 2009. Dit getal houdt geen rekening met de terugkomende cursisten (bevat dus dubbeltellingen) en met de verschillende types van opleiding.

De volgende tabel geeft de verdeling van de cursisten volgens het type cursus.

Tabel 7: Aantal deelnemers aan de verschillende types cursussen binnen het PDPO II

	2007				2008				2009				Totaal	
	Cursussen	%	Korte vormingen	%	Cursussen	%	Korte vormingen	%	Cursussen	%	Korte vormingen	%		%
Vaardigheden op management-, administratief en marketinggebied	1.762	33%	19.284	11%	2.193	40%	9.951	7%	2.127	37%	56.091	33%	91.408	18%
ICT-opleiding	1.956	37%	2.273	1%	1.719	31%	2.803	2%	1.425	25%	7.239	4%	17.415	3%
Nieuwe technologische processen en machines / innovatieve benaderingen	235	4%	378	0%	10	0%	466	0%	27	0%	388	0%	1.504	0%
Nieuwe normen	147	3%	1.333	1%	26	0%	1.639	1%	37	1%	2.102	1%	5.284	1%
Productkwaliteit	27	1%	840	0%		0%	691	0%	0	0%	1.356	1%	2.914	1%
Landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming	25	0%	21.122	12%	184	3%	18.066	13%	102	2%	11.707	7%	51.206	10%
Andere (incl. technische thema's) en sociale promotie	1.140	22%	136.829	75%	1.401	25%	109.552	77%	2.003	35%	90.428	53%	341.353	67%
Totaal	5.292	100%	182.059	100%	5.533	100%	143.168	100%	5.721	100%	169.311	100%	511.084	100%

Bron: IDEA Consult (op basis van de monitoringtabellen)

We krijgen een ietwat gelijkaardig beeld, als datgene dat naar voor kwam op basis van het betalingsoverzicht (Tabel 6).

Cursussen

Het blijkt dat vaardigheden op management-, administratief- en marketinggebied enerzijds en ICT-opleiding anderzijds veruit de twee belangrijkste categorieën zijn voor de cursussen (meer dan 70% van de deelnemers samen in 2007 en 2008, 61% in 2009). Op de derde plaats komt de categorie 'andere' waarin zowel de cursussen over sectorspecifieke technische thema's als het aanleren van praktische vaardigheden in onder gebracht zijn.

Korte vormingen

Hieruit blijkt dat de categorie 'andere' met voorsprong de belangrijkste categorie is. In deze categorie worden allerhande technische thema's voor de verschillende landbouwsectoren ondergebracht (meer dan 75% van het totale aantal deelnemers in 2007 en 2008). Ongeveer 12% van het aantal deelnemers aan de korte vorming kan toegewezen worden aan respectievelijk "Landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming" en "Vaardigheden op management-, administratief en marketinggebied" (in 2007 en 2008).

2.1.4.2 Output en resultaten

De volgende tabel geeft inzicht in de realisatie van de verschillende indicatoren.

Tabel 8: Targets voor maatregel 111-A Opleiding in de landbouw

Type indicator	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Output	Aantal <u>unieke</u> deelnemers aan opleidingen	35.000	40.911	116,9%
Output	Aantal deelnemers aan opleidingen	1.200.000	511.084	42,6%
Output	Totaal aantal dagen opleiding voor alle deelnemers	519.750	195.654	37,6%
Resultaat	Aantal unieke deelnemers die succesvol een opleiding gevolgd hebben	34.000	39.891	117,3%

Bron: PDPO II Jaarverslag 2009

- Aantal unieke deelnemers aan opleidingen:** op basis van de monitoringgegevens mogen we stellen dat de objectieven m.b.t. deze indicatoren in de periode 2007-2009 al werden bereikt (realisatiegraad van 117%). Deze conclusie is evenwel vertekend. Gezien het aantal deelnemers aan korte vormingsactiviteiten niet op een unieke manier wordt geregistreerd (enkel het aantal deelnemers, dus incl. dubbels, wordt geregistreerd), is de monitoringinformatie gebaseerd op een schatting op basis van de landbouwenquête van 2007 (50% van de populatie). Bovendien werd deze schatting die voor de ganse periode geldt nu al volledig toegepast (na 3/7 van het verloop).

- **Aantal deelnemers aan opleidingen:** tot nog toe hebben 511.084 mensen deelgenomen aan activiteiten rond opleiding in het kader van het PDPO tussen 2007 en 2009 (inclusief terugkomende cursisten). Dit is ongeveer 42,6% van de doelstelling voor de periode 2007-2013. Een extrapolatie van dit cijfer over de 7 jaren van de programmaperiode geeft ons een resultaat van 1.192.529 deelnemers, wat dicht bij de doelstelling komt.
- **Aantal dagen opleiding voor alle deelnemers:** tot nu werden er in totaal 195.654 dagen opleiding georganiseerd. Dit komt overeen met een realisatiepercentage van 37,6% van de target voor 2007-2013. Als men dezelfde extrapolatie toepast, geeft dat als resultaat 456.526 dagen opleiding over de periode 2007-2013. Dit is ongeveer 88% van de doelstelling voor de periode 2007-2013.
- **Aantal unieke deelnemers die succesvol een opleiding gevolgd hebben:** 39.891 mensen hebben een opleiding succesvol gevolgd. Dit is meer dan 100% van de vooropgestelde doelstelling (34.000). Voor de cursussen werden in totaal diploma's en getuigschriften aan 8.636 personen uitgereikt (89% van de deelnemers aan cursussen krijgen dus een diploma). Voor de korte vormingen gaat men ervan uit dat alle deelnemers (schatting op basis van landbouwenquête) datgene wat ze geleerd hebben ook in de praktijk zullen brengen.

2.1.4.3 Bereik

Op basis van het totale aantal land- en tuinbouwers in Vlaanderen, kan ook het bereik worden berekend.

Tabel 9: Bereikte doelgroep voor de cursussen in het kader van PDPO II

Deelnemers	2007-2009
Totaal aantal unieke deelnemers aan de cursussen en stages	9.656
Totaal aantal unieke deelnemers aan korte vormingen (schatting)	31.255
Totaal aantal land- en tuinbouwers in Vlaanderen ¹⁴	58.635
Bereikte doelgroep (%) – cursussen en stages	16,5%
Bereikte doelgroep (%) – cursussen, stages en korte vormingen	69,8%

Bron: IDEA Consult op basis van ADLO en NIS Landbouwenquête 2008

Op basis van de koppeling tussen het aantal unieke deelnemers aan cursussen en het aantal Vlaamse landbouwers ziet men dat er tussen 2007 en 2009 ongeveer 16,5% van de Vlaamse landbouwers een cursus of stage hebben gevolgd.

Voor de korte vormingen is het bereik minder onderbouwd, gezien het aantal unieke deelnemers niet wordt geregistreerd en gewerkt wordt met een schatting zoals hierboven toegelicht.

¹⁴ Bron: NIS, Landbouwenquête 2009

2.1.4.4 Gender en leeftijd

Enkel voor de cursussen bestaat een registratie van de deelnemers op basis van leeftijd en geslacht.

Volgens de monitoringtabellen zijn ongeveer 63% van de deelnemers mannen. Dit percentage komt overeen met het aantal mannelijke landbouwers binnen de landbouwenquête van 2009 (65%).

Tabel 10: Aantal unieke deelnemers (cursussen en stages) – procentuele verdeling

		Mannelijk < 40	Mannelijk ≥ 40	Vrouwelijk < 40	Vrouwelijk ≥ 40
PDPO II 2007-2009	Aantal	3422	2675	1687	1872
	%	35%	28%	17%	19%
Landbouwenquête 2009	Aantal	37.923		20.712	
	%	65%		35%	

Bron: PDPO II, Monitoringtabellen 2009

2.1.5 Efficiëntie

Tussen 2007 en 2009 werd bijna 41% van het geplande budget voor opleiding toegewezen (15,36 miljoen euro) . De financiële voortgang zit quasi op schema. Op basis van het actuele uitvoeringspercentage van 13,6% zal eind 2013 95,1% van de budgettaire doelstelling bereikt zijn.

Het Europese cofinancieringspercentage voor deze maatregel bedraagt 30%. Quasi al de rest van de kosten wordt door Vlaanderen betaald. De bijdrage van de deelnemers is klein, om de cursussen betaalbaar te houden voor een brede doelgroep. Op basis van een beperkte steekproef kwamen we uit dat een deelnemer tussen de € 0,5 à 2 Euro per uur betaalt voor cursussen (deze variëren van 20 tot 75 uur). De opleidingskosten voor de deelnemers overstijgen in totaal nooit de € 100 voor de volledige cursus. De bijdrage vanuit PDPO (de subsidiëring) is substantieel hoger, zoals mag blijken uit onderstaande tabel.

Tabel 11: Tussenkost vanuit PDPO II per opleidingsthema (€)

	Tussenkost vanuit PDPO II per deelnemer (2007-2009)	
	Cursussen (€)	Korte vormingen (€)
Vaardigheden op management-, administratief en marketinggebied	489,7	6,8
ICT-opleiding	331,7	17,7
Nieuwe technologische processen en machines / innovatieve benaderingen	390,8	9,3
Nieuwe normen	291,7	8,7
Productkwaliteit	255,1	10,1
Landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming	392,9	6,8
Andere (incl. technische thema's) en sociale promotie	369,9	8,1
Totaal	401,8	8,0

Bron: IDEA Consult (op basis van de monitoringtabellen)

De overheidstussenkost in het geval van cursussen bedraagt gemiddeld €400. De deelnemersbijdrage komt daar bovenop, maar blijft in elk geval onder de €100. Als we ons baseren op de resultaten van de enquête uitgevoerd bij de ex

post van PDPO I, is er mogelijk nog ruimte voor een iets hoger aandeel van de deelnemers in de prijs. Uit de resultaten van de bevraging bleek immers dat de meerderheid (57%) van de landbouwers de meerdaagse cursussen ook zou hebben gevolgd bij een hogere deelnameprijs. Voor de korte vormingen was die conclusie minder duidelijk.

2.2 Maatregel 111-C: sensibiliseringprojecten duurzame landbouw

Gezien in het kader van deze tussentijdse evaluatie geen bevraging plaats vindt, werd een case-studie uitgevoerd om bepaalde elementen van uitvoering beter te kunnen inschatten. Hieronder meer duiding bij de geselecteerde case: het Windmakers project.

Box 1: Situering case-studie 'Windmakers project'

Het Windmakersproject

Op 1 juli 2009 startte het project "Windmakers". Dit project wordt gecoördineerd door het Provinciaal Onderzoeks- en Voorlichtingscentrum voor Land- en Tuinbouw (POVLT) in samenwerking met het Innovatiesteunpunt voor Land- en Tuinbouw en het studie bureau 3^E (gespecialiseerd in energie).

- Budget: 75.000 euro
- Duur: 24 maanden (1 juli 2009 - 30 juni 2011)

Dit project heeft als doelstelling het demonstreren van de optimale toepassing van kleine en middelgrote windturbines op land- en tuinbouwbedrijven. Daarnaast willen de organisatoren ook land- en tuinbouwers begeleiden bij de effectieve installatie van een windturbine.

In het kader van dit project zijn er 4 landbouwers geselecteerd als voorbeeldbedrijven die bereid zijn om te investeren in een windturbine. Een van de doelstellingen van het demoproject is de effectieve realisatie van minstens 2 windturbines op deze bedrijven¹⁵.

Naast deze begeleiding, organiseert POVLT in het kader van dit project ook demodagen. Op 24 november 2009 hebben ongeveer 90 mensen uit diverse organisaties (POVLT, VLM, etc.) en landbouwbedrijven deelgenomen aan een demodag "Windenergie op maat van het land- en tuinbouwbedrijf".

Bevraging

In het kader van deze midterm evaluatie, hebben wij de deelnemers aan de demodag van 24/11/2009 bevroegd om verschillende aspecten van de demodag te evalueren. Voor de volledige vragenlijst zie Bijlage 6:.

Op 13 juli 2010 werd een elektronische uitnodiging doorgestuurd naar de 69 deelnemers aan de demodag die hun emailadres hadden bezorgd. De enquête duurde 4 weken en werd op 9 augustus afgesloten. 37 mensen hebben geantwoord (responsgraad van 54%, wat bijzonder hoog is voor een vrijwillige enquête), maar slechts 30 antwoorden waren volledig (43% van de initiële steekproef).

De case-studie verschaft interessante inzichten, maar de resultaten van de bevraging mogen zeker niet veralgemeend worden naar de ganse maatregel.

2.2.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Sensibiliseringsprojecten duurzame landbouw hebben tot doel boeren en tuinders te overtuigen om duurzamere landbouwtechnieken toe te passen. Het is belangrijk dat innovatieve duurzame praktijken en technieken die de onderzoeksfase hebben verlaten (en klaar zijn voor de praktijk), zo snel mogelijk doorstroming vinden naar de landbouwbedrijven.

¹⁵ Een uitgebreide beschrijving van het project is hier beschikbaar:
<http://lv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=1343.v>

2.2.2 Budget

Het budget voor de demonstratieprojecten is in de algemene tabel voor opleidingsactiviteiten inbegrepen (zie hoger, Tabel 5). De volgende tabel preciseert de verdeling van de betalingen over de verschillende thema's van de projecten.

Tabel 12: Betalingen aan demoprojecten per opleidingsthema (€)

	2007		2008		2009	
	€	%	€	%	€	%
Vaardigheden op management-, administratief en marketinggebied			97.160	7%	30.000	3%
ICT-opleiding			0	0%		0%
Nieuwe technologische processen en machines / innovatieve benaderingen			32.650	3%	28.379	3%
Nieuwe normen	Niet beschikbaar		120.000	9%		0%
Productkwaliteit			135.000	10%	296.771	30%
Landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming			798.072	61%	626.887	64%
Andere (incl. technische thema's) en sociale promotie			119.934	9%		0%
Totaal			1.302.816	100%	982.038	100%

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II

De gegevens moeten omzichtig worden geïnterpreteerd. De betalingen voor de demoprojecten vinden plaats in meerdere schijven. Per project is de betaling in 2008 of 2009 van één of twee schijven opgenomen onder de juiste cursuscategorie. Voor 2008 betreft het de betalingen voor projecten van oproep 2003 tot 2007. Voor 2009 betreft het de betalingen voor projecten van oproep 2004 tot 2008. De betalingen in 2008 en 2009 waren vooral voor projecten in de categorie "landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming" (61 à 64% van de totale uitgaven).

2.2.3 Implementatie en beheer

2.2.3.1 Organisatie

Begunstigden

De begunstigden zijn de organisatoren van de sensibiliseringsprojecten die door de Vlaamse overheid worden erkend als "centrum voor sensibilisering van meer duurzame landbouw". Om deze erkenning te verkrijgen moeten zij aantonen dat ze geen winstoogmerk hebben, en dat zij ervaring hebben met de planning en organisatie van sensibiliseringsprojecten.

Inhoudelijke opvolging

De projecten worden inhoudelijk opgevolgd door een stuurgroep die samengesteld is uit onder andere experts met betrekking tot de materie, ervaringsdeskundigen, vertegenwoordigers van de overheid, ...

In een tussentijds rapport dient de projectpromotor te rapporteren over de vorderingen in de uitvoering van de sensibiliseringacties. In een eindrapport wordt aangegeven in hoeverre de doelstellingen, gepland in de projectaanvraag, gehaald werden.

Dossieropvolging

De projecten worden dossiermatig opgevolgd aan de hand van vastgelegde rapportagemomenten.

Betaling

De organisatie kan subsidie vragen voor de gemaakte kosten die eenduidig met het project verband houden. Eventueel teveel betaalde voorschotten worden teruggevorderd.

2.2.3.2 Communicatie

Rekening houdend met prioritaire beleidsdoelstellingen duurzame landbouw en met evoluties en ontwikkelingen naar duurzaamheid wordt jaarlijks een oproep gelanceerd om sensibiliseringsprojecten in te dienen rond deze thema's. Uit de ingediende projecten worden een aantal projecten geselecteerd. De selectie gebeurt op basis van een aantal voorop vastgelegde en ten aanzien van de indieners gecommuniceerde selectiecriteria.

2.2.3.3 Kwaliteit (tevredenheid deelnemers)

De bevraging in het kader van de ex post evaluatie van het PDPO 2000-2006 over sensibiliseringsprojecten leverde een bijzonder positieve respons op van 100% goed tot zeer goed. Ook de bevraging die we deden in het kader van de case windmakers, leverde een hoge tevredenheid op (goed tot zeer goed), gaande van 83% voor organisatie tot 96% voor het niveau van de opleiding.

Box 2: Het Windmakers project –evaluatie van de studiedag

De deelnemers aan de studiedag "Windenergie op maat van het land- en tuinbouwbedrijf" (in het kader van het project "Windmakers") werden in de loop van de zomer 2010 over de kwaliteit van de studiedag bevraged.

Onderstaande tabel geeft inzicht op de evaluatie van de studiedag door de deelnemers.

Hoe evalueert u de kwaliteit van de demodag op onderstaande thema's	Ze er slecht	%	Slecht	%	Goed	%	Ze er goed	%
Algemene organisatie van de vormings- en sensibiliseringmomenten	0	0%	5	17%	20	67%	5	17%
Het niveau en de kwaliteit van de informatie	0	0%	1	3%	25	83%	4	13%
De toepasbaarheid van de kennis in de concrete praktijk	1	3%	4	13%	23	77%	2	7%
De mate waarin de kennis verspreid wordt aan een ruim doelpubliek	1	3%	3	10%	24	80%	2	7%

2.2.4 Output, bereik en resultaat

2.2.4.1 Output

De volgende tabel verduidelijkt hoeveel demonstratieprojecten er in de periode van 2007 tot 2009 goedgekeurd werden en binnen welke thema's.

Tabel 13: Goedgekeurde demoprojecten 2007-2009 binnen PDPO II

	2007		
	Budget (€)	Aantal projecten	Gemiddelde duur (maanden)
1. Gezondheids-, vruchtbaarheids- en welzijnsopvolging als pijlers voor een duurzame veehouderij	300.000	4	21
2. Implementatie van dierenwelzijns- en milieuwetgeving	150.000	2	22
3. Water en bemesting	371.808	5	22
4. Water en gewasbescherming	74.822	1	22
5. Optimaal gebruik van dierlijke organische mest in het kader van het nieuwe mestdecreet in de groenteteelt	149.836	2	22
Totaal	1.046.466	14	22

	2008		
	Budget (€)	Aantal projecten	Gemiddelde duur (maanden)
1. Gezondheidszorg als pijler voor een duurzame dierlijke productie	300.000	4	24
2. Behoud van de genetische diversiteit in de dierlijke sector	47.950	1	24
3. Valorisatie van bijproducten van de energiewinning in de diervoeding	127.500	2	24
4. Energiebesparing in de glastuinbouw	149.590	2	24
5. Energiebesparing in land- en tuinbouw	274.960	4	24
Totaal	900.000	13	24

	2009		
	Budget (€)	Aantal projecten	Gemiddelde duur (maanden)
1. Arbeidsefficiëntie en economie in de veehouderij en de tuinbouwsector	382.757,00	6	24
2. (Bio)diversiteit in plantaardige en dierlijke sector	217.200,00	3	24
4. Duurzame gewasbescherming	299.740,00	4	24
Totaal	899.697	13	24

Bron: IDEA Consult (op basis van monitoringgegevens)

2.2.4.2 Bereik

Tijdens de case-study gingen we na welke mensen werden bereikt met het demoproject. Uit de antwoorden blijkt dat de belangrijkste doelgroep van de projecten (boeren en tuinders) effectief wordt bereikt.

Wie heeft aan de studiedag deelgenomen?

	Aantal	%
Bedrijfsleider, gezinslid of werknemer van een land- of tuinbouwbedrijf	20	67%
Lid van een organisatie (bijvoorbeeld: VLM, Provincie,...)	6	20%
Ander	4	13%
Totaal	30	100%

Twee derde van de deelnemers aan de studiedag Windmakers zijn bedrijfsleider, gezinslid of werknemer van een land- of tuinbouwbedrijf. 20% van de deelnemers waren leden van intermediaire organisaties of besturen zoals de VLM of provinciebesturen. Een aantal deelnemers vallen onder een "andere" categorie en zijn bijvoorbeeld consultant, lid van een studie bureau of hobbylandbouwers.

Uit de monitoringtabellen blijkt dat er in totaal 47.620 mensen deel genomen hebben aan demoprojecten tussen 2007 en 2009. Het aantal deelnemers per jaar (= het aantal deelnemers aan projecten die in dat jaar beëindigd werden) wordt in onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 14: Aantal deelnemers aan demoprojecten binnen het PDPO II

	2007*		2008		2009	
	€	%	€	%	€	%
Vaardigheden op management-, administratief en marketinggebied			1.700	15%		0%
ICT-opleiding				0%		0%
Nieuwe technologische processen en machines / innovatieve benaderingen	15.750	84%	1.900	17%	1.930	11%
Nieuwe normen				0%		0%
Productkwaliteit	750	4%	650	6%	1.930	11%
Landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming	2.250	12%	7.250	63%	13.510	78%
Andere (incl. technische thema's) en sociale promotie				0%		0%
Totaal	18.750	100%	11.500	100%	17.370	100%

Bron: IDEA Consult (op basis van de monitoring tabellen), * Schatting

In 2007, tellen we het hoogste aantal deelnemers in de categorie "Nieuwe technologische processen en machines / innovatieve benaderingen" (84% van de deelnemers). Sinds 2008 ligt de nadruk op het thema "Landschapbehoud en -verbetering en milieubescherming".

In een laatste tabel gaan we in op de realisatie ten aanzien van de vooropgestelde targets.

Tabel 15: Targets voor maatregel 111-C Sensibiliseringsprojecten duurzame landbouw

Type indicator	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Output	Aantal <u>unieke</u> deelnemers aan opleidingen ¹⁶	12.600	11.500	91%
Output	Aantal deelnemers aan opleidingen	106.000	47.620	45%
Output	Totaal aantal dagen opleiding voor alle deelnemers	37.800	20.663	55%
Resultaat	Aantal unieke deelnemers die succesvol een opleiding gevolgd hebben	7.560	n.b.	n.b.

Bron: PDPO II Jaarverslag 2009

Bovenstaande cijfers hebben betrekking op het aantal deelnemers aan projecten die in tussen 2007 en 2009 beëindigd werden (betaling van de derde schijf). Voor 2008 betreft het projecten van oproep 2003 tot 2007. Voor 2009 betreft het projecten van oproep 2004 tot 2008. Een aantal van deze deelnemers vallen dus onder PDPO I (2000-2006) en sommige deelnemers aan recente demoprojecten zijn niet inbegrepen.

- Aantal unieke deelnemers aan opleidingen:** deze doelstelling werd over de periode 2007-2009 bijna bereikt (91% realisatiegraad). De betrouwbaarheid van de informatie is evenwel relatief, gezien deelnemers aan projecten niet op individuele manier worden geregistreerd. De inschatting van het unieke aantal deelnemers is gebaseerd op verslagen en de ervaring van de verantwoordelijken bij de administratie. Bovendien betreft het aantal deelnemers het aantal mensen dat aan activiteiten rond demoprojecten deelgenomen hebben en niet enkel de begeleide bedrijven of landbouwers.

Bijvoorbeeld: *er zijn maar 4 begeleide bedrijven in het kader van het project "Windmakers" maar er waren meer dan 60 deelnemers aan een studiedag die rond dit project georganiseerd werd.*

- Aantal deelnemers aan opleidingen:** tot nu toe hebben 47.620 mensen deelgenomen aan demoprojecten in het kader van het PDPO tussen 2007 en 2009 (inclusief terugkomende cursisten). Dit is ongeveer 45% van de volledige doelstelling voor de periode 2007-2013. Bij extrapolatie van dit cijfer, haalt men met enige overschot (111.113) aan het einde van de periode de voorziene target.

Aantal dagen opleiding voor alle deelnemers: tot nu werden er in totaal 20.663 dagen opleiding georganiseerd. Dit komt overeen met een realisatiepercentage van 55% van de doelstelling voor 2007-2013. Bij extrapolatie over de ganse periode, haalt men met die cijfers ongeveer 128% van de doelstelling.

¹⁶ De inschatting van het unieke aantal deelnemers is gebaseerd op verslagen en de ervaring van de verantwoordelijken bij de administratie. Het werkelijke aantal deelnemers is niet gekend gezien er geen systematische deelnemerslijsten worden bijgehouden.

- **Aantal unieke deelnemers die succesvol een opleiding gevolgd hebben:** deze indicator wordt voor de demoprojecten niet berekend.

Zoals bij opleiding, brengen we ook voor de demoprojecten het aantal deelnemers in verhouding tot het aantal Vlaamse landbouwers.

Tabel 16: Bereikte doelgroep voor de cursussen in het kader van PDPO II

2007-2009	
Totaal aantal unieke deelnemers aan demoprojecten	11.500
Totaal aantal landbouwers ¹⁷	58.635
Bereikte doelgroep (%)	19,6%

Bron: IDEA Consult op basis van ADLO en NIS Landbouwenquête 2008

Op basis van deze koppeling tussen het aantal unieke deelnemers en het aantal Vlaamse landbouwers ziet men dat tussen 2007 en 2009 ongeveer 20% van de landbouwers aan een demoproject heeft deelgenomen.

2.2.4.3 Toepassing op het bedrijf

Met de case-studie gingen we ook na in welke mate de landbouwers de gedemonstreerde technieken ook van toepassing zagen op hun bedrijf. Daaruit blijkt dat gemiddeld de helft van de deelnemers toepassing zag van de technieken op hun bedrijf. In dezelfde lijn stelden de helft van de landbouwers dat ze met de opgedane kennis op korte termijn aan de slag willen.

¹⁷ Bron: NIS, Landbouwenquête 2009

Box 3: Het Windmakers project – toepassingen

De deelnemers aan de studiedag “Windenergie op maat van het land- en tuinbouwbedrijf” (in het kader van het project “Windmakers”) werden bevraagd over de redenen om aan de demodag deel te nemen.

Wat was de belangrijkste reden om aan de demodag deel te nemen? (Landbouwers)	Aantal	%
Het onderwerp van het project is interessant en heeft mogelijke toepassingen op uw bedrijf. U bent bijvoorbeeld van plan om op korte termijn een windturbine op uw bedrijf te plaatsten.	10	50%
U had een algemene interesse voor het onderwerp maar nog geen precies plan om deze techniek op uw bedrijf toe te passen	10	50%
Totaal	20	100%

Uit deze tabel blijkt dat er twee groepen zijn binnen de landbouwers die aan de demodag deelgenomen hebben:

- De helft van de landbouwers hebben een korte termijn interesse van het onderwerp en zijn van plan om de geleerde kennis op korte termijn op hun bedrijf toe te passen bij voorbeeld via het plaatsen van een windturbine;
- De andere helft hadden een algemene interesse van het onderwerp maar is niet echt van plan om de kennis op hun bedrijf toe te passen.

Wat was de belangrijkste reden om aan de demodag deel te nemen? (Leden van organisaties en andere deelnemers) - meerdere antwoorden mogelijk	Aantal	%
Het onderwerp van deze studiedag is bijzonder interessant voor de leden van mijn organisatie	5	83%
Ander:		
Interesse	1	17%
Opvolgen evoluties inzake windenergie	1	17%
Terreinervaring is boeiende materie	1	17%
Zelf interesse om te investeren in duurzame energie	1	17%
Totaal	6	100%

Bijna alle leden van organisaties rapporteren dat de inhoud van de studiedag bijzonder interessant was voor de leden van hun organisatie. Ze rapporteren ook bijkomende redenen om aan de demodag deel te nemen (zie bovenstaande tabel). Volgens de enquête die wij hebben uitgevoerd, hebben 50% van de landbouwers aan de demodag deelgenomen omdat zij korte termijn toepassing van het onderwerp van de dag op hun bedrijf zien (zie hierboven).

In dezelfde lijn hebben wij de deelnemers aan de studiedag gevraagd naar de toepassing van de geleerde kennis.

Bent u van plan om de kennis van de demodag toe te passen?	Landbouwers		Leden van organisaties		Ander	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Ja, ik zal deze kennis op korte termijn toepassen	4	20%	1	17%	0	0%
Ja, ik zal deze kennis op langere termijn toepassen	4	20%	4	67%	2	50%
Misschien	10	50%	1	17%	2	50%
Nee	2	10%	0	0%	0	0%
Totaal	20	100%	6	100%	4	100%

Eén bevraagde landbouwer op 5 (20%) zal de kennis van de demodag op korte termijn toepassen. Het- zelfde percentage zal deze kennis op langere termijn toepassen. De helft van de landbouwers zullen misschien de kennis van de demodag op hun bedrijf toepassen. Twee landbouwers vermelden dat zij de kennis niet zouden toepassen. Eén van deze twee heeft voor zonnepanelen gekozen en de andere beschouwt het vergunningenbeleid in zijn gemeente en provincie als een hinderpaal.

Vier van de zes bevraagde leden van organisaties zullen de kennis van de demodag op lange termijn toepassen.

2.2.4.4 Gender

De volgende tabel geeft inzicht in de procentuele verdeling van de unieke deelnemers aan cursussen volgens hun leeftijd en geslacht. We leren uit de monitoringinformatie dat ongeveer 90% van de deelnemers mannen zijn. Dit percentage ligt ver boven het aantal mannelijke land- en tuinbouwers binnen de landbouwenquête van 2009 (65%). De vrouwen zijn m.a.w. binnen de demoprojecten ondervertegenwoordigd.

Tabel 17: Aantal unieke deelnemers (demoprojecten) – procentuele verdeling

	Vrouwelijke deelnemers	Deelnemers jonger dan 40 jaar
2007	10%	30%
2008	10%	30%
2009	10%	43%

Bron: PDPO II jaarverslagen 2007, 2008 en 2009

2.3 Maatregel 112: Vestiging van jonge landbouwers

2.3.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel¹⁸

■ Beknopte beschrijving van de maatregel

Binnen maatregel 112 wordt er directe financiële steun (kapitaalpremie en rentesubsidie) gegeven aan jonge land- en tuinbouwers voor de financiering van de vestigingskosten. Het doel is de **potentiële vestigingen in de landbouwsector maximaal om te zetten in reële vestigingen**, teneinde de continuïteit van de landbouwactiviteit in Vlaanderen te bewerkstelligen en voldoende dynamisme in de sector te houden om de structurele problemen op te lossen.

Concrete doelstellingen zijn:

- verjonging doorvoeren en zoveel mogelijk tewerkstelling behouden;
- structuurverbetering mogelijk maken en levensvatbare bedrijven in stand houden; en
- economische activiteit op het platteland behouden.

¹⁸ Bron: Programma voor Plattelandsontwikkeling Vlaanderen (2007–2013).

2.3.2 Budget

Tabel 18: *Betalingen Maatregel 112*

Betalingsjaar	Betalingen (in €)	% van budget 2007-2013
2007	10.788.168	21,28%
2008	10.862.106	21,42%
2009	7.653.752	15,10%
Totaal 2007-2009	28.703.126	56,61%
Budget 2007-2013 incl. HC+EH (EU + VL)	50.702.533 ¹⁹	100%
Voorzien budget voor lopende acties uit PDPO I	13.836.000	27,34%

Bron: *UGent op basis van Monitoringtabellen PDPO II*

Tabel 18 toont aan dat ongeveer 57% van het geplande budget onder maatregel 112 uitbetaald is in de periode 2007-2009. Dit betekent dat **na 3/7de van de looptijd ongeveer 4/7de van het budget** werd gespendeerd. Voor de volledigheid wordt in de tabel weergegeven dat 27% van het voorziene budget voor 2007-2013 gebruikt zal worden voor acties uit vorige periodes. Lopende acties uit PDPO I uitbetaald in 2007-2009 worden meegenomen in Tabel 18. Dit verklaart ook de grotere besteding van het budget: eind 2009 werden met het budget van PDPO II ongeveer evenveel dossiers van PDPO I en PDPO II betaald. Er moet over gewaakt worden dat op het einde van de programmaperiode nog voldoende middelen beschikbaar zijn om de aangegane verbintenissen te voldoen. Een grotere selectiviteit dringt zich op, of een verlaging van het steunpercentage.

Belangrijke opmerking bij deze en volgende tabellen die gericht zijn op het in beeld brengen van output en prestaties: in tegenstelling tot de tabel over de betalingen (Tabel 18), wordt in volgende tabellen enkel ingegaan op de dossiers die goedgekeurd worden binnen het PDPO II programma. Dit om een vergelijking te kunnen maken met de targets of vooropgezette resultaten, die ook enkel slaan op de goedgekeurde dossiers in PDPO II. Dossiers die onder PDPO I werden goedgekeurd, maar betaald vanuit PDPO II, worden dus enkel meegenomen in de financiële overzichten, niet in het overzicht van de resultaten.

2.3.3 Implementatie en beheer

2.3.3.1 *Organisatie*

Het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF), werd in 1993 opgericht als opvolger van het federale Landbouwinvesteringsfonds. Het heeft sindsdien zijn plaats ingenomen als volwaardig beleidsinstrument binnen het Vlaamse land- en tuinbouwbeleid tot ondersteuning van vooral investeringen en vestigingen in de land- en tuinbouwsector.

De procedure heeft in zijn uitvoering bewezen efficiënt te zijn. Na een administratieve controle in Brussel, gaat een deskundige de technische en financieel-economische kant van het dossier na tijdens een bedrijfsbezoek. Dit

¹⁹ Dit budget is begin 2010 opgetrokken naar € 55.799.527.

contact met de landbouwer is zeer zinvol. (cfr. bevindingen ex-post evaluatie PDPOI, 2008)

Het VLIF beschikt over een informaticasysteem voor de behandeling en opvolging van de aanvragen. Het wordt verder gemoderniseerd en gedigitaliseerd. Deze digitalisatie zal het in de toekomst mogelijk maken om:

- digitale aanvragen in te dienen;
- een betere koppeling te realiseren met interne en externe databanken;
- een betere opvolging te doen over de verschillende fasen (workflow);
- nog meer informatie te kunnen opslaan, gerelateerd aan de investeringen en aan de bedrijven.

2.3.3.2 *Communicatie*

Vestigingssteun is een goed gekende maatregel bij de landbouwers. Dit komt ook door het goede contact met de kredietinstellingen, waardoor de administratieve last voor de landbouwer kleiner wordt. Als het een dossier betreft met geleende middelen, neemt de kredietinstelling de aanvraagprocedure op zich. De rentesubsidie wordt ook rechtstreeks overgemaakt aan de kredietinstelling. Deze aanpak maakt vestigingssteun een laagdrempelige maatregel die goed gekend is bij de landbouwer. (Ex-post evaluatie PDPOI, 2008)

Daarnaast verschijnen ook folders, is er uitgebreid informatie te vinden op de website en in het activiteitenverslag van VLIF.

2.3.4 Output, bereik en resultaat

Om steun te kunnen krijgen binnen maatregel 112 dient de landbouwer aan **volgende voorwaarden** te voldoen (waaronder ook enkele kwaliteitseisen):

- op het tijdstip van de aanvraag om vestigingssteun is de land- of tuinbouwer jonger dan 40 jaar;
- er is voldaan aan minimum eisen inzake specifieke scholing en eventueel ervaring voor de exploitatie van een landbouwbedrijf;
- het bedrijf, bij normale marktomstandigheden en binnen de context van dat ogenblik voldoet aan minimumnormen inzake levensvatbaarheid, rendabiliteit en goede landbouwpraktijken;
- er is voldaan aan minimumnormen inzake milieu, hygiëne en dierenwelzijn en de productie wordt zo georganiseerd dat (er) een positief resultaat gerealiseerd wordt t.o.v. deze minimumnormen. Er wordt geen overgangperiode voorzien voor het voldoen aan nieuwe communautaire normen;
- er wordt boekhouding bijgehouden;
- er is voldoende productie- en emissierechten aanwezig;
- de afzet van de productie (commercialisatie) is realistisch; en
- investeringen die bepalend zijn voor de levensvatbaarheid, zijn uitgevoerd.

Alleen bedrijven waar de overlatende exploitant gezorgd heeft voor een **goede structuur** en waar de **inkomensvorming op termijn nog verzekerd is**, komen in aanmerking voor een overname. Meer bepaald, het beleid moedigt enkel "beredeneerde" installaties aan, waarbij rekening wordt gehouden met:

- de technisch, financiële en bedrijfseconomische haalbaarheid van de operatie;
- de formele overdracht van het bedrijf (correcte overdracht van goederen, pacht en productierechten);
- overdracht van vergunningen (milieu en andere); en

- de sociale en familiale context waarin de overname plaatsheeft.

Wie van de vestigingssteun wil genieten moet op het tijdstip van de aanvraag jonger zijn dan 40 jaar en zich voor het eerst vestigen als landbouwer. De steun aan de eerste vestiging wordt enkel verleend aan natuurlijke personen, hetzij in de hoedanigheid van landbouwer natuurlijke persoon voor de overname van de bedrijfsbekleding, hetzij in de hoedanigheid van bestuurder van een vennootschap met landbouw als doel voor de overname van aandelen. Hij is landbouwer wanneer hij of zij een land- of tuinbouwbedrijf exploiteert met een arbeidsbehoefte van minimaal 0,5 volle arbeidskrachten. De natuurlijke persoon met de kwalificatie landbouwer moet minstens 50 % van zijn totale arbeidsduur besteden aan de werkzaamheden op het land- of tuinbouwbedrijf en minstens 35 % van zijn totale beroepsinkomen uit die activiteit halen.

Tabel 19: Timing – Vastleggingen Maatregel 112

Beslissingsjaar	Aantal landbouwers ²⁰	Som van subsidiabel bedrag (in €)	Vastgelegde steun (in €)
2007	6	1.007.593	250.481
2008	162	29.637.487	6.878.524
2009	190	31.747.800	8.297.203
Totaal 2007-2009	358	62.392.881	15.426.208
Target 2007-2013	1.400	280.000.000	
Bereikt % 2007-2009	25,57%	22,28%	

Bron: UGent op basis van VLIF-databank

De doelstelling van maatregel 112 was om in de periode 2009-2013 1.400 jonge landbouwers te steunen bij vestiging waardoor er voor € 280 miljoen aan investeringen zou worden gedaan (zie Tabel 19).

Tot eind 2009 werd slechts **26% van het vooropgestelde aantal landbouwers** bereikt en werd 22% van het verwachte investeringsvolume opgenomen (in plaats van de 43%, uitgaand van een evenredige spreiding van de doelstelling over 7 jaar of 33% bij een evenredige spreiding over 9 jaar).

Verskillende verklaringen zijn hiervoor:

- Door de onzekerheid over de continuïteit bij een nieuwe programmeringsperiode kenden we een piek aan vestigers in 2006. Dit had ook tot gevolg dat om deze piek weg te werken, de dossiers ingediend onder PDPOII in 2007 enige vertraging opliepen.
- De ongunstige conjunctuur maakt het moeilijk voor starters.
- De anticipatie op de EU-beslissing in 2009 om de steun op te trekken van € 55.000 naar € 70.000, deed veel bedrijven wachten met de overname tot 2010.
- De evenredige spreiding van de target over 7 jaar is een overschatting, aangezien in wezen tijd is tot 2015 om de target te bereiken rekening houdend met de administratieve afhandeling van dossiers.

²⁰ Het aantal landbouwers is gelijk aan het aantal dossiers voor maatregel 112.

Tabel 20: Bereik – Vastleggingen Maatregel 112

Indieningsjaar	Beslissingsjaar	Aantal landbouwers met maatregel 112	Overnemers in Vlaanderen, jonger dan 40 jaar *	%
2007	2007	6		
	2008	162		
	2009	118		
	Totaal	286	590	48,47%
2008	2008	0		
	2009	71		
	Totaal	71	283	25,12%
2009	2009	1	247	0,41%

Bron: UGent op basis van VLIF-databank en *Landbouwenquête mei 2007, 2008, 2009, Vlaanderen, Statistics Belgium, Els Bernaert, AM&S.

Opm: de gegevens voor 2008 en 2009 werden geëxtrapoleerd naar de volledige populatie landbouwers (i.p.v. de 75% die door Statistics Belgium werden ondervraagd).

Om een vergelijking te maken met het aantal landbouwers dat in aanmerking komt voor steun in een bepaald jaar en diegene die steun gekregen hebben, is het noodzakelijk om het indieningsjaar in rekening te brengen. Een landbouwer die in 2007 een bedrijf overneemt, zal in dit jaar een aanvraag indienen, maar misschien pas in 2008 of 2009 steun krijgen (zie Tabel 20). Het beste referentiejaar, omwille van de vertraging, is 2007 waaruit blijkt dat **48% van de landbouwers, jonger dan 40, die volgens NIS een overname doen**, beroep doen op de steun onder maatregel 112. Hierbij dient nog rekening gehouden te worden met de overschatting in de landbouwenquête gezien daarin ook niet professionele landbouwers en landbouwers die voor het eerst deelnemen aan de metelling (maar voordien ook al landbouwer waren) meegeteld worden. **Het werkelijke bereik zal daarom nog hoger zijn.**

Hoewel vestigingsteun onafhankelijk van bedrijfstype gebeurt, kan uit Tabel 21 worden afgeleid dat de maatregel vooral wordt toegekend aan **gemengde bedrijven, graasdier-, melkvee- en tuinbouwbedrijven**. Een gelijkaardige rangorde kan worden vastgesteld in het totale bedrag aan investering en steun. Gemiddeld droeg **de landbouwer zelf 75%** van de kosten en werd 25% gesubsidieerd. Dit percentage is gevoelig lager voor het beperkt aantal pluimveebedrijven alsook voor de tuinbouwbedrijven die werden gevestigd. Deze spreiding in aantallen en bedragen kan verklaard worden doordat:

- Er een verschil is in de indeling in bedrijfstype bij ALV-SI en bij NIS op basis van hun eigen berekeningen, dit maakt vooral het aandeel gemengde bedrijven groot bij ALV-SI;
- Er bepaalde beperkingen zijn op het niveau van de subsector (bv. grondgebondenheid) die ervoor zorgen dat in bepaalde sectoren minder vestigingssteun wordt aangevraagd;
- Er in bepaalde sectoren (bv. tuinbouw) zeer weinig bestaande bedrijven worden overgenomen. Het gaat voornamelijk over de creatie van nieuwe bedrijven;
- De spreiding in relatieve bijdragen ook afhangt van de berekening van de steun. Deze gebeurt immers in schijven (degressief, hoe hoger de

investering, hoe lager de steun). Hierdoor zullen sectoren met kleinere investeringsbedragen (bv. pluimvee) relatief minder eigen bijdrage leveren.

Tabel 21: Bedrijfstype – Vastleggingen Maatregel 112 (periode 2007-2009)

Bedrijfs- type	Aantal unieke landbouwers			Investerings- bedrag €	Steun- bedrag €	Relatieve bijdrage begunstigden %
	N	%	Vlaanderen, 2008*			
akkerbouw	8	2,23%	16,27%	1.345.756	353.961	73,70%
tuinbouw	37	10,34%	11,19%	3.799.591	1.174.155	69,10%
fruit	27	7,54%	5,64%	3.883.081	1.006.338	74,08%
melkvee	38	10,61%	12,72%	6.521.623	1.665.498	74,46%
graasdieren	46	12,85%	25,62%	8.261.597	2.081.018	74,81%
varkens	32	8,94%	7,84%	5.569.604	1.338.159	75,97%
pluimvee	4	1,12%	0,96%	372.200	129.312	65,26%
andere	32	8,94%	0,07%	6.074.145	1.445.221	76,21%
gemengd	134	37,43%	19,69%	26.565.284	6.232.547	76,54%
Totaal	358	100,00%	100,00%	62.392.881	15.426.208	75,28%

Bron: UGent op basis van VLIF-databank en * Indeling van de bedrijven per productierichting, Vlaanderen, 2008, in: Land- en tuinbouw in Vlaanderen 2009, Landbouw-indicatoren in zakformaat, Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij, pp. 100.

Tabel 22: Gender – Vastleggingen Maatregel 112

Bedrijfsleider	Landbouwers		Overnemers in Vlaanderen, jonger dan 40 jaar * ¹	Gem. investering €	Gem. steun €
	Aantal	%			
Man	304	84,92%	87,84%	178.407	43.663
Vrouw	54	15,08%	12,16%	151.060	39.863
Totaal	358	100,00%	100,00%	174.282	43.090

Bron: UGent op basis van VLIF-databank en *: Landbouwenquête mei 2007, 2008, 2009 (gemiddelde waarde), Vlaanderen, Statistics Belgium, Els Bernaert, AM&S.

¹ Overname via rechtspersonen in Vlaanderen werden meegeteld bij mannelijke bedrijfsleiders (omdat rechtspersoon – landbouwers uitgesloten zijn van 112).

85% van de maatregelen werden in de periode 2007-2009 opgenomen door **mannelijke** bedrijfsleiders en 15% voor vrouwelijke (Tabel 22). Het percentage vrouwelijke aanvragers benadert sterk het relatief aandeel vrouwelijke overnemers in Vlaanderen.

De gemiddelde investering in een vestiging alsook het steunpercentage is groter bij de mannelijke landbouwer dan bij de vrouwelijke of de rechtspersoon - landbouwer.

2.3.5 Efficiëntie

Na 3/7de van de looptijd werd ongeveer 4/7de van het budget gespendeerd.

75% van de vestigingskosten wordt gedragen door de jonge starter. In de ex-post evaluatie zegt een klein percentage (10%) van de landbouwers die geen steun vroegen, dat het steunbedrag niet de moeite is. In september 2010 trok de Vlaamse Regering dit bedrag op tot €70.000 per vestiging. Volgens ALV-SI is het bereik van deze maatregel zeer hoog, wat ook blijkt uit onze cijfers.

2.4 **Maatregel 114: Bedrijfsadviesstelsel voor land- en tuinbouwers**

2.4.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

De bedoeling van de maatregel bedrijfsadvies (BAS) is tweërlei:

- De landbouwers een systeem aanbieden van erkende adviesdiensten waar ze terecht kunnen voor advies over de randvoorwaarden, arbeidsveiligheid en bedrijfsoptimalisatie;
- De landbouwer financieel ondersteunen voor dit advies.

In vergelijking met PDPO I (2000-2006) zijn er belangrijke wijzigingen in het systeem gebeurd. In de programmeringsperiode 2000-2006 lag de nadruk op economisch bedrijfsadvies. In de huidige periode is het bedrijfsadviesstelsel in hoofdzaak gericht op het ondersteunen van de sector om zich in regel te stellen met de verschillende randvoorwaarden. Vanuit dat perspectief stelt zich veel minder de vraag naar continuïteit dan in het geval van economisch bedrijfsadvies.

2.4.2 Budget

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de betalingen die m.b.t. deze maatregel reeds werden gedaan. Alle betalingen in deze jaren hebben betrekking op dossiers van PDPO I uitgevoerd onder maatregel "Essentiële dienstverlening voor plattelandseconomie en - bevolking" waartoe "milieumodule" en "bedrijfsleidingadvies" werden gerekend. Tussen 2007 en 2009 vonden er nog geen effectieve betalingen plaats voor het nieuwe BAS.

Tabel 23: Budget – Maatregel 114

	Betalingen (in €)	% van budget 2007-2013
2007	943.000	5%
2008	2.588.267	14%
2009	1.398.375	7%
Totaal 2007-2009	4.929.642	26%
Budget 2007-2013	18.976.540	100%
incl. HC+EH (EU + VL)		

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009

2.4.3 Implementatie en beheer

2.4.3.1 *Organisatie: beheersdiensten en overheid*

Adviesinhoud

Een landbouwer die advies en een subsidie wil aanvragen in het kader van het bedrijfsadviesstelsel moet minimaal advies aanvragen over volgende onderwerpen: de randvoorwaarden (module 1 à 3), arbeidsveiligheid (module 4) en bedrijfseconomische en milieuparameters (module 5).

De verschillende adviesonderwerpen worden in 5 adviesmodules onderverdeeld:

- Module 1: milieu, goede landbouw- en milieuconditie;
- Module 2: plantengezondheid, volksgezondheid;
- Module 3: diergezondheid, dierenwelzijn, volksgezondheid;
- Module 4: arbeidsveiligheid;
- Module 5: bedrijfsoptimalisatie:
 - Module 5.1: bedrijfseconomische & milieuparameters;
 - Module 5.2: vermarktingsadvies.

Het advies over bedrijfsoptimalisatie (module 5) bestaat uit 2 delen: (5.1) bedrijfseconomische & milieuparameters en (5.2) vermarktingsadvies; alleen het eerste deel maakt deel uit van de verplichte adviesonderdelen.

Erkende adviesdiensten

Een adviesdienst moet zich voor alle modules laten erkennen. Indien de adviesdienst niet zelf over alle nodige expertise beschikt voor alle modules kan hij beroep doen op één of meerdere onderaannemers die wel over deze expertise beschikken.

De minister selecteert de adviesdiensten op voorstel van een jury van experts die op basis van diverse erkenningcriteria een advies formuleert.

Een land- of tuinbouwer kiest een adviesdienst uit een door de beheersdienst opgestelde lijst van erkende adviesdiensten.

Op dit moment (medio 2010) zijn er 10 erkende BAS diensten:

DLV Belgium	Limburgs Adviesbureau voor land- en tuinbouw vzw
Vlaams Agrarisch Centrum cvba	Proefcentrum Hoogstraten vzw
LIBA bvba (Landbouw Ingenieurs Bureau Achten)	Centrum voor agrarische boekhouding en bedrijfsleiding CCAB vzw
SBB Bedrijfsdiensten cvba	BE-Consult
BB Consult vzw	Kathleen Creëlle

Steunbedrag

Een landbouwer kan elke 2 jaar een subsidie aanvragen van € 1.500, ten belope van maximaal 80% van zijn advieskosten. De landbouwer kan tot uiterlijk twee jaar na datum van het advies nog een betalingsaanvraag indienen.

Uit gesprekken met de adviescentra blijkt dat de terugbetaling van landbouwers soms lang op zich laat wachten (soms 1 jaar vertraging).

2.4.4 Output, bereik en resultaat

Zoals eerder uitgelegd, kunnen de betalingen voor het BAS enkel na de adviesverlening gebeuren. Bij gevolg moeten we in dit hoofdstuk het verschil tussen aanvragen en betalingen maken.

Betalingen

De betalingen tot 2009 hebben, zoals hierboven gesteld, betrekking op dossiers van PDPO I (milieumodule en bedrijfsleidingadvies).

Tabel 24: Aantal gesteunde landbouwers (milieumodule en bedrijfsleidingadvies)

	Bedrijfsleidingadvies	Milieumodule
2007		3.154
2008	2.711	5.151
2009	1.249	3.070

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009

In 2007 hebben 3.154 landbouwers steun gekregen voor de oude milieu- en bedrijfsleidingadviesmodules voor een totaal bedrag van 943.000 euro.

In 2008 ontvingen 5.151 landbouwers subsidies voor de milieumodule voor een totaal bedrag van ongeveer € 1,5 miljoen. 2.711 landbouwers hebben subsidies ontvangen voor bedrijfsleidingadvies voor een bedrag van 1,1 miljoen euro.

In 2009, hebben 3.070 landbouwers subsidies ontvangen voor de milieumodule voor een totaal bedrag van 907.000 euro. 1.249 landbouwers hebben subsidies ontvangen voor bedrijfsleidingadvies voor een bedrag van € 491.000.

Aanvragen

Tabel 25: Aantal goedgekeurde aanvragen BAS (nog niet uitbetaald)

	Aantal goedgekeurde aanvragen BAS	Betalingsaanvragen die op 1/7/2010 zijn goedgekeurd én administratief aanvaard ²¹	%
2007	25	16	64%
2008	1.059	806	76%
2009	1.402	33	2,4%
Totaal	2.486	855	

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009 + Contacten beheersdienst

In 2007 werden 25 bedrijfsadviezen aangevraagd en goedgekeurd. Voor 2008 is het aantal adviezen naar 1.059 gestegen. In 2009, werden 1.402 adviezen aangevraagd en goedgekeurd. Op 1/7/2010 werd bij 855 landbouwers het BAS-advies afgerond en werd het dossier door de administratie administratief

²¹ BAS-adviezen waarvan de controle van de betalingsaanvraag afgerond is en waarvan na controle gebleken is dat aan alle voorwaarden voldaan werd. Dit betekent eveneens dat het advies in praktijk gegeven werd en afgerond is.

aanvaard. Na administratieve controle bleek dat door de bedrijven aan alle voorwaarden werd voldaan.

Waarom doen de landbouwers beroep het BAS?

Volgens de adviescentra die wij geïnterviewd hebben, zijn er drie belangrijke redenen voor de landbouwers om beroep te doen op het BAS:

1. De randvoorwaarden waaraan landbouwers moeten voldoen zijn complex. Het bedrijfsadviesstelsel geeft landbouwers de kans om zich op een goedkope en onafhankelijke manier in regel te stellen met de wetgeving.
2. De subsidie heeft een belangrijke toegevoegde waarde. Volgens de adviescentra zou de meerderheid van de bedrijven geen advies vragen, in het geval ze hiervoor zouden moeten betalen (*additionaliteit van de maatregel*).
3. Inzonderheid module 5.1 (bedrijfseconomisch advies) is van zeer praktisch nut voor alle bedrijven. De module stelt de landbouwers in staat om hun financiële en commerciële bedrijfsvoering te optimaliseren. De module heeft een vrij rechtstreeks effect op het financiële resultaat van de bedrijven.

Waar bestaat de grootste behoefte aan?

Op korte termijn zijn de modules "randvoorwaarden 1, 2 en 3" van direct nut voor de landbouwers om zich in orde te stellen met de regelgeving. De landbouwers zijn niet altijd voldoende op de hoogte van wat ze moeten doen.

Op langere termijn is de bedrijfseconomische module (5) de meest belangrijke, zeker als de randvoorwaarden minder snel veranderen (minder nood aan de eerste modules). Via deze module krijgen de landbouwers een individuele, niet-commerciële, onafhankelijke advisering waarvan de effecten meestal rechtstreeks zichtbaar worden in de financiële en bedrijfsresultaten. Landbouwers zien deze laatste module zelf ook als meest belangrijke.

De arbeidsveiligheidsmodule (module 4) is voor landbouwers matig belangrijk. Hoewel voor iedereen relevant, zien ze vooral toegevoegde waarde voor grotere landbouwbedrijven met tewerkgesteld personeel.

Synergieën met andere PDPO maatregelen

Volgens de adviescentra hebben minstens 80% van de landbouwers die een advies aanvragen ook VLIF-steun aangevraagd. Volgens hen is er een duidelijke relatie tussen het BAS en VLIF steun, met dezelfde doelgroep voor ogen: dynamische jonge bedrijven die vooruit willen.

Hoewel er rechtstreeks geen relatie bestaat tussen BAS en VLIF, maken landbouwers in de praktijk van het BAS graag gebruik om zeker te zijn dat ze aan alle voorwaarden voldoen die worden gesteld binnen het VLIF.

2.4.4.1 Bereik

De volgende tabel geeft inzicht in de realisatie van de verschillende indicatoren.

Tabel 26: Targets voor maatregel 114 Bedrijfsadviesstelsel voor land- en tuinbouwers

Type indicator	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel aandeel
Output	Aantal gesteunde landbouwers (systeem PDPO I + II) ²²	18.634	5.977	32%
	waarvan Bedrijfsadviesstelsel (PDPO II)	11.900	2.486	21%

Bron: PDPO II Jaarverslagen 2007, 2008 en 2009

In 2009 was 32% van de target van het aantal gesteunde landbouwers gerealiseerd. Deze target telt ook het aantal landbouwers die via het oude systeem (bedrijfsleidingadvies en milieumodule) gesubsidieerd worden. Als men enkel met het nieuwe systeem rekening houdt, bedraagt het realisatiepercentage slechts 21%.

2.4.5 Efficiëntie

Tussen 2007 en 2009 vonden er nog geen effectieve betalingen plaats voor het nieuwe BAS. Alle betalingen in deze jaren hebben betrekking op dossiers van PDPO I uitgevoerd onder maatregel "Essentiële dienstverlening voor plattelandseconomie en - bevolking" waartoe "milieumodule" en "bedrijfsleidingadvies" werden gerekend.

Tussen 2007 en 2009 werd bijna 26% van het geplande budget voor bedrijfsadvies toegewezen (4,9 miljoen euro).

2.5 Maatregel 121: Investeringssteun in landbouwbedrijven

2.5.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Binnen maatregel 121 wordt er directe financiële steun (rentesubsidie en/of kapitaalpremies) gegeven aan land- en tuinbouwers voor investeringen inzake:

- de bouw, het verwerven of de verbetering van bedrijfsgebouwen en installaties; en
- de aankoop van nieuw materieel en uitrusting.

Het doel van de investeringssteun is de land- en tuinbouwers in staat te stellen zich **te handhaven in de sector door concurrentieel te blijven en een volwaardig inkomen te blijven verwerven met oog voor duurzame en professionele ontwikkeling**. Dit is alleen mogelijk wanneer ze permanent en tijds hun bedrijfsstructuren aanpassen aan ontwikkelingen of maatschappelijke eisen op diverse vlakken, zoals nieuwe regelgeving inzake leefmilieu, hygiëne en

²² Aantal gesteunde landbouwers wordt geïnterpreteerd als het aantal unieke landbouwers dat in 2007-2009 een uitbetaling ontving voor milieumodule/bedrijfsleidingsadvies of welke een aanvraag eerste fase ingediend hebben voor het nieuwe BAS (waarvoor in 2007-2009 nog geen betalingen plaatsvonden).

dierenwelzijn, nieuwe eisen inzake kwaliteit van de producten, nieuwe technologie, etc.

Een gamma van investeringen komt in aanmerking voor steun voor zover er een **significante verbetering** gerealiseerd wordt inzake de nagestreefde doelstelling. De investeringen moeten project- of planmatig aangepakt worden waarbij de doelstellingen duidelijk geformuleerd worden en de nagestreefde verbeteringen zo goed mogelijk gekwantificeerd worden.

De steunintensiteit is afgestemd op de mate waarin een bepaalde investering afgestemd is op dwingende eisen of vragen geformuleerd vanuit de maatschappij. De hoogste steunintensiteit is voorbehouden voor innovatieve investeringen, investeringen die een meer duurzame productie toelaten en een aantal investeringen met een zeer specifiek doel (bv. investeringen gericht op een daling van de energiekost). Het hoogste steunpercentage (40%) geldt momenteel voor investeringen in biologische landbouw.

De steun aan investeringen omvatten een 54-tal concrete investeringscodes (ingedeeld volgens de vijf bovengenoemde doelstellingen). De steun kan verkregen worden onder vorm van rentesubsidie en/of kapitaalpremie naargelang de financiering van de investeringen. De omvang ervan is onafhankelijk van de financiering en kan 10 % tot 40 % van de investering bedragen.

In de tussentijdse evaluatie van het Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling worden deze 54 codes onderverdeeld in 4 hoofdklassen naargelang het hoofdkarakter van de investering: verbeteren van infrastructuur, verbetering van het dierenwelzijn, een positief effect op milieu of een verbreding van de activiteiten.

2.5.2 *Budget*

Tabel 27: *Betalings Maatregel 121*

Betalingsjaar	Betalings (in €)	% van budget 2007-2013
2007	46.546.408	15,32%
2008	58.147.311	19,14%
2009	46.094.958	15,17%
Totaal 2007-2009	151.389.578	49,84%
Budget 2007-2013 incl. HC+EH (EU + VL)	303.781.257	100%
Budget voor lopende acties uit PDPO I	107.197.000	35,29%

Bron: *UGent op basis van Monitoringtabellen PDPO II*

Tabel 27 toont aan dat **na 3/7de van de looptijd ongeveer de helft van het budget** werd gependeed voor maatregel 121 in de periode 2007-2009. 35% van het geraamde budget voor de gehele programmaperiode is nodig voor het betalen van vroegere verplichtingen. Er moet over gewaakt worden dat er op het

einde van een programmaperiode nog voldoende middelen beschikbaar zijn om aan alle verbintenissen (incl. de lasten uit het verleden) te kunnen voldoen.²³

Belangrijke opmerking bij deze en volgende tabellen, die gericht zijn op het in beeld brengen van output en prestaties: in tegenstelling tot de tabel over de betalingen (Tabel 27), wordt in volgende tabellen enkel ingegaan op de dossiers die goedgekeurd worden binnen het PDPO II programma. Dit om een vergelijking te kunnen maken met de targets of vooropgezette resultaten, die ook enkel slaan op de goedgekeurde dossiers in PDPO II. Dossiers die onder PDPO I werden goedgekeurd, maar betaald vanuit PDPO II, worden dus enkel meegenomen in de financiële overzichten, niet in het overzicht van de resultaten.

2.5.3 Implementatie en beheer

2.5.3.1 Organisatie: beheersdiensten en overheid

Concreet zal een land- of tuinbouwer die van steun wenst te genieten zijn investeringsplannen op een gestructureerde wijze moeten aanbrengen bij de steunverlenende overheid (Vlaams Landbouwinvesteringsfonds).

Het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF), werd in 1993 opgericht als opvolger van het federale Landbouwinvesteringsfonds. Het heeft sindsdien zijn plaats ingenomen als volwaardig beleidsinstrument binnen het Vlaamse land- en tuinbouwbeleid tot ondersteuning van vooral investeringen en vestigingen in de land- en tuinbouwsector.

De opgezette procedure heeft tijdens de jarenlange uitvoering bewezen efficiënt te zijn. Na een administratieve controle in Brussel, gaat een deskundige de technische en financieel-economische kant van het dossier na tijdens een bedrijfsbezoek. Dit contact met de landbouwer is zeer zinvol. (Ex-post evaluatie PDPO I, 2008)

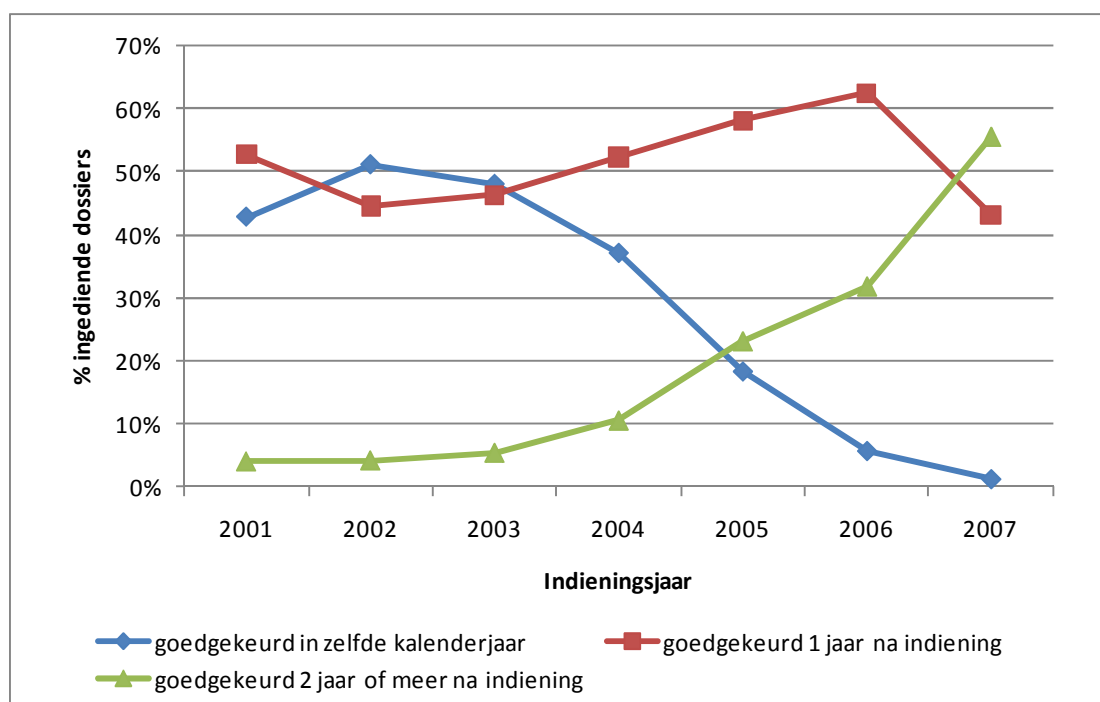
Het VLIF beschikt over een informaticasysteem voor de behandeling en opvolging van de aanvragen. Het wordt verder gemoderniseerd en gedigitaliseerd. Deze digitalisatie zal het in de toekomst mogelijk maken om:

- digitale aanvragen in te dienen;
- een betere koppeling te realiseren met interne en externe databanken;
- een betere opvolging te doen over de verschillende fasen (workflow);
- nog meer informatie te kunnen opslaan, gerelateerd aan de investeringen en aan de bedrijven.

Aandachtspunt is de afhandeltijd van de ingediende dossiers. Onderstaande figuur geeft aan dat sinds 2001 tussen 45 à 60% van de ingediende dossiers een kalenderjaar na indiening (rode lijn) beslist worden. Interessanter zijn de evoluties van de andere lijnen: terwijl tussen 2001 en 2003 toch ook zo'n 40 à 50% van de ingediende dossiers goedgekeurd konden worden tijdens het kalenderjaar van indiening, is dit sinds 2005 minder dan 20%. Ook omgekeerd is er een toenemende trend van het aantal dossiers dat meer dan 2 kalenderjaren nodig heeft om beslist te worden.

²³ In september 2010 werden de steunpercentages verlaagd met 2%, om het voorziene budget niet te overschrijden.

Figuur 1: Afhandeltijd van ingediende dossiers (maatregel 121+311)

Bron: UGent op basis van VLIF-databank

Voor een goede interpretatie moeten we wel enkele verduidelijkingen en nuanceringen brengen bij deze grafiek:

- Ten eerste kon enkel de afhandeltermijn bekeken worden voor ingediende dossiers tot 2007 (eigenlijk dossiers uit de periode van PPDO I). Uit gesprekken met de beheersdienst begrepen we dat er in 2007 een inhaalbeweging gestart is om dossiers uit voorgaande jaren goed te keuren. Deze is bijgevolg nog niet zichtbaar in de grafiek.
- Een tweede punt is de wijziging in 2007 van het administratieve proces. Vanaf dan werkt men met 2 aanvraagformulieren. Met het aanvraagformulier eerste luik geeft de landbouwer aan dat hij van plan is om investeringen uit te voeren. Hij geeft ook aan over welke investeringen het gaat. Binnen de 6 maanden moet de landbouwer dan zijn aanvraag 2^e luik opsturen. Dit komt overeen met de definitieve aanvraag. Vanaf dat ogenblik start de dossierbehandeling. Het indieningsjaar waarmee hier gewerkt werd is de datum van het aanvraagformulier eerste luik, wat meteen een deel van de vertraging verklaart.
- In 2010 werden ook een aantal toelatingsmodaliteiten aangepast om de afhandeltijd te verkorten.

Op basis van bovenstaande nuanceringen, is het waarschijnlijk dat bij een volgende opname van de situatie een kortere afhandeltijd van de dossiers zal kunnen worden vastgesteld.

2.5.3.2 Communicatie

Investeringssteun is een goed gekende maatregel bij de landbouwers. Dit komt ook door het goede contact met de kredietinstellingen, waardoor de administratieve last voor de landbouwer kleiner wordt. Als het een dossier betreft met geleende middelen, neemt de kredietinstelling de aanvraagprocedure op zich. De rentesubsidie wordt ook rechtstreeks overgemaakt aan de kredietinstelling.

Deze aanpak maakt de investeringssteun een laagdrempelige maatregel die goed gekend is bij de landbouwer (zie conclusies ex-post evaluatie PDPOI, 2008).

Daarnaast verschijnen ook folders, is er uitgebreide informatie te vinden op de website en in de VLIF activiteitenverslagen.

2.5.4 *Output, bereik en resultaat*

■ Doelgroep

Zowel een **natuurlijk** als **rechtspersoon** landbouwer komen in aanmerking. De natuurlijke persoon met de kwalificatie landbouwer moet minstens 50 % van zijn totale arbeidsduur besteden aan de werkzaamheden op het land- of tuinbouwbedrijf en minstens 35 % van zijn totale inkomen uit die activiteit halen. De rechtspersoon moet een vennootschap zijn als bedoeld in artikel 2, §3 van Titel I van Boek I van het Wetboek Vennootschappen of een vennootschap die voldoet aan een aantal cumulatieve voorwaarden (zie voor volledige beschrijving het programmeringdocument).

Om steun te kunnen krijgen binnen maatregel 121 dient de landbouwer aan **volgende voorwaarden** te voldoen (waaronder ook enkele kwaliteitseisen):

- De exploitanten moeten over voldoende beroepsbekwaamheid beschikken.
- De bedrijven moeten levensvatbaar zijn.
- De bedrijven moeten voldoen aan de minimumnormen inzake leefmilieu, hygiëne en dierenwelzijn. In de mate dat vanuit een perspectief van toenemende eisen inzake voedselveiligheid bijkomende normen op dit vlak uitgevaardigd worden, zullen deze moeten gerespecteerd worden.
- De verzekerde afzet van de productie moet tot op zeker niveau kunnen gegarandeerd worden.

In principe wordt geen enkele subsector of bedrijfstype volledig uitgesloten van steun.

Tabel 28: Goedgekeurde investeringen en dossiers binnen maatregel 121 (enkel dossiers goedgekeurd in PDPO II)

Beslissings- jaar	Goedgekeurd				% ten opzichte van totaal Vlaamse landbou- wers*	% ten opzichte van unieke VLIF- landbouwer s sinds 2000 (#11330)
	Aantal investeringen	Aantal dossiers	Aantal unieke landbouwers per jaar	Aantal unieke landbouwers per jaar van eerste goedkeuring		
2007	79	57	56	56	0,18%	0,5%
2008	2.599	1.679	1.484	1.455	4,74%	12,8%
2009	3.845	2.161	1.880	1.710	5,82%	15,1%
Totaal 2007-2009	6.523	3.897	3.420	3.221	10,96%	28,43%

*Bron: UGent op basis van VLIF-databank en *: Landbouwenquête mei 2007, 2009, Vlaanderen, Statistics Belgium, 2007, 2009.*

In de periode 2007-2009 werden in het kader van PDPO II **6.523 investeringen** binnen maatregel 121 goedgekeurd. Deze behoren tot **3.897 dossiers**, ingediend door **3.221 verschillende landbouwers** of 11% van het totaal aantal landbouwers in Vlaanderen. Hierbij dient wel rekening gehouden te worden met de overschatting in de landbouwenquête doordat hier ook niet professionele landbouwers meegeteld worden. **Het werkelijke bereik zal daarom hoger zijn.**

Rekenen we met het aantal unieke landbouwers in VLIF sinds 2000 dan werden er 28% landbouwers bereikt.

Tabel 29: Bereik – Vastleggingen Maatregel 121 (enkel dossiers goedgekeurd in PDPO II)

Beslissingsjaar	Aantal landbouwers		Som van subsidiabel bedrag	Vastgelegde steun
	Nieuwe unieke aanvragers	Aantal dossiers	(in €)	(in €)
2007	56	57	4.969.372	1.180.966
2008	1.455	1.679	131.311.565	29.177.907
2009	1.710	2.161	232.958.261	53.503.437
Totaal 2007-2009	3.221	3.897	369.239.198	83.862.310
Target 2007-2013		24.500	1.295.000.000	
Bereikt % 2007-2009		15,91%	28,51%	

Bron: UGent op basis van VLIF-databank

De doelstelling van maatregel 121 was om in de periode 2007-2013 24.500 dossiers te steunen, goed voor 1.295 miljoen euro aan investeringen (zie Tabel 29). Tot eind 2009 werd slechts 16% van het vooropgestelde aantal dossiers bereikt. Daarbij willen we volgende duiding geven:

- Omwille van de tijd die nodig was om het grote aantal ingediende dossiers in 2006 af te handelen, liepen ook de dossiers ingediend onder PDPOII in 2007 enige vertraging op;
- De evenredige spreiding van de target over 7 jaar is een overschatting, aangezien in wezen tijd is tot 2015 om de target te bereiken rekening houdend met de administratieve afhandeling van dossiers.

Er werden investeringen uitgevoerd voor 28% van het verwachte bedrag. Het grote verschil tussen aandeel landbouwers en het aandeel toegekend subsidiabel bedrag ten opzichte van de doelstelling, geeft aan dat er meer steun per landbouwer wordt besteed dan in de doelstelling werd verwacht. Dat heeft o.a. te maken met het optrekken van het plafond in 2007: 1 miljoen euro per bedrijfsleider in plaats van 1 miljoen euro per bedrijf. Dit verklaart het hogere steunvolume per bedrijf;

Tabel 30: Bedrijfstype – Vastleggingen Maatregel 121 (periode 2007-2009)

Bedrijfs-type	Aantal landbouwers			Investerings-bedrag	Steun-bedrag	Relatieve bijdrage begunstigden
	N	%	Vlaanderen, 2008*	Gem. €	Gem. €	%
akkerbouw	77	2,39%	16,27%	128.066	20.156	84,13%
tuinbouw	537	16,68%	11,19%	203.589	60.685	70,19%
fruit	313	9,72%	5,64%	119.851	25.285	78,93%
melkvee	470	14,60%	12,72%	81.204	15.733	80,48%
graasdieren	221	6,86%	25,62%	66.906	12.707	81,04%
varkens	148	4,60%	7,84%	178.309	39.609	77,74%
pluimvee	19	0,59%	0,96%	177.391	34.114	80,77%
andere	260	8,07%	0,07%	95.332	19.895	79,17%

gemengd	1171	36,37%	19,69%	89.171	16.894	81,08%
niet gedefinieerd	4	0,12%		145.135	31.792	81,46%
Totaal	3220	100,00%	100,00%	114.650	26.038	77,29%

Bron: UGent op basis van VLIF-databank en * Indeling van de bedrijven per productierichting, Vlaanderen, 2008, in: Land- en tuinbouw in Vlaanderen 2009, Landbouwindicatoren in zakformaat, Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij, pp. 100.

Ook voor deze maatregel komen in principe alle bedrijfstypes in aanmerking voor steun (Tabel 30). Absoluut gezien wordt de maatregel het vaakst aangevraagd door gemengde-, tuinbouw- en melkveebedrijven. Relatief gezien, ten opzichte van alle bedrijven in Vlaanderen, wordt de maatregel vaker aangevraagd door tuinbouw- en melkveebedrijven en minst vaak door graasdierbedrijven.

Op tuinbouwbedrijven worden gemiddeld de grootste investeringen onder maatregel 121 uitgevoerd met een bedrag van € 203.527. De kleinste investeringen komen voor bij de graasdieren met een gemiddeld investeringsbedrag van € 66.906. Gemiddeld droeg **de landbouwer zelf 77%** van de kosten en werd 23% gesubsidieerd.

De spreiding in aantallen en bedragen hangt samen met de aard van de investering, die bepalend is voor het steunvolume (10, 20, 30 of 40%). Sectoren die veel investeren in bv. energiebesparing (hoog steunvolume) zullen dus relatief minder zelf financieren.

Tabel 31: Soort investering – Vastleggingen Maatregel 121 (periode 2007-2009)

Soort investering	Aantal investeringen		Investeringsbedrag		Steunbedrag	
	N	%	€	Gem.	€	Gem.
Dierenwelzijn	71	1,09%	3.383.051	47.649	720.800	10.152
Diversificatie	120	1,84%	32.831.995	273.600	13.814.513	115.121
Milieu	1007	15,44%	68.060.001	67.587	19.220.666	19.087
Structureel	5325	81,63%	264.964.151	49.759	50.106.331	9.410
Eindtotaal	6523	100,00%	369.239.198	56.606	83.862.310	12.856

Bron: UGent op basis van VLIF-databank

Uit Tabel 31 blijkt dat de meeste investeringen gebeuren voor structurele veranderingen (82% van alle onder maatregel 121 begrepen investeringen). Deze investeringen gebeuren frequent maar zijn beperkt in grootte. Grotere investeringen vinden we in de diversificatie-categorie, dit is helemaal toe te schrijven aan de 37 WKK installaties die een gemiddelde investeringbedrag van 0,8 miljoen euro heeft. Vergeleken met het aantal dossiers gaat er ook een relatief groot aandeel van het steunbedrag naar deze investeringen. Milieuinvesteringen zijn de tweede duurste investeringen en 15% van de investeringen valt onder deze categorie.

Tabel 32: Gender – Vastleggingen Maatregel 121

Bedrijfsleider	Landbouwers		Verdeling in Vlaanderen (2007-9)*	Gem. investering €	Gem. steun €
	Aantal	%			
Man	2451	76,09%	78,59%	88.342	18.387
Vrouw	152	4,72%	12,55%	94.834	18.972
Rechtspersoon	463	14,38%	8,86%	275.240	73.359
Samenuitbating	155	4,81%	-	70.403	12.592
Totaal	3220	100,00%	100,00%	114.650	26.038

Bron: UGent op basis van VLIF-databank en *: Landbouwenquête mei 2007, 2009, Vlaanderen, Statistics Belgium, 2007, 2009.

76% van de maatregelen werden in de periode 2007-2009 opgenomen door **mannelijke** bedrijfsleiders, 14% door rechtspersoon – landbouwers en 5% door respectievelijk vrouwelijke en samenuitbating (Tabel 32). In vergelijking met de verdeling man-vrouw-rechtspersoon voor heel Vlaanderen, zijn er relatief weinig vrouwelijke landbouwers die gebruik maken van maatregel 121. Hierbij dient echter vermeld te worden dat samenuitbating niet opgenomen is in de mei telling van Statistics Belgium 2007 en 2009. De rechtspersoon – landbouwers komen relatief vaak voor bij maatregel 121.

De gemiddelde investering alsook het steunbedrag per persoon over de periode 2007-2009, is groter bij de rechtspersoon – landbouwer dan bij de andere categorieën.

2.5.1 Efficiëntie

De enquête tijdens de ex-post evaluatie leerde dat landbouwers investeringssteun als zeer zinvol beschouwen. Zeker van de milieu-investeringen zou slechts 47% zijn uitgevoerd zonder steun. 23% van de milieu-investeringen zouden zelfs niet gebeurd zijn en nog eens 26% van de investeringen was kleiner of later uitgevoerd. Landbouwers gaven in die enquête ook aan dat 73% van de infrastructuur investeringen wel gebeurd zou zijn zonder steun.

Gemiddeld dragen landbouwers 77% van de investeringskosten. Maar de steunpercentages verschillen per categorie. Dit is dan ook een efficiënte strategie. Voor milieu-investeringen is steun een zeer belangrijke drijfveer om toch die investering te doen. Infrastructuur-investeringen zouden vaker gebeuren zonder steun, wat aangeeft dat 10% steun ruim voldoende is en dat er misschien bepaalde investeringscodes kunnen verdwijnen om zo deadweight-effecten te minimaliseren. De Vlaamse regering besliste in september 2010 om alle steunpercentages te verlagen met 2%. Dit zal de deadweight effecten ook verkleinen.

2.6 Maatregel 123-A: Verhoging van de toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten

2.6.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Volgens het PDPO II is het doel van de toekenning van investeringssteun aan de primaire agrovoedingssector:

1. De verbetering en rationalisatie van de verwerking en de afzet van land- en tuinbouwproducten, en daardoor bij te dragen tot een verhoging van de toegevoegde waarde en tot een verbetering van de concurrentiepositie van de betrokken bedrijven (economisch krachtiger maken).
2. Een oplossing te bieden aan de als cruciaal aangemerkte nieuwe uitdagingen voor de Europese landbouw, zoals ook naar voor geschoven in de doelstellingen van de Health Check.
3. De situatie te verbeteren van de betrokken sector van agrarische basisproductie, en de producenten van de betrokken basisproducten een passend aandeel van de eruit voortvloeiende economische voordelen te waarborgen.

Deze maatregel is voor de agrovoedingsbedrijven bedoeld. De subsectoren worden verder afgebakend aan de hand van het soort producten die er verwerkt, gecommmercialiseerd of opgeslagen worden²⁴.

De maatregel is gericht op productinnovatie, productkwaliteit, hogere toegevoegde waarde, kostenbesparingen, milieugunstige investeringen en op welzijn en gezondheid. Verschillende soorten investeringen zijn dus mogelijk, maar per sector zijn er specifieke beperkingen en regels. We gaan hier niet dieper in op de algemene en sectorspecifieke criteria aangezien het accent van deze evaluatie ligt op de effecten van de maatregel.

2.6.2 Budget

Onderstaande tabel geeft inzicht in de financiële voortgang van maatregel 123, Verhoging van de toegevoegde waarde van de land- en bosbouwproducten.

Tabel 33: *Betalingen vs budget – Maatregel 123 (inclusief 123-B, uitdovende maatregel)*

	Betalingen (in €)	% van budget 2007-2013
2007	372.144	2%
2008	321.886	1%
2009	634.194	3%
Totaal 2007-2009	1.328.224	6%
Budget 2007-2013 incl. HC+EH (EU + VL)	21.545.416	

Bron: *Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009*

De bovenstaande tabel bevat enkel de betalingen die al effectief plaatsvonden voor de maatregelen 123-A en 123-B (uitdovend). Merk op dat er in vergelijking tot het aantal goedgekeurde dossiers (volume van € 133.853.080, zie verder), slechts een fractie werd uitbetaald.

²⁴ De in aanmerking komende sectoren worden bepaald, aan de hand van de nace-codes 2008, in het ministerieel besluit van 26/11/2007 tot uitvoering van het besluit van de Vlaamse Regering van 19/7/2007 betreffende steun aan de investeringen in de agrovoedingssector. Komen o.m. in aanmerking: de sectoren vlees, vleeswaren, zuivel, groenten & fruit, aardappelen, ...

De volgende tabellen geven inzicht in de procentuele verdeling van de goedgekeurde dossiers over de verschillende thema's. Het cofinancieringspercentage van deze investeringen bedroeg 10% in 2008 en 9,9% in 2010 (70% VLIF en 30% ELFPO).

Tabel 34: Totaal aanvaard investeringsbedrag per sector in € (goedgekeurde dossiers)

	2008		2009	
	Aanvaardbaar investeringsbedrag (€)	%	Aanvaardbaar investeringsbedrag (€)	%
Aardappelen	3.905.907	7,2%	5.703.406	7,2%
Groenten en Fruit	24.191.036	44,3%	15.172.518	19,1%
Mout	1.593.000	2,9%	3.034.726	3,8%
Veevoeders			986.664	1,2%
Vlas			1.075.445	1,4%
Vlees	12.303.954	22,5%	34.636.194	43,7%
Vleeswaren			16.800.878	21,2%
Zuivel	2.728.827	5,0%	1.846.338	2,3%
Granen	9.845.734	18,0%		
Zaaizaden	28.455	0,1%		
Totaal	54.596.912	100%	79.256.168	100%
Steunpercentage	10,0%		9,9%	
Toegekende steun	5.459.691		7.846.361	

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II

In 2007 werden er nog geen aanvragen binnen deze maatregel goedgekeurd.

Aanpassing van het systeem

In vergelijking met de vorige programmeringsperiode zijn er minder middelen ter beschikking binnen maatregel 123-A. Sinds 2007 komt de Vlaamse cofinanciering immers niet meer van het Hermesfonds (algemeen Vlaams fonds, beheerd door de administratie Economie) maar uit het VLIF dat minder middelen heeft. Bovendien moeten vanuit het VLIF ook de landbouwinvesteringen (zie maatregelen 112 en 121) worden gefinancierd.

Daarnaast is het de bedoeling om in PDPO II één oproep per jaar te organiseren. In het kader van PDPO I waren er maar 3 oproepen over de ganse periode.

Beide elementen samen, maken wel degelijk een verschil op het terrein. Om een idee te geven: in 2001 was er 30 miljoen euro ter beschikking voor de eerste oproep voor maatregel 9.3.7 in het kader van PDPO I. In 2008, was er maar 6 miljoen euro ter beschikking voor de eerste oproep van maatregel 123-A.

Omwille van het kleinere budget in vergelijking met PDPO I (2000-2006), gebeurden er een aantal wijzigingen aan het systeem:

- Enkel bepaalde activiteiten (NACE code) zijn aanvaardbaar.
- Enkel bepaalde types van investeringen zijn nu aanvaardbaar. Voor de oproep van 2008 waren dat milieu- en energie-investeringen, voor de oproep van 2009 waren enkel milieu-, energie- en innovatieve investeringen aanvaardbaar. Nieuwe pure productie-installaties zijn niet meer aanvaardbaar.
- Vanaf 2007 mogen de bedrijven enkel dossiers indienen voor investeringsprojecten die nog niet begonnen zijn. Vanaf het moment dat het dossier wordt aanvaard, heeft de indiener twee jaar de tijd om te investeren.

Op basis van het nieuwe systeem heeft de Afdeling Structuur en Investerings tot nu toe 2 oproepen gelanceerd. De oproepen werken via een gesloten systeem (met beperkte middelen voor de oproepen). In 2008 hebben alle bedrijven die een dossier ingediend hebben een cofinanciering van 10% gekregen. In 2009 waren er niet genoeg middelen beschikbaar om 10% aan alle bedrijven uit te geven. Daarom bleef het cofinancieringspercentage beperkt tot 9,9%.

2.6.3 Implementatie en beheer

Deze maatregel werkt met een systeem van openbare oproep aan bedrijven uit de sectoren hierboven vermeld. De investeringssteun wordt toegekend onder de vorm van een kapitaalpremie o.m. voor:

- investeringen die voldoen aan de minimumnormen inzake milieu, dierenwelzijn en hygiëne;
- investeringen die een concurrentievoordeel opleveren voor onze bedrijven, namelijk kwaliteitsverbetering, voedselveiligheid, hoogtechnologische ontwikkelingen en productinnovatie;
- investeringen in producten met een hogere toegevoegde waarde.

De investeringen moeten bijdragen tot de verbetering van de situatie van de betrokken sector van de agrarische basisproductie. Zij moeten de producenten van de betrokken basisproducten een passend aandeel in de eruit voortvloeiende economische voordelen waarborgen.

Er moet afdoende worden aangetoond dat er voor de betrokken producten normale afzetmogelijkheden op de markt bestaan.

Registratiesysteem

Elk bedrijf dat steun aanvraagt, dient een gestandaardiseerd aanvraagdossier in te vullen. Dit dossier is vrij uitgebreid en bevat een tweetal grote luiken:

- bedrijfseconomische gegevens (activiteiten en financiële situatie van de onderneming);
- omschrijving van de geplande investeringen (beschrijving project, overzicht en kostprijs investeringen, financieringsplan);

Het feit dat het gestandaardiseerde aanvraagdossier twee luiken bevat, kunnen we als zeer positief bestempelen. Het is trouwens dankzij het opnemen van het tweede luik dat er in de dossiers heel wat gegevens beschikbaar waren voor deze tussentijdse evaluatie.

Anderzijds is het wel zo dat slechts zeer weinig van de gegevens in het aanvraagdossier digitaal beschikbaar zijn. Vooral de financiële gegevens en ook enkele gegevens voor de jaarlijkse "monitoringtabellen" van de EC worden digitaal bijgehouden. Al de inhoudelijke gegevens alsook al de bedrijfseconomische gegevens worden enkel in de fysieke dossiers bijgehouden.

De registratie van gegevens gebeurt op niveau van de dossiers (dit geldt trouwens ook voor andere maatregelen uit het PDPO) en niet op niveau van het bedrijf. Eén bedrijf kan dus meerdere dossiers indienen.

2.6.4 Output, bereik en resultaat

De volgende tabel geeft inzicht in het aantal goedgekeurde dossiers per sector.

Tabel 35: Aantal goedgekeurde dossiers per sector

	2008		2009	
	Aantal dossiers	%	Aantal dossiers	%
Aardappelen	4	7,4%	3	4,8%
Groenten en Fruit	9	16,7%	10	15,9%
Mout	1	1,9%	1	1,6%
Veevoeders			10	
Vlas			5	
Vlees	14	25,9%	20	31,7%
Vleeswaren			12	
Zuivel	4	7,4%	2	3,2%
Granen	21	38,9%		0,0%
Zaaizaden	1	1,9%		0,0%
Totaal	54	100,0%	63	100,0%

Bron: PDPO II Jaarverslagen 2008 en 2009

Onderstaande tabel illustreert de voortgang van maatregel 123-A:

Tabel 36: Aantal goedgekeurde dossiers per sector

		Opoep 2008	Oproep 2009
Aantal projecten		54	63
Toegekende steun (euro)		5.459.691	7.846.361
Aantal betalingen (1e schijf, saldo, totaliteit)	2009	20	0
	2010	6	3
Aantal finale betalingen (project afgerond)		11	1
%		20,4%	1,6%
Totale betalingen		791.921	19.938,40
%		14,5%	0,3%

Bron: Boordtabellen maatregel 123-A

De grootste meerderheid van de investeringsprojecten zijn nog niet afgerond²⁵. Voor de oproep van 2008 zijn 11 investeringsprojecten afgerond. Voor de oproep van 2009 is maar een bedrijf klaar met zijn investeringsproject.

Theoretisch moesten de bedrijven van de eerste oproep (2008) hun dossier tegen 30 april 2010 afronden (twee jaar na het begin van de 2008 oproep). Door de economische crisis heeft de bevoegde minister een verlenging van één jaar toegekend aan de bedrijven die hiertoe specifiek een aanvraag hebben ingediend. De overige bedrijven werd gevraagd hun uitbetalingsdossiers in te dienen vóór einde augustus 2010.

2.6.4.1 Bereik

De volgende tabel geeft inzicht in de realisatie van de verschillende indicatoren.

²⁵ De begunstigde bedrijven mogen een betaling vragen na het afronden van een investeringfase.

Tabel 37: Targets voor maatregel 123-A Verhoging van de toegevoegde waarde voor land- en bosbouwproducten

Type indicator	Indicator	Doel 2013	2007-2009	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel aandeel
Output	Aantal gesubsidieerde bedrijven	250		108	43,2%
Output	Totaal investeringsvolume (in €) ²⁶	335.000.000		133.853.080	40%
Resultaat	Aantal agrovoedingsbedrijven die nieuwe producten of technieken introduceren	75		22	29,3%

Bron: PDPO II Jaarverslagen 2007, 2008 en 2009

- Aantal gesubsidieerde bedrijven:** op basis van de oproepen 2008 en 2009 zullen 108 bedrijven in het kader van deze maatregel worden gesubsidieerd. Dit is 43,2% van de vooropgestelde doelstelling.
- Totaal investeringsvolume:** het totale investeringsvolume van de begunstigde bedrijven is 134 miljoen euro. Dit is 40% van de vooropgestelde doelstelling.
- Aantal agrovoedingsbedrijven die nieuwe producten of technieken introduceren:** sinds 2008 hebben 22 bedrijven nieuwe producten of technieken via de maatregel geïntroduceerd. In 2008, hadden 5 van de 54 begunstigde dossiers betrekking op een techniek die als innovatief op sectorniveau beschouwd kon worden. In 2009 waren 11 nieuwe technieken en 6 nieuwe producten betrokken bij de goedkeuring van de dossiers.

Een realisatiegraad van 29,3% is op dit moment onvoldoende om de vooropgestelde doelstelling van 75 nieuwe producten of technieken te bereiken.

2.6.5 Efficiëntie

Tussen 2007 en 2009 werd 40% van het geplande investeringsvolume toegewezen (134 miljoen euro). De financiële voortgang zit quasi op schema. Op basis van dit tempo zal eind 2013 93% van de doelstelling bereikt zijn.

Het gemiddelde investeringsvolume per bedrijf (2008-2009) is 1,24 miljoen euro. De gemiddelde steun per dossier bedraagt 113.723 euro (minder dan in PDPO I).

²⁶ De oorspronkelijke target voor het totale investeringsvolume was 1,015 miljard euro. In het jaarverslag 2008 werd aangegeven dat de target in het jaarverslag 2009 zou vervangen worden door 414 miljoen euro daar de oorspronkelijke target gebaseerd was op te hoog ingeschatte budget. In het kader van de laatste programmaherziening (eind 2009) werd het totale budget voor maatregel 123 verder beperkt zodanig dat de doelstelling van het totale investeringsvolume eveneens aangepast tot 335 miljoen euro was.

2.7 Maatregel 311-A Investerings m.b.t. diversificatie van landbouwactiviteiten

2.7.1 *Beschrijving en doelstelling van de maatregel*

De maatregel 'Investerings m.b.t. diversificatie van landbouwactiviteiten' is erop gericht de rendabiliteit van landbouwbedrijven te verhogen, maar via een andere weg dan productie- of productiviteitstijging. Door ontwikkeling van nieuwe activiteiten op het bedrijf zal het economisch belang van de landbouw op het platteland minder snel dalen.

Voor investeringen gericht op het uitvoeren van niet-agrarische activiteiten op het bedrijf wordt financiële steun verleend onder de vorm van rentesubsidie en kapitaalpremies. De steunintensiteit bedraagt sinds 16/12/2008 30% (voordien was er gedifferentieerde steun, zijnde 30% of 40 %).²⁷ Onder diversificatie worden volgende activiteiten gerangschikt:

- hoevertoerisme en het openstellen van het bedrijf voor het publiek;
- productie en gebruik van hernieuwbare brandstoffen;
- uitvoeren van landschapsbeheer;
- exploiteren van een zorgboerderij;
- ...

2.7.2 *Budget*

Tabel 38: *Betalings Maatregel 311-A*

Betalingsjaar	Betalings (in €)	% van budget 2007-2013
2007	1.451.162	4,30%
2008	3.300.615	9,80%
2009	3.941.511	11,70%
Totaal 2007-2009	8.693.288	25,82%
Budget 2007-2013 incl. HC+EH (EU + VL)	33.674.060	100%
Budget voor lopende acties uit PDPO I	3.473.000	10,31%

Bron: *UGent op basis van Monitoringtabellen PDPO II*

Tabel 38 geeft aan dat ongeveer 26% van het budget gebruikt is in de periode 2007-2009. Dit betekent dat **na 3/7de van de looptijd ongeveer 2/7de van het budget** werd gespendeerd. Van het totale budget wordt in de volledige periode 2007-2013 10,3% van het budget voorzien voor acties uit voorgaande periodes.

²⁷ Sedert de laatste wijziging in 2010 bedraagt de steun 28% en 8%.

Tabel 39: Bedrijfstype – Vastleggingen Maatregel 311-A (periode 2007-2009)

Bedrijfs- type	Aantal landbouwers			Investerings- bedrag	Steun- bedrag	Relatieve bijdrage begunstigden
	N	%	Vlaanderen, 2008*	Gem. €	Gem. €	%
akkerbouw	7	2,45%	16,27%	133.720	48.318	63,87%
tuinbouw	46	16,08%	11,19%	83.147	28.165	66,13%
fruit	21	7,34%	5,64%	82.448	28.499	65,43%
melkvee	27	9,44%	12,72%	72.774	24.855	65,85%
graasdieren	22	7,69%	25,62%	72.878	24.659	66,16%
varkens	32	11,19%	7,84%	162.772	55.036	66,19%
pluimvee	15	5,24%	0,96%	178.806	59.032	66,99%
andere	26	9,09%	0,07%	100.581	34.257	65,94%
gemengd	89	31,12%	19,69%	70.338	24.497	65,17%
niet gedefinieerd	1	0,35%	-	14.496	4.637	68,01%
Totaal	286	100,00%	100,00%	93.849	32.056	65,84%

Bron: UGent op basis van VLIF-databank en *Indeling van de bedrijven per productierichting, Vlaanderen, 2008, in: Land- en tuinbouw in Vlaanderen 2009, Landbouwindicatoren in zakformaat, Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij, pp. 100.

Alhoewel de subsector waarin het bedrijf actief is niet bepalend is voor de steun, kan worden afgeleid dat de maatregel vooral wordt toegekend aan **gemengde bedrijven** (zie Tabel 39). Opmerkelijk is dat er ook (relatief) vaak een steunmaatregel wordt goedgekeurd voor **varkens-** en **pluimveebedrijven**. Op beide type bedrijven worden gemiddeld ook grote investeringen uitgevoerd. Dit zijn voornamelijk de investeringen fotovoltaïsche zonnecellen die duurder zijn vergeleken met de niet-energie investeringen.

Gemiddeld droeg **de landbouwer zelf 66%** van de kosten en werd 34% gesubsidieerd (zie Tabel 39). Dit percentage is grotendeels gelijk voor elk type bedrijf. De investeringen gericht op energieproductie (inclusief zonnecellen en – boilers) kregen 30% steun, terwijl de andere maatregelen 40% kregen (zie Tabel 40).²⁸

²⁸ Ondertussen werden de steunpercentages aangepast, zie hoger.

Tabel 40: Steunpercentage bij soort diversificatie - Maatregel 311-A (periode 2007-2009)

Investerings	30%	40%
Detailverkoop (gebouwen)		23
Detailverkoop (materieel)		29
Educatief toegankelijk maken van het bedrijf (gebouwen)		14
Educatief toegankelijk maken van het bedrijf (materieel)		2
Energieproductie: andere grondstoffen	1	
Energieproductie: materieel	1	
Fotovoltaïsche zonnecellen en zonneboilers	223	
Hoeveproducten (andere sectoren) (gebouwen)		1
Inrichting van bedrijfsruimten voor zorgvragers		2
Machines landschapsbeheer		9
Ombouwen landbouwmachines	1	
Openstellen bedrijf voor dagrecreatie (gebouwen)		3
Eindtotaal	226	83

Bron: UGent op basis van VLIF-databank

2.7.3 Implementatie en beheer

2.7.3.1 Organisatie: beheerdiensten en overheid

Concreet zal een land- of tuinbouwer die van steun wenst te genieten zijn investeringsplannen op een gestructureerde wijze moeten aanbrenge bij de steunverlenende overheid (Vlaams Landbouwinvesteringsfonds).

Het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF), werd in 1993 opgericht als opvolger van het federale Landbouwinvesteringsfonds. Het heeft sindsdien zijn plaats ingenomen als volwaardig beleidsinstrument binnen het Vlaamse land- en tuinbouwbeleid tot ondersteuning van vooral investeringen en vestigingen in de land- en tuinbouwsector.

De opgezette procedure heeft tijdens de jarenlange uitvoering bewezen efficiënt te zijn. Na een administratieve controle in Brussel, gaat een deskundige de technische en financieel-economische kant van het dossier na tijdens een bedrijfsbezoek. Dit contact met de landbouwer is zeer zinvol. (cfr. bevindingen ex-post evaluatie PDPOI, 2008)

Het VLIF beschikt over een informaticasysteem voor de behandeling en opvolging van de aanvragen. Het wordt verder gemoderniseerd en gedigitaliseerd. Deze digitalisatie zal het in de toekomst mogelijk maken om:

- digitale aanvragen in te dienen;
- een betere koppeling te realiseren met interne en externe databanken;
- een betere opvolging te doen over de verschillende fasen (workflow);
- nog meer informatie te kunnen opslaan, gerelateerd aan de investeringen en aan de bedrijven.

2.7.3.2 Communicatie

Investeringssteun is een goed gekende maatregel bij de landbouwers. Dit komt ook door het goede contact met de kredietinstellingen, waardoor de administratieve last voor de landbouwer kleiner wordt. Als het een dossier betreft met geleende middelen, neemt de kredietinstelling de aanvraagprocedure op zich. De rentesubsidie wordt ook rechtstreeks overgemaakt aan de kredietinstelling. Deze aanpak maakt de investeringssteun een laagdrempelige maatregel die goed gekend is bij de landbouwer. (Ex-post evaluatie PDPOI, 2008)

Daarnaast verschijnen ook folders, is er uitgebreide informatie te vinden op de website en in de VLIF activiteitenverslagen.

2.7.4 Output, bereik en resultaat

Tabel 41: Output – Vastleggingen Maatregel 311-A

Beslissingsjaar	Goedgekeurd				% ten opzichte van totaal Vlaamse landbouwers*	% ten opzichte van unieke VLIF-landbouwers sinds 2000 (#11330)
	Aantal investeringen	Aantal dossiers	Aantal unieke landbouwers per jaar	Aantal unieke landbouwers per jaar van eerste goedkeuring		
2007	2	2	2	2	0,01%	0,02%
2008	102	98	97	97	0,32%	0,9%
2009	205	192	188	187	0,64%	1,7%
Totaal 2007-2009	309	292	287	286	0,97%	2,6%

Bron: UGent op basis van VLIF-databank *: Landbouwenquête mei 2007, 2009, Vlaanderen, Statistics Belgium, 2007, 2009.

In de periode 2007-2009 werden binnen het kader van PDPOII **309 investeringen** inzake diversificatie goedgekeurd. Deze behoren tot **292 dossiers**, ingediend door **286 verschillende landbouwers**.

Tabel 42: Bereik – Vastleggingen Maatregel 311-A

Beslissingsjaar	Aantal landbouwers		Som van subsidiabel bedrag	Vastgelegde steun
	Nieuwe unieke aanvragers	Aantal dossiers		
2007	2	2	59.938	18.986
2008	97	98	7.450.460	2.533.670
2009	187	192	19.330.528	6.615.443
Totaal 2007-2009	286	292	26.840.926	9.168.099
Target 2007-2013		2.000	70.000.000	
Bereikt % 2007-2009		14,60%	38,34%	

Bron: UGent op basis van VLIF-databank

De doelstelling van maatregel 311-A was om in de periode 2009-2013 2.000 landbouwers te steunen bij investeringen voor diversificatie waardoor er voor 70 miljoen euro aan investeringen zou worden gedaan (zie Tabel 42). Tot eind 2009 werd **15% van het vooropgestelde aantal landbouwers** bereikt, voor in totaal **38% van de verwachte investeringen**. Er is een discrepantie tussen het aantal bereikte aanvragers en het vastgelegde bedrag. Bovendien werkt deze maatregel sinds 2009 op volle toeren en enkel in 2009 werden al 10% van de 14% unieke landbouwers bereikt en werd 28% van van het subsidiabele bedrag gerealiseerd. Er is ook een verschil tussen de voortgang van de vastleggingen en de uitbetaling: 39% van de doelstelling naar subsidiabel bedrag werd bereikt, terwijl enkel 26% van het budget is uitbetaald.

Verschillende verklaringen hiervoor zijn:

- Door de afhandeling van het grote aantal dossiers in 2006, liepen ook de dossiers ingediend onder PDPOII in 2007 enige vertraging op;
- Het plafond werd opgetrokken in 2007: 1 miljoen euro per bedrijfsleider in plaats van 1 miljoen euro per bedrijf. Dit verklaart het hogere steunvolume per bedrijf;
- Het verschil tussen vastlegging en uitbetaling is te verklaren door de rentesubsidie die op een later tijdstip wordt uitbetaald;
- De evenredige spreiding van de target over 7 jaar is een overschatting, aangezien in wezen tijd is tot 2015 om de target te bereiken rekening houdend met de administratieve afhandeling van dossiers.

2.7.4.1 Soort investering (gelinkt aan bedrijfstype)

Tabel 43: Soort diversificatie en bedrijfstype - Maatregel 311-A (periode 2007-2009)

Investeringen (unieke landbouwers)	akkerbouw	tuinbouw	fruit	melkvee	graasdieren	varkens	pluimvee	andere	gemengd	Eindtotaal
Energie	5	36	13	35	15	21	15	18	62	220
Hoeveproducten en thuisverkoop	2	6	6	7	1	1		1	19	43
Landschapsbeheer	2			1	1	2			3	9
Sociaal/Toerisme		3	1	2	2	1		1	8	18
Andere		1	1					1		3
Eindtotaal	8	46	21	44	19	24	15	21	88	286

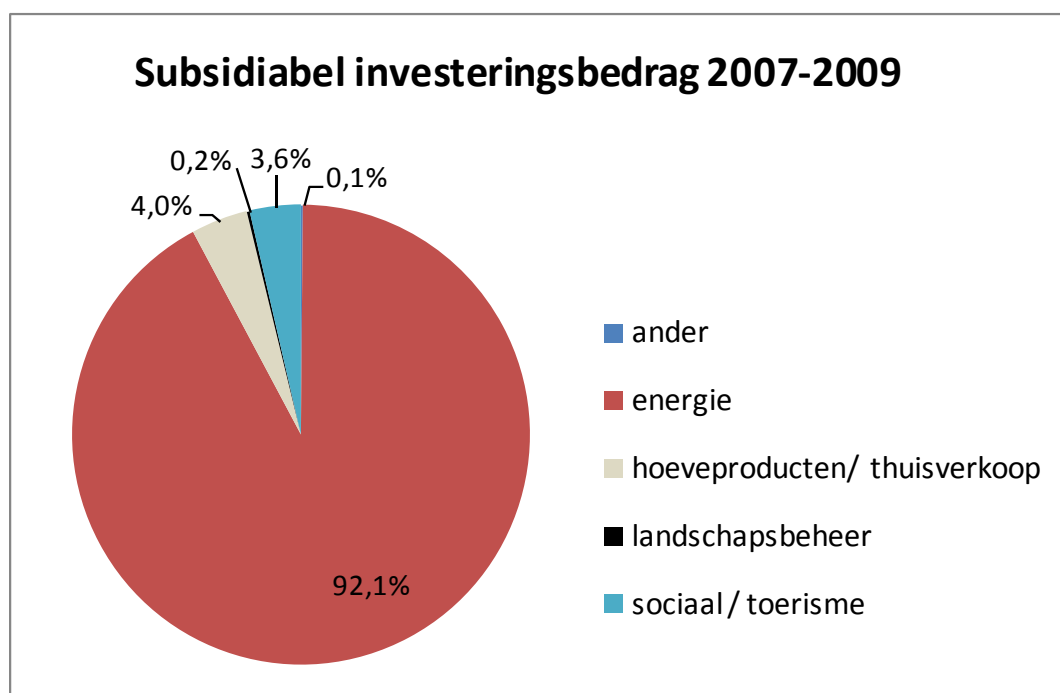
Bron: UGent op basis van VLIF-databank

Tabel 43 geeft het aantal unieke landbouwers weer die een bepaalde diversificatie-investering uitvoerden in de periode 2007-2009. Sommige landbouwers investeerden in meerdere soorten diversificatie, vandaar dat de eindtotalen kleiner zijn dan de som der lijnen. De belangrijkste investeringen die gebeuren kaderen in het thema energie: 77% van de betrokken landbouwers vroeg steun aan voor een energie-investering, dit omvat 92% van het subsidiabele investeringsbedrag (zie Figuur 2). Al deze energie-investeringen hebben betrekking op zonneboilers of fotovoltaïsche cellen. Zo zijn alle investeringen bij het bedrijfstype pluimvee, alsook een groot deel van die bij de varkensteelt en bij de andere bedrijfstypes fotovoltaïsche zonnecellen en zonneboilers. De volgende grote categorieën zijn investeringen uitgevoerd met de bedoeling hoeveeverkoop of toerisme mogelijk te maken of te stimuleren. Naar

investeringsvolume gaat het hier samen om 7,5% van het toegekende investeringsbedrag tussen 2007-2009.

Door de grote aanvragen voor fotovoltaïsche zonnecellen besliste de Vlaamse regering in 2010 dat de installatie van zonnecellen in de land- en tuinbouwsector niet langer een bijzondere investering is en werd het steunpercentage van 30% verlaagd naar 8%.²⁹

Figuur 2: Procentuele verdeling van het vastgelegde investeringsbedrag over de categorieën van verbreding in 2007-2009

Bron: UGent op basis van VLIF-databank

2.7.4.2 Gender

Tabel 44: Gender – Vastleggingen Maatregel 311-A

Bedrijfsleider	Landbouwers		Verdeling in Vlaanderen (2007-9)*	Gem. investering €	Gem. steun €
	Aantal	%			
Man	204	71,33%	78,59%	90.525	30.951
Vrouw	22	7,69%	12,55%	59.492	20.254
Rechtspersoon	48	16,78%	8,86%	123.517	42.037
Samenuitbating	12	4,20%		94.678	32.564
Totaal	286	100,00%	100,00%	93.849	32.056

²⁹ Sinds 2006 daalde de kostprijs van zonnepanelen met 30 à 40%. Bij de afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid (Agentschap Ondernemen) zijn zonnepanelen uitgesloten sinds de call in het najaar van 2010.

Bron: UGent op basis van VLIF-databank en *: Landbouwenquête mei 2007, 2009, Vlaanderen, Statistics Belgium, 2007, 2009.

71% van de maatregelen werden in de periode 2007-2009 opgenomen door **mannelijke** bedrijfsleiders en 17% door rechtspersoon-landbouwers (Tabel 44). In vergelijking met de verdeling man-vrouw-rechtspersoon voor heel Vlaanderen, zijn er relatief veel rechtspersoon - landbouwers die gebruik maken van maatregel 311-A.

Opnieuw is de gemiddelde investering alsook het steunpercentage groter bij de rechtspersoon - landbouwer dan bij de andere categorieën.

2.7.5 Efficiëntie

Zie 2.5.1.

3 UITVOERING VAN DE MAATREGELEN M.B.T. NATUUR, MILIEU EN LANDSCHAP

3.1 Maatregelen 212/213: Vergoeding Natuur

3.1.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

De Vergoeding Natuur kan aangevraagd worden voor percelen gelegen in de zgn. "kwetsbare zones natuur": gebieden die behoren tot de gewenste natuurlijke structuur (VEN- en IVON-gebieden) en/of gelegen in een gebied met bestemming natuur afgebakend op de ruimtelijke bestemmingsplannen en/of gelegen in de van nature overstroombare gebieden (NOG) in Vlaanderen. Hierdoor voldoen deze gebieden aan de bepalingen van gebieden die met een specifieke handicap te kampen hebben en waar de voortzetting van landbeheer noodzakelijk is voor milieubehoud of -verbetering in de zin van artikel 50 van de Plattelandsverordening.

Op percelen gelegen in "kwetsbare zones natuur" geldt in principe een bemestingsbeperking conform het "standstillbeginsel" (decreet van 23 januari 1991 inzake de bescherming van het leefmilieu tegen de verontreiniging door meststoffen, art 15 ter). Enkel beweiding met maximaal 2 GVE per ha is toegestaan. Het is de bedoeling om op deze manier in deze gebieden de natuurontwikkeling te bevorderen ten einde een bijzondere milieukwaliteit te behalen t.o.v. de basismilieukwaliteit in de rest van Vlaanderen.

De Vergoeding Natuur heeft tot doel de landbouwers met percelen in de bewuste gebieden financieel gedeeltelijk te compenseren voor het inkomensverlies (lagere opbrengsten) ten gevolge van dit bemestingsverbod.

Binnen de "kwetsbare gebieden natuur" wordt een onderscheid gemaakt tussen de delen die gelegen zijn binnen de Europees aangemelde Natura 2000-gebieden en de delen die daarbuiten vallen (VEN-gebieden, natuurgebieden volgens het gewestplan, overstroombare gebieden). Maatregel 212 heeft betrekking op de gebieden buiten Natura 2000, maatregel 213 op de gebieden binnen Natura 2000, maar voor het overige zijn beide maatregelen identiek.

3.1.2 Budget

Onderstaande tabel geeft een zicht op de financiële voortgang van de maatregel Vergoeding Natuur. Het bovenste deel van de tabel geeft de uitbetalingen volgens het jaar van uitbetaling, wat dus betrekking heeft op de oppervlakte Vergoeding Natuur van het jaar voordien. Dit houdt in dat de uitbetalingen van 2007 betrekking hebben op aanvragen die nog onder PDPO I vielen (met o.a. een hoger steunbedrag). In het onderste deel van de tabel daarentegen gaat het om de uitbetaalde bedragen voor het jaar waarin de maatregel effectief werd toegepast.

Aangezien de uitbetalingen betrekking hebben op 3/7 van de programmaperiode, zou op basis van het bovenste deel van de tabel gesteld kunnen worden dat maatregel 213, waarvan 35% van het budget gebruikt is, ongeveer op schema zit (rekening houdend met een zekere vertraging die eigen is aan het opstarten van een nieuwe programmaperiode), maar dat maatregel 212 qua uitbetalingen ver achter zit op schema.

Maar de verhouding tussen 212 en 213 wordt scheefgetrokken door het feit dat de betalingen van 2007 die nog onder PDPO I vielen, allemaal onder post 213

geboekt zijn, omdat in PDPO I voor de Vergoeding Natuur nog geen onderscheid werd gemaakt tussen percelen binnen en buiten Natura 2000-gebied. M.a.w. in post 213 voor 2007 zitten in realiteit ook heel wat percelen die buiten Natura 2000-gebied liggen. Het tweede deel van de tabel, waarin enkel PDPO II-aanvragen zitten, geeft dan ook een heel ander beeld: volgens deze cijfers zitten zowel 212 als 213 duidelijk achter op schema (allebeid ca. 15% van het budget gebruikt).

Tabel 45: Uitbetalingen 2007-2009 agromilieumaatregelen (in €)

Code	Maatregel	2007	2008	2009	2007-2009	Budget 07-13	% gebruikt
Volgens jaar van uitbetaling (2007: aanvragen uit PDPO I)							
212	VN buiten Natura 2000	0	156.084	145.833	301.917	3.094.416	9,8
213	VN binnen Natura 2000	622.710	183.186	114.066	919.962	2.613.062	35,2
Volgens jaar van toepassing maatregel (aanvraag)							
212	VN buiten Natura 2000	181.856	119.957	170.178	471.991	3.094.416	15,3
213	VN binnen Natura 2000	160.573	91.570	124.829	376.973	2.613.062	14,4

Bron: Strategisch monitoringrapport (oktober 2010) en VLM

3.1.3 Implementatie en beheer

Het beheer van de Vergoeding Natuur gebeurt door de Vlaamse Landmaatschappij (VLM). De landbouwers kunnen voor hun percelen die gelegen zijn binnen een "kwetsbare zone natuur" een aanvraag voor de Vergoeding Natuur indienen via de jaarlijkse verzamelaanvraag. Deze aanvraag wordt beoordeeld door de VLM en na goedkeuring gebeurt de uitbetaling door het Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV).

3.1.4 Output, bereik en resultaat

3.1.4.1 Output

In onderstaande tabellen wordt de evolutie van het aantal goedgekeurde aanvragen en het areaal weergegeven over de jaren 2007, 2008 en 2009.

Tabel 46: Aantal gesteunde bedrijven en oppervlakte Vergoeding Natuur 2007-2009

Aantal gesteunde bedrijven		2007	2008	2009
212	VN buiten Natura 2000	566	333	434
213	VN binnen Natura 2000	403	231	317
Totaal (1)		915	521	702
Oppervlakte		2007	2008	2009
212	VN buiten Natura 2000	1235,41	813,94	1140,28
213	VN binnen Natura 2000	1110,45	625,39	835,09
Totaal		2345,86	1439,33	1975,37

Bron: VLM (mail 14/10/2010); (1): totaal aantal bedrijven is kleiner dan som van 212 en 213 omdat een 60-tal bedrijven voor zowel percelen binnen als buiten Natura 2000 Vergoeding Natuur aanvraag

3.1.4.2 Bereik en resultaat

In onderstaande tabel worden de totalen voor de periode 2007-2009 inzake aantal gesteunde bedrijven en areaal vergeleken met de target voor de periode 2007-2013 die gesteld werden in het programmadocument (versie 2009). Voor maatregel 212 werd tot op heden maximaal een kwart van de target gehaald, voor maatregel 213 maximaal een derde (in beide gevallen in 2007).

Tabel 47: Vergelijking tussen totaal 2007-2009 en target 2007-2013

Code	Maatregel	Aantal gesteunde bedrijven			Areaal (ha)		
		2007 (topjaar)	Target 07-13	%	2007 (topjaar)	Target 07-13	%
212	VN buiten Natura 2000	566	2.482	22,8	1.235	5.148	24,8
213	VN binnen Natura 2000	403	1.241	32,5	1.110	3.462	32,7

Bron: VLM (mail 14/10/2010)

De gestelde target 2007-2013 van in totaal 8.610 ha vormt overigens slechts 28% van de totale landbouwoppervlakte binnen "kwetsbare zones natuur", die in aanmerking komt voor de Vergoeding Natuur en die in 2009 ca. 31.000 ha bedraagt. In de periode 2007-2009 werd dus voor maximaal 7,5% daarvan de Vergoeding Natuur aangevraagd.

3.1.4.3 Gender

Geen informatie beschikbaar

3.1.5 Efficiëntie

De Vergoeding Natuur is qua uitvoering een "gemakkelijke" maatregel voor de landbouwers. De aanvraag zit geïncorporeerd in de algemene jaarlijkse verzamel-aanvraag en verder is er geen administratieve last. De uitvoeringsmodaliteiten zijn ook eenduidig: op de betreffende percelen mag niet bemest worden, behalve door beweiding met een maximum van 2 GVE per ha. Op zich staat dus niets een hoge efficiëntie van deze maatregel in de weg.

De reden voor het achterop blijven op de target, zeker buiten de Natura 2000-gebieden, is dus wellicht puur van financiële aard: men vindt het steunbedrag te laag om er moeite voor te doen (het steunbedrag is ten andere ook gedaald, van 200 € per ha onder PDPO I naar maximaal 150 € per ha onder PDPO II). Maar aangezien er sowieso bemestingsbeperkingen gelden op de betreffende percelen, is het alter-natief géén vergoeding.

3.2 Maatregel 214: Agromilieumaatregelen

3.2.1 *Beschrijving en doelstelling van de maatregel*

PDPO-maatregel 214 omvat een hele set van (sub)maatregelen die allen tot doel hebben een bijdrage te leveren aan de verbetering van het milieu, in algemene zin of met specifieke focus op een bepaald milieuthema (b.v. biodiversiteit, waterkwaliteit, bodemerosie,...). Veel van deze maatregelen kunnen (onder bepaalde voorwaarden) gecombineerd voorkomen op eenzelfde perceel.

In onderstaande tabel worden de beoogde doelstellingen van elke agromilieumaatregel beknopt aangegeven:

Tabel 48: Doelstellingen van de agromilieumaatregelen

Maatregel	Doelstellingen volgens PDPO II
214-A Mechanische onkruidbestrijding	Vermindering van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen (vooral atrazine) in de verschillende milieu-compartmenten.
214-C Behoud van met uitsterven bedreigde lokale veerassen en variëteiten van hoogstamboomgaarden	Een halt toeroepen aan de verdringing van een aantal rassen en variëteiten door utilitaire en commerciële rassen en variëteiten, het opnieuw samenstellen en instandhouden van een levende genenbank, en aldus het behoud van genetische diversiteit.
214-D Introductie van vlinderbloemige gewassen	Door het stimuleren van de teelt van vlinderbloemigen (luzerne, klaver,...) wordt beoogd om in de landbouw-praktijk te komen tot een meer evenwichtige silage-voederwinning en een meer grondgebonden veehouderij.
214-E Reductie van gewasbeschermingsmiddelen en mest-stoffen in de sierteelt	De registratie van gewasbeschermingsmiddelen en mest-stoffen en de daaraan gekoppelde vermindering van het gebruik van deze milieubelastende stoffen in de sierteelt.
214-F Hectaresteen voor biologische landbouwproductie	Verbetering van het leefmilieu en van de intrinsieke kwaliteit van de voeding en bijgevolg ook van de volks-gezondheid; het vervullen van een voorbeeld- en hefboomfunctie in de noodzakelijke evolutie naar een duurzame landbouw.
214-G Beheersovereenkomst perceelsrandenbeheer	Het tot stand brengen van een beschermingsstrook langs heggen, houtkanten, houtwallen en wegbermen, water-lopen of holle wegen in functie van de bevordering van de biodiversiteit (flora en fauna, b.v. akkerkruiden langs houtkanten), de voorkoming van een oppervlakkige afstroming van nutriënten (ter bescherming van de oppervlaktewaterkwaliteit) en het vermijden van bodem-verlies door erosie.
214-H Beheersovereenkomst soortenbescherming	De instandhouding en bescherming van weidevogel-, akkervogel- en hamsterpopulaties in de daartoe bij minis-teriele besluit afgebakende gebieden.
214-I Beheersovereenkomst erosiebestrijding	Het verminderen van de erosie van bodemmateriaal zelf en het tegenhouden van het geërodeerde materiaal vooraleer het op wegen, in waterlopen,... terecht komt.
214-J Beheersovereenkomst water	Het realiseren van een beschermingsniveau van de grond- en oppervlaktewaterkwaliteit tegen nitraat-aanrijking en eutrofiëring dat verder gaat dan het genormeerde niveau vastgelegd in bijlage 1, A.1. en A.2. van de nitraatrichtlijn, o.a. door een bemestingsdosis met dierlijke mest die lager is dan deze aangegeven door de nitraatrichtlijn.

Maatregel	Doelstellingen volgens PDPO II
214-K Beheersovereenkomst herstel, ontwikkeling en behoud van kleine landschapselementen (KLE's)	Een verbetering van het ecologisch functioneren van de bestaande kleine landschapselementen, die een belang-rijke rol vervullen als leefplaats en verbindingsweg voor natuurlijke organisme, tot een toename van de oppervlakte en het aantal elementen en tot een verbetering van de landschappelijke kwaliteit.
214-M Groenbedekking (uitdovende maatregel)	Een reductie van erosie van landbouwgronden, een reductie van uitloging van stikstof naar grond- en oppervlaktewater en een vermindering van de droogte-gevoeligheid op arme zandbodems.
214-N Mechanische onkruidbestrijding met rijbespuiting (uitdovende maatregel)	Vermindering van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen (vooral atrazine) in de verschillende milieu-compartmenten.
214-O Hectaresteen voor de geïntegreerde methode pitfruit (uitdovende maatregel)	Bijdrage tot algemene vermindering van de verontreiniging van de bodem, lucht en water door gewas-beschermingsmiddelen; bijdrage tot voedselveiligheid; bijdrage tot herstel van het vertrouwen in Belgische voedingsproducten; creëren van een referentieniveau voor de Belgische fruitteelt; pilootproject voor andere teelten
214-P Beheersovereenkomst botanisch beheer (+ BO natuur) (uitdovende maatregel)	De ontwikkeling van botanische waardevolle graslanden en de instandhouding en ontwikkeling van botanisch waardevolle graslanden en botanisch waardevolle kruidengemeenschappen in akkers.
214-Q Steun voor reconversie van de varkenshouderij naar de biologische productiewijze (uitdovende maatregel)	Het verminderen van de hoeveelheid geproduceerde varkens en dus ook van mest door de varkenshouderij; toename van het biologisch bemestingsareaal met ongeveer 5.000 ha of circa 1% van het Vlaamse areaal.

Bron: PDPO II, versie 11 december 2009; (1) De BO Botanisch beheer blijft bestaan maar de nieuwe overeenkomsten vanaf 2007 worden gefinancierd vanuit "staatssteun" en dus niet langer gefinancierd door Europa. Binnen de gebieden waar de BO natuur mogelijk was, kan de Vergoeding Natuur (maatregel 212/213) aangevraagd worden. Een extra vergoeding binnen deze gebieden kon naar Europa toe niet langer verantwoord worden.

Aan elke agromilieumaatregel zijn specifieke, soms meervoudige voorwaarden verbonden waaraan de landbouwer moet voldoen op het vlak van uitvoering. Een voorwaarde die gemeenschappelijk is voor alle maatregelen is dat ze gedurende 5 opeenvolgende jaren moeten toegepast worden (bij sommige maatregelen zijn ook overeenkomsten van 6 of 7 jaar mogelijk).

Bij bepaalde maatregelen worden ook beperkingen opgelegd qua sector (sierteelt, pitfruit, biologische varkenshouderij) of qua locatie. De maatregel soortenbescherming beperkt zich tot respectievelijk de weidevogelgebieden, akkervogelgebieden en hamsterbeschermingsgebieden, BO natuur (uitdovend) tot de "kwetsbare zones natuur", BO water tot de voormalige "kwetsbare gebieden water" en erosiebestrijding tot erosiegevoelige percelen.

Het combineren van landbouwmilieumaatregelen op eenzelfde oppervlakte is mogelijk indien de concrete acties elkaar aanvullen en onderling verenigbaar zijn. In geen geval wordt twee maal steun gegeven voor dezelfde gemaakte kosten of gedeelde inkomsten op eenzelfde perceel.

3.2.2 Budget

Onderstaande tabel geeft een zicht op de financiële voortgang van de agromilieumaatregelen.

Veruit de belangrijkste agromilieumaatregel in financieel opzicht is de BO Water, die bijna de helft van het budget 2007-2009 vertegenwoordigde. En het aandeel van de BO Water nam elk jaar nog toe: 45,6% in 2007, 47,3% in 2008 en 50,2% in 2009. Op ruime afstand volgen de maatregelen groenbedekking en vlinderbloemigen. De sterkst groeiende maatregelen zijn perceelsrandenbeheer, erosiebestrijding en kleine landschapselementen, die tussen 2007 en 2009 quasi verdubbelden. Geleidelijke achteruitgang bij niet-uitdovende maatregelen is anderzijds vast te stellen bij biologische landbouw en soortenbescherming.

Het uitdovend karakter van groenbedekking is nog niet te zien in de uitbetalingen; dit zal vanaf 2010 wel het geval zijn, aangezien zeer veel contracten eind 2008 afliepen. De toename van het uitbetaalde bedrag voor de uitdovende maatregel botanisch beheer (ondanks de afname van de oppervlakte, zie verder) is wellicht toe te schrijven aan laattijdige uitbetalingen³⁰. De maatregelen pitfruit en biologische varkenshouderij waren in 2009 reeds volledig uitgedoofd.

Tabel 49: *Uitbetalingen 2007-2009 agromilieumaatregelen (in €)*

Code	Maatregel	2007	2008	2009	2007-2009
214-A + N	Mechanische onkruidbestrijding (1)	640.001	868.509	891.320	2.399.830
214-C	Lokale veerassen en hoogstamboomgaarden	447.204	475.925	475.324	1.398.453
214-D	Vlinderbloemigen	2.676.688	2.869.553	2.920.275	8.466.516
214-E	Sierteelt (2)	0	502.253	248.796	751.049
214-F	Biologische landbouw	737.049	700.456	656.181	2.093.686
214-G	Perceelsrandenbeheer	1.135.059	1.788.610	2.428.095	5.351.764
214-H	Soortenbescherming	188.506	170.941	168.786	528.233
214-I	Erosiebestrijding	592.251	755.311	1.013.522	2.361.084
214-J	BO Water	9.080.486	11.280.901	13.408.873	33.770.260
214-K	Kleine landschapselem.	204.183	209.573	401.153	814.909
214-M	Groenbedekking	3.770.582	3.676.221	3.444.518	10.891.321
214-O	Pitfruit	84.596	27.514	0	112.110
214-P	Botanisch beheer (3)	364.879	545.240	665.790	1.575.909
214-Q	Biol. varkenshouderij	4.974	0	0	4.974
214	totaal	19.926.458	23.871.007	26.722.633	70.520.098

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008 en 2009; (1) van het totaal ging 347.675 € naar uitdovende maatregel 214-N; (2) betalingen van 2007 werden uitgesteld tot 2008; (3) inclusief BO Natuur, die 85% van de uitgaven van 214-P innam, tegenover slechts 15% voor de BO botanisch beheer s.s.

In bovenstaande cijfers zit ook de zgn. top-up (extra Vlaams geld bovenop de cofinanciering) vervat. Deze top-up bedroeg 13.683.512 € over de periode 2007-2009; de effectieve uitgaven i.k.v. de cofinanciering bedroegen 56.836.586 €.

Het budget voor post 2014 voor de totale programmaperiode 2007-2013 bedroeg 119.060.638 €. Hiervan is dus reeds 47,7% besteed, wat meer dan kon verwacht worden na 3/7 van de programmaperiode 42,9%. Dit voorlopen op schema kan

³⁰ Bron: VLM

wijzen op het succes van de agromilieumaatregelen, maar is ook deels het gevolg van de talrijke doorlopende overeenkomsten uit PDPO I³¹.

3.2.3 Implementatie en beheer

Het beheer over de agromilieumaatregelen is verdeeld over drie instanties:

- Departement Landbouw en Visserij (DLV), Afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling: maatregelen 214-C lokale veerassen en hoogstamboomgaarden en 214-Q biologische varkenshouderij
- Agentschap Landbouw en Visserij (ALV), Afdeling Markt- en Inkomensbeheer (MIB): maatregelen 214-A+N mechanische onkruidbestrijding, 214-D vlinderbloemigen, 214-E sierteelt, 214-F biologische landbouw, 214-M groenbedekking en 214-O pitfruit
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM), Afdeling Platteland: maatregelen 214-G perceelsrandenbeheer, 214-H soortenbescherming, 214-I erosiebestrijding, 214-J BO Water, 214-K kleine landschapselementen en 214-P botanisch beheer (incl. BO natuur).

3.2.4 Output, bereik en resultaat

3.2.4.1 Output

In onderstaande tabellen wordt de evolutie van het aantal verbintenissen en het areaal weergegeven per agromilieumaatregel over de jaren 2007, 2008 en 2009. Het "totaal" 2007-2009 geeft het aantal verbintenissen en areaal dat tijdens één of meerdere van deze jaren van toepassing was. Dit "totaal" is meestal beduidend groter dan de waarden van de individuele jaren omdat zowel aflopende (van PDPO I) als nieuwe verbintenissen (van PDPO II) worden meegerekend. Het verschil is het grootste bij maatregelen waar reeds in 2007 en 2008 veel contracten afliepen en het aantal nieuwe verbintenissen pas in 2009 echt ging toenemen. Bij uitdovende maatregelen is het "totaal" uiteraard gelijk aan het aantal in 2007, aangezien er geen nieuwe verbintenissen konden/kunnen bijkomen.

Het uitdovend karakter van de maatregel groenbedekking is vanaf 2009 duidelijk zichtbaar, omdat dan de contracten over de periode 2004-2008 afliepen (in 2005 en 2006 werden blijkbaar nog weinig nieuwe contracten afgesloten). Zoals eerder aangegeven is deze spectaculaire daling nog niet te zien in de uitbetalingen, omdat deze pas het volgend jaar gebeuren. Gelet op de grote oppervlakte van de maatregel groenbedekking, heeft de daling ook een groot effect op het totaal areaal van de agromilieumaatregelen in hun geheel.

³¹ De toepassing van de agromilieumaatregelen in het PDPO I-programma kwamen pas vanaf 2004 echt op "kruissnelheid", waardoor zeer veel overeenkomsten (die gelden voor 5 jaar) nog doorliepen/lopen in de programmaperiode van PDPO II.

Tabel 50: Aantal overeenkomsten m.b.t. agromilieumaatregelen 2007-2009

Code	Maatregel	2007	2008	2009	2007-2009 (2)
214-A	Mechanische	1.365	1.422	980	1.677
+ N	onkruidbestrijding				
214-C	Lokale veerassen en hoogstamboomgaarden	1.418	1.651	2.075	2.191
214-D	Vlinderbloemigen	1.894	2.053	1.780	2.251
214-E	Sierteelt	127	144	139	165
214-F	Biologische landbouw	205	201	208	337
214-G	Perceelsrandenbeheer	871	1.068	1.153	1.314
214-H	Soortenbescherming	128	128	171	208
214-I	Erosiebestrijding	486	608	788	811
214-J	BO Water	1.707	1.609	1.726	1.846
214-K	Kleine landschapselementen	713	946	1.171	1.405
214-M	Groenbedekking	8.211	7.929	1.995	8.211
214-O	Pitfruit	46	0	0	46
214-P	Botanisch beheer (1)	594	520	471	594
214-Q	Biolog. varkenshouderij	2	0	0	2
Uniek aantal landbouwbedrijven voor alle 214-maatregelen samen (m.u.v. 214-C)		11.266	13.020	9.034	

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008 en 2009; (1) incl. BO natuur; (2) aantal overeenkomsten die tijdens 1 of meer van deze jaren liepen

Tabel 51: Oppervlakte met agromilieumaatregelen 2007-2009 (in ha)

Code	Maatregel	2007	2008	2009	2007-2009 (4)
214-A + N	Mechanische onkruidbestrijding	6.191	5.969	4.616	7.671
214-C	Lokale veerassen en hoogstamboomgaarden (1)	482	567	713	720
214-D	Vlinderbloemigen	5.751	6.472	5.902	7.624
214-E	Sierteelt	920	965	1.133	1.190
214-F	Biologische landbouw	2.704	2.674	2.795	4.249
214-G	Perceelsrandenbeheer	1.204	1.280	1.395	1.478
214-H	Soortenbescherming	732	728	774	928
214-I	Erosiebestrijding	2.091	2.270	3.321	3.561
214-J	BO Water	29.384	26.999	29.944	30.695
214-K	KLE (2)	4.634	118	129	143
214-M	Groenbedekking	75.958	71.339	16.096	75.958
214-O	Pitfruit	396	0	0	396
214-P	Botanisch beheer (3)	1.604	1.413	1.184	1.604
214-Q	Biolog. varkenshouderij	6	0	0	6
Uniek areaal voor alle 214- maatregelen samen		121.513	119.555	64.898	
Uniek areaal in Natura 2000-gebied		13.900	9.700	5.775	
Uniek areaal in VEN-gebied		5.473	1.138	925	

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008 en 2009; (1) enkel oppervlakte hoogstamboomgaarden; (2) in 2007 gaat het om de gezamenlijke oppervlakte van de percelen waarop de KLE werd toegepast, vanaf 2008 enkel om de oppervlakte van de KLE's met BO zelf; (3) incl. BO natuur; (4) areaal dat gedurende 1 of meerdere van deze jaren onder contract lag

Er wordt geen nieuwe steun meer toegekend aan groenbedekking omdat dit als een goede landbouwpraktijk wordt beschouwd. Gelet op het grote gewicht van groenbedekking binnen het geheel van de agromilieumaatregelen, wordt gekeken in welke mate groenbedekking ook zonder steun wordt toegepast. Dit is mogelijk o.b.v. de perceelskaarten van ALV voor de jaren 2007, 2008 en 2009. Normaliter zijn de cijfers een onderschatting van de effectieve oppervlakte groenbedekking, omdat heel wat landbouwers groenbedekking niet aangeven indien ze er geen steun voor (kunnen) krijgen.

Jaar	Totale opp. groenbedekking	Opp groenbedekking met aanvraag steun (1)	Opp. Groenbedekking zonder steun	% steun
2007	108.984 ha	81.412 ha	27.572 ha	74,7%
2008	100.184 ha	74.142 ha	26.042 ha	74,0%
2009	77.167 ha	16.464 ha	60.703 ha	21,3%

(1) aantal ha waarvoor de premie werd aangevraagd = hoger dan toegekende oppervlakte (zie hoger)

Uit de tabel blijkt dat het wegvallen van de steun voor een duidelijke daling van de totale oppervlakte met groenbedekking zorgt (-29% tussen 2007 en 2009), maar dat anderzijds de oppervlakte zonder steun meer dan verdubbeld is. Van 2008 op 2009 daalde de oppervlakte groenbedekking met steun met 57.688 ha, terwijl de oppervlakte zonder steun met 34.661 ha toenam. Er kan dus gesteld worden dat netto op ca. 60% (34.661/57.688) van de oppervlakte die haar PDPO-steun verloor, in 2009 toch groenbedekking werd toegepast.

3.2.4.2 Bereik en resultaten

In onderstaande tabel worden de totalen voor de periode 2007-2009 inzake aantal verbintenissen en areaal vergeleken met de target voor de periode 2007-2013 die gesteld werden in het programmadocument (versie 2009).

Tabel 52: Vergelijking tussen totaal 2007-2009 en target 2007-2013

Code	Maatregel	Aantal verbintenissen			Areaal (ha)		
		Totaal 07-09	Target 07-13	%	Totaal 07-09	Target 07-13	%
214-A + N	Mechanische onkruidbestrijding	1.677	2.000	83,9	7.671	8.500	90,3
214-C	Lokale veerassen en hoogstamboomg. (1)	2.191	3.239	67,6	nvt	nvt	Nvt
214-D	Vlinderbloemigen	2.251	2.300	97,9	7.624	7.500	101,7
214-E	Sierteelt	165	300	55,0	1.190	1.500	79,3
214-F	Biologische landbouw	337	375	89,9	4.249	4.000	106,2
214-G	Perceelsrandenbeheer	1.314	2.567	51,2	1.478	2.143	69,0
214-H	Soortenbescherming	208	568	36,6	928	2.499	37,1
214-I	Erosiebestrijding	811	1.720	47,2	3.561	4.171	85,4
214-J	BO Water	1.846	3.615	51,1	30.695	32.300	95,0
214-K	KLE	1.405	2.392	58,7	143	243	58,8
214-M	Groenbedekking	8.211	(8.500)	(96,6)	75.958	(80.000)	(94,9)
214-O	Pitfruit	46	(71)	(64,8)	396	(323)	(122,6)
214-P	Botanisch beheer (2)	594	(664)	(89,5)	1.604	(1.600)	(100,3)
214-Q	Biolog. varkenshouderij	2	Nvt	nvt	6	nvt	Nvt

Bron: Jaarverslag PDPO II 2009; (1) voor lokale veerassen is oppervlakte irrelevant en voor hoogstamboomgaarden werd geen aparte target gezet; (2) incl. BO natuur

Afgaand op de tabel kan gesteld worden dat de meeste maatregelen goed op schema zitten; sommigen hebben de target 2007-2013 zelfs nu al bereikt. Voor vrijwel alle maatregelen ligt het % reeds gerealiseerd areaal hoger dan het % reeds afgesloten verbintenissen. De maatregel die nog het verst van de target verwijderd is, is de BO soortenbescherming, misschien omwille van de strenge uitvoeringsvoorwaarden die met deze maatregel gepaard gaan. Ook de BO kleine landschapselementen scoort duidelijk lager dan het gemiddelde. Men kan de doorgaans hoge percentages uiteraard ook opvatten als een signaal dat de gestelde target bij de meeste maatregelen te weinig ambitieus was.

Er moet wel opgemerkt worden dat de percentages geflatteerd hoog liggen. De target slaat namelijk enkel op het PDPO II-programma, terwijl in het totaal voor 2007-2008 ook de talrijke (af)lopende contracten van PDPO I vervat zitten. De targets voor de uitdovende maatregelen zijn in feite niet meer relevant en werden daarom tussen haakjes gezet. Het bereik van de maatregelen moet daarom eigenlijk ook afgetoetst worden aan het theoretisch potentieel: de totale oppervlakte waarop de maatregel toegepast zou kunnen worden.

Voor de meeste maatregelen is dit in feite heel het Vlaams landbouwareaal (eventueel beperkt tot de akkerbouwpercelen). Hieronder worden enkel de maatregelen bekeken met een duidelijk afgebakend potentieel areaal (berekend o.b.v. de ALV-kaart voor 2009):

Code	Maatregel	Oppervlakte in 2009	Target 2007-2013	Theoretisch potentieel	% potentieel in 2009
214-E	Sierteelt	1.193	1.500	1.563	76 %
214-H	Soortenbescherming	774	2.499	26.349 (1)	3 %
214-J	BO Water	29.944	32.300	65.218	46 %
214-P	BO Natuur	1.184	1.600	31.009	4 %

(1) Dit is het landbouwareaal binnen weidevogelgebied. Akkervogelgebied en hamsterbeschermings-gebied werd niet meegerekend omdat de BO's akkervogelbeheer en hamsterbescherming in 2009 (nog) te verwaarlozen waren t.o.v. de BO weidevogelbeheer.

De maatregel in de sierteelt bereikt reeds in 2009 een groot deel van zijn theoretisch potentieel, wellicht omdat de opgelegde beperking inzake gebruik van gewasbeschermingsmiddelen voor de sierteelers ook een meerwaarde oplevert qua imago en waarde van hun producten. Ook de BO Water scoort hoog, omdat de maatregel een vrij hoog steunbedrag stelt tegenover voorwaarden die maar beperkt strenger zijn dan de wettelijke verplichtingen (bemestingsbeperking van 140 i.p.v. 170 kg N/ha/jaar).

De maatregelen soortenbescherming en BO natuur zijn daarentegen maatregelen die veel inspanningen of exploitatiebeperkingen met zich meebrengen en/of sterk ingaan tegen de "klassieke" landbouwbedrijfsvoering, en kenden wellicht daarom (voorlopig) weinig succes. Bij de BO Natuur zal dat uiteraard zo blijven, aangezien het een uitdovende maatregel is. Maar uit §5.1.4.2 blijkt dat ook de verwante (én minder veeleisende) Vergoeding Natuur maximaal 10% van het potentieel areaal wist te bereiken.

Aanbeveling:

De agromilieumaatregelen die nog het verst van de target verwijderd zijn, soortenbescherming en kleine landschapselementen, zijn diegene die het meest kunnen bijdragen aan de biodiversiteit. Indien men het PDPO II-programma een wezelijke bijdrage wil laten leveren aan dit aspect – en Europa hecht daar veel belang aan, getuige het feit dat 2 van de 7 Europese impactindicatoren (zie deel 4) erop betrekking hebben – moet het bereik van deze maatregelen aanzienlijk verhoogd worden. Het is dus aangewezen dat er meer actieve inspanningen gedaan worden om de landbouwers te overtuigen om deze maatregelen toe te passen. Hierbij moeten de middelen maximaal gebundeld ingezet worden in gebieden met een hoge ecologische potentie, zodat ze een optimaal rendement kunnen genereren. Wellicht zal een (aanzienlijk) hogere participatie enkel bereikt kunnen worden door de steunbedragen te verhogen (minstens in de gebieden met de hoogste ecologische potentie).

3.2.4.3 Gender

Geen informatie beschikbaar

3.2.5 Efficiëntie

De efficiëntie van de toepassing van een agromilieumaatregel wordt bepaald door het "gemak" waarmee hij uitgevoerd kan worden door de landbouwers, de mate waarin de gederfde inkomsten ermee gecompenseerd worden, en de mate waarin hij aansluit bij een "klassieke" landbouwbedrijfsvoering.

In de ex-post evaluatie van PDPO I werd t.a.v. de agromilieumaatregelen vastgesteld dat de hoogste participatiegraden voorkomen voor bij maatregelen die enerzijds sector- of gebiedsspecifiek zijn en anderzijds vooral fungeren als extra stimulans bij het uitvoeren van landbouwpraktijken die eigenlijk als goede praktijk beschouwd kunnen worden, eenvoudig uit te voeren zijn, sowieso wettelijk opgelegd worden en/of een meerwaarde bieden qua imago of productwaarde. Maatregelen die veel inspanningen of exploitatiebeperkingen met zich meebrengen en/of sterk ingaan tegen de "klassieke" landbouwbedrijfsvoering kenden daarentegen (zeer) weinig succes. Deze factoren beperken wellicht ook de groeipotentie van de betreffende maatregelen, zelfs ingeval men beduidend hogere steunbedragen zou toekennen.

Ongetwijfeld geldt deze conclusie ook voor PDPO II, aangezien alle agromilieumaatregelen ofwel quasi ongewijzigd werden voortgezet in PDPO II, ofwel uitdovend zijn (maar op financieel vlak nog tot het programma behoren).

3.3 Maatregel 216 Inrichtingsmaatregelen door landbouwers in het kader van de Kaderrichtlijn Water

Deze maatregel was op het moment van de mid term evaluatie nog niet opgestart, en kan daarom nog niet geëvalueerd worden.

Inmiddels heeft de VLM een inhoudelijke en technische procedure uitgewerkt voor deze maatregel, en zal met de VVP samenwerken voor de implementatie op het terrein.

3.4 Maatregel 221: Bebossing van landbouwgronden

3.4.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Deze maatregel kadert binnen de Europese bosbouwstrategie en het Vlaamse beleid inzake bos, platteland en ruimtelijke ordening (Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen). Om aan een aantal maatschappelijke vragen (o.a. milieubescherming, recreatieaanbod, biodiversiteitsbehoud en koolstofopslag) te beantwoorden, werd beslist de bosoppervlakte uit te breiden.

De maatregel heeft als doel de beboste oppervlakte in Vlaanderen te verhogen en landbouwers een alternatieve inkomstenbron aan te bieden. De bebossingsubsidies kunnen ook aan niet-landbouwers (particulieren of lokale overheden) worden toegekend indien de te bebossen gronden in landbouwgebruik zijn of indien het landbouwgebruik minder dan vijf jaar voor de datum van de subsidieaanvraag werd stopgezet. De bebossing dient minstens 25 jaar in stand te worden gehouden (15 jaar voor populier).

3.4.2 Budget

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de financiële voortgang van de maatregel. Enerzijds worden de betalingen voor de tweede programmaperiode weergegeven. Dit omvat de eerste schijf van de aanplantingssubsidie (60 %), en de reeds uitbetaalde jaarlijkse onderhoudssubsidies en inkomenscompensaties. De betalingen voor engagementen uit PDPOI omvatten onderhoudssubsidies, inkomenscompensaties en beplantingssubsidies (tweede schijf).

Tabel 53: *Budget – uitbetalingen voor maatregel 221*

	Uitgaven (in €)	% van budget 2007-2013	EU cofinanciering
PDPOII			
2007	0	0,00%	0
2008	0	0,00%	0
2009	115.472	6,74%	48.352
Totaal 2007-2009	115.472	6,74%	48.352
Budget 2007-2013 (excl. budget voor betalingsverbintenissen uit PDPOI)	1.714.234	100,00%	
Uitbetalingen t.g.v. PDPOI			
2007	476.777	47,68%	233.200
2008	219.580	21,96%	109.790
2009	306.184	30,62%	119.478
Totaal 2007-2009	1.002.541	100,26%	462.468
Budget 2007-2013 voor betalingsverbintenissen uit PDPO I	999.974	100,00%	
Budget 2007-2013 (incl. Budget voor betalingsverbintenissen uit PDPO I)	2.714.218		

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009.

In 2007 werden geen nieuwe dossiers goedgekeurd, wegens het nog niet aangepast zijn van het uitvoeringsbesluit aan het tweede programmeringsdocument. In 2008 werden de eerste dossiers goedgekeurd, maar de uitbetalingen werden pas in 2009 opgestart.

3.4.3 Implementatie en beheer

3.4.3.1 *Organisatie: beheersdiensten en overheid*

Het **Agentschap voor Natuur en Bos** is als beheersdienst verantwoordelijk voor de opvolging van de maatregel "Bebossing van landbouwgronden". Er wordt samengewerkt met het Agentschap Landbouw en Visserij voor de uitbetaling van de inkomenscompensatie en onderhoudssubsidie.

De subsidie "Bebossing van landbouwgronden" bestaat uit een aanplantingssubsidie, een onderhoudssubsidie en een inkomenscompensatie. Private personen komen in aanmerking voor de drie subsidies. Voor niet-landbouwers is de inkomenscompensatie echter lager dan voor landbouwers. Lokale overheden kunnen enkel aanspraak maken op de aanplantingssubsidie.

- ✓ De **aanplantingssubsidie** bestaat uit een basissubsidie, gaande van 850 EUR/ha (populier) tot 3.700 EUR/ha (zomer- of wintereik), in functie van de gekozen boomsoort. De basissubsidie kan aangevuld worden met een subsidie voor de aanleg van een onderetage (500 EUR/ha), brandsingel of

mantelstruweel (100 EUR per 100 m), of voor het gebruik van aanbevolen herkomsten (250 EUR/ha).

- ✓ De **onderhoudssubsidie** wordt gedurende 5 jaar uitbetaald en bedraagt 875 EUR/ha (populier), 1100 EUR/ha (naaldbomen) of 1750 EUR/ha (loofbomen).
- ✓ De **inkomenscompensatie voor landbouwers** bedraagt 375 EUR/ha/jr (5 jaar) voor populieren en 665 EUR/ha/jr (15 jaar) voor een bebossing met inheemse boomsoorten. **Niet-landbouwers** ontvangen 150 EUR/ha/jr gedurende 5 (populieren) tot 15 jaar (inheemse soorten).

De aanvraag moet minimum een halve hectare omvatten en het bos moet minstens 25 jaar behouden blijven (15 jaar voor populier). Alle nodige vergunningen en adviezen dienen te worden verkregen en/of positief te zijn. De grond moet minstens één jaar in landbouwgebruik zijn geweest en het landbouwgebruik mag niet eerder dan vijf jaar voor de datum van de subsidieaanvraag zijn stopgezet.

3.4.3.2 *Communicatie*

De communicatie rond de maatregel wordt gevoerd via de website van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), via een brochure en folder die door ANB wordt uitgegeven en verspreid via gemeentehuizen, bosgroepen, etc. Ook op websites en in publicaties van bosverenigingen, lokale overheden, bosgroepen, VLM, etc. wordt de maatregel bekendgemaakt.

Door de vertraging bij het aanpassen van het uitvoeringsbesluit aan het nieuwe programmeringsdocument was er in 2007 – 2008 onduidelijkheid rond de mogelijkheden om nieuwe dossiers in te dienen.

3.4.3.3 *Kwaliteitscontrole*

Voor ieder dossier worden er twee controles uitgevoerd, één voor iedere uitbetaling. De eerste controle vindt plaats na de aanplanting, de tweede 4 jaar na de aanplanting.

3.4.4 *Output, bereik en resultaat*

De doelgroep van deze maatregel zijn grondeigenaars en -gebruikers, zowel landbouwers als niet-landbouwers. Ook lokale overheden kunnen van deze maatregel gebruik maken.

De maatregel ging pas effectief van start in 2008. Uit de monitoringtabellen PDPO II blijkt dat er in 2008 en 2009 110,5 ha landbouwgrond bebost is in 92 dossiers door 86 unieke begunstigden. Zeventig dossiers zijn uitgevoerd door private personen, 22 door gemeenten of hun associaties. De verhouding tussen gemengde loofbossen (55,4 ha) en aanplantingen met 1 soort (55,1 ha) is evenredig. De voornaamste reden voor aanplanting is het verhogen van de biodiversiteit (91,5 %), gevolgd door het tegengaan van de klimaatsverandering (8,5 %). Slechts een heel beperkt deel van de aanplantingen wordt gerealiseerd in Natura 2000-gebied (6,6 %) of LFA-gebied (2,6 %).

De volgende tabel geeft de de onderlinge verhoudingen binnen de dossiers en de oppervlakten per jaar weer.

Tabel 54: Aanvragen en oppervlakte voor de maatregel "Bebossing van landbouwgronden", opgesplitst naar menging, type begunstigen, milieureden en ligging in Natura 2000- of LFA-gebied (nieuwe aanvragen i.h.k.v. PDPOII); *: in 2007 was de maatregel nog niet actief

	2008				2009				2007* - 2009			
	Aanvragen	%	Opp. (ha)	%	Aanvragen	%	Opp. (ha)	%	Aanvragen	%	Opp. (ha)	%
Menging			57,7				52,8				110,5	
Eén loofboomsoort			29,9	51,9%			25,1	47,6%			55,1	49,8%
Gemengd loofbos			27,7	48,1%			27,7	52,4%			55,4	50,2%
Begunstigen	49				43				92			
Privé-eigenaars	38	77,6%			32	25,6%			70	76.1%		
Gemeenten en associaties	11	22,4%			11	74,4%			22	23.9%		
Milieureden												
Preventie erosie	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Bevorderen biodiversiteit	46	93,9	52,2	90,5%			48,9	92,5%			101,1	91,5
Bescherming waterkwaliteit	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Tegengaan klimaatverandering	3	6,1%	5,5	9,5%			3,9	7,5%			9,4	8,5
In Natura 2000			1,3	2,0%			6,0	11,3%			7,3	6,6%
IN LFA-gebied			1,6	3,0%			1,3	2,4%			2,9	2,6%

Bron: Rik De Vreese (op basis van de monitoringtabellen en jaarverslagen)

3.4.4.1 Bereik

De volgende tabel geeft inzicht op de realisatie van de verschillende indicatoren.

Tabel 55: Targets voor maatregel 221 Bebossing van landbouwgronden

Type indicator	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Output	Aantal unieke begunstigen die steun krijgen voor bebossing van landbouwgronden	700	86	12,3%
Output	Aantal hectaren landbouwgrond die bebost werden	840	110,50	13,2%

Bron: PDPO II Jaarverslag 2009

- Aantal unieke begunstigen:** de realisatie van deze doelstelling verloopt niet zoals gepland. Dit is enerzijds te wijten aan het feit dat de maatregel slechts sinds 14 november 2008 geoperationaliseerd werd, hoewel er sindsdien heel wat dossiers uit 2007 en 2008 goedgekeurd zijn in het kader van de overgangsmaatregelen in het besluit.
- Aantal beboste hectares:** ook hier zien we de trage implementatie van de maatregel, hoewel de benuttingsgraad van de beschikbare middelen hier iets beter is. Dit wijst erop dat de beboste oppervlakte per dossier iets groter is dan gepland.

De redenen voor de lage participatie aan de deelmaatregel bebossing van landbouwgronden zijn te vinden in de hoge gronddruk, de uitgebreide regelgeving die bebossing onderwerpt aan heel wat beperkingen en vergunningen (bvb. Veldwetboek, Natuurvergunning) en de opgelopen vertraging in de afbakening van bijkomende bos(uitbreidings)- en natuurgebieden in uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (Van Gossum et al., 2008; Van Gossum et al., 2009; Muys et al., 2006).

Ook is er concurrentie met de boscompensatieregeling, omwille van financiële en procedurele redenen. Ontbossingen in Vlaanderen dienen te worden gecompenseerd door het betalen van een bosbehoudsbijdrage, (1,98 EUR/ontboste m² naaldbos en 3,96 EUR/ontboste m² loofbos) of door het uitvoeren van een compenserende bebossing (eventueel door een derde). Vele potentiële gebruikers van het subsidiestelsel voor het bebossen van landbouwgronden verkiezen het uitvoeren van een compensatiebebossing voor derden boven het aanleggen van bijkomend bos met subsidie voor het bebossen van landbouwgronden, aangezien dit voor hen financieel veel interessanter is. Een compenserende bebossing levert 19.800 EUR/ha tot 39.600 EUR/ha, de subsidie voor het bebossen van landbouwgronden bedraagt maximum 8.625 EUR/ha voor niet-landbouwers of 16.000 EUR/ha voor landbouwers. Bovendien is de procedure voor het aanleggen van een compenserend bos minder omslachtig dan de procedure voor het aanvragen van een bebossingssubsidie. Een hogere subsidie, gecombineerd met een minder omslachtige procedure, zou dan ook waarschijnlijk resulteren in meer bijkomende bossen, in plaats van het aanleggen van compenserende bossen voor ontbossingen.

Een laatste reden voor de lage realisatiegraad is dat vele bos- of grondeigenaars wantrouwen koesteren ten opzichte van de overheid, en dus liever geen subsidies (en geen adviezen en/of (verplichte) vergunningen) aanvragen voor hun ingrepen.

3.4.4.2 Gender

Geen informatie beschikbaar

3.4.5 Efficiëntie

De efficiëntie van de uitvoering is zeer laag. Slechts 6,74 % van de beschikbare budgetten voor nieuwe bebossingen zijn uitgegeven. Deze lage benuttingsgraad is te wijten aan de late omzetting van het programmeringsdocument in een uitvoeringsbesluit, het feit dat enkel de eerste schijf (60 %) van de bebossingssubsidie en nog maar één jaar onderhoudssubsidie (totale duur 5 jaar) en inkomenscompensatie (5 of 15 jaar) is uitbetaald, en het lager aantal subsidieaanvragen dan onder PDPOI.

Voor de uitbetaling van lasten uit het verleden is het volledige budget reeds uitbetaald. Niettemin zijn er nog heel wat uitbetalingen te verwachten voor verplichtingen uit het verleden (voornamelijk inkomenscompensatie).

3.5 Maatregel 227: Niet-productieve investeringen in bossen

3.5.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Deze maatregel kadert binnen de Europese bosbouwstrategie, het Vlaamse bosbeleid en plattelandsbeleid. De maatregel heeft als doel de multifunctionaliteit van de Vlaamse bossen te verhogen door investeringen in de ecologische functie te stimuleren. De maatregel ondersteunt enerzijds (her)bebossing van gronden en geogste bossen en anderzijds natuurgerichte beheermaatregelen ter implementatie van een goedgekeurd beheerplan dat voldoet aan de criteria duurzaam bosbeheer. De subsidies kunnen worden toegekend aan private en openbare (andere dan het Gewest) boscijenaars voor alle openbare en private bossen groter dan een halve hectare.

3.5.2 Budget

Onderstaande tabel geeft een zicht op de financiële voortgang van de maatregel. Betalingen voor verplichtingen uit de vorige programmaperiode worden in deze tabel mee opgenomen, daar zij ook in de monitoringstabellen mee opgenomen zijn.

Tabel 56: Budget – Maatregel 227

	Uitgaven (in €)	% van budget 2007-2013	EU cofinanciering
2007	131.733	5,7%	65.867
2008	202.515	8,8%	101.257
2009	571.062	24,7%	243.938
Totaal 2007-2009	905.310	39,1%	452.655
Budget 2007-2013 (incl. budget voor betalingsverbintenissen uit PDPOI)	2.312.806	100%	

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009 en monitoringstabellen

De stijging van de uitgaven is te verklaren door het karakter van de subsidie voor het stimuleren van de ecologische bosfunctie. Deze subsidie dient jaarlijks opnieuw te worden aangevraagd door de bosbeheerder. Gezien steeds meer en meer mensen in aanmerking komen voor deze subsidie, stijgt het bestede budget jaarlijks.

3.5.3 Implementatie en beheer

3.5.3.1 *Organisatie: beheersdiensten en overheid*

Het **Agentschap voor Natuur en Bos** is als beheersdienst verantwoordelijk voor de opvolging van de maatregel "Niet-productieve investeringen in bossen". Deze maatregel omvat

- subsidie voor **(her)bebossen** van (andere dan landbouw)gronden en geoogst bossen. Deze subsidie wil de aanleg en omvorming naar inheemse, gemengde bestanden stimuleren. Enkel ecologisch interessante boomsoorten kunnen worden aangeplant, en er wordt gefocust op gemengde bestanden. De subsidiebedragen variëren van 1.500 EUR/ha (bvb gewone esdoorn) tot 3.200 EUR/ha (zomer- en wintereik) i.f.v. de aangeplante boomsoort. Deze subsidie wordt aangevuld met subsidies voor het aanleggen van een onderetage (500 EUR/ha) en voor het gebruik van plantsoen met aanbevolen herkomst (250 EUR/ha). Het (her)aan te planten bos moet minstens een halve hectare groot zijn (eventueel samengesteld uit deeloppervlaktes van min. 0,1 ha die op maximum één km van mekaar gelegen zijn) en moet minstens 20 jaar bos blijven. De subsidie kan ook gebruikt worden om nieuwe bossen aan te leggen op niet-landbouwgronden.
- subsidies voor het **bevorderen van ecologische bosfunctie**. Deze subsidie kan pas uitgekeerd worden nadat het uitgebreid bosbeheerplan voor de betrokken percelen is goedgekeurd en enkel zolang het goedgekeurde beheerplan geldig is. In de betrokken bestanden mogen geen klonen of niet-inheemse bomen worden aangeplant en de neven- en onderetage dient voor minstens 75% uit inheemse soorten te bestaan. In de betrokken bestanden mag geen kaalslag groter dan één hectare worden toegepast tot 10 jaar na de toekenning van de laatste subsidie. Er wordt subsidie verleent voor:
 - bestanden van minstens een halve hectare groot en die voor minstens 90% uit inheemse bomen bestaan (50 EUR/ha.jr);
 - bestanden die erkend zijn als zaadbron of zaadbestand waar effectief zaad geoogst wordt (50 EUR/ha.jr) (voor Grove Den wordt de subsidie pas toegekend wanneer de bomen minstens 70 jaar oud zijn en wanneer per hectare minstens 30 oude dennen staan);
 - natuurbeheer op open plekken in het bos (125 /ha.jr);
 - beheer volgens het natuurdoeltype volgens het natuurrichtplan (125 /ha.jr) of volgens een lijst van natuurdoeltypes.

3.5.3.2 *Communicatie*

De communicatie rond de maatregel wordt gevoerd via de website van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), via een brochure en folder die door ANB wordt uitgegeven en verspreid via gemeentehuizen, bosgroepen, etc. Ook op websites en in publicaties van bosverenigingen, lokale overheden, bosgroepen, VLM, etc. wordt de maatregel bekendgemaakt.

3.5.3.3 Kwaliteitscontrole

Voor ieder herbebossingsdossier worden er twee controles uitgevoerd, één voor iedere uitbetaling. De eerste controle vindt plaats na de aanplanting, de tweede 4 jaar na de aanplanting. De uitvoering van de ecologische bosmaatregelen wordt vijfjaarlijks gecontroleerd op het terrein.

3.5.4 *Output, bereik en resultaat*

De doelgroep van deze maatregel zijn boseigenaars en bosbeheerders, zowel openbare als private rechtspersonen.

Via de deelmaatregel "Bebossing & herbebossing" werd 189 ha (her)bebost door 101 eigenaars of beheerders. De totale kostprijs van deze subsidie bedraagt € 355.565,93. Meer dan 200 unieke bouseigenaars of beheerders vroegen een ondersteuning aan bij het uitvoeren van een ecologisch bosbeheer. Samen beheren ze 1.735 ha bos op een duurzame manier en ontvingen ze hiervoor € 209.622,84 steun. De totale uitgave aan subsidies voor niet-productieve investeringen in bossen bedroeg € 565.188,77. Hiermee werd in 1.893 ha duurzaam bosbeheer gestimuleerd en werden 393 eigenaars/beheerders ondersteunt.

De volgende tabel geeft de de onderlinge verhoudingen binnen de dossiers en de oppervlakten per jaar weer.

Tabel 57: Aanvragen en oppervlaktes voor de maatregel "Niet-productieve investeringen in bossen" (nieuwe aanvragen i.h.k.v. PDPOII)

	2007	2008	2009	2007 - 2009
Herbebossing				
Aanvragen	1	35	63	99
Unieke aanvragers	1	35	65	101
Oppervlakte (ha)	0,75	30,26	157,62	188,63
Bedrag	€ 1.012,50	€ 57.328,80	€ 297.224,63	€ 355.565,93
Ecologische bosfunctie				
Aanvragen	61	23	38	122
Unieke aanvragers	60	140	208	208
Oppervlakte (ha)	277,59	1.411,49	1.735,47	3.424,55
Bedrag	€ 19.347,00	€ 86.577,23	€ 103.698,61	€ 209.622,84
Totaal maatregel				
Aanvragen	62	58	101	221
Unieke aanvragers	61	175	273	393
Oppervlakte (ha)	278,34	1.472,01	1.893,09	3.613,18
Bedrag	€ 20.359,50	€ 143.906,03	€ 400.923,24	€ 565.188,77

Bron: Rik De Vreese (op basis van de monitoringtabellen en jaarverslagen)

Het aantal aanvragen en de oppervlakte stijgt jaarlijks. Het aantal unieke aanvragers is hoger dan het aantal aanvragen, vnl. bij de ecologische bosfunctie. Dit is te wijten aan aanvragen die door bosgroepen worden ingediend, na goedkeuring van een gezamenlijk uitgebreid beheerplan volgens de criteria duurzaam bosbeheer. In een dergelijke aanvraag wordt voor de percelen met de ecologische bosfunctie van verschillende eigenaars die deelnamen aan de opmaak van het beheerplan gezamenlijk een subsidie aangevraagd.

3.5.4.1 Bereik

De volgende tabel geeft inzicht op de realisatie van de verschillende indicatoren.

Tabel 58: Targets voor maatregel 221 Bebossing van landbouwgronden

Type indicator	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Output	Aantal gesteunde boseigenaars	1.050	455	43,3%
Output	Totale investeringsvolume (EUR)	5.490.625	1.861.270	33,9%

Bron: PDPO II Jaarverslag 2009

- Aantal gesteunde boseigenaars:** de realisatie van deze doelstelling verloopt min of meer zoals gepland. Dit is te wijten aan het faciliterend effect van de bosgroepen, die hun leden stimuleren om hun bos op een duurzame manier te beheren en ze hierbij technische en administratieve bijstand bieden.
- Totaal investeringsvolume:** de lagere realisatiegraad van deze indicator is te wijten aan de lagere participatiegraad van bosbeheerders aan de deelmaatregel voor (her)bebossing. De lagere participatiegraad is enerzijds te wijten aan moeilijkheden voor het verkrijgen van bebossingsvergunningen en anderzijds aan het lage subsidiebedrag voor herbebossingen. Voor vele eigenaars weegt het subsidiebedrag niet op tegen de administratie, of ze verkiezen de herbebossing uit te voeren zonder dat dit gekend is bij de overheid.

3.5.4.2 Resultaten

De maatregel "Niet-productieve investeringen in bossen" draagt bij tot het behouden en verbeteren van de biodiversiteit en de waterkwaliteit, en het tegengaan van de klimaatsverandering. Het stimuleren van de ecologische bosfunctie draagt voornamelijk bij tot de milieudoelstelling biodiversiteitsbehoud, het (her)bebossen van percelen draagt bij tot de milieudoelstellingen biodiversiteit, waterkwaliteit en koolstofopslag, afhankelijk van de gebruikte soorten, structuur en menging.

In de tabel hieronder worden de bijdragen van de maatregel aan de milieudoelstellingen weergegeven. De subsidie voor het stimuleren van de ecologische bosfunctie wordt toegekend op basis van de aanwezigheid van ecologisch waardevolle elementen binnen het bosdomein van de aanvrager. Deze maatregel wordt dan ook volledig toegekend aan de milieudoelstelling biodiversiteit. De effecten van (her)bebossing worden pas na de eerste terreincontrole gevalideerd en weergegeven in de tabel. Dit verklaart de vertraging van de realisatie van de milieudoelstellingen waterkwaliteit en tegengaan van de klimaatsverandering. De gevalideerde (her)beboste oppervlaktes worden toegekend aan de milieudoelstellingen biodiversiteit, waterkwaliteit en klimaatsverandering.

Tabel 59: Realisatie van de milieudoelstellingen door de maatregel "Niet-productieve investeringen in bossen" (cumulatieve oppervlakte in ha)

	2007	2008	2009	Doel	-
Biodiversiteit	278	1.460	1.736	3.039	57,1%
Waterkwaliteit	NA	48	64	35	182,9%
Klimaatverandering	NA	48	64	35	182,9%

Bron: Rik De Vreese (op basis van de monitoringtabellen en jaarverslagen)

Ten aanzien van biodiversiteit zit de uitvoering van de maatregel op schema. Voor de effecten op de waterkwaliteit en de klimaatverandering is de maatregel zelfs al het doel voorbij geschoten. Een veel hogere impact is hier te verwachten, aangezien slechts één derde van de aangevraagde en goedgekeurde subsidiedossiers reeds gecontroleerd is. Het toekennen van de effecten aan alle drie de doelstellingen is echter weinig genuanceerd. In functie van de gebruikte boomsoort, de menging en de locatie van de herbebossing zou het effect moeten gedifferentieerd worden. Een aanplanting van wilg kan bijvoorbeeld een grotere impact hebben op de waterkwaliteit wanneer deze in een valleigebied wordt aangeplant dan wanneer deze wilg op een hellingflank wordt aangeplant. Sneller groeiende boomsoorten hebben dan weer een grotere impact op de klimaatverandering dan traaggroeiende soorten, etc.

3.5.4.3 Gender

Geen informatie beschikbaar

3.5.5 Efficiëntie

De efficiëntie van de uitvoering van de maatregel is hoog (39 % reeds uitbetaald). Dit is enkel te wijten aan de subsidie voor de ecologische bosfunctie, welke efficiënt wordt ingezet. De efficiëntie van de (her)bebossingssubsidie is laag door de beperkte oppervlakte van de dossiers en het beperkte aantal dossiers.

4 UITVOERING VAN DE GEBIEDSGERICHTE MAATREGELEN (ASSEN 3 EN 4)

Om te kunnen inspelen op specifieke lokale kansen en noden, wordt een gedeelte van het Vlaamse Plattelandsbeleid gebiedsgericht aangepakt. De gebiedsgerichte werking van As 3 en As 4 (LEADER) verloopt via projectoproepen, waarop lokale actoren kunnen inspelen. De projecten moeten passen in de gebiedsgerichte maatregelen van As 3. Dit zijn:

- Bevordering van toeristische activiteiten (313);
- Basisvoorzieningen voor plattelandseconomie en –bevolking (321);
- Dorpskernvernieuwing en –ontwikkeling (322);
- Instandhouding en opwaardering van landelijk erfgoed (323);
- Intermediaire dienstverlening, met inbegrip van economische acties (331).

Elk van de maatregelen wordt verder in dit document beschreven.

4.1 Algemene aspecten van uitvoering

Vooraleer in te gaan op de uitvoering binnen de diverse maatregelen in de Assen 3 en 4, bespreken we hieronder een aantal algemene elementen, die voor het geheel van de maatregelen gelden.

4.1.1 Beheersdienst

De afdeling Platteland van de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) treedt op als beheersdienst voor de gebiedsgerichte werking van As 3 en As 4. De beheersdienst is zowel verantwoordelijk voor de voorbereiding van de goedkeuring door de Vlaamse minister³² van de cofinancieringsaanvragen die via de provincies worden voorgelegd, als voor het behandelen van de betalingsdossiers, de controles en de andere in het kader van het protocol met het Vlaams Betaalorgaan opgenomen taken en de taken beschreven in de samenwerkingsovereenkomst tussen de VLM, de Minister van Plattelandsbeleid en de provincies. De overheidssteun aan de projecten wordt via het Vlaams Betaalorgaan aan de begunstigden betaald.

4.1.2 Uitvoeringsgebied

De projecten binnen **As 3** worden uitgevoerd in het buitengebied, buiten de afgebakende LEADER-gebieden (tenzij ze ten dienste staan van het hele buitengebied van de provincie).

Het buitengebied (de plattelandsgebieden) in Vlaanderen omvat het Vlaamse grondgebied met uitzondering van de grootstedelijke gebieden Antwerpen en Gent en de regionaalstedelijke gebieden Aalst, Brugge, Hasselt-Genk, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout. De grote open ruimtegebieden van deze stedelijke gebieden worden wel toegevoegd aan het buitengebied, dit omwille van de belangrijke stad-rand relaties die kenmerkend zijn voor sterk verstedelijkte regio's in Noordwest Europa.

LEADER-projecten (As 4) kunnen enkel uitgevoerd worden in de **afgebakende LEADER-gebieden**. In Vlaanderen werden 10 LEADER-gebieden geselecteerd: Pajottenland+, Hageland, Haspengouw, Kempen en Maasland, Meetjesland-Leie-

³² De PMC's/PG's zijn verantwoordelijk voor de goedkeuring van de projecten, maar via de beheersdienst worden ze nog eens voorgelegd aan de Vlaams Minister van Plattelandsbeleid.

Schelde, MarkAante Kempen, Midden-Kempen Beweegt!, Tielts Plateau, Vlaamse Ardennen en Westhoek.

De grootste van de LEADER-gebieden is de Westhoek, dat 20% van de totale oppervlakte van de Vlaamse Leadergebieden inneemt. 127 Vlaamse gemeenten vallen in een LEADER-gebied. De totale oppervlakte van alle LEADER-gebieden samen beslaat 5.821 km² (Vlaams Gewest = 13.521 km²).

Er leven 1.191.884 inwoners in LEADER-gebied, dat is één vijfde van de totale Vlaamse bevolking (NIS, 2007). Voor alle gebieden samen waren er eind 2008 348 PG-leden actief.

Tabel 60: Outputindicator 41(1)

	Aantal PG's	Totale PG-oppervlakte (km ²)	Totaal aantal inwoners in PG-gebied
Nieuwe Plaatselijke Groepen (PG)	9	5.593	1.142.442
Bestaande PG in LEADER+ periode	1	228	49.442
TOTAAL	10	5.821	1.191.884
Vlaams Gewest³³		13.521	6.117.440
%		43%	19,5%

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009.

Om de middelen voor plattelandontwikkeling zo goed mogelijk over het Vlaamse platteland te verspreiden, werden de LEADER-gebieden zo groot mogelijk afgebakend. De verdelingen van de middelen tussen As 3 en LEADER lag immers al vast. Om toch te voldoen aan de criteria die Europa oplegt rond maximale bebouwingsgraad, bevolkingsdichtheid en aaneensluitendheid, nam men sommige dichtbevolkte gedeeltes van gemeentes (centrum van de gemeente) niet op in het LEADER-gebied. Dit resulteerde in LEADER-gebieden waarin projecten in de dorpskernen niet in aanmerking kwamen voor LEADER-steun, maar wel konden aankloppen bij As 3. Eén Vlaamse gemeente, namelijk Gavere, ligt zelfs gedeeltelijk in 1 LEADER-gebied (Vlaamse Ardennen), gedeeltelijk in een ander LEADER-gebied (Meetjesland, Leie en Schelde) en de kern van de gemeente ligt in het buitengebied (As 3). Dit maakt de indiening en declaratie van projecten administratief wel bijzonder ingewikkeld. De overheadkosten voor zowel promotor als overheid (plattelandslotket, PG en beheersdienst) stijgen hierdoor aanzienlijk.

De LEADER- en plattelandscöördinatoren bevelen aan om in de toekomst enkel LEADER-gebieden goed te keuren die zich kunnen organiseren volgens de LEADER-methode. Deze gebieden kunnen vervolgens een welafgebakende en gerichte ontwikkelingsstrategie tot uitvoering brengen. Projectideeën van promotoren in het LEADER-gebied die niet passen binnen deze strategie, zouden nog terecht moeten kunnen bij As 3.

4.1.3 Gebiedsgerichte coördinatie

As 3	As 4
Provinciaal Plattelandslotket	PG met PG-coördinator

Bron: IDEA Consult

Voor As 3 wordt de coördinatie per provincie opgenomen door het provinciale plattelandslotket. De opstelling van het plattelandontwikkelingsplan en de selectie

³³ Cijfers 1/1/2007

van projecten behoort tot de taken van het provinciaal managementcomité (PMC). In elke provincie is er één PMC waarbinnen de samenwerking tussen de Vlaamse minister voor Plattelandsbeleid, de afdeling Platteland van de VLM, het Vlaamse bestuursniveau, het provinciale bestuursniveau en de lokale besturen en andere lokale actoren (o.m. vertegenwoordigers van lokale organisaties m.b.t. landbouw, toerisme,...) structureel is verankerd. Ter ondersteuning van de PMC's, worden technische werkgroepen samengesteld, die het PMC adviseren. In die werkgroepen is ook het maatschappelijk middenveld vertegenwoordigd en de kwaliteitskamer.

Voor As 4 ligt de coördinatie bij de Plaatselijke Groepen (PG) die binnen de 10 LEADER-regio's werden gevormd. Elk van de PG's wordt ondersteund door een coördinator die de dagdagelijkse opvolging waarneemt. De PG is een samenstelling van lokale besturen, het provinciale bestuursniveau en andere lokale actoren (o.m. vertegenwoordigers van lokale middenveldorganisaties m.b.t. landbouw, toerisme, welzijn, economie, ...).

Naast het opstellen van de lokale ontwikkelingsstrategie staat de PG ook in voor de uitvoering ervan. Dit houdt in dat de PG verantwoordelijk is voor de selectie van de projecten, de begeleiding van de promotoren, de financiële en inhoudelijke opvolging, de communicatie, de verwerving van vakkundigheid en het dynamiseren van het gebied. Binnen PDPO II is voor deze werking van de PG's een apart budget voorzien (maatregel 431: werking plaatselijke groepen).

Tabel 61: Outputindicatoren van maatregel 431 Werking Plaatselijke Groepen

	Aantal gesteunde activiteiten	Uitbetaald 2007-2009 (€)	% van totaal
Studies over het LEADER-gebied	10	14.460	1,25%
Informatiesessies over het LEADER-gebied en de lokale ontwikkelingsstrategie	287	96.074	8,28%
Opleiden van personeel dat de lokale ontwikkelingsstrategie voorbereidt en uitvoert	165	40.226	3,47%
Promotie	57	50.150	4,32%
Andere	39	958.711	82,67%
TOTAAL	558	1.159.621	100%
Gepland 2007-2013	1.700	8.005.440	n.v.t.
% van gepland	32,8%	14,49%	n.v.t.

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009

In 2007 was de vorming van de PG's nog bezig en werden nog geen activiteiten georganiseerd. In 2008-2009 werden 558 activiteiten van de PG's gesteund. Dit is 32,8% van het geplande aantal. Het merendeel van de gesteunde activiteiten (287) zijn informatiesessies over het LEADER-gebied en de lokale ontwikkelingsstrategie. Daarbij gaat het o.a. over het uitgeven van artikels en folders, het verspreiden van persberichten en het organiseren van studiedagen en infomomenten.

Tabel 62: R12 Resultaatsindicator van maatregel 431 Werking Plaatselijke Groepen, aantal unieke deelnemers

Soorten training	Geslacht	Leeftijd	Aantal financieel ondersteunde deelnemers	Totaal
Verworven vaardigheden die aangewend werden in lokale ontwikkelingsstrategieën	Man	< 25	22	663
		>=25	641	
	Vrouw	< 25	16	301
		>=25	285	
Totaal aantal unieke deelnemers				964

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009

In totaal hebben 964 unieke personen succesvol deelgenomen aan één of meerdere opleidingsactiviteiten aangaande de opstelling en uitvoering van een lokale ontwikkelingsstrategie. 31,2% van de deelnemers waren van het vrouwelijk geslacht en 3,9 % was jonger dan 25 jaar. Alle deelnemers die aanwezig waren op de opleiding worden als 'geslaagd' beschouwd in de zin dat ze het geleerde zullen toepassen in de praktijk.

Tabel 61 toont ook dat het grootste aandeel van het budget (82,67%) wordt geabsorbeerd door de categorie "andere". Deze omvat dan ook de secretariaatskosten en de personeelskosten van de PG-coördinatoren en de administratieve krachten³⁴. In totaal werd er in 2007-2009 (in praktijk slechts 2 jaar) nog maar 14,5% van het totale budget 2007-2013 voor Werking Plaatselijke Groepen gespenseerd.

De PG's dienen tevens mee te werken aan '(internationale) samenwerking' en 'netwerkvorming'. Hiervoor werd een apart budget voorzien (maatregel 421 Samenwerkingsprojecten met andere plattelandsgebieden). In april 2009 werd een oproep voor samenwerkingsprojecten gelanceerd.

Tabel 63: Outputindicator van maatregel 421 Samenwerking met andere plattelandsgebieden

Type indicator	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Output	Aantal samenwerkingsprojecten	20	0	0%
	Aantal samenwerkende PG's	10	0	0%

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009

Hoewel dit nog niet blijkt uit de monitoringinformatie (Tabel 63) weten we uit gesprekken met de LEADER-coördinatoren dat de eerst samenwerkingsprojecten worden opgestart:

- Midden-Kempen met de Franse PG "Pays des Vignerons": 'Smaken van Europa' (project rond streekproducten);
- Pajottenland en Hageland: project rond jeugdverblijven;
- (in voorbereiding) Midden-Kempen en MarkAante Kempen: Zingen en eten in de Kempen.

³⁴ Voor de secretariaats- en personeelskosten worden 10 'activiteiten' geteld overeenkomende met de 10 Leader-gebieden.

4.1.4 Kwaliteit van de projecten

4.1.4.1 *Inhoudelijke kwaliteit van de projecten: afhankelijk van selectieprocedure en begeleiding bij de indiening*

As 3	As 4
Provinciaal Management Comité (PMC)	Plaatselijke Groep (PG)

Bron: IDEA Consult

As 3: De goedkeuring van projecten binnen As 3 ligt bij de provinciale managementcomités (PMC). Er is voorbereidend advies vanuit technische werkgroepen, die selectiecriteria hanteren die zijn afgeleid uit de provinciale plattelandsbeleidsplannen en het Vlaamse PDPO. Er wordt geen gewicht toegekend aan de verschillende criteria. De kwaliteitskamer geeft advies m.b.t. bouw- en infrastructuurprojecten.

LEADER: De beoordeling en selectie van LEADER-projecten gebeurt door de Plaatselijke Groep (PG). De projecten moeten niet enkel passen binnen het provinciale plattelandsbeleidsplan, maar ook binnen de lokale ontwikkelingsstrategie die opgemaakt is door de PG. In sommige PG's worden bijkomende selectiecriteria (met verschillend gewicht per criterium) betreffende de toepassing van de LEADER-methodiek (innovatief, samenwerking, bottom-up,...) gebruikt.

De selectieprocedure van As 3 is volgens een aantal betrokkenen objectiever dan LEADER gezien er gewerkt wordt met een technische werkgroep die onafhankelijk(er) advies geeft. Bij LEADER zijn de PG's meestal rechter en partij tegelijk. De een beschouwt dit als 'inherent aan het systeem', terwijl anderen om die reden een gelijkaardige technische werkgroep installeerden voor de selectie van LEADER-projecten (West-Vlaanderen en Limburg).³⁵

Door het gebrek aan begeleiding en tijd om de projecten uit te werken, zijn de eerst ingediende projecten (in 2007 en 2008) doorgaans minder kwalitatief dan de projecten die later werden ingediend.

4.1.4.2 *Landschappelijke kwaliteit van infrastructuurprojecten: de provinciale kwaliteitskamer*

Op advies van het Interbestuurlijk PlattelandsOverleg en naar voorbeeld van de Provincie West-Vlaanderen, werd in 2008 in elke provincie een Kwaliteitskamer opgericht. De doelstelling van de kwaliteitskamer is het verhogen van de ruimtelijke kwaliteit van bouw- en infrastructuurprojecten op het platteland, waarvoor Europese en provinciale co-financiering wordt aangevraagd. De rol van de kwaliteitskamer ligt in de begeleiding van bouwheer en ontwerper. Hiertoe formuleert de kwaliteitskamer aanbevelingen om de kwaliteit te verhogen. Dwingende maatregelen worden niet opgelegd. Het advies van de kwaliteitskamer maakt integraal deel uit van het projectdossier bij de verdere opvolging en besluitvorming door de bevoegde subsidiërende instanties.

³⁵ In de praktijk is de situatie soms minder verschillend dan hier wordt voorgesteld. Ook bij de technische werkgroepen voor As3 zitten soms (relaties) van promotoren rond de tafel. Anderzijds worden bij de PG's betrokkenen tijdens besprekingen over hun project meestal gevraagd om de vergadering te verlaten.

PDPO bouw- of infrastructuurprojecten moeten langs de kwaliteitskamer passeren. Dit heeft een positief effect op de (ruimtelijke) kwaliteit ervan.

4.1.4.3 Goede praktijken en aanbevelingen voor het verhogen van kwaliteit

Uit de workshop met de LEADER- en de provinciale plattelandscoördinatoren werden volgende goede praktijken (uitgevoerd in 1 of meerdere provincies of LEADER-gebieden) verzameld, ter verbetering van de kwaliteit van de uitvoering:

- Eigen inbreng (vb 10-15%) van promotor opleggen: zo legt men meer verantwoordelijkheid bij de promotor. Bij As 3 (en sommige LEADER-gebieden) is deze eigen inbreng verplicht;
- Pre-advies en/of begeleiding door:
 - plattelands- of PG-coördinator die zorgt voor meer kwaliteitsvolle projecten.
 - Beheersdienst, die de kwaliteit van het project kan verhogen of technische fouten voorkomen (met huidige bezetting weliswaar niet mogelijk).
 - Regionale deskundigen of netwerkorganisaties die de initiatieven van de projectpromotoren op een hoger niveau kunnen tillen. In West-Vlaanderen vervullen de provinciale gebiedswerkers deze rol.
 - Provinciale kwaliteitskamers, die advies verstrekken over de ruimtelijke kwaliteit van infrastructuurprojecten;
 - Externe organisaties. Voorbeeld: duurzaamheidsscan voor investeringsprojecten, toegepast door Leader Westhoek, waarbij investeringsprojecten - in samenwerking met een externe vzw (vzw Zonnwindt) - worden gescreend op duurzaamheid. De screening wordt betaald met middelen van Technische Bijstand.;
 - technische werkgroep, die advies verstrekt bij selectie van projecten. Binnen As 3 (en sommige LEADER-gebieden) is er een technische werkgroep.
 - externe lezers (verschillend per project) die de technische werkgroep, de PG of het PMC adviseren. Dit maakt het mogelijk om de mening van een expert mee te nemen in het advies en tegelijk de werklust voor de leden van de PG te drukken;
- Tussentijdse opvolging en controle van projecten tijdens de uitvoering.
 - Ter plaatse, bij de promotor. De coördinatoren signaleren dat hen hiervoor meestal geen tijd rest;
 - Voorstelling van projecten in uitvoering (door promotoren zelf) op een PG-vergadering (of minimaal een overzicht geven van de stand van zaken van de projecten). Dit stimuleert de promotor tot een kwaliteitsvolle uitvoering;
- Gefaseerde goedkeuring van projecten. Projecten krijgen pas de goedkeuring over een vervolg van de financiering nadat het eerste deel naar behoren is uitgevoerd. Let wel: dit voorstel dient te worden afgewogen tegenover de administratieve last. Is bv. niet aan te bevelen bij kleine projecten, gezien er meer administratie en rompslomp mee gepaard gaat, zeker als het project moet worden bijgestuurd;
- Geven van incentives in het geval men goede praktijken ontwikkelt. Vb. om intergemeentelijke samenwerking aan te moedigen in het Tielts plateau, krijgt een promotor onder een bepaalde doelstelling 50% steun

voor een project in één gemeente. Per bijkomende gemeente komt daar 5% bij, met een maximum van 65%.

- Niet-kwalitatieve projecten durven afkeuren. Deze zullen allicht terugkomen onder een betere vorm.
- Opleiding projectmanagement voor promotoren (PG Leader Meetjesland, Leie & Schelde), zie ook verder toegelicht onder Deel 3:5.2.

4.1.5 Toepassing van de LEADER-methodiek

4.1.5.1 Bottom-up

Uit volgende argumenten blijkt dat de gebiedsgerichte werking van PDPO II erop gericht is om grotere autonomie te geven aan de regio's en de lokale actoren mede-verantwoordelijkheid te verlenen:

- Open projectoproep waarbinnen lokale actoren projecten kunnen indienen;
- Lokale actoren selecteren zelf de projecten, nog sterker bij LEADER (via de PG) dan bij As 3 (via het PMC).

LEADER dient zich nog sterker bottom-upgericht aan dan As 3, door:

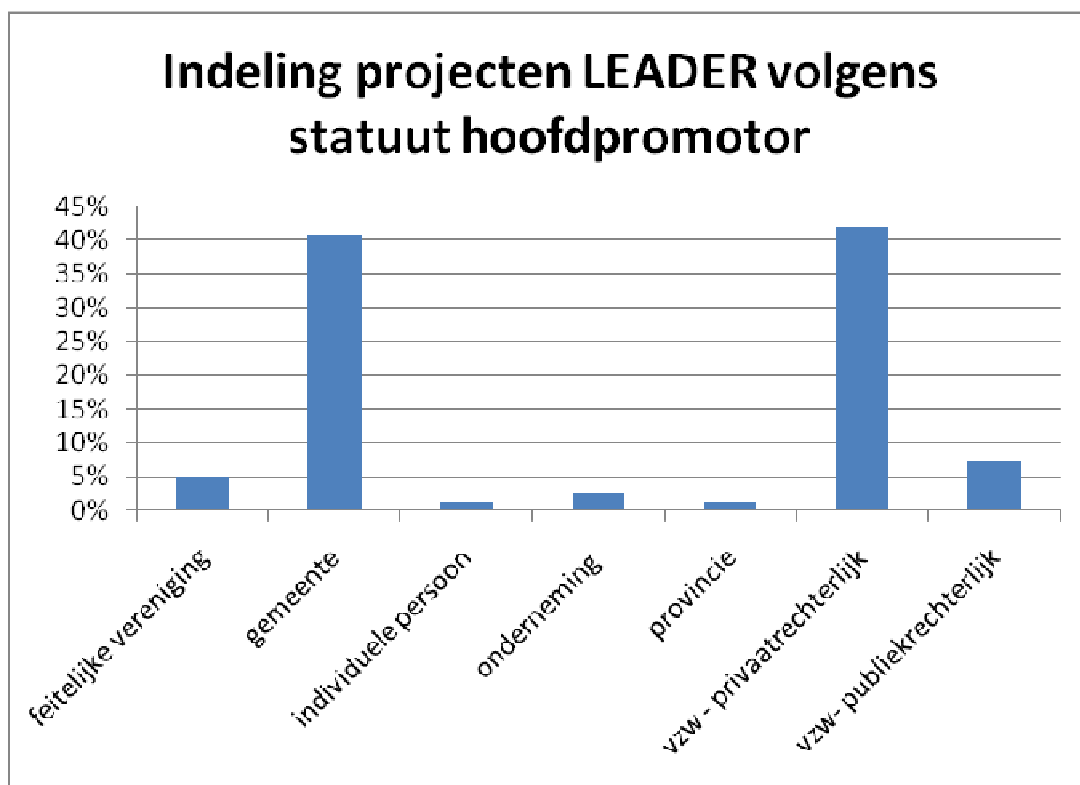
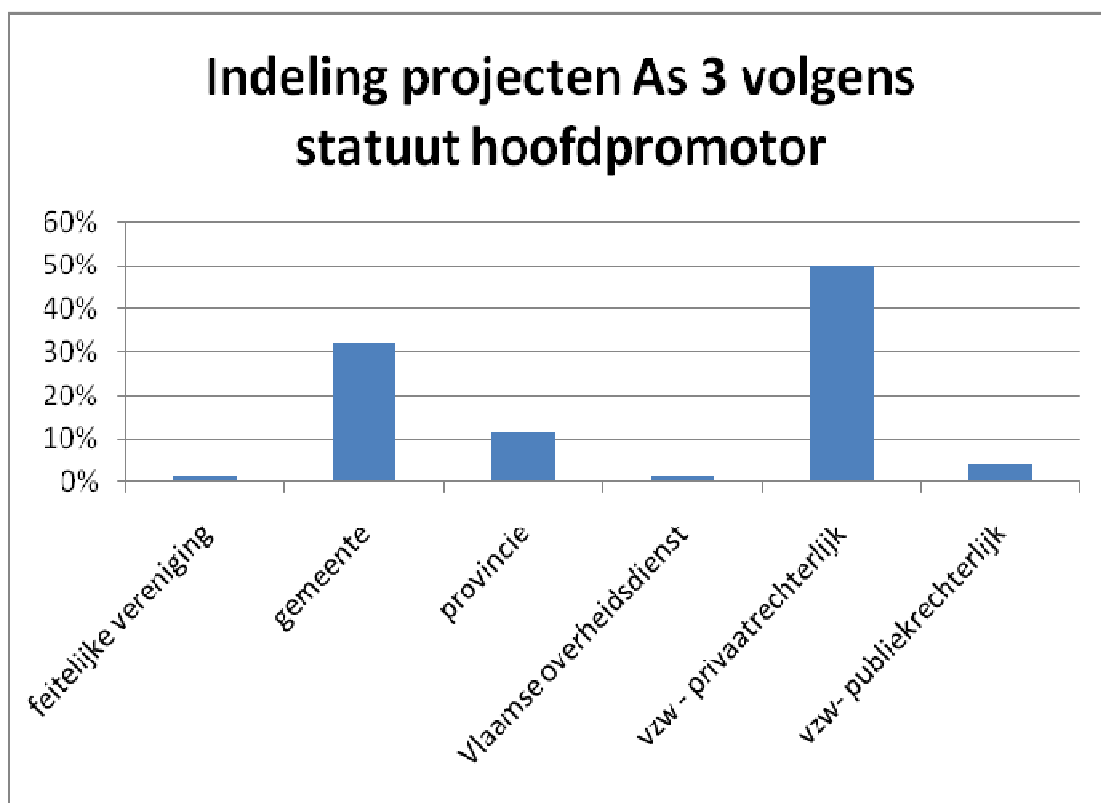
- Betrokkenheid van lokale actoren in de opmaak van de lokale ontwikkelingsstrategie;
- Promotoren worden intensiever begeleid door de LEADER-coördinator (1 coördinator per LEADER-gebied i.p.v. 1 coördinator per provincie), waardoor promotoren die niet frequent projecten schrijven en uitvoeren meer kans maken.

Enkele bijkomende argumenten geven indicaties (zeker niet ongenueanceerd te bekijken!) over de al dan niet bottom-up aanpak :

- Verdeling projecten volgens statuut hoofdpromotor;
- Is hoofd- of copromotor lid van PG/PMC?;
- Aantal en manier van communicatie van "open" projectoproep;
- Statuut van voorzitter van de PG/PMC;

In functie van bovenstaande vragen, werden uit de monitoringgegevens van As 3 en LEADER volgende grafieken afgeleid. Ze werden besproken tijdens de workshops met de Leader- en plattelandscoördinatoren van de provincies.

Figuur 3: Indeling projecten volgens statuut hoofdpromotor – As 3 en LEADER

Bron: monitoringsgegevens afgelopen As 3 projecten (78) en Leader projecten (81)

Zowel bij LEADER als bij As 3 had (bijna) de helft van de afgelopen projecten een privaatrechterlijke vzw als hoofdpromotor. Ook de gemeentebesturen dienen veel projecten in (32% bij As 3 en 40% bij LEADER). Bij LEADER worden minder projecten van het provinciebestuur goedgekeurd dan bij As 3. In sommige LEADER-gebieden kunnen ook ondernemingen en natuurlijke personen projecten indienen.

Slechts in 15% van de projecten was de hoofd- of copromotor lid van de PMC. Bij LEADER lag dit percentage veel hoger, nl in 46% van de gevallen was de promotor lid van de PG. Dit illustreert de grote betrokkenheid van de PG-leden, maar resulteert wel in minder objectiviteit. Een lid van de PG is als indiener van projecten immers tegelijk rechter en partij.

De LEADER-gebieden zijn zich bewust van dit probleem en beseffen dat het ingebakken zit in het LEADER-concept. Een PG bestaat per definitie uit geëngageerde lokale actoren. Het is vrij logisch dat precies zij projecten indienen.

Eenzijds is het aan de PG's om dit 'knelpunt' aan te pakken. We denken dan vooral systemen die hierboven werden opgesomd onder kwaliteit, waarbij externen pre-advies geven aan de PG. Op die manier kan de beslissing van de PG terugvallen op objectief en extern advies.

Anderzijds mag het 'probleem' ook niet overdreven worden. Vanuit de praktijk willen we alvast volgende nuances maken:

- In sommige gevallen zijn de PG's zeer groot (50 personen) en is de betrokkenheid van de PG leden bij de selectie van projecten eerder klein.
- Een aantal PG's werken met technische adviescommissies, waardoor de rechtstreeks invloed van PG leden afneemt;
- Als dossiers van betrokkenen worden besproken, zijn er meestal deontologische afspraken hierrond (vergadering verlaten bv);
- Mogelijks komen er naar mate de bekendheid van Leader toeneemt meer externe promotoren. In het begin zijn het vooral de PG leden die van de werking op de hoogte zijn.

In elke provincie wordt 1 keer per jaar een open oproep voor As 3 projecten georganiseerd. Meerdere oproepen zijn niet nodig, gezien de middelen daarvoor niet toereikend zijn. In het geval van LEADER voorziet men in sommige gebieden wel een 2de oproep om de kans tot indienen te verhogen. Algemeen geldt dat hoe breder de communicatie doorheen het jaar wordt gevoerd en hoe beter de toegankelijkheid van de diensten, hoe meer lokale actoren bereikt worden.

De voorzitter van het PMC is in alle provincies de gedeputeerde voor plattelandsbeleid. Ook de voorzitter van de PG is in 5 van de 10 PG's een afgevaardigde van de provincie. Met dit laatste is niets mis, zolang deze vertegenwoordiger de provinciale stem niet laat overheersen en het bottom-up karakter van Leader respecteert.

De LEADER-coördinatoren gaven aan dat een te sterke sturing van de projectselectie door de provincie de lokale autonomie in het gedrang kan brengen. Zij pleiten voor een goede mix van lokale actoren in de PG, aangevuld met regionale actoren (vertegenwoordigers van Provincie, Boerenbond, Unizo, ANB,...) die een overkoepelend zicht hebben op de streek, wat het uitwerken van een visie voor de streek bevordert.

4.1.5.2 Samenwerking en integratie

Tabel 64: Samenstelling van projectteams

Samenstelling projectteams	Afgelopen projecten As 3 (78)	Afgelopen projecten LEADER (81)	Goedgekeurde projecten LEADER (247)
% projecten met meerdere partners	79%	86%	84%
% projecten met copromotoren	12%	25%	29%
% projecten met partners uit verschillende sectoren (integratie)	68%	73%	75%
% projecten met publiek-private samenwerking	38%	54%	61%

Bron: monitoringsgegevens afgelopen As 3 projecten (78), afgelopen LEADER projecten (81) en goedgekeurde LEADER projecten in de periode 2008- augustus 2010 (247)³⁶.

Bij het merendeel van de projecten werken verschillende actoren samen in hetzelfde project. In de meeste projecten komen die partners ook uit verschillende sectoren, wat een indicatie is voor interdisciplinariteit en integratie. In 38%, resp. 54% van de afgelopen projecten is er een samenwerking tussen een publieke en een private partner. Samenwerking en integratie zijn nog belangrijker bij LEADER dan bij As 3, wat ook uit de cijfers blijkt.

Voor LEADER hebben we deze cijfers voor alle goedgekeurde projecten tot augustus 2010. Vergelijken we met de cijfers van enkel de afgelopen projecten, dan zien we dat het percentage projecten met copromotoren, met partners uit verschillende sectoren en met publiek-private samenwerking, nog stijgt. Dit is logisch gezien de voorbereiding van een project met een partnerschap meer tijd vraagt en dus nog niet in het eerste jaar van de programmaperiode zal ingediend zijn. Naarmate de programmaperiode vordert, verwachten we dus meer samenwerkingsprojecten.

Tijdens de workshops met de Leadercoördinatoren konden we ook een aantal succesfactoren onderscheiden die de samenwerking expliciet in de hand werken:

- Voor sommige PG's is samenwerking tussen actoren een expliciete doelstelling (selectiecriteria). In dat geval zijn de projecten er vanzelfsprekend sterker op gericht.
- LEADER-gebieden die ook in vorige periodes werden gesteund in hun streekwerking (LEADER+, doelstelling 2) plukken nu de vruchten van het opgebouwde vertrouwen tussen de lokale actoren.
- Een afbakening van het LEADER-gebied die overeenstemt met de historische of geografische afbakening van het gebied werkt samenwerking over gemeentegrenzen heen in de hand. Het is bovendien niet onlogisch dat samenwerking in een kleiner en samenhangend gebied gemakkelijker is dan in een groter, artificieel afgebakend gebied.
- De coördinator is een belangrijke gangmaker voor samenwerking. Een voorbeeld is de organisatie van een speed-date waar promotoren elkaar informeel maar toch georganiseerd kunnen ontmoeten (Oost-Vlaanderen).

³⁶ De afgelopen projecten zitten hierin vervat

4.1.5.3 Innovatie

Het innovatieve karakter van de projecten is zeer subjectief en moeilijk kwantitatief weer te geven. Op basis van voorbeelden is het evenwel duidelijk dat zowel naar product als naar proces innovaties tot stand komen binnen de gebiedswerking van PDPO.

• Productinnovatie: voorbeelden

- 'Fruittelt in het Hageland: nieuwe kansen voor producenten', project van PG Hageland+, met als doel innovatieve milieuvriendelijke teeltmethoden te verspreiden onder landbouwers.
- 'Weilandgames', project van PG Midden Kempen Beweegt. Met Weilandgames wil de Sint-Jozefhoeve een aantal originele 'weidespellen' ontwerpen en ter plaatse construeren. Deze spelen worden geïnstalleerd op het weiland naast de bedrijfsgebouwen en worden opgenomen in vrijetijds- of teambuildingsarrangementen voor verschillende doelgroepen.
- 'Heuvelland Tranquillizer', project van PG Westhoek.

Heuvelland Tranquillizer[®]

een stiltekuur voor hart en ziel

10x/stille plek

Een doos Heuvelland Tranquillizer bevat 10 verzegelde wandelingen: 10 dosissen stilte en rust in het schitterende, glooiende grenslandschap van de West-Vlaamse heuvels.

Heuvelland Tranquillizer kun je het best omschrijven als een originele en snelle manier om even te onthaasten. Even proeven van schoonheid, stilte en rust, de batterijen opladen om er weer tegenaan te gaan. Mogelijke bijwerkingen: een toegenomen mentale veerkracht en een gezonde fysieke vermoeidheid.

Opletten voor verslaving!

Michiel Hendryckx

Randall Casaer

Luuk Gruwez

HEUVELLAND
TRANQUILLIZER wordt in de
boekhandels verdeeld door
Uitgeverij Van Halewyck

U kunt het ook kopen in
VVV HEUVELLAND
Reningelstraat 11
8950 Heuvelland-Kemmel
057 45 04 55
www.heuvelland.be
Verkoopprijs: 17 euro

Home

Wat is Heuvelland Tranquillizer ?

Wat moet je vooraf weten?

Hoe start je de stiltekuur?

Mogelijke bijwerkingen

Portaal van de stilte

Voorproevers

Citaten over stilte en rust

Wandelingen

Expositie

Met dank aan

Bron: www.tranquillizer.be

• Procesinnovatie: voorbeelden

- Originele samenwerkingsverbanden tussen partners die elkaar voorheen niet kenden (samenwerking tussen hoeveproducenten en

producenten van streekproducten in Antwerpen) of zelfs wantrouwen (bv. vertegenwoordigers van de sectoren natuur en landbouw);

- Het verknopen van diverse invalshoeken in een nieuwe, intersectoraal project. Zie voorbeeld 'Malende Molens' (het samenbrengen van educatie, toerisme, erfgoed en economie).

Malende Molens

- As 3 project Oost-Vlaanderen
- Promotor: Plattelandscentrum Meetjesland vzw

Dit project wil het (her)gebruik van oude (wind)molens stimuleren met als doel een bijdrage te leveren tot de opwaardering van het landelijke erfgoed en de ontwikkeling van het dorpsleven. Dit gebeurt door:

- Het uitvoeren van elementaire instandhouding- en onderhoudswerken via een sociaal economieproject;
- Het bevorderen van de toeristische en sociaal-economische activiteiten ten behoeve van de lokale economie;
- Het gebruik van oude windmolens als hefboom voor het (dorps)leven in én om de molen;
- Het stimuleren van pedagogische projecten;
- Het betrekken van landbouwers om via specifieke teelten grondstoffen te leveren die gemaald kunnen worden om zo de bloem te gaan verwerken of verkopen (particulier of aan bakkers);
- Het geven van een aanzet binnen de sector tot gerichte acties die ook bij andere molens inpasbaar zijn.

Foto: Donald Vandenbulcke, Staden

Bron: projectfiche Plattelandscentrum Meetjesland vzw

Zowel in LEADER als in As 3 projecten vindt men meer procesinnovatie dan productinnovatie terug. LEADER-projecten werden in beide workshops innovatiever ingeschat. Mogelijke redenen daarvoor zijn:

- LEADER-projecten zijn in budgettaire termen kleinere projecten (zie Tabel 65) waar er dus meer risico genomen kan worden. Voor het PMC zijn haalbaarheid en continuïteit belangrijkere criteria;
- De mogelijkheid om als coördinator intensiever te begeleiden (kleiner gebied);
- Samenwerking is zeer belangrijk binnen LEADER; sommige partnerschappen worden als innovatief beschouwd.

Projecten zijn innovatiever naarmate ze meer tijd en begeleiding krijgen (van de coördinator) om het projectidee te laten rijpen. De rol van de coördinator in het stimuleren van innovatie is dus cruciaal. Het opstellen van een begeleidingstraject (met het indienen van het projectidee op een A4, enkele maanden vóór het indienen van de officiële projectfiche), zorgt ervoor dat de promotor tijdig begeleid wordt. Zoals eerder aangehaald onder het luik kwaliteit, kan een coördinator zijn capaciteit voor coaching van promotoren aanzienlijk verhogen

door handig gebruik te maken van het regionale netwerk van intermediaire organisaties.

Vanuit de coördinatoren ziet men inzake innovatie weinig invloed van de inclusie van LEADER binnen PDPO, en ook geen verandering van LEADER t.o.v. LEADER+.

4.1.5.4 *Gebiedsspecificiteit*

Elke provincie heeft een eigen plattelandsbeleidsplan, waarbij de grote lijnen dezelfde zijn. Alles past binnen het Vlaamse (Europese) kader, maar er worden niettemin eigen accenten gelegd.

Elk LEADER-gebied heeft een Lokale Ontwikkelingsstrategie maar in de meeste gevallen is die zeer breed gefocust en volgt zij in de praktijk de ruime scope die ook binnen As 3 gangbaar is, zijnde de vijf gebiedsgerichte maatregelen. De gebieden met een voorgeschiedenis in streekontwikkeling (met Europese steun) slagen er doorgaans beter in om duidelijk omschreven en limitatieve acties in de lokale ontwikkelingsstrategie op te nemen. Komen tot een ontwikkelingsstrategie met een focus op gebiedsspecifieke thema's, maar die toch gedragen wordt door alle stakeholders, vraagt voldoende voorbereiding. De nieuwe LEADER-gebieden werkten minder dan een jaar aan deze strategie wat vaak te kort was om tot consensus te komen.

Uit de workshops blijkt dat de inclusie van LEADER in het PDPO een eerder negatief effect had op de gebiedsspecificiteit van de lokale ontwikkelingsstrategieën die de PG's creëerden. De afspraak dat LEADER-middelen niet gecombineerd kunnen worden met As 3 middelen (projectuitvoering in LEADER-gebied komt enkel in aanmerking voor LEADER-steun en niet voor As 3 steun en vice versa) heeft er voor gezorgd dat de PG's, uit schrik dat sommige promotoren uit de boot zouden vallen, een zeer ruime ontwikkelingsstrategie hebben geschreven. In de LEADER+ periode (LEADER buiten PDPO) was er meer durf om de lokale ontwikkelingsstrategie toe te spitsen op enkele prioriteiten voor de streek, omdat projecten die hier niet in pasten nog steeds in aanmerking kwamen voor PDPO-steun. De As 3-coördinatoren voelen de LEADER-projecten echter nog steeds als gebiedsspecifieker aan dan As 3 projecten.

4.1.6 *Efficiëntie*

De middelen voor gebiedsgerichte werking worden volgens de coördinatoren behoorlijk efficiënt besteed. Een mogelijkheid om de tijd nog efficiënter te benutten is volgens hen het vereenvoudigen van de administratie, zodat de coördinator, de beheersdienst (en de promotor) meer tijd krijgen voor de inhoud van het programma.

In dat verband worden volgende voorstellen gesuggereerd:

- Eénduidige en transparante richtlijnen voor het declareren van projectkosten. Nog al te vaak worden er ad hoc vragen en antwoorden geformuleerd en wordt tijd verloren door gebrek aan duidelijke richtlijnen.
- Toepassen van de N+2-regel op gebieds- of maatregelniveau, zodat projecten niet gedwongen worden om versneld kosten te maken. De N+2-regel (momenteel op projectniveau) zegt dat middelen gebruikt kunnen

worden tot twee jaar na het jaar van het budget waarop ze goedgekeurd zijn.

Door projectgoedkeuringen te koppelen aan een bepaalde jaartranche verplicht men projecten om versneld kosten in te dienen. Het toepassen van de N+2-regel op het niveau van een LEADER-gebied (of zelfs volledige gebiedsgerichte werking LEADER en As 3 van een provincie) zou voor meer flexibiliteit zorgen.

- Werken met een forfaitaire sleutel voor overheadkosten, zodat voor huur, secretariaatskosten, telefonie, etc... geen facturen meer moeten worden ingediend.

4.1.7 Bereik van vrouwen en jongeren

Vele projecten zijn gericht op de brede bevolking en richten zich bijgevolg ook tot vrouwen en jongeren. Daarnaast zijn ook een klein aantal projecten specifiek op deze doelgroepen gericht:

- Projecten gericht op vrouwen: 'Vrouwenkans', een project dat in verschillende provincies loopt. Het wil plattelandsvrouwen (terug) aan een job helpen. Vrouwen die meestal niet bekend zijn bij de VDAB als werkzoekende.
- Projecten gericht op jongeren: drugpreventie jongeren in Limburg, Opvoedingsondersteuning in Noord-Limburg en samenwerkingsproject jeugdlokalen Pajottenland – Hageland. Ook in de Westhoek wordt een gedeelte van het LEADER-budget exclusief ingezet op maatregelen voor jongeren (infrastructuurwerken jeugthuizen en kinderopvang).

4.1.8 Overzicht en stand van zaken projecten

Binnen As 3 zijn de eerste projecten goedgekeurd en gestart in 2007. In 2008 werd de cofinanciering voor deze projecten voor de eerste keer uitbetaald. In de periode 2007-2009 zijn er in totaal al 165 As 3 projecten goedgekeurd.

Gezien de ontwikkelingsstrategieën van de Vlaamse LEADER-gebieden pas goedgekeurd werden begin 2008, konden de eerste projecten ook pas vanaf dat moment ingediend worden. In 2008 werden 87 projecten door de PG's goedgekeurd³⁷. De eerste uitbetalingen voor deze projecten werden gedaan in 2009. In 2008-2009 zijn er 247 LEADER-projecten goedgekeurd, veel meer dan binnen As 3 dus, en zelfs in een kortere periode.

Het uitbetaalde bedrag aan cofinanciering voor 2007-2009 was in As 3 veel hoger (bijna € 11 miljoen) dan in As 4 (bijna € 900.000). Voornaamste reden is dat As 3 een jaar vroeger van start ging, met de eerste goedkeuring van projecten in 2007. Gezien de projecten slechts 2,5 jaar mogen duren, hebben deze projecten hun laatste betalingen (die, door uitstel van projectkosten, meestal ook de hoogste zijn) reeds ontvangen. Dit is niet het geval voor de later gestarte LEADER-projecten, waarvan er veel nog geen cofinanciering hebben ontvangen.

³⁷ 6 projecten die goedgekeurd werden in 2008 werden gebudgetteerd op meerdere budgetjaren waardoor deze projecten nog niet afgelopen zijn.

Vergelijken we de gemiddelde totale projectkost en het gemiddelde bedrag aan cofinanciering voor As 3 en LEADER, dan zien we dat As 3 projecten doorgaans grotere projecten zijn dan LEADER-projecten. Het cofinancieringspercentage is in beide assen lager dan 65%. Dit komt omdat in sommige provincies en PG's een lager maximum cofinancieringspercentage (vb 50% en 30%) voor infrastructuurwerken is vastgelegd. De totale projectinvestering in het platteland is dus groter (dan wanneer uitgegaan wordt van 65% cofinanciering).

Tabel 65: Gemiddelde cofinanciering en projectkost binnen As 3 en LEADER

	gemiddelde cofinanciering/project	Gemiddelde goedgekeurde totale projectkost	Gemiddelde cofinancieringspercentage
As 3	€91.180	€163.777	56%
LEADER	€67.216	€127.747	53%

Bron: Goedgekeurde projectkosten en goedgekeurde cofinancieringsbedragen binnen LEADER (over alle goedgekeurde projecten 2008-2010) en As 3 (goedgekeurde projecten 2007-2008).

Tabel 66: Outputindicatoren As 3 en As 4: aantal gesteunde projecten

	Aantal gesteunde projecten As 3 2007-2009	Doel 2007-2013 As 3	% van doel 2007-2013	Aantal afgelopen projecten AS 3 ³⁸	Aantal gesteunde projecten LEADER 2007-2009	Doel 2007-2013 LEADER ³⁹	% van target 2007-2013	Aantal afgelopen projecten LEADER
Toerisme (313)	35	182	19%	13	60	-	-	27
Basisvoorzieningen (321)	27	147	18%	12	49	-	-	17
Dorpskernvernieuwing (322)	36	112	32%	17	36	-	-	11
Landelijk Erfgoed (323A)	31	182	17%	17	64	-	-	23
Intermediaire dienstverlening (331)	36 ⁴⁰	/	/	19	38	-	-	3
Totaal	165	623	21% (excl. 331)	78	247	415	60%	81

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009

* incl. HC+EH (EU + VL)

³⁸ De resultaatsindicatoren zijn in dit document enkel berekend op basis van de afgelopen projecten. Voor As 3 namen we de projecten die in 2007 goedgekeurd zijn en afgelopen waren in 2009. Voor LEADER berekenden we de indicatoren voor de projecten die goedgekeurd zijn in 2008 en afgelopen zijn in 2010.

³⁹ Voor As 4 werd enkel een target opgelegd voor de hele maatregel 413: Lokale ontwikkelingsstrategieën leefkwaliteit/diversificatie, onafhankelijk van de categorieën waaronder de projecten vallen.

⁴⁰ De output-indicator voor deze maatregel is niet het aantal projecten, maar het aantal deelnemende economische actoren aan de gesteunde activiteiten en het aantal dagen opleiding (zie evaluatie uitvoering van de maatregel 331). In de bovenstaande tabel werden de goedgekeurde projecten in 2007-2009 opgenomen.

Tabel 67: Outputindicatoren As 3 en As 4: budget en uitbetalingen⁴¹ bij gesteunde projecten (in €)

	Uitbetaald As 3 2007-2009	Budget 2007- 2013 As 3*	% van budget As 3 2007- 2013	Uitbetaald As 4 2007-2009	Budget projecten As 4 * 2007- 2013 ⁴²	% van budget As 4 2007- 2013	TOTAAL uitbetaald As 3 en As 4 (2007-2009)	% van totaal
Toerisme (313)	3.152.362	4.466.817	71%	202.264	-	-	3.327.626	28%
Basisvoorzieningen (321)	1.420.313	5.232.230	27%	246.452	-	-	1.666.765	14%
Dorpskernvernieuwing (322)	2.741.925	9.516.850	29%	126.071	-	-	2.867.996	25%
Landelijk Erfgoed (323A)	1.746.889	14.153.637	12%	233.922	-	-	1.980.811	17%
Intermediaire dienstverlening (331)	1.758.000	971.520	181%	8.627	-	-	1.766.627	15%
Totaal	10.819.489	34.341.054	31,51%	894.979	32.021.757	2,8%	11.687.468	18%
Landelijk erfgoed (323B: uitdovende maatregel)	181.652							

Bron: Jaarverslagen PDPO II 2007, 2008, 2009

* incl. HC+EH (EU + VL)

⁴¹ Op de totale projectkost wordt maximaal 65% overheidssteun toegekend. Deze overheidssteun is samengesteld uit 30% afkomstig van de Europese Unie, 37% van de provincie en 33% van het Vlaamse Gewest. De promotor staat zelf in voor het resterende bedrag van de projectkosten (minimaal 35%) via eigen financiering en/of provincie en/of gemeente.

⁴² Voor As 4 werd enkel een target opgelegd voor de hele maatregel 413: Lokale ontwikkelingsstrategieën leefkwaliteit/diversificatie, onafhankelijk van de categorieën waaronder de projecten vallen.

Binnen As 3 zijn de projecten vrij homogeen gespreid over de maatregelen. Binnen LEADER spannen projecten rond Instandhouding en Opwaardering van het Landelijk Erfgoed en toeristische projecten, alvast in aantal, de kroon. Indien beide assen samen worden bekeken, zien we dat het grootste deel aan cofinanciering uitbetaald werd aan toeristische projecten (28%) en dorpskernvernieuwingen (25%). Dit is niet verwonderlijk gezien in deze categorieën van projecten vaak infrastructuurwerken worden uitgevoerd.

We bespreken hierna de uitvoering van de projecten per maatregel.

4.2 Maatregel 313: Bevordering van toeristische activiteiten

4.2.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

De maatregel beoogt de optimalisatie van het toeristisch en recreatief potentieel van het Vlaamse platteland als uitloopgebied voor de stadsbewoners en als leefgebied van de plattelandsbewoner. Door toerisme en recreatie in bepaalde gebieden aan te zwengelen, ontstaat niet alleen een identiteitsgevoel maar kan ook de lokale economie en de algemene betekenis van een gebied in waarde stijgen.

Concrete acties die onder deze maatregel genomen kunnen worden zijn:

- optimalisatie van de kwaliteit van de recreatieve infrastructuur;
- uitbouw van onthaalknooppunten;
- streekeducatieve begeleiding van de bezoeker en educatieve infrastructuur;
- ontwikkeling en/of marketing van toeristische diensten die betrekking hebben op plattelandstoerisme

4.2.2 Output

Tabel 68 geeft het aantal goedgekeurde projecten en de som van de totale projectbedragen weer.

Tabel 68: Aantal projecten (t.o.v. doelstelling 2007-2013) en som van totale projectbedragen (t.o.v. doelstelling 2007-2013) voor PDPO II per type project

	As 3 cumul 2007-2009				As 4 cumul 2007-2009 ⁴³			
	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen	% van totaal
Kleinschalige infrastructuur	17	49%	2.387.699	52%	-	-	-	-
Recreatieve infrastructuur	10	28%	1.200.210	26%	-	-	-	-
Ontwikkeling en marketing van diensten	8	23%	1.042.158	22%	-	-	-	-
TOTAAL	35		4.630.067	100%	60		7.513.015	
Doel 2007-2013	182		8.190.000					
% van doel	41,2%		56,53%					
Landinrichtingsprojecten en natuurinrichting sproject, goedgekeurd tijdens vorige programma-periode			2.322.178,12					

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II
 - Kleinschalige infrastructuur: infopunten en infoborden, maar bv. ook een informatiecentrum ;
 - Recreative infrastructuur: toegankelijkheid van natuurgebied verhogen, kleinschalige overnachtingsaccomodatie,

4.2.3 Resultaat

Het GTEK vraagt om voor Resultaatsindicator R9 (bijkomend aantal toeristen) enkel het resultaat van maatregel 313 op te nemen; de bijdrage van LEADER wordt niet gevraagd.

Tabel 69: Resultaatsindicator R9: Bijkomend aantal toeristische bezoeken

	Aantal toeristen met overnachting	Aantal dagtoeristen	Totaal	Doelstelling 2007-2013	% van doelstelling
As 3	20	120.916		16.000	756%

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

De 13 afgelopen toeristische As 3 projecten zorgden voor 120.936 bijkomende toeristische bezoeken in de periode 2007-2009. Slechts twintig bezoekers bleven ook overnachten in het gebied; de overige waren allemaal dagtoeristen.

⁴³ Het CMEF vraagt voor LEADER enkel dat het totaal aantal toeristische projecten die goedgekeurd werden in 2007-2009 bijgehouden wordt. Dit maakt een vergelijking tussen As 3 en As 4 echter moeilijk.

Uit de realisaties blijkt dat de doelstellingen die gebaseerd werden op eerdere, voorlopige gegevens van de in 2007 goedgekeurde projecten, onderschat worden. Deze doelstellingen zullen in het jaarverslag van 2010 worden bijgestuurd.

Om een vergelijking mogelijk te maken met LEADER werd deze resultaatsindicator ook opgemeten voor de toeristische projecten die goedgekeurd werden binnen LEADER. De 27, op 30/06/2010 afgelopen toeristische LEADER-projecten (gestart in 2008), brachten samen 33.728 extra dagtoeristen naar de LEADER-gebieden. De LEADER-gebieden konden vooralsnog geen extra toeristen met overnachting noteren.

4.3 Maatregel 321: Basisvoorzieningen voor de economie en plattelandsbevolking

4.3.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

De maatregel beoogt in de eerste plaats te voorzien in aangepaste voorzieningen voor basiszorg ten aanzien van de kwetsbare groepen, zoals jongeren, ouderen, personen met een handicap en kansarme gezinnen. In tegenstelling tot het voorziene vangnet dat in stedelijke gebieden aanwezig is, zijn deze groepen op het platteland minder zichtbaar en is een aangepaste basiszorg wenselijk. Het is dan ook van belang om hiervoor specifieke acties op te zetten. Via specifieke tewerkstellingsprogramma's kunnen bovendien opdrachten gerealiseerd worden die eigen zijn aan het platteland.

4.3.2 Output

Tabel 70 geeft het aantal goedgekeurde projecten weer en de som van de totale projectbedragen.

Tabel 70: Aantal projecten (t.o.v. doelstelling 2007-2013) en som van totale projectbedragen (t.o.v. doelstelling 2007-2013) voor PDPO II per type project

	AS 3 cumul 2007-2009				AS 4 cumul 2007-2009 ⁴⁴			
	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal
ICT initiatieven (bv. infrastructuur)	0	0	0	0	-	-	-	-
Verkeer	0	0	0	0	-	-	-	-
Cultuur en sociale infrastructuur	19	70,37	3.208.615	72	-	-	-	-
Milieu-infrastructuur (afvoer, behandeling afvalwater,...) Energie	0	0	0	0	-	-	-	-
Training	0	0	0	0	-			
Gezondheidszorg voor kinderen	5	18,52	643.443	14	-			
Andere	3	11,11	607.348	14	-			
TOTAAL	27		4.459.406	100	49		7.672.188	
Doel 2007-2013	147		14.700.000		-			
% van doel	18,37%		30,34%		-			

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II

4.3.3 Resultaat

Het GTEK vraagt om voor Resultaatsindicatoren R10 (Aantal inwoners in ruraal gebied dat van de basievoorzieningen geniet) en R11 (Toename van het internetgebruik in ruraal gebied) enkel het resultaat van de maatregel binnen As 3 op te meten; de bijdrage van LEADER wordt niet gevraagd.

Van de 12 afgelopen As 3 projecten (goedgekeurd in 2007) werden de resultaatsindicatoren bepaald. De projecten hadden als resultaat dat 8.576

⁴⁴ Het CMEF vraagt voor LEADER enkel dat het totaal aantal projecten die goedgekeurd werden in 2007-2009 bijgehouden wordt, per categorie (= As 3-maatregel). Dit maakt een vergelijking tussen As 3 en As 4 echter moeilijk.

personen toegang hebben gekregen tot internet en in totaal kunnen 849.480 personen van de basisvoorzieningen genieten. Dit is veel hoger dan voorzien.⁴⁵

Tabel 71: Resultaatsindicatoren R10 en R11 voor Basisvoorzieningen voor de economie en de plattelandsbevolking⁴⁶

As	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentuele deel
As 3	Aantal inwoners in ruraal gebied dat van de basisvoorzieningen geniet	60.000	849.480 ⁴⁷	1415,8%
	Toename van het internetgebruik in ruraal gebied	2.000	8.576	428,8%

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

Uit de realisaties blijkt dat de doelstellingen die gebaseerd zijn op eerdere, voorlopige gegevens van de in 2007 goedgekeurde projecten, onderschat worden. Deze doelstellingen zullen in het jaarverslag 2010 vervangen worden door nieuwe.

Om een vergelijking mogelijk te maken met LEADER werd deze resultaatsindicator ook opgemeten voor de LEADER-projecten. De 17, op 30/06/2010 afgelopen (gestart in 2008) LEADER-projecten rond basisvoorzieningen voor de economie en plattelandsbevolking, zorgden voor verbeterde voorzieningen voor 251.997 mensen in de LEADER-gebieden. De projecten waren niet van die aard dat ze zorgden voor een toename in het internetgebruik.

4.4 Maatregel 322: Dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling

4.4.1 *Beschrijving en doelstelling van de maatregel*

Met de voorgestelde acties wordt beoogd om de leefbaarheid van de kleine plattelandsdorpen te verbeteren door kernversterkend te werken. Deze doelstelling is tweërlei: enerzijds wordt de ontmoetingsfunctie gestimuleerd die de lokale bevolking terug bijeenbrengt, anderzijds wordt door ingrepen in het openbaar domein de aantrekkelijkheid van het wonen in de dorpskernen verbeterd en zal dit aanleiding geven tot de opleving van de lokale economie. Hiervoor zijn projecten noodzakelijk die gericht zijn op de versterking van het patrimonium, het ontmoetingsaspect en het verenigingsleven binnen het dorp.

⁴⁵ Het cijfer van 849.480 is (zoals de meeste andere gegevens) samengesteld op basis van de monitoringgegevens die door de promotoren worden doorgegeven en bijgehouden door de beheersdienst. Inzonderheid voor dit cijfer moet evenwel gewezen worden op een anomalie, waarbij voor een project niet alleen het aantal inwoners, maar ook het aantal bereikte toeristen werd geregistreerd (samen 500.000). Daardoor is het globale cijfer van 849.480 overschat. We formuleerden een aanbeveling vooraan dit document, in functie van een uniforme registratie in de toekomst.

⁴⁶ Exclusief resultaten van LEADER-projecten

⁴⁷ Zie voetnoot 45.

4.4.2 Output

Tabel 72 geeft het aantal projecten en de som van de totale projectbedragen weer.

Tabel 72: Aantal projecten en som van totale projectbedragen voor PDPO II per type project

	AS 3 cumul 2007-2009				AS 4 cumul 2007-2009 ⁴⁸			
	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal
Fysieke	22	61,11	6.468.928	65	-	-	-	-
Sociale	14	38,89	3.457.271	35	-	-	-	-
Economische	0	0	0	0	-	-	-	-
TOTAAL	36		9.926.199	100	36		7.512.003	

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II

Sociale projecten: vb ontmoetingsplaatsen;

Economische projecten: vb creëren van parkeerplaatsen voor het beter bereikbaar maken van de middenstand;

Fysieke projecten: Wanneer een project geen duidelijke sociale of economische doelstelling heeft (vb. wegdekhernieuwung).

De doelstelling 2007-2013 is echter opgemaakt op basis van het uniek aantal gemeenten waar acties plaatsvonden, en niet op basis van het aantal projecten.

Tabel 73: Outputsindicatoren uniek aantal gemeenten

As	Indicator	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
As 3	Uniek aantal gemeenten ⁴⁹ waar acties plaatsvonden	112	36	32,1%
	Totaal investeringsvolume	15.225.000	9.926.199	65,20%

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

4.4.3 Resultaat

Het GTEK vraagt om voor Resultaatsindicatoren R10 en R11 enkel het resultaat van de maatregel binnen As 3 op te meten; de bijdrage van LEADER wordt niet gevraagd.

Door de 17 afgelopen As 3 projecten rond dorpskernvernieuwing kunnen 82.399 personen genieten van de verbeterde voorzieningen.

⁴⁸ Het CMEF vraagt voor LEADER enkel dat het totaal aantal projecten die goedgekeurd werden in 2007-2009 bijgehouden wordt, per categorie (= As 3-maatregel). Dit maakt een vergelijking tussen As 3 en As 4 echter moeilijk.

⁴⁹ deelgemeenten

Tabel 74: Resultaatsindicator R10 voor Dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling⁵⁰

Indicator	As	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Inwonerstal van de plattelandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen	As 3	1.365.925	82.399	6,04%

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

De 11 afgelopen LEADER-projecten rond dorpskernvernieuwing zorgden voor verbeterde voorzieningen voor 58.069 personen.

4.5 Maatregel 323: Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed

4.5.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Eerder dan het landelijke erfgoed uitsluitend te beschermen, is het veel belangrijker dit erfgoed als getuigenis en als onderdeel van de identiteit van een bepaald gebied te ontwikkelen en te integreren in een belevingsstrategie en een toeristisch-recreatieve visie, gekoppeld aan een gebiedsgerichte plattelandsontwikkeling. Het is van belang dat de bewoners zich opnieuw kunnen herkennen in hun woon- en leefomgeving, zoals die ook meer en meer in het kader van het stedenbeleid plaatsgrijpt. Het is daarom van belang landschapsherstel en de herwaardering van het cultuurhistorisch, landelijk en agrarisch erfgoed een plaats te geven in de ontwikkeling van een regionale identiteit waarin ook een koppeling naar de lokale economie en het toerisme mogelijk is. Identiteit resulteert immers ook in een grotere beleving, waarbij toerisme, recreatie en de vermarkting van lokale producten aan belang winnen. Lokale producten worden immers beter bekend via identiteit, toerisme en recreatie. Ook het educatieve aspect kan hieraan gekoppeld worden.

4.5.2 Output

Tabel 75 geeft het aantal goedgekeurde projecten en de som van de totale projectbedragen weer.

⁵⁰ Exclusief resultaten van LEADER-projecten

Tabel 75: Aantal projecten (tov doelstelling 2007-2013) en som van totale projectbedragen (tov doelstelling 2007-2013) voor PDPO II per type project

	As 3 cumul 2007-2009				As 4 cumul 2007-2009 ⁵¹			
	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal	Aantal projecten	% van totaal	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal
Natuurlijk erfgoed (art. 57(a) Reg. 1698/2005)	7	25,93	994.545	25				
Cultureel erfgoed (art. 57(b) Reg. 1698/2005)	20	74,07	2.977.199	75				
TOTAAL	27		3.971.744	100	64		6.179.670	
Doel 2007-2013	182		5.460.000					
% van doel	14,84%		72,74%					
Projecten goedgekeurd in vorige programma-periode	4							

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II

4.5.3 Resultaat

Van de 17 afgelopen As 3 projecten (goedgekeurd in 2007) werden resultaatsindicatoren bepaald. 531.621 personen kunnen genieten van de verbeterde voorzieningen.

Tabel 76: Resultaatsindicator R10 voor Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed⁵²

Indicator	As	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Inwonerstal van de plattelandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen	As 3	2.353.828	531.621	22,6%

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

71.701 personen in de LEADER-gebieden haalden voordeel uit de 23 afgelopen LEADER-projecten rond landelijk erfgoed.

⁵¹ Het CMEF vraagt voor LEADER enkel dat het totaal aantal projecten die goedgekeurd werden in 2007-2009 bijgehouden wordt, per categorie (= As 3-maatregel). Dit maakt een vergelijking tussen As 3 en As 4 echter moeilijk.

⁵² Exclusief resultaten van LEADER-projecten

4.6 Maatregel 331: Intermediaire dienstverlening (opleiding en vorming van ruraal ondernemerschap)

4.6.1 Beschrijving en doelstelling van de maatregel

Opleiding, vorming en begeleiding voor economische actoren werkzaam onder As 3 met inbegrip van landbouwdiversificatie en gespecialiseerde opleiding, begeleiding en dienstverlening voor de nieuwe vormen van maatschappelijk verantwoord ruraal ondernemerschap.

Deze maatregel bevat niet enkel de klassieke vorm van opleidingen (cursussen), maar eveneens een breed spectrum aan aanverwante vormingsactiviteiten, zoals communicatie, professionalisering, begeleiding en netwerkvorming. Hieronder vallen onder meer:

- Het opzetten van een degelijke ondersteuning voor streekproducten, bijvoorbeeld inzake promotie van de producten, stimuleren van nieuwe ideeën, professionalisering van producenten, opzetten van gezamenlijk platform, ...;
- Vorming, stimulering, professionalisering, netwerkvorming en begeleiding van diverse vormen van maatschappelijk verantwoord ondernemerschap (alle vormen van landbouwdiversificatie, toerisme, recreatie, buurtwinkels, hoeveverkoop, ambachten, ...) eventueel via een regionaal loket, mobiele dienst, gerichte initiatieven, ...;
- Initiatieven inzake groene zorg, zoals bewustmaking van de mogelijkheden en troeven van zorgfuncties op actieve boerderijen, het uitbouwen van een netwerk, opleiding van de betrokken landbouwers terzake;
- Promotie en communicatie rond het platteland als 'kwaliteitslabel' via media, plattelandsklassen, etc.
- ...

4.6.2 Output

Tabel 77 geeft het aantal deelnemers, het aantal opleidingsdagen en de som van de uitbetaalde cofinanciering weer per type van training.

Tabel 77: Aantal financieel ondersteunde deelnemers, het aantal opleidingsdagen en de som van de uitbetaalde cofinanciering per type van training

	As 3 cumul 2007-2009				As 4 cumul 2007-2009			
	Aantal deelnemers	Aantal Trainingsdagen	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal	Aantal deelnemers	Aantal Trainingsdagen	Som van totale projectbedragen (€)	% van totaal
Management, administratie (boekhouden) en marketing	421	1.601,95	1.792.084	37	-	-	-	-
ICT training	0	0	0	0	-	-	-	-
Onderhoud en verbetering landschap en bescherming van milieu	9.893	774,88	629.624	13	-	-	-	-
Andere	60.018	56.137,46	2.407.786	50	-	-	-	-
Administratief			21.425	0,4	-	-	-	-
TOTAAL	70.332	58.514,29	4.850.919	100	-	-	-	-
Doel 2007-2013	70	210			-	-	-	-
% van doel	100.474 %	27.864%			-	-	-	-

Bron: IDEA Consult op basis van Monitoringtabellen PDPO II

Uit het procentuele deel van de realisaties is het duidelijk dat de doelstellingen voor de outputindicatoren, daterende van de ex-ante evaluatie, en eveneens de resultaatsindicatoren niet realistisch waren. De reden is een verkeerdelijk interpretatie van de indicatoren. In het jaarverslag van 2010 zullen nieuwe doelstellingen vooropgesteld worden.

Tabel 78: De verschillende soorten deelnemers en het uniek aantal financieel ondersteunde deelnemers

Soorten deelnemers	Aantal financieel ondersteunde deelnemers – Uniek aantal
Micro-onderneming	3
Non-profit organisatie	20
Publieke organisatie	581
Individuele landbouwers	12.019
Andere zelfstandige ondernemers	55.838

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

Tabel 79: Aantal deelnemers van de 2 belangrijkste categorieën, uitgelicht per geslacht en per leeftijd (enkel As 3)

Soorten deelnemers	Geslacht	Leeftijd	Aantal financieel ondersteunde deelnemers
Individuele landbouwers	Man	< 25	507
		>=25	6.612
	Vrouw	< 25	14
		>=25	4.886
Andere zelfstandige ondernemers	Man	< 25	524
		>=25	9.019
	Vrouw	< 25	2.524
		>=25	43.771
TOTAL			67.857

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

4.6.3 Resultaat

In totaal waren bij de 19 afgelopen projecten 69.468 unieke personen betrokken. Hierbij worden niet alleen de landbouwers gerekend en de 'zelfstandigen', maar ook de personen die behoren tot vzw's, overheidsorganisaties en KMO's. Deze personen hebben eveneens allen met succes deelgenomen aan het project (opleidingsactiviteit). Van deze personen was 5,6% jonger dan 25 en was 73,5% van het vrouwelijke geslacht.

Tabel 80: Resultaatsindicator R12 voor opleiding en vorming van ruraal ondernemerschap (As 3)

Indicator	As	Doel 2007-2013	Gerealiseerd in 2007-2009	Procentueel deel
Aantal unieke deelnemers die met vrucht de opleidingsactiviteit volbrachten	As 3	500	69.468	13.894%

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

Tabel 81: Overzicht aantal unieke deelnemers per leeftijd en per geslacht (As 3)

	Geslacht	Leeftijd	AS 3	Totaal
Training en informatie voor economische actoren As 3	Man	< 25	1.181	18.430
		>=25	17.249	
	Vrouw	< 25	2.688	51.038
		>=25	48.350	
Totaal aantal unieke deelnemers				69.468

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

In de workshop met plattelands- en LEADER-coördinatoren werd aangegeven dat de door GTEK opgegeven indeling in aard van de opleiding en de deelnemers, weinig relevant is voor de uitvoering van de maatregel in Vlaanderen. De projecten rond intermediaire dienstverlening hebben in Vlaanderen vaak andere doelstellingen dan training of opleiding van ondernemers (vb aantrekken of behouden van jongeren in de rurale gebieden, het stimuleren van duurzame ontwikkeling, plattelandseducatie, drugspreventie, erfgoed, animatie, kooklessen...). Daarom werden veel projecten (en deelnemers) opgenomen in de categorie 'andere'. Eén van de uitgevoerde As 3 projecten was de TV-uitzending van kooklessen. Hiervoor werd het aantal kijkers geschat en doorgegeven als 'aantal andere zelfstandige ondernemers', wat een ernstige vertekening van de cijfers geeft.

De 3 LEADER-projecten rond intermediaire dienstverlening gaven samen training en informatie aan 611 unieke deelnemers. Onder hen 55% mannen en 45% vrouwen. Allen waren ouder dan 25 jaar.

Deel 3: EVALUATIE VAN DE EFFECTEN (IMPACT)

1 METHODOLOGIE

Naast de vraag 'hoe' de maatregelen werden uitgevoerd (Deel II), stellen we ons in dit gedeelte de vraag of de maatregelen een impact hebben gehad op de vooropgezette resultaatsgebieden (tewerkstelling verhogen, concurrentievermogen verbeteren, milieukwaliteit verbeteren,...). Zoals hierboven al aangehaald hebben de meerderheid van de EU-evaluatievragen te maken met effect (resultaten en impact).

1.1 Horizontale en gedifferentieerde benadering

Om doorheen de veelheid aan evaluatievragen, inzicht te krijgen in de resultaten die met het programma worden behaald, kiest het evaluatieteam voor een **horizontale aanpak**: de verschillende maatregelen worden geëvalueerd op hun (partiële) bijdrage aan een reeks specifieke kernthema's / resultaatsgebieden. Deze, door IDEA Consult opgestelde lijst van thema's is een verzameling van de kernwoorden die voorkomen in de verschillende evaluatievragen.

Ter illustratie: In verschillende evaluatievragen wordt gevraagd naar de impact op de duurzaamheid van land- en bosbouwsystemen:

- In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan **duurzame activiteiten van de landbouwbedrijven**? (121iia)
- In welke mate hebben agromilieu-maatregelen bijgedragen aan het in stand houden of bevorderen van **duurzame landbouwsystemen**? (214i)
- In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het behoud of het bevorderen van **duurzame bosbouwsystemen**? (227i)

Als gemeenschappelijke noemer (=resultaatsgebied) van deze 3 vragen koos het evaluatieteam '**Duurzaam gebruik van materialen en grondstoffen**'.

Na grondige analyse van de veelheid aan evaluatievragen kwam het evaluatieteam aan een lijst van 12 resultaatsgebieden die weergegeven is in Tabel 82. De resultaatsgebieden staan gegroepeerd per thema:

- Competitiviteit in de landbouw en de agrovoedingssector (geel)
- Milieu, natuur & landschap (groen)
- Leefkwaliteit platteland en diversificatie plattelandseconomie (oranje)
- Bestuur van en convergentie tussen plattelandsgebieden (blauw)

Dit is meteen ook de indeling in die we aanhouden in dit hoofdstuk.

Tabel 82: Resultaatsgebieden Tussentijdse evaluatie PDPO II

	Resultaatsgebieden
Competitiviteit in landbouw en agrovoedingssector	<ol style="list-style-type: none"> 1. Verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw (competitiviteit en economische performantie); 2. Verhogen van de maatschappelijke meerwaarde en betrokkenheid m.b.t. landbouw (transparantie, veiligheidsnormen); 3. Behoud van landbouwactiviteiten; 4. Verhogen menselijk potentieel en managementvaardigheden;
Milieu, natuur en landschap	<ol style="list-style-type: none"> 5. Duurzaam gebruik van materialen en grondstoffen; 6. Verbetering van het milieu (bodem, water, lucht, lawaai, stank); 7. Verbetering van de natuurlijke en biologische kwaliteiten; 8. Opwaarderen van de cultuurlandschappen;
Voorzieningen in platteland en diversificatie economie	<ol style="list-style-type: none"> 9. Verbeteren van de gemeenschapsvoorzieningen (handel, sociaal, IT, ...); 10. Diversificatie van de plattelandseconomie (binnen en buiten de landbouw);
Bestuur van en convergentie tussen plattelandsgebieden	<ol style="list-style-type: none"> 11. Verbeteren van bestuur in plattelandsgebieden (governance) 12. Convergentie tussen (plattelands)gebieden

Bron: evaluatieconsortium PDPO II

Om de evaluatie-inspanningen nog sterker te richten op precies die maatregelen die het grootste effect ressorteren, werd de verwachte impact van elke maatregel op deze resultaatsgebieden vooraf bekeken. Enkel wanneer de verwachte impact groot genoeg is, wordt de evaluatievraag ten gronde behandeld. De verwachte impact wordt afgeleid uit een consultatieve 'causaliteitsoefening' met stakeholders en uit het beschikbare budget of aantal projectaanvragen voor een bepaalde maatregel.

Voor een gedetailleerd overzicht van deze differentiatieoefening, verwijzen we naar de evaluatiematrix in bijlage. De maatregelen, ingedeeld per as, zijn weergegeven in de rijen. In de kolommen vindt u alle resultaatsgebieden; deze lijst van resultaatsgebieden is, zoals hierboven vermeld, een verzameling van de kernwoorden die voorkomen in de verschillende evaluatievragen. In de matrix staan alle evaluatievragen weergegeven. Ze vormen als het ware een verbinding tussen de desbetreffende maatregel en het resultaatsgebied. U zal merken dat sommige evaluatievragen naar verschillende resultaatsgebieden peilen en dus terugkomen in meerdere kolommen. Anderzijds zijn er ook evaluatievragen die niet specifiek één maatregel betreffen (typisch voor horizontale vragen) en dus voorkomen in meerdere rijen.

1.2 Netto impact en controlegroepen

Bij de berekening van de directe effecten is het noodzakelijk om zoveel mogelijk het *netto*-effect van het programma te duiden. De Working Paper van het Rural Evaluation Network stelt dat *"The net effect of the programme can be determined by deducting the "double counting, deadweight, displacement and multiplier effects"*. Men moet met andere woorden uitgaan van de situatie zonder steun (counterfactual). Daarvoor bestaan "matching" of overeenstemming-methodieken, waaronder OLS (ordinary least square) of PSM (propensity score method).

1.2.1 *Propensity score method*

Het basisidee is om voor een groep bedrijven die steun ontvingen een volledig gelijkaardige groep bedrijven te vinden die geen steun ontvingen. In een eerste stap worden enkel die bedrijven weerhouden die in aanmerking komen voor steun. Nadien vorm je een soort paneldata op basis van een aantal variabelen als leeftijd, bedrijfsgrootte, VAK, inkomen vóór steun,⁵³ In OLS of PSM wordt gewerkt met een groep begunstigden en een controlegroep die overeenkomen (matched): zij hebben dezelfde kenmerken voorafgaand aan de deelname aan het programma.

Op basis van deze non-random methodes om de controlegroep samen te stellen, kan dan verder het verschil van een bepaalde indicator gemeten worden volgens de DID-methode (difference-in-difference). Deze DID-methode werd ook getest in de ex-post evaluatie. Hierbij vergelijkt men de vóór en na situatie van bijvoorbeeld het inkomen voor zowel de groep begunstigden als de controlegroep.

In eerste instantie werd getracht deze methodologie voorgesteld door het Europees Evaluatie Netwerk voor Plattelandsontwikkeling uit te proberen. Deze methode leverde echter geen significante resultaten (de analyses zijn bijgevoegd in bijlage 3).

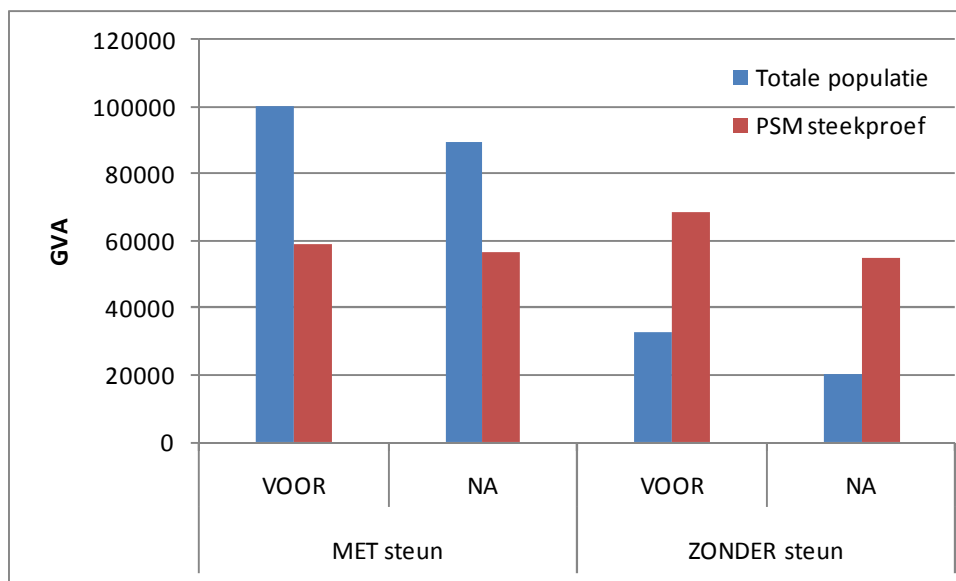
Redenen waarom deze methode niet werkte in Vlaanderen zijn:

- De FADN populatie is te klein en te divers (600 bedrijven jaarlijks).
- De organisatie van de investeringssteun in Vlaanderen maakt dat bijna alle professionele landbouwers gebruik maken van investeringssteun. Dit maakt het vinden van een goede controlegroep moeilijk: Het aantal bedrijven waaruit de controlegroep samengesteld kan worden, zou vier maal groter moeten zijn dan de groep bedrijven met steun.
- Het is mogelijk dat de PSM-groepen die niet meer representatief zijn voor de steun. Er is niet voldoende overlap tussen de twee groepen (Shadish, Cook, & Campbell (2002) 54). Dit wordt visueel geïllustreerd in onderstaande figuur. Hier wordt de Bruto Toegevoegde waarde uitgezet zowel voor de hele FADN populatie als voor de steekproef bekomen via PSM. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen bedrijven met steun en zonder steun en dit voor de periode VOOR steun en NA steun. Het zijn blijkbaar voorafgaand aan de steun al de grotere, dynamischere bedrijven die steun aanvragen. Door de PSM toe te passen zien we inderdaad dat BrTW tussen de groep met en zonder steun op een gelijk niveau komt, maar dit maakt ook dat deze groepen niet meer representatief zijn.

⁵³ Bron: European Evaluation Network for Rural Development (2010), Working paper on Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors. 216p.

⁵⁴ Shadish, W., Cook, T. & Campbell, D. (2002) Experimental & quasi-experimental designs for Generalized causal inference, Boston.

Figuur 4: Vergelijking BrTW tussen de hele FADN-populatie en de PSM-steekproef

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

- Bij propensity score methoden ga je ervan uit dat er geen niet-waarneembare eigenschappen zijn die tegelijkertijd gerelateerd zijn aan de score als aan de eigenlijke output variabele (bv BrTW). Daarom houden PSM methodes alleen, niet voldoende rekening met een bias veroorzaakt door mogelijk weggelaten variabelen. (<http://www.urban.org/toolkit/data-methods/propensity.cfm>)
- de tijdsperiode waarover je de data verzamelt (werd ook in ex-post aangehaald).
 - Bedrijven die in T=-1 investeerden, komen in de controlegroep terecht, maar zullen toch een gelijkaardig effect hebben.
 - Het effect van investeringen op bv inkomen zal pas na enkele jaren zichtbaar zijn. In dat opzicht lijkt de steekproefname tijdens de ex-post evaluatie van 2000-2006 waar een tijdsrange van 2 jaren werd genomen aan te raden.
 - Doordat in PSM-DID een grote tijdsperiode vergeleken wordt (2007-2014) zullen bedrijven die gestopt of gestart zijn in die periode niet meegenomen kunnen worden in de analyses. Voor elk bedrijf moeten we immers gegevens hebben van zowel 2007 als 2014. Hierdoor verkleint de dataset.

1.2.2 Controlegroepen bij de evaluatie van milieu en leefkwaliteit

De *netto*-impact van de PDPO-maatregelen inzake biodiversiteit, uitgedrukt via de indicator "akker- en weidevogelpopulatie" - en door ons ook via "oppervlakte HNVF" (High Nature Value Farmland)-, wordt ingeschat door de evolutie van de biodiversiteit in gebieden met (sterke) inzet van PDPO-maatregelen te vergelijken met controlegebieden met geen of zeer beperkte inzet van maatregelen. Hierbij stellen zich wel twee knelpunten:

- De temporele evolutie van de biodiversiteit moet gekend zijn. Voor de tussentijdse evaluatie zal dit zeker nog niet het geval zijn. Tegen het moment van de ex post evaluatie zal wel een tweede telcampagne van de vogelpopulaties voltooid zijn. Dan kan de evolutie tussen 2007-09 en 2010-12 bepaald worden en kan men het verband zoeken met de inzet

van PDPO-maatregelen. In principe zou men tegen dan ook een actualisatie van het HNVF-areaal kunnen uitvoeren.

- De ecologische omstandigheden zijn nergens exact gelijk, en gebieden met een vergelijkbare indexwaarde inzake vogelpopulaties of HNVF kunnen inhoudelijk nog steeds sterk verschillen, waardoor ook de potentiële impact en bijdrage van de PDPO- maatregelen sterk kan verschillen.

Met betrekking tot de milieuthema's bodem, water, lucht, energie en grondstoffen en hinder is de voorgestelde methodiek per definitie gericht op het bepalen van een netto-impact. Er wordt immers een – weliswaar benaderende – berekening gemaakt van *vermeden* input of emissies door de toepassing van de PDPO-maatregelen (zowel de investeringen in infrastructuur als de agromilieumaatregelen) in vergelijking met de "klassieke" landbouwvoering.

Voor de thema's 'Leefkwaliteit platteland en diversificatie plattelandseconomie (oranje) en Governance (blauw) is het niet mogelijk om gebruik te maken van matching methodes, deels omwille van zeer beperkte databeschikbaarheid. Waar mogelijk zal het verschil met de counterfactual situation wel worden aangegeven.

1.3 Andere methodologische opmerkingen

Hieronder een aantal algemene methodologische opmerkingen met betrekking tot de behandeling en koppeling van de VLIF data en het opbouwen en vergelijken van controlegroepen. Methodieken die werden aangewend bij de analyse van het effect vestigingssteun (112), investeringssteun (121) en investeringssteun voor diversificatie (311).

1.3.1 Data over VLIF investeringen

Het Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Structuur en Investerings (ALV-SI), leverde 2 bestanden aan: de goedgekeurde dossiers en de betaalde dossiers. Twee Excel bestanden met elk drie tabbladen. Per maatregel 112, 121 of 311 een afzonderlijk tabblad. Deze bestanden bevatten info over het dossier en per investering in elk dossier was er een afzonderlijke regel met info over bedrag en aard van de investering. Elke regel bevatte ook informatie over persoons- en bedrijfskenmerken van de initiële aanvrager. In vergelijking met vorige jaren vergemakkelijkte dit het koppelen van allerlei bestanden aanzienlijk.

Aandachtspunten:

- Voornamelijk in het begin van PDPOII, werden bepaalde investeringscodes die onder 311 vallen, toch nog onder 121 geboekt. Soms gebeurde deze toewijzing tot 121 slechts gedeeltelijk, bv. enkel het deel rentesubsidie kwam onder 121 terecht, de premie bevond zich onder 311.

Om coherente gegevens te hebben voor de analyses werd besloten om al deze steun onder 311 te behandelen. Op deze manier kan duidelijker nagegaan worden of investeringen onder 311 een effect hebben op economische groei, tewerkstelling en andere resultaatsgebieden.

- Niettegenstaande de aanvulling per lijn met gegevens over de initiële aanvrager, traden er toch nog moeilijkheden op bij het samenvoegen of optellen van verschillende dossiers over verschillende jaren. Gegevens over dezelfde initiële aanvrager verschilden soms bij verschillende dossiers. Dit kon gaan over verschillende geslachten, leeftijden, bedrijfstypes en zo verder.

1.3.2 Koppeling tussen VLIF en FADN

De koppeling was mogelijk doordat bedrijven in FADN een aantal VLIF-dossiernummers opgaven. Via de initiële aanvragers kon zo een lijst samengesteld worden met alle VLIF-dossiernummers voor dat bedrijf.

In de analyses werd er van uitgegaan dat het indieningsjaar van een dossier het dichtst bij de reële verwezenlijking van de investering is. De steunbedragen uit een vlif-dossier werden bijgevoegd in de FADN-data in het jaar waar het vlifdossier werd ingediend.

1.3.3 Fixed effects dynamische regressie

Voor de analyse van de impact van investeringssteun op investeringen werd beroep gedaan op de panel gegevens van FADN en VLIF. Er werd gebruik gemaakt van gegevens rond investeringen, steun en een aantal variabelen die het economisch resultaat beschrijven.

Panel gegevens wil zeggen dat er verschillende bedrijven geobserveerd zijn (cross sectie) gedurende verschillende opeenvolgende punten in de tijd (tijdsreeks). Het voordeel van panel data is dus dat zowel de variatie tussen bedrijven als variatie op een specifiek bedrijf doorheen de tijd kan gebruikt worden om een fenomeen te beschrijven.

Bij de panel gegevens onderscheiden we gebalanceerde en ongebalanceerde panels. We gebruiken een ongebalanceerd panel omdat er niet voor elk bedrijf voor elk jaar gegevens zijn. Het gevolg is dat sommige econometrische technieken niet toepasbaar zijn.

De panel gegevens worden gebruikt om een panel regressie uit te voeren. Het verschil met een gewone regressie is dat er tijdseffecten en bedrijfseffecten kunnen toegevoegd worden. Een tijdseffect beschrijft een effect dat homogeen is over alle bedrijven maar heterogeen tussen verschillende punten in de tijd. Een voorbeeld van een tijdseffect is de impact van algemene economische of klimatologische omstandigheden. Het model houdt daardoor rekening met het feit dat er slechte en goede jaren zijn die het economisch resultaat van alle bedrijven beïnvloeden.

Een bedrijfseffect is homogeen over de tijd maar heterogeen over verschillende bedrijven. Bedrijfseffecten kunnen verschillen in ondernemerscapaciteiten of andere bedrijfskarakteristieken zijn. Er kunnen dus goede en slechte bedrijven zijn die sowieso jaar na jaar een stijgend of dalend economisch resultaat halen.

Er zijn verschillende methodes om panelregressies uit te voeren naar gelang de manier waarop de tijdseffecten en de bedrijfseffecten opgenomen worden in het model. Een random effects panel model voegt de tijdseffecten en/of de bedrijfseffecten toe in het model als een bijkomende foutenterm. Dit type model is efficiënter, dwz kleinere variantie, dan andere vormen van panel regressie maar is enkel consistent, dwz dat er geen fout op de schatting zit, als er geen correlatie is tussen de als foutenterm gemodelleerde effecten en andere onafhankelijke variabelen. In veel praktijkrelevante panel regressies is niet aan deze veronderstelling gedaan en wordt gebruik gemaakt van een fixed effect panel model. Ook in het voorliggend onderzoek is dat het geval. In een fixed effects panel model worden de tijdseffecten en/of de bedrijfseffecten toegevoegd als dummy variabelen.

Het voordeel van het gebruik van een fixed effects model in vergelijking met een random effects is dus dat de correlatie tussen het bedrijfseffect en andere onafhankelijke variabelen zoals investeringen niet tot een foute schatting leidt.

Verder is er gekozen om het model dynamisch te maken. Dynamisch wil zeggen dat observaties van de afhankelijke variabele van voorgaande tijdsperiodes gebruikt worden als onafhankelijke variabelen zoals dat heel gebruikelijk is in tijdreeksanalyse. Er wordt dus veronderstelt dat de afhankelijke variabele voor een deel verklaard wordt door zijn waarde in de vorige periode. Op die manier kan een model de inertie (path-dependency) van de economische structuur beschrijven.

Het nadeel van een fixed effects dynamisch model is dat er opnieuw, zoals in een random effects model, correlatie is tussen een onafhankelijk variabele (de afhankelijke van voorgaande tijdsperiode die als onafhankelijke variabele in de volgende tijdsperiode gebruikt wordt) en de foutterm. Die correlatie zorgt voor een fout en inconsistentie in de schatting indien OLS (Ordinary Least Square) gebruikt wordt zoals aangetoond door (Nickell 1981). De literatuur beschrijft verschillende alternatieve schattingsmethodes waarvan de meeste gebaseerd zijn op het gebruik van instrumentele variabelen zoals Arellano en Bond (1991) of Blundell en Bond (1998). De idee van die schattermethodes is om de onafhankelijke variabele die gecorreleerd is met de foutterm te vervangen met een instrumentele onafhankelijke variabele. Instrumentele variabelen zijn willekeurige variabelen die gecorreleerd zijn met de problematische onafhankelijke variabele maar niet met de foutterm. Er kunnen meerdere instrumentele variabelen gekozen worden. Het probleem met die benadering is dat de performantie van de schatting sterk afhankelijk is van de sterkte en de validiteit van de instrumenten. Vaak zijn de instrumentele variabelen onvoldoende gecorreleerd met de problematische variabele waardoor ze niet 'sterk' genoeg zijn of ze zijn toch gecorreleerd met de foutterm hetgeen opnieuw voor een mogelijk fout in de schatting zorgt. Bruno (2005) heeft een schattingsmethode ontwikkeld die ook de fout corrigeert van een standaard fixed effects dynamisch panel regressie model. Bruno (2005) heeft met experimenten een betere performantie van zijn schattingsmethode aangetoond in kleinere samples. Bovendien heeft Bruno consistente significantietesten ontwikkeld op basis van bootstrapping. Bootstrapping is een techniek waarbij de rekenkracht van de computer gebruikt wordt om de schattingsmethode met veel herhalingen toe te passen op deelsteekproeven om betrouwbaarheidsintervallen te kunnen bepalen.

1.3.4 Bronnen en analyses m.b.t. milieu

Met betrekking tot milieu, natuur en landschap zijn dit de twee belangrijkste databronnen:

- de databank van de milieufiches i.v.m. de VLIF-investeringsdossiers, waarvan de gegevens t.e.m. juli 2010 werden meegenomen.
- de GIS-kaarten van het Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV) voor de jaren 2007, 2008 en 2009 waarin – naast tal van andere gegevens – op perceelsniveau de agromilieumaatregelen opgeslagen zijn, afgeleid uit de jaarlijkse verzamelaanvragen van de land- en tuinbouwbedrijven.

De **VLIF-fiches** bevatten in principe alle benodigde gegevens om de milieueffecten van elke investering in te schatten. Maar bepaalde cruciale gegevens (b.v. huidig energieverbruik) zijn in heel wat fiches niet of onbetrouwbaar ingevuld. Met deze dossiers kon dus geen rekening gehouden worden voor het inschatten van de totale milieupact van de VLIF-investeringen op niveau Vlaanderen, waardoor deze enigszins onderschat wordt. Voorts vergde

de verwerking van de databank-gegevens nog heel wat manueel werk, omdat alle velden in tekstformaat zijn (waardoor geen sommaties e.d. mogelijk zijn), meerdere eenheden (kWh, MJ, ton, liter of m³ brandstof,...) door elkaar gebruikt worden en geregeld overduidelijk een aantal nullen ontbreken.

De VLIF-fiches hebben enkel betrekking op investeringssteun die toegekend werd onder het PDPO II-programma. Daarnaast zijn er evenwel nog veel investeringsdossiers die aangevraagd worden onder het PDPO I-programma maar waarvan de steun pas na 2006 werd toegekend, en die financieel onder PDPO II vallen. Voor deze dossiers werden echter geen milieufiches opgemaakt. Om toch een idee te bekomen van de milieu-impact van het volledig pakket milieu-investeringen die tot medio 2010 PDPO II-steun ontvingen, werd per milieuthema een extrapolatie uitgevoerd op basis van de verhouding tussen het aantal dossiers per type investering die resp. onder PDPO I of PDPO II vallen.

Bij de inschatting van de impact van de VLIF-investeringen (met name inzake emissiearme stallen, de WKK's en de andere verwarmingsinstallaties) wordt steeds het nettoverschil bekeken ten opzichte van een hypothetische niet of minder milieuvriendelijke stal of installatie met gelijkwaardige omvang/productie. Er werd dus geen rekening gehouden met het feit dat zonder de VLIF-steun mogelijks niet of in een kleinere stal of installatie zou geïnventariseerd zijn. Dit was trouwens ook niet mogelijk zonder informatie hieromtrent van de land- of tuinbouwers zelf (b.v. via een enquête).

Voor de perceelsdekkende **agromilieumaatregelen** volstaan de ALV-kaarten voor het inschatten van hun milieueffecten. In tegenstelling tot de VLIF-milieufiches hebben de gegevens m.b.t. de agromilieumaatregelen zowel betrekking op over-eenkomsten die nog doorliepen uit PDPO I als op nieuwe overeenkomsten afgesloten onder PDPO II.

De BO's "perceelsrandenbeheer", "erosiebestrijding" (grasbufferstroken / grasgangen) en "kleine landschapselementen", die betrekking hebben op delen van percelen, zijn echter niet volledig consistent opgeslagen: vanaf 2009 werden de perceelsranden/bufferstroken/KLE's als afzonderlijke percelen gedigitaliseerd, terwijl t.e.m. 2008 de respectieve codes toegewezen werden aan het gehele (oorspronkelijke) perceel waarbinnen de BO voorkomt. Bovendien moesten de landbouwers vanaf 2009 in de verzamelaanvraag voor hun BO's KLE enkel de oppervlakte van de afgesplitste stroken registreren, daar waar in 2007 en 2008 de oppervlakte van de oorspronkelijke percelen opgegeven werd. Dit verklaart de extreme terugval in de oppervlakte KLE tussen 2008 en 2009 (van ca. 2500 ha naar ca. 80 ha).

Daarom wordt voor deze drie BO's vertrokken van de GIS-kaarten van de VLM van de jaren 2007, 2008 en 2009, waarin alle BO's als specifieke kaartenheden voorkomen. Aangezien de impact van perceelsranden, grasbuffers en KLE's op bodemerosie, nutriëntenverlies,... zich per definitie niet tot de betreffende stroken zelf beperkt, werden in de ALV-kaarten alle percelen geselecteerd die overlappen met/grenzen aan de stroken met BO perceelsranden, erosiebestrijding of KLE.

Bij de kwantificeerbare effecten worden de bijdrages van de individuele maatregelen gewoon opgeteld om tot een totaal te komen. Dit is een overschatting van het reële effect, omdat er vrij veel overlapping tussen maatregelen is en het gecumuleerde reductiepotentieel per individueel perceel of bedrijf uiteraard nooit meer dan 100% kan bedragen. Maar omdat het aantal mogelijke combinaties van relevante maatregelen zeer groot is (zowel bij de VLIF-investeringen als bij de agromilieumaatregelen), was het onbegonnen werk om het cumulatieve-effect van alle mogelijke combinaties uit te filteren.

De maatregel "bebossing van landbouwgrond" is t.e.m. 2009 niet opgenomen in de ALV-kaarten (alhoewel er in de verzamelaanvraag wel een code voor voorzien is). Haar bijdrage kan dus niet in rekening gebracht worden, maar zal – gelet op het beperkt voorkomen van de maatregel – sowieso zeer beperkt zijn.

2 VERBETERING VAN HET CONCURRENTIEVERMOGEN

Voor dit thema werden de volgende (sub)maatregelen betrokken in de analyse:

- **Investeringssteun** (maatregel 121);
- **Steun aan agro-voedingsbedrijven** (maatregel 123A);
- **Vestigingssteun** (maatregel 112);
- **Steun voor opleiding** (111A);
- **Bedrijfsadvies** (maatregel 114);
- Voedselkwaliteitsregelingen (maatregel 132, nog niet in voege)

In het kader van de horizontale vraag rond de bijdrage van het PDPO II aan economische groei (H1ii), zullen we supplementair in kaart brengen:

- Of er negatieve effecten zijn op het concurrentievermogen door het toepassen van natuur- en milieumaatregelen?;
- Wat de effecten zijn op het concurrentievermogen van steun voor diversificatie-activiteiten? (Maatregel 331).

2.1.1 Verruimen marktaandeel en afzetmarkt (toegevoegde waarde)

2.1.1.1 Effect van investeringen in de land- en tuinbouwsector

Bedrijven die investeren met steun versus zonder steun (totale FADN steekproef)

In de koppeling FADN-VLIF databank werden 507 bedrijven gevonden met FADN gegevens voor de periode 2004 tot 2008. Hiervan zijn er 298 bedrijven met investeringssteun en 209 bedrijven zonder investeringssteun in de periode 2004-2006. We vergelijken het verschil van de groepsgemiddelden met steun en zonder steun, dit noemt men de ATT (Average Treatment effect on Treated) of het gemiddeld effect door de steun op de gesteunde. Dit ATT-gemiddelde vergelijken we in de referentieperiode (voor de steun) en na de steun. Men berekent ook het effect voor en na steun voor bedrijven met en zonder steun. Zo komt men tot het verschil in het verschil (DID, difference in difference), waarbij gekeken wordt naar het verschil in evolutie tussen bedrijven met en zonder steun. Wanneer per observatie het verschil tussen de waarde van de periode voor en na steun significant verschillend is voor de twee groepen, dan weten we dat beide groepen een andere evolutie doormaakten.

Onderstaande tabel geeft de gemiddelden weer voor de beide groepen bedrijven. Bedrijven die met steun investeerden, hadden in 2004-2006 al meer arbeidskrachten, een hogere bruto toegevoegde waarde, een hoger familiaal inkomen, een hogere opbrengst, ook hogere kosten, een hogere arbeidsproductiviteit en een hoger investeringsvolume. Deze verschillen blijven na steun ook nog bestaan en behalve voor het familiale inkomen en de arbeidsproductiviteit zijn ze overall significant. De toename tussen de periodes 2004-2006 en 2008 is significant hoger voor het aantal arbeidskrachten, totale kosten en opbrengsten. De evolutie in BrTW, inkomen en arbeidsproductiviteit is voor beide groepen negatief. De verschillen zijn hier echter niet significant.

Deze tabel toont heel duidelijk dat bedrijven met investeringssteun reeds verschillen van bedrijven die niet investeren of zonder investeringssteun

investeren voorafgaand aan de investeringssteun. Het zijn kortom de grotere en meest performante bedrijven die investeren met steun.

Tabel 83: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met en zonder investeringssteun (gehele FADN steekproef)

		gemiddelde 2004-2006		2008		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Volw arbeidskr	met steun	2,99	2,64	3,28	3,27	0,30	1,26
	zonder steun	2,20	1,88	2,30	2,28	0,10	1,04
	ATT	0,79		0,99		0,20	
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>		<i>0,000</i>		<i>0,063</i>	
BrTW	met steun	100.105	193.357	89.426	267.789	-10.680	107.608
	zonder steun	33.061	131.688	20.216	162.453	-12.845	71.977
	ATT	67.045		69.210		2.165	
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>		<i>0,001</i>		<i>0,800</i>	
Fam Inkomen	met steun	24.249	151.699	4.841	227.073	-19.407	105.611
	zonder steun	-2.254	115.246	-14.798	140.766	-12.544	63.699
	ATT	26.502		19.639		-6.863	
	<i>sign</i>	<i>0,026</i>		<i>0,268</i>		<i>0,402</i>	
Totale kosten	met steun	165.143	167.417	212.188	231.860	47.046	94.637
	zonder steun	109.954	108.380	137.754	151.427	27.800	59.627
	ATT	55.189		74.434		19.245	
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>		<i>0,000</i>		<i>0,010</i>	
Totale opbrengst	met steun	265.248	266.758	301.614	315.029	36.366	99.798
	zonder steun	143.015	153.624	157.970	197.500	14.955	91.355
	ATT	122.233		143.644		21.411	
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>		<i>0,000</i>		<i>0,014</i>	
BrTW/VAK	met steun	25.827	65.824	14.780	90.213	-11.047	36.981
	zonder steun	5.265	69.163	-5.015	87.061	-10.280	42.607
	ATT	20.561		19.795		-766	
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>		<i>0,013</i>		<i>0,834</i>	
TOTAAL Invest bedrag		totaal 2004-2006		totaal 2007-2008		totaal 2004-2008	
	met steun	149.350	156.373	125.464	168.219	274.814	253.519
	zonder steun	50.960	96.510	51.194	97.656	102.154	169.283
	ATT	98.390		74.270		172.661	20.102
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>		<i>0,000</i>		<i>0,000</i>	

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

Het effect van de verschillende soorten investeringssteun op omzet, kosten en inkomen (totale FADN steekproef)

In eerste instantie geven we een overzicht van aantallen, bedragen en soorten investeringen die gebeurden bij de FADN-steekproef in de periode 2000-2008. Ter vergelijking worden deze gegevens ook weergegeven voor alle VLIF-dossiers in die periode.

Tabel 84 toont dat de verdeling over de verschillende steun-categorieën redelijk gelijk loopt. Het grote verschil vinden we terug bij vestiging, in FADN zijn er relatief veel minder vestigingsdossiers. Herberekenen we de percentages zonder de landbouwers die alleen maar vestigingssteun kregen in de periode 2000-2008,

dan ligt de verdeling over de verschillende steun-categorieën heel dicht bij elkaar. Binnen FADN investeerden iets meer bedrijven in diversificatie (vnl. fotovoltaïsche zonnecellen). De steunbedragen liggen over het algemeen gemiddeld iets lager dan bij het gemiddelde bedrijf bij ALV-SI, maar vertonen wel gelijkaardige schommelingen tussen de categorieën.

Tabel 84: Aantal en gemiddeld bedrag per bedrijf en per type investeringssteun in de periode 2000-2008 in FADN en VLIF

	FADN 2000-2008				VLIF 2000-2008				
	Aantal	%	Gem steun (€)	st.dev (€)	Aantal	%	% excl. vest	Gem steun (€)	st.dev (€)
# bedrijven	1149								
met vlif-steun	483	100%			12399	100%	11421		
structureel	455	94%	21.545	30.088	10636	86%	93%	26.476	41.479
diversificatie	51	11%	42.235	66.205	973	8%	9%	43.188	81.283
milieu	221	46%	22.630	44.586	5101	41%	45%	26.710	53.509
dierenwelzijn	25	5%	11.152	14.471	821	7%	7%	18.576	21.452
vestiging	18	4%	43.781	6.611	2146	17%		39.170	11.044

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

Tabel 85: Top 5 van investeringen in de verschillende categorieën bij FADN en VLIF

FADN 2000-2008	Aantal	VLIF 2000-2008	Aantal
Totaal Structureel	1653	Totaal Structureel	36092
Machines en materieel	767	Machines en materieel	16097
Bewaar- en machineloods	158	Bewaar- en machineloods	3841
Bouwen/Inrichten serre	119	Bouwen/Inrichten serre	2745
Erf- en andere verharding	104	Erf- en andere verharding	2590
Bouwen/Inrichten melkveestal	57	Bouwen/Inrichten melkveestal	1773
Totaal Diversificatie	100	Totaal Diversificatie	1822
Fotovoltaïsche zonnecellen en zonneboilers	20	Hoeveproducten zuivel (materieel)	287
Hoeveproducten zuivel (materieel)	19	Fotovoltaïsche zonnecellen en zonneboilers	265
Detailverkoop (gebouwen)	11	Hoeveproducten zuivel (gebouwen)	174
Educatief toegankelijk maken van het bedrijf (gebouwen)	9	Educatief toegankelijk maken van het bedrijf (gebouwen)	172
Hoeveproducten zuivel (gebouwen)	8	Detailverkoop (gebouwen)	150
Totaal Milieu	376	Totaal Milieu	8576
Mestinjectie (40%)	51	Mestinjectie (40%)	1380
Waterreservoir	51	Waterreservoir	1148
Energiebesparing : schermen, buffer, ...	39	Sleufsilos	942
Geavanceerde spuitmachines	37	Geavanceerde spuitmachines	774
Sleufsilos	33	Energiebesparing : schermen, buffer, ...	721
Mechanische onkruidbestrijding (7 ^{de} pl bij VLIF)	33	Opvang/hergebruik beregeningswater (40%) (7 ^{de} pl bij FADN)	577
Totaal Dierenwelzijn	30	Totaal Dierenwelzijn	1088
Verbeteren stalklimaat	11	Groepshuisvesting kalveren	325
Bouwen/Verb. en uitrusten potstal melkvee en jongvee (40%)	9	Bouwen/Verb. en uitrusten potstal melkvee en jongvee (40%)	285
Herinrichten zeugenstallen met groepshuisvesting	7	Verbeteren stalklimaat	279
Losse huisvesting varkens	2	Herinrichten zeugenstallen met groepshuisvesting	86
Herinrichting voor scharrelkippen	1	Losse huisvesting varkens	34
Totaal Vestiging	18	Totaal Vestiging	1886
vestiging	18	vestiging	1886

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

Tabel 85 geeft aan welke investeringen vaak voorkomen bij FADN-bedrijven en VLIF-bedrijven. In tegenstelling tot vorige tabel gaat het hier niet om bedrijven maar om investeringscodes. Per categorie worden de 5 belangrijkste investeringen weergegeven. Ook hier zijn er weinig verschillen tussen de investeringen in FADN en VLIF. Bij dierenwelzijn zijn er lichte verschillen, wat ook kan komen doordat zoals bleek uit Tabel 84 er minder investeringen in deze categorie gebeuren dan in VLIF.

Zoals eerder vermeld (zie Tabel 83) weten we dat het de dynamischere grotere bedrijven zijn die investeringssteun aanvragen, maar daarmee weten we nog niets over het effect van de investeringssteun zelf op de bedrijfseconomische kengetallen. Ook een mogelijke andere impact tussen investeringssteun voor milieu-, diversificatie- of structurele investeringen werd nog niet onderzocht. Daarom wordt er een fixed effects dynamisch panel regressie toegepast op de hele FADN reeks voor de periode 2000-2008.

In Tabel 86 worden de resultaten van deze regressie weergegeven. Er worden verschillende modellen gebruikt met een gelijkaardige specificatie maar met de verschillende afhankelijke variabelen: inkomen, omzet, kosten, toegevoegde waarde, tewerkstelling en arbeidsproductiviteit. In de kolom staat elke keer de afhankelijke variabele.

In de rijen staan de onafhankelijke variabelen. De afhankelijke variabele wordt telkens geresgresseerd op de waarde van zichzelf van het voorgaande jaar zoals eerder aangegeven om de inertie van de economische systemen te kunnen beschrijven. Daarnaast worden telkens de bedrijfs- en jaareffecten als dummy variabelen toegevoegd zoals beschreven in 1.3.3. De onafhankelijke variabele zal over de jaren heen bij eenzelfde bedrijf niet heel erg schommelen en dus gecorreleerd zijn met de waarde van die variabele in het jaar ervoor. Dit blijkt ook duidelijk in de tabel: L1waarde is voor de drie kengetallen zeer significant. De significante resultaten worden in het vet weergegeven.

De andere onafhankelijke variabelen zijn de investeringssteun voor investeringen in dierenwelzijn, diversificatie, milieu of structuur en voor vestigingssteun en de totale investeringsbedragen. Voor deze variabelen worden de variabelen van de twee voorgaande jaren in het model gebruikt. L1 en L2 slaan op gegevens van één jaar respectievelijk twee jaar terug. Op deze manier wordt het probleem opgevangen dat de steun, de boeking van de investering en het effect op het bedrijfseconomisch resultaat niet in hetzelfde jaar gebeurt:

- dit kan komen door mogelijke vertragingseffecten: de investering brengt pas na een paar jaar op of/en de investering werd boekhoudkundig reeds geregistreerd in één of twee jaren voorafgaand aan de in gebruikname van de investering
- het jaar van indienen van de steun uit de vlif-databank komt niet perfect overeen met de boeking van de investering in FADN.

Het is in de bespreking van de resultaten dan ook niet zozeer van belang te kijken naar L1 en L2. Stel dat de investeringssteun van het voorgaande jaar $t-1$ een significant effect op omzet in het jaar t , dan werkt dat effect ook nog door in het jaar $t+1$ doordat de waarde van omzet in het jaar t als onafhankelijke variabele wordt meegenomen. Het voornaamste is na te gaan of de steun in één van de twee voorbije jaren significante resultaten oplevert.

Net zoals bij een gewone regressie-analyse zijn de coëfficiënten partiële effecten. Er is m.a.w. gecontroleerd voor de variatie in alle andere onafhankelijke variabelen. De regressiecoëfficiënt van investeringssteun absorbeert dus niet het effect dat bedrijven die meer investeringssteun krijgen ook meer investeren omdat investeringen ook een controle variabele is in de analyse.

De interpretatie van de coëfficiënten van de dynamische fixed effect panel regressie is gelijkaardig aan een andere regressie. Een regressiecoëfficiënt van 1 geeft aan dat 1 euro investering of 1 euro investeringssteun (afhankelijk van welke regressiecoëfficiënt we bespreken) een stijging van 1 eenheid van de afhankelijke variabele in één of twee jaar nadien (afhankelijk of we 1 of 2 lags bekijken).

De coëfficiënten onderling uit de regressie daarentegen zijn niet zomaar vergelijkbaar met elkaar, aangezien de grootordes van de investeringsbedragen van de verschillende categorieën verschillend is. Structurele investeringssteun per bedrijf zal groter zijn dan steun voor diversificatie-investeringen.

Bij evaluatie van projecten worden twee zaken vaak benadrukt: sample selectie en endogeniteit. In de volgende paragrafen wordt uitgelegd dat met beide mogelijke problemen rekening gehouden is.

Sample selectie verwijst naar het feit dat we bij een project enkel data hebben van de deelnemers van het project waardoor een correcte evaluatie voor de hele populatie niet correct is. In de voorliggende analyse is het model toegepast op een representatieve sample met zowel bedrijven zonder als met investeringssteun waarbij meestal ook jaren met en zonder investeringen geobserveerd zijn. De voorliggende analyse heeft dus in veel kleinere mate te maken met problemen van sample-selectie zoals die in veel project evaluaties voorkomt.

Endogeniteit heeft betrekking op het feit dat een onafhankelijke variabele niet volledig onafhankelijk is maar dat er simultaneïteit optreedt. Als inkomen een impact heeft op de keuze om te investeren en investeringssteun aan te vragen, dan kunnen investeringen en investeringssteun niet als onafhankelijke variabele gebruikt worden voor het inkomen. De causaliteit die in twee richtingen loopt zorgt er immers voor dat de foutenterm gecorreleerd is met een onafhankelijke variabele en dat zorgt zoals eerder aangegeven voor een fout in een kleinste kwadraten regressieschatting (OLS). In de voorliggende modelspecificatie kan endogeniteit geen probleem zijn omdat er een positief tijdsverschil zit tussen de onafhankelijke en de afhankelijke variabelen. Het inkomen van een volgend jaar kan onmogelijk de beslissing van een investering in het voorgaande jaar bepalen omdat dit nog niet gekend was op het moment van de beslissing.

Tabel 86: Fixed effects dynamische regressie

	Tot_omzet			Tot_kost			Fam_inkomen		
	Coef.	Std. Err.	sign.	Coef.	Std. Err.	sign.	Coef.	Std. Err.	sign.
L1waarde	0,483	0,033	0,000	0,988	0,014	0,000	0,536	0,033	0,000
L1Dierenwe~n	1,081	1,160	0,351	0,273	0,570	0,632	1,241	1,205	0,303
L2Dierenwe~n	1,114	0,710	0,117	0,260	0,367	0,478	1,254	0,735	0,088
L1Diversif~e	1,951	0,139	0,000	1,045	0,056	0,000	0,615	0,137	0,000
L2Diversif~e	0,594	0,595	0,319	0,298	0,247	0,229	0,154	0,587	0,793
L1Milieu	-0,135	0,118	0,252	0,096	0,060	0,112	-0,409	0,126	0,001
L2Milieu	-0,049	0,185	0,792	0,450	0,086	0,000	-0,970	0,200	0,000
L1Structur~l	0,088	0,130	0,497	-0,228	0,062	0,000	-0,005	0,138	0,972
L2Structur~l	0,369	0,174	0,034	-0,201	0,079	0,011	0,422	0,176	0,016
L1Vestiging	-0,299	1,043	0,775	0,679	0,526	0,196	0,075	1,090	0,945
L2Vestiging	-0,808	0,697	0,246	0,025	0,336	0,940	-0,668	0,723	0,356
L1TOT_invest	0,052	0,021	0,016	0,044	0,010	0,000	-0,037	0,021	0,083
L2TOT_invest	-0,003	0,001	0,020	-0,001	0,001	0,035	-0,000	0,001	0,814
	BrTW			VAK			BrTW/VAK		
	Coef.	Std. Err.	sign.	Coef.	Std. Err.	sign.	Coef.	Std. Err.	sign.
L1waarde	0,562	0,038	0,000	0,571	0,020	0,000	0,574	0,032	0,000
L1Dierenwe~n	1,061	1,189	0,372	8,56E-07	0,000	0,923	0,733	0,536	0,172
L2Dierenwe~n	0,912	0,731	0,212	-9,33E-07	0,000	0,865	0,647	0,331	0,051
L1Diversif~e	0,761	0,135	0,000	6,87E-06	0,000	0,000	0,020	0,061	0,746
L2Diversif~e	-0,050	0,581	0,932	-2,90E-06	0,000	0,510	0,122	0,260	0,639
L1Milieu	-0,261	0,122	0,032	-1,13E-06	0,000	0,245	-0,144	0,057	0,011
L2Milieu	-0,758	0,195	0,000	6,10E-07	0,000	0,651	-0,265	0,087	0,002
L1Structur~l	0,301	0,136	0,027	4,77E-06	0,000	0,000	0,051	0,062	0,410
L2Structur~l	0,394	0,175	0,024	2,46E-06	0,000	0,066	0,090	0,078	0,253
L1Vestiging	-0,175	1,063	0,869	1,85E-05	0,000	0,027	0,145	0,489	0,767
L2Vestiging	-0,771	0,710	0,277	-2,20E-06	0,000	0,682	-0,008	0,326	0,980
L1TOT_invest	-0,050	0,021	0,019	3,89E-07	0,000	0,014	-0,027	0,010	0,006
L2TOT_invest	0,000	0,001	0,924	-3,69E-08	0,000	0,000	0,001	0,001	0,365

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

Naast een verband met de omzet in het voorgaande jaar, zal de totale omzet ook significant:

- Toenemen met de steun voor diversificatie-investeringen in het jaar ervoor: dit is een significante en zeer grote stijging van de omzet (elke euro steun resulteert in een stijging van de omzet met bijna 2 euro): dit is logisch want veel energie-investeringen vallen hieronder en hierbij wordt de extra energieproductie (of bijkomende certificaten) ook mee onder omzet gerekend
- Stijgen met de steun voor structurele investeringen
- Toenemen met het totale investeringsvolume in het voorgaande jaar
- Dalen met het investeringsbedrag van twee jaar ervoor, maar met een zeer lage coëfficiënt

Naast een verband met de kosten in het voorgaande jaar, zullen de totale kosten ook significant:

- Stijgen met de steun voor diversificatie-investeringen in het jaar ervoor
- Toenemen met de steun voor milieu-investeringen in het jaar ervoor
- Dalen met de steun voor structurele investeringen zowel in het jaar ervoor als twee jaar ervoor
- Toenemen met het totale investeringsbedrag in het voorgaande jaar
- Zeer lichtjes dalen met het totale investeringsbedrag van twee jaar ervoor

Naast een verband met het inkomen in het voorgaande jaar, zal het inkomen ook significant:

- Stijgen met de steun voor diversificatie-investeringen in het jaar ervoor
- Dalen met de steun voor milieu-investeringen in het jaar ervoor en twee jaar ervoor: 1 euro steun twee jaar geleden geeft een daling van het inkomen met bijna 1 euro
- Toenemen met de steun voor structurele investeringen in het jaar ervoor

Naast een verband met de Bruto Toegevoegde waarde in het voorgaande jaar, zal de BrTW ook significant:

- Stijgen met de steun voor diversificatie-investeringen in het jaar ervoor
- Dalen met de steun voor milieu-investeringen in het jaar ervoor en twee jaar ervoor
- Stijgen met de steun voor structurele investeringen
- Zeer lichtjes dalen met het investeringsbedrag van het jaar ervoor

Naast een verband met aantal arbeidskrachten in het voorgaande jaar, zal het aantal VAK ook significant:

- Stijgen met de steun voor diversificatie-investeringen in het jaar ervoor
- Stijgen met de steun voor structurele investeringen van vorig jaar
- Zeer sterk toenemen indien er vestigingssteun werd verkregen het jaar voordien
- Zeer licht toenemen met het totale investeringsbedrag in het voorgaande jaar
- Heel beperkt dalen met het totale investeringsbedrag van twee jaar ervoor

Naast een verband met de arbeidsproductiviteit in het voorgaande jaar, zal de BrTW per VAK ook significant:

- Stijgen met investeringen in dierenwelzijn twee jaar ervoor
- Dalen met de steun voor milieu-investeringen in het jaar ervoor en twee jaar ervoor
- Lichtjes dalen met het totale investeringsbedrag in het voorgaande jaar

Samenvattend heeft:

- Investeringssteun voor diversificatie-investeringen een zeer groot effect op de omzet en heeft tot gevolg dat ook de Bruto toegevoegde waarde en het inkomen toeneemt, ondanks de verhoging van de kosten. Ook de arbeid neemt toe, waardoor er geen effect is op de arbeidsproductiviteit.
- Investeringssteun voor structurele investeringen een positief effect op omzet als op kosten, wat resulteert in een verhoogde toegevoegde waarde

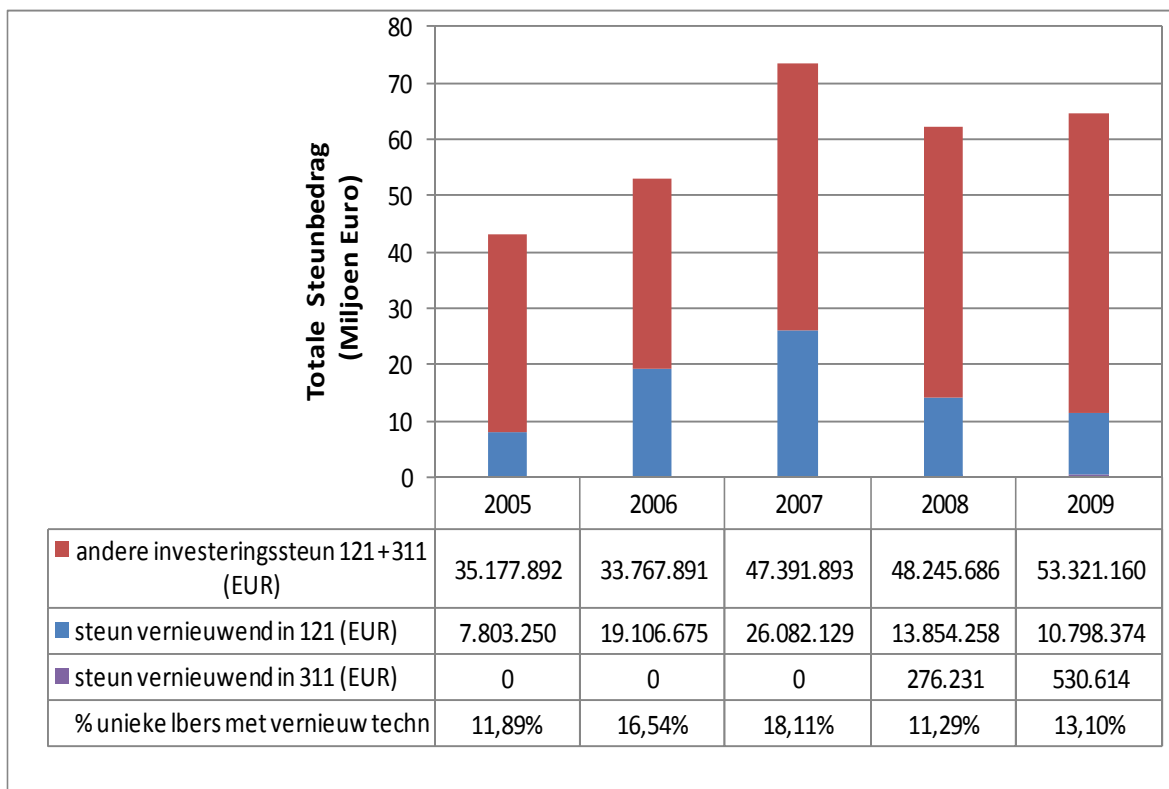
en inkomen. Ook de arbeid stijgt licht, waardoor er geen effect is op de arbeidsproductiviteit.

- Investeringssteun voor milieu-investeringen een negatief effect op de kosten, op de toegevoegde waarde, op arbeidsproductiviteit en op het inkomen.
- Het investeringsbedrag in de voorgaande jaren een effect heeft op kosten en opbrengsten maar in dezelfde grootorde valt zodanig dat er geen significant effect op het inkomen is waar te nemen
- Vestigingssteun resulteert in een toename van tewerkstelling. Op de bedrijfseconomische kengetallen heeft vestigingssteun geen significant effect.

Bedrijven die investeren in nieuwe technologieën met steun versus andere bedrijven met investeringssteun

Investeringssteun kan ook een stimulans zijn om nieuwe technologieën te introduceren. Bij de subsidiabele investeringen zijn er een aantal met vernieuwende technologieën: zoals emissie-arme of ammoniakreductie stallen, machines voor directe inzaai, biomassaproductie, oogstprotectie fruit, mechanische onkruidbestrijding, geavanceerde spuitmachines, warmtepomp of WKK, ... Deze investeringen behoren tot verschillende categorieën: milieu, diversificatie, dierenwelzijn of infrastructuur.

Figuur 5: Vernieuwende technologieën met investeringssteun

Bron: UGent (o.b.v. VLIF gegevens)

In 2007 vroeg bijna 18% van de landbouwbedrijven met investeringssteun (121+311) steun aan voor een nieuwe technologie (zie Investeringssteun kan ook een stimulans zijn om nieuwe technologieën te introduceren. Bij de subsidiabele investeringen zijn er een aantal met vernieuwende technologieën: zoals emissie-arme of ammoniakreductie stallen, machines voor directe inzaai, biomassaproductie, oogstprotectie fruit, mechanische onkruidbestrijding,

geavanceerde spuitmachines, warmtepomp of WKK, ... Deze investeringen behoren tot verschillende categorieën: milieu, diversificatie, dierenwelzijn of infrastructuur.

Figuur 5). In 2008 en 2009 daalde dit naar 11-13% van het aantal steun aanvragende landbouwbedrijven. Een min of meer gelijkaardige trend is merkbaar bij de steunvolumes vernieuwende investeringen als bij het totaal investeringsvolume: een piek in 2007 met een afname in 2008 en 2009. Er zijn sinds 2007 1.512 landbouwbedrijven die één of meer keer steun vroegen voor vernieuwende investeringen. Dat is 31% van 4.900 bedrijven die als doelstelling werd vooropgesteld voor de periode 2007-2013.

Om na te gaan of er een impact is op de economische kengetallen van een bedrijf, ten gevolge van investeringssteun voor vernieuwende technologieën werden binnen de FADN-dataset bedrijven met VLIF-steun voor vernieuwende technologieën vergeleken met bedrijven die investeringssteun ontvingen voor andere investeringen. In FADN werden 91 bedrijven met VLIF-steun voor vernieuwende technologieën vergeleken met 230 bedrijven die investeringssteun ontvingen voor andere investeringen. De resultaten worden in Tabel 88 gepresenteerd.

Welke vernieuwende technologieën voorkwamen bij deze 91 bedrijven wordt weergegeven in onderstaande tabel (meerdere investeringen per bedrijf mogelijk). Het gaat voornamelijk om een waterreservoir, opvang of hergebruik van beregeningswater, geavanceerde spuitmachines en mechanische onkruidbestrijding.

Tabel 87: Soorten vernieuwende technologieën bij FADN-bedrijven in periode 2004-2006

Soort vernieuwende technologie	Categorie	Aantal bedrijven in FADN 2004-2006
Waterreservoir	Milieu	31
Geavanceerde spuitmachines	Milieu	28
Opvang/hergebruik beregeningswater (40%)	Milieu	18
Mechanische onkruidbestrijding	Milieu	13
Nieuwe fruitvariëteiten	Infrastructuur	8
Ammoniakemissiearme varkensstal grondgebonden (40%)	Milieu	6
Rationeel afvalbeheer	Milieu	3
Bouwen/verb. am.reductiestallen biggen (var %)	Milieu	3
Oogstprotectie fruit	Infrastructuur	3
Bouwen/Verb. am.reductiestallen vleesvarkens (var %)	Milieu	1
Eindtotaal		91

Bron: UGent (o.b.v. VLIF gegevens)

Bedrijven die investeren in vernieuwende technologieën kennen een significant sterkere afname in Bruto toegevoegde waarde, familiaal inkomen en arbeidsproductiviteit en een significant hogere toename van de kosten tussen 2004-2006 en 2008.

Aangezien het voornamelijk gaat over milieu-investeringen, sluit dit aan met eerdere bevindingen in dit rapport. In Tabel 86 werd eveneens vastgesteld dat bij

bedrijven met milieu-investeringen de kosten stijgen en het familiaal inkomen, de bruto toegevoegde waarde en de arbeidsproductiviteit dalen.

Tabel 88: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met investeringen in nieuw technologieën met steun en bedrijven met ander gesubsidieerde investeringen

		gemiddelde 2004-2006		2008		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Volw arbeidskr	VLIF- nieuwe tech	3,65	3,02	3,96	3,51	0,31	1,32
	Ander VLIF	2,66	2,47	2,94	3,24	0,28	1,26
	ATT	0,99	8,01	1,01	9,57	0,02	3,56
	<i>sign</i>	<i>0,006</i>		<i>0,019</i>		<i>0,887</i>	
BrTW	VLIF- nieuwe tech	124.321	264.753	80.113	369.465	-44.208	148.661
	Ander VLIF	85.700	148.596	86.469	203.327	769	76.806
	ATT	38.621	525.814	-6.355	727.451	-44.976	285.047
	<i>sign</i>	<i>0,099</i>		<i>0,844</i>		<i>0,000</i>	
Fam Inkomen	VLIF- nieuwe tech	19.277	222.442	-38.088	343.746	-57.365	151.047
	Ander VLIF	25.106	104.968	20.114	142.791	-4.991	69.410
	ATT	-5.829	411.970	-58.202	610.162	-52.374	277.114
	<i>sign</i>	<i>0,751</i>		<i>0,033</i>		<i>0,000</i>	
Totale kosten	VLIF- nieuwe tech	209.203	211.868	285.611	324.838	76.408	140.178
	Ander VLIF	140.725	136.773	173.716	166.842	32.991	61.503
	ATT	68.478	449.995	111.895	621.376	43.416	253.171
	<i>sign</i>	<i>0,001</i>		<i>0,000</i>		<i>0,000</i>	
Totale opbrengst	VLIF- nieuwe tech	333.524	325.234	365.724	366.714	32.200	125.127
	Ander VLIF	226.425	227.283	260.185	282.721	33.760	86.152
	ATT	107.099	720.679	105.540	860.076	-1.560	275.007
	<i>sign</i>	<i>0,001</i>		<i>0,006</i>		<i>0,899</i>	
BrTW/VAK	VLIF- nieuwe tech	23.655	82.253	907	121.870	-22.748	53.625
	Ander VLIF	25.147	58.522	18.096	73.554	-7.051	25.307
	ATT	-1.492	184.099	-17.188	250.317	-15.696	99.319
	<i>sign</i>	<i>0,855</i>		<i>0,123</i>		<i>0,000</i>	

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

Casestudy energie-investeringen en WKK

In dit deel gaan we nader in op de energiebesparende investeringen: energieschermen, isolatie van stallen, overschakelen naar installatie op gas of – biobrandstof, WKK's, warmtebuffer, rookgascondensor, fotovoltaïsche zonnecellen en nog enkele andere.

Er werd een theoretische oefening gemaakt op basis van de VLIF-fiches om na te gaan wat de energiereductie is per energiebesparende investering. Deze reductie wordt dan omgerekend naar de netto actuele waarde (NAW) van deze jaarlijkse kostenbesparing gerekend met een discontovoet van 3% en over een periode van 5 jaar. Deze waarde geeft de kostenbesparing van 5 jaar weer verrekend naar vandaag. De terugverdientijd geeft weer na hoeveel jaar de netto actuele waarde van de kostenreductie de investeringskost overstijgt. Dit wordt weergegeven in de tabel op volgende pagina.

Deze berekeningen zijn benaderingen die uitgaan van een stabiele energieprijz. Er wordt geen rekening gehouden met mogelijke schommelingen van energieprijzen.

Bijvoorbeeld, de NAW voor een gemiddelde WKK-installatie na 5 jaar komt uit op 1,3 miljoen euro: dit betreft zowel de verminderde verwarmingskost als de extra productie van elektriciteit die allemaal verkocht zou worden aan 50€/MWh. Dit geeft aan dat het gemiddeld investeringsbedrag voor een WKK (0,7 miljoen euro) terugverdiend zou zijn vóór 5 jaar. Inderdaad de terugverdientijd, indien we de totale investeringskost in rekening brengen, bedraagt drie jaar, met VLIF-tussenkost is dit 2 jaar. Hierbij komt dan nog de verkoop van WKK-certificaten.

Fotovoltaïsche zonnecellen zouden volgens deze schatting niet renderen: de NAW na 5 jaar bedraagt maar een beperkt deel van de investeringskost. Doordat er voor elke MWh geproduceerd door zonnepanelen, een groenestroomcertificaat wordt afgeleverd dat door de netwerkbeheerder aan een minimumprijs gekocht dient te worden van 450 euro (prijs in 2009) en dit gedurende 20 jaar, kan deze investering wel terugverdiend worden. De derde rij in onderstaande tabel geeft aan dat wanneer deze certificaten ook verdisconteerd worden in de NAW, de terugverdientijd 11 jaar bedraagt of 7 jaar indien de investeringssteun wordt afgetrokken.

Uit voorgaande analyses weten we dat steun in de diversificatie categorie een grote impact kan hebben op bedrijfseconomische kengetallen. Ook deze schattingen voor WKK en zonnepanelen duiden aan dat er een opbrengststijging is (mede door de verkoop van certificaten).

Verder heeft isolatie van stallen of loodsen de langste terugverdientijd, namelijk 12 jaar. Installaties op biobrandstof worden terugverdiend op 9 jaar. De andere investeringen verdienen zich zeer snel terug op minder dan 5 jaar tijd.

Tabel 89: Schatting verminderde kosten (en bijkomende energie-opbrengst) en terugverdientijd bij energie-investeringen

	Categorie	Bruikbare dossiers	gem kosten reductie/ dossier (€)	gem investbedrag / dossier (€)	eigen inbreng/ dossier (€)	NAW van kosten-reductie op 5 jaar (€)	Terugverdientijd totale investering (jr)	Terugverdientijd eigen inbreng (jr)
WKK (inclusief verkoop energie-productie, excl. WKK-certificaten)	Diversificatie	83	285.997	720.250	417.915	1.309.781	3	2
zonne-energie	Diversificatie	385	2.143	109.092	73.004	9.813	100	100
zonne-energie (indien ook groene stroom certificaten in reductie wordt meegerekend)	Diversificatie	385	12.123	109.092	73.004	55.523	11	7
gasinstallatie	Milieu	8	30.238	50.117	28.003	138.483	2	1
biobrandstof	Milieu	15	18.147	238.810	137.695	83.109	17	9
serre/energiescherm	Milieu	50	51.334	62.734	35.795	235.096	2	1
1e energiescherm	Milieu	72	44.366	63.239	36.038	203.185	2	1
isolatie stallen/loodsen	Milieu	9	562	7125	5.589	2.572	17	12
kasomhulling	Milieu	9	32.392	31.224	17.905	148.346	1	1
warmtebuffer	Milieu	29	25.390	103.225	58.929	116.277	5	3
rookgascondensator	Milieu	2	22.629	103.225	58.929	103.636	5	3
rookgasreiniging	Milieu	1	2.227	10.734	6.440	10.198	6	4

Bron: Soresma en UGent (o.b.v. VLIF gegevens)

Glastuinbouwbedrijven met en zonder WKK

Om onze theoretische berekening te toetsen aan de realiteit, werden een aantal grote glastuinbouwbedrijven onder de loep genomen. Aangezien in FADN niet voldoende glastuinbouwbedrijven aanwezig zijn, stelde ALV-SI een lijst samen met ondernemer-nummers van grote glastuinbouwbedrijven met en zonder WKK. Deze zeer grote glastuinbouwbedrijven zijn publicatieplichtig, zodoende konden hun jaarrekeningen geraadpleegd worden op de balanscentrale van de Nationale Belgische Bank.

Dit leverde een lijstje met 21 bedrijven waarvoor informatie beschikbaar was van 2006 tot 2009. 13 bedrijven hadden eind 2008 nog geen WKK, de andere 8 bedrijven vroegen VLIF-steun voor een WKK installatie in 2007 of 2008.

In onderstaande tabel worden de gemiddelde wijziging van bruto marge en winst vergeleken tussen de groep met en zonder WKK. Voorafgaand aan de installatie van de WKK verschilden deze bedrijven nog niet significant in 2006. Na de installatie van een WKK, kenden deze bedrijven een sterke toename van zowel bruto marge als winst. Dit in tegenstelling tot de bedrijven zonder WKK die een negatieve evolutie kenden ten opzichte van 2006. Zowel de gemiddelden in 2009, als de wijziging sinds 2006 (DID) zijn significant verschillend tussen de twee groepen.

Tabel 90: Glastuinbouwbedrijven met en zonder WKK: brutomarge en winst

		2006		2009		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Bruto Marge (EUR)	met WKK	641.493	853.887	1.031.500	816.569	390.007	490.858
	zonder WKK	315.003	139.510	255.072	250.911	-59.931	161.737
	ATT	326.490	1.091.418	776.428	1.360.888	449.938	490.858
	<i>sign</i>	<i>0,186</i>		<i>0,032</i>		<i>0,000</i>	
Winst (EUR)	met WKK	119.219	204.755	255.019	245.116	135.800	299.425
	zonder WKK	74.032	69.704	6.321	140.331	-67.711	131.227
	ATT	45.187	280.194	248.698	435.346	203.511	431.489
	<i>sign</i>	<i>0,469</i>		<i>0,026</i>		<i>0,044</i>	

Bron: UGent (o.b.v. NBB en VLIF gegevens)

Indirecte effecten van investeringssteun

De investeringen die gebeuren in het kader van PDPOII, zijn voor andere sectoren (voornamelijk de bouwsector) inkomsten. Zij zullen om deze investeringen uit te voeren ook weer in andere sectoren grond- en hulpstoffen moeten aankopen. Wat opnieuw in de gerelateerde sectoren voor een toename in de productie zal zorgen. Daardoor ontstaat een soort kettingreactie die ervoor zal zorgend dat de (Vlaamse) economie een toegenomen output zal hebben als gevolg van de investeringssteun.

Om dit te kwantificeren, werd gewerkt met de Vlaamse I/O tabellen en de hieruit berekende output- en tewerkstellingsmultiplicatoren. Deze geven de graad van interactie weer tussen de bouwsector en andere sectoren. De input-output tabellen omvatten ook de wijziging in consumptie door gezinnen en door de overheid.

De verschillende investeringscodes in de VLIF-databank werden toegewezen aan de verschillende sectoren, waarvoor dan een multiplicator werd berekend. Een multiplicator van 1,5 geeft aan dat een investering van 1 EUR zal resulteren in toename van omzet in andere sectoren van 0,5 EUR.

De investeringen die gebeuren in het kader van PDPOII, creëren of zorgen voor behoud van tewerkstelling en toegevoegde waarde in aanverwante sectoren. De belangrijkste aanverwante sectoren van investeringen zijn bouwsector (bouwen van stallen en serres), landbouwsector (aankoop vee en plantmateriaal), machinebouw voor landbouw en enkele kleinere waaronder bv. zuivering van water of elektriciteitsproductie. Tabel 91 geeft aan wat de gemiddelde waarde en minimum en maximum is voor de gebruikte output multiplicatoren. Ook voor de directe en totale tewerkstellingsmultiplicatoren wordt dit weergegeven.

Tabel 91: Gemiddelde en uiterste waarden van gebruikte multiplicatoren

	gem.	min.	max.
Output multiplicator	1,679	1,000	2,024
Directe tewerkstellingsmultiplicator	4,213	0,622	13,605
Totale tewerkstellingsmultiplicator	8,450	2,622	17,281

Bron: UGent (o.b.v. I/O tabellen Vlaanderen)

Tabel 92 geeft de directe en indirecte invloed van investeringssteun weer op de omzet en tewerkstelling in aanverwante sectoren. Bij deze berekening kan men veronderstellen dat de investeringen niet gebeurd zouden zijn zonder de steun en dat het hele investeringsbedrag dient meegenomen te worden. Men kan echter ook veronderstellen dat een bedrijf wel geïnvesteerd zou hebben (misschien niet dezelfde investering) maar voor een lager bedrag. In dit laatste geval nemen we enkel het steunbedrag in rekening om onze berekening te maken. De waarheid ligt waarschijnlijk in het midden...

De investeringen die gebeurden in het kader van PDPOII met een waarde van 968 miljoen euro (230 miljoen euro steun), resulteerden in een indirecte meerwaarde van 658 miljoen euro (159 miljoen euro) in aanverwante sectoren. Dit betekent een totale impact op de Vlaamse economie van 1,6 miljard Euro (389 miljoen Euro). De directe tewerkstelling die gecreëerd of behouden wordt in de bedrijven die de investeringen uitvoeren, bedraagt ruim 4000 VTE's of 947 VTE's indien enkel het steunbedrag wordt meegerekend. Indirect worden nog eens 4100 jobs gecreëerd of behouden in aanverwante bedrijven of 947 VTE's als enkel de steun wordt meegeteld. De totale tewerkstelling gecreëerd of behouden in Vlaanderen is ruim 8000 jobs.

Tabel 92: Indirecte omzet en tewerkstelling gerealiseerd in de Vlaamse economie dankzij de investeringen gebeurd in het kader van PDPOII

	Berekening op basis van investeringsbedrag	Berekening op basis van steunbedrag
waarde van de investeringen (EUR)	968.227.241	230.280.402
indirecte invloed op economie (EUR)	657.708.985	158.686.403
totale economische waarde (EUR)	1.625.936.226	388.966.805
directe tewerkstelling gecreëerd (VTE)	4.079,3	947,3
totale tewerkstelling gecreëerd (VTE)	8.181,8	1.925,6

Bron: UGent (o.b.v. I/O Vlaanderen en VLIF gegevens)

2.1.1.2 Effect van investeringen in de agrovoedingssector

Aanpak

Op dit moment is het niet mogelijk om een uitspraak te doen over het effect van investeringen op de toegevoegde waarde van agro-voedingsbedrijven.

Zoals in hoofdstuk Deel 2:2.5 uitgelegd, vond de eerste oproep voor maatregel 123-A plaats in 2008. Na de goedkeuring van hun dossier hadden de bedrijven 2 jaar de tijd om te investeren (aanvragen voor investeringen die reeds waren uitgevoerd, werden niet aanvaard). Theoretisch moesten de bedrijven van de eerste oproep (2008) hun dossier tegen 30 april 2010 afronden, twee jaar na het begin van de 2008 oproep. Door de economische crisis heeft de bevoegde minister een verlenging van één jaar toegekend aan de bedrijven die hiertoe specifiek een aanvraag hebben ingediend. De overige bedrijven werd gevraagd hun uitbetalingsdossiers in te dienen vóór einde augustus 2010.

Tot op vandaag heeft de grootste meerderheid van de bedrijven hun investeringsproject nog niet kunnen afronden (zie Tabel 36, p.79).

De economische crisis heeft een cruciale impact gehad op het investeringsgedrag. Immers een aantal begunstigde bedrijven hebben al aan de administratie laten weten dat zij hun investeringsplannen opgeven of ze vroegen uitstel van betaling. De eerste oproep van 2008 had een specifieke focus op milieu- en energie-investeringen die aan prioriteit inboeten in tijden van crisis. Mede om die reden kregen de begunstigde bedrijven een verlenging van de investeringsperiode tot augustus 2010.

Binnen deze context is het quasi onmogelijk om de impact van maatregel 123-A in beeld te brengen.⁵⁵ Niettemin hebben we geprobeerd om op basis van onze contacten met de beheersdiensten en op basis van kwalitatieve informatie van de aanvraagdossiers een indicatie te geven. Bovendien hebben wij ook een aantal inzichten uit ex post evaluatie van het PDPO I (2000-2006) overgenomen.

⁵⁵ Voor toekomstige evaluaties (ex post) kan de informatie over de investeringen worden gekoppeld aan bedrijfseconomische informatie via Bel-First (balansgegevens, wel dient rekening te worden gehouden met vertraging van publicatie). Hiermee kan men de potentiële invloed van de investeringsprojecten op de economische kenmerken van de bedrijven monitoren. Via Bel-First is het ook mogelijk om een controlegroep op te bouwen. Zie ook 'gewenste methodiek', beschreven in het scopingrapport.

Box 4: Selectie van de aanvraagdossiers

Om op de evaluatievragen te antwoorden hebben we de aanvraagdossiers van verschillende bedrijven geraadpleegd. Deze dossiers bevatten kwalitatieve gegevens over de potentiële invloed van de investeringsprojecten op energieverbruik en milieu en over het innovatief karakter van de investeringen.

De dossiers van de oproep in 2008 betreffen voornamelijk milieu- en/of energie-investeringen. De dossiers van de oproep in 2009 betreffen milieu- en/of energie-investeringen alsook innovatieve investeringen.

Selectie van de dossiers:

Voor beide oproep hebben wij drie sectoren geselecteerd die samen een groot deel van het totale investeringsbedrag (en de toegekende steun) vertegenwoordigen.

Voor 2008 hebben wij de volgende sectoren geselecteerd: groenten en fruit (44% van het totale budget), vlees (23%) en granen (18%).

Voor 2009 hebben wij de volgende sectoren geselecteerd: vlees (44% van het totale budget), vleeswaren (21%) en groenten en fruit (19%).

Voor elk jaar namen we een steekproef van dossiers binnen de geselecteerde sectoren. De spreiding is weergegeven in onderstaande tabel.

Aantal dossiers	2008	2009
Groenten en fruit	6	6
Vlees	10	14
Granen	12	/
Vleeswaren	/	8

Analyseresultaten

Voor de granensector (oproep 2008) hebben de verschillende investeringen een duidelijke invloed op het inkomen. De investeringen in deze sector hadden vooral betrekking tot nieuwe loodsen voor opslag van granen en nieuwe drogerinstallaties. Ze zorgen voor een capaciteitsuitbreiding van de bedrijven.⁵⁶ Met beperkte stockage-oppervlakte moesten sommige bedrijven granen aan verlies verkopen. Met een uitgebreide oppervlakte kan men deze problemen vermijden en beter voldoen aan de wijzigende behoeftes van de markt. Door het verhogen van de opslagcapaciteit en de verbetering van de drooginstallatie kunnen de bedrijven producten van betere kwaliteit over het jaar heen aanbieden. Sommige bedrijven vermelden een effect op hun leveranciers / landbouwers die door de betere kwaliteit beter betaald worden.

Voor de andere sectoren is het nog te vroeg om een uitspraak te kunnen doen. Sommige bedrijven hebben innovatieve investeringen op hun productielijn uitgevoerd. Deze investeringen kunnen mogelijks leiden tot een verbetering van de economische situatie van de bedrijven.

⁵⁶ In overeenkomst met de sector moesten deze bedrijven niet specifiek aantonen dat hun investeringsproject op milieu of energie betrekking had. Immers was de sector vragende partij om steun voor de primaire graanopslag te krijgen. Sinds enkele jaren is er een positieve trend in de sector (vooral in de maïs sector). De bedrijven moeten meer en meer granen drogen (meer vraag naar droge maïs) en opslaan.

Invloed op de toeleverende land- en tuinbouwbedrijven

In de granensector, zijn bijna 100% van de toeleveranciers land- en tuinbouwbedrijven. De verhoging van de stockageruimte en de verbetering van de kwaliteit van de granen heeft zeker een positieve invloed op de toeleverende bedrijven.

Voor de vlees-, de groenten- en fruitbedrijven is het beeld genuanceerder. Deze bedrijven hebben ongeveer 50% van toeleverende land- en tuinbouwbedrijven. Bovendien is de link tussen de verbetering van de situatie voor land- en tuinbouwbedrijven en investeringen binnen agrovoedingsbedrijven minder rechtstreeks.

Vleeswarenbedrijven hebben meestal handelsrelaties met slachthuizen.

2.1.1.3 Effect van vestigingssteun

Zie 2.1.1.1.

2.1.1.4 Effect van opleiding

Aanpak

Voor de cursussen werden 4 bestanden ter onze beschikking gesteld

- *cursussen2005-.xls*: dit bestand bevat de verschillende aangeboden cursussen sinds 2005 (startercursussen en vormingscursussen) gekoppeld aan hun nummer, de jaar van opleiding, het aantal uren, de sector en het onderwerp van de cursus;
- *kortevorming2005-.xls*: dit bestand bevat ongeveer dezelfde informatie maar voor korte vormingsactiviteiten;
- *stages2005-.xls*: dit bestand bevat ongeveer het zelfde informatie maar voor stages;
- *vervolmaking2005-.xls*: dit bestand bevat ongeveer het zelfde informatie maar voor vervolmakingactiviteiten;

Deze vier tabellen kunnen aan een betalingsbestand (*allebetalingen2005-.xls*) gekoppeld worden via het cursusnummer. Dit bestand bevat alle betalingen en rechtzettingen die sinds 2005 plaatsgevonden hebben.

Niet alle cursussen en korte vormen hebben Europese cofinanciering gekregen. In principe zullen deze niet meegenomen worden in de analyse.

Eerste verwerking: We hebben de verschillende cursusbestanden aan het betalingsbestand (access databank) gekoppeld (via het cursusnummer).

Probleem: de cursusnummers zijn niet "uniform". Sommige cursussen hebben een tekst formaat (07/V/A5012) terwijl anderen een getalformaat hebben (89771). Dit bemoeilijkt de invoer van de gegevens in Access.

Deelnemers

We hebben ook een bestand gekregen met alle deelnemers aan opleidingsactiviteiten sinds 2005 volgens het type gevolgde cursus met hun beroep (bedrijfsleider, werknemer,...) en hun sector van activiteit.

Koppeling met FADN

De koppeling tussen de verschillende cursusbestanden en de FADN databank is mogelijk via een bestand dat het bedrijfsnummer bevat.

Deze tabel bevat enkel deelnemers aan cursussen en stages en niet aan korte vormingactiviteiten en demoprojecten. In totaal waren er 212 deelnemers aan opleidingsactiviteiten met een LMN nummer.

Opbouwen van een controle groep (zie ook Deel 3:)

Om de mogelijke invloed van opleidingsactiviteiten op de toegevoegde waarde (en later op de arbeidsproductiviteit en de kosten) in kaart te brengen vergelijken we de waarde van deze indicatoren voor landbouwbedrijven met deelnemers aan opleidingsactiviteiten met bedrijven zonder opleidingsactiviteiten. Hiervoor gebruiken we de FADN databank.

De FADN databank bevat gegevens van 2000 tot en met 2008. De opleidingsdatabank bevat gegevens van 2005 tot en met 2009.

Normaal gezien loopt de programmeringsperiode van PDPO vanaf 2007. Om de steekproef uit te breiden hebben we besloten om de observaties voor de periode 2005-2008 te beschouwen.

Analyseresultaten

Opmerking: in de tussentijdse versie van dit rapport hadden wij de marginale bijdrage van opleidingactiviteiten aan de bruto toegevoegde waarde via de *Propensity Score Matching* methodiek geanalyseerd. We hebben aangetoond dat deze methodiek voor Vlaanderen moeilijk van toepassing is (zie 1.2.1). In de volgende paragrafen analyseren wij het verband tussen opleidingactiviteiten en toegevoegde waarde via alternatieve methodieken. Deze kwantitatieve methodes worden aangevuld met de kwalitatieve resultaten van gesprekken met opleidingcentra.

Kwalitatieve beoordeling (contacten met de opleidingcentra)

In onze contacten, stelden de opleidingcentra dat er voor hen een link bestaat tussen opleidingactiviteiten en arbeidsproductiviteit en economische groei. NBCL zegt dit ook te kunnen onderbouwen vanuit een enquête bij de deelnemers aan opleidingen, al konden we deze resultaten niet verkrijgen.

Duidelijk is alleszins dat de moderne productietechnieken een hoger opleidingsniveau vereisen. Volgens de centra is het opmerkelijk dat het gemiddelde opleidingsniveau van bedrijfsleiders in de laatste jaren sterk gestegen is (vaak een bachelor niveau of zelf een universiteitdiploma). Bovendien volgen meer en meer helpers en partners ook (starter)cursussen.

De belangrijkste thema's binnen de maatregel opleiding hebben ook linken met arbeidsproductiviteit ('meer doen met minder'): technische opleidingen, automatisering, administratieve vereenvoudiging.

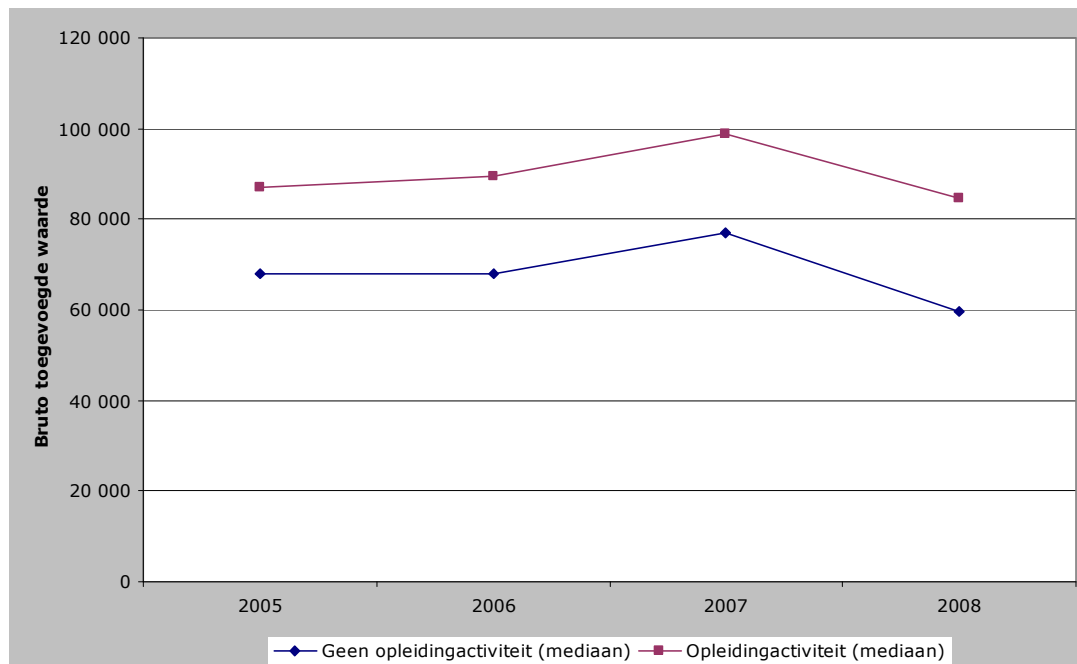
Het NAC stelt dat ze te maken hebben met twee types van bedrijven:

- De dynamische bedrijven die vooruit willen gaan en die dus ook opleidingen volgen;
- De andere bedrijven die minder actief zijn en die vanuit de opleidingscentra moeilijk te bereiken zijn.

Deze kwalitatieve uitspraak kan via een analyse van FADN gegevens bevestigd worden.

De volgende figuur toont de evolutie van de mediaan bruto toegevoegde waarde bij landbouwbedrijven met en zonder opleiding activiteiten in de jaar 2006 en / of 2007. In deze kleine oefening willen we tonen dat bedrijven die opleidingactiviteiten volgen groter en performanter zijn dan bedrijven zonder opleidingactiviteiten. Daarom hebben de "propensity score matching" methodiek niet toegepast.

Figuur 6: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per bedrijf (FADN steekproef)

Bron: IDEA Consult

Men ziet dat de bedrijven met opleidingactiviteiten een duidelijke hogere bruto toegevoegde waarde hebben dan bedrijven zonder opleidingen.

Multivariabele regressie

Ondanks bovenstaande vaststellingen, is het niet mogelijk om op econometrische basis de causaliteit aan te tonen tussen opleidingactiviteiten en arbeidsproductiviteit of economische groei.

Via een lineair model analyseren wij de marginale bijdrage van opleidingsactiviteiten aan de bruto toegevoegde waarde van bedrijven in 2008.

Om deze analyse te kunnen maken hebben wij een nieuwe databank opgebouwd. Deze gegevens bevatten alle FADN bedrijven waarvoor informatie tussen 2005 en 2008 beschikbaar is. Bovendien zijn deze gegevens ook aan de VLIF gekoppeld om de bedrijven die in dezelfde periode VLIF steun gekregen hebben, te kunnen identificeren. De profielvariabelen die in het model opgenomen zijn, zijn de volgende: type bedrijf, totale oppervlakte van het bedrijf, en leeftijd van de bedrijfsleider. Daarnaast hebben wij twee binaire variabelen opgebouwd die de deelname aan opleidingactiviteiten en het krijgen van VLIF steun vertegenwoordigen.

Wij analyseren de relatie tussen de verschillende variabelen die in de bovenstaande paragraaf vermeld zijn met de bruto toegevoegde waarde van de bedrijven in 2008. We testen verschillende specificaties van het model waarin de variabelen *opleiding* en *VLIF* met een vertraging een invloed op de toegevoegde waarde kunnen hebben.

*Model 1: geen vertraging (relatie tussen opleidingactiviteiten in 2008 en bruto toegevoegde waarde in 2008)*⁵⁷

	Coef.	Std. Err.	sign.
Vlif*	63779,97	37.194	0,087
Opleiding	-8.653	-55249	0,876
Tuinbouw***	199997,2	31955,9	0
Fruit***	251119,6	35765,29	0
Melkvee***	65027,06	23034,68	0,005
Graas	-29954,32	-28883,65	0,3
Varkens***	-337398,5	-54499,47	0
Pluimvee*	123524,7	63377,09	0,052
Gemengd	28464,23	27833,1	0,307
Andere	50529,24	41.558	0,225
Oppervlakte***	951	354	0,007
Leeftijd	-744	-942	0,43
_cons	6.593	57200,44	0,908
Aantal observaties			568
F(12, 555)			32,58
Prob > F			0,0000
R-squared			0,4133
Adj R-squared			0,4006
Root MSE			180.000

Met deze specificaties zien we dat het volgen van een opleidingsactiviteit in 2008 geen invloed heeft op de toegevoegde waarde in hetzelfde jaar. We kunnen dezelfde schatting maken maar met één, twee of drie jaar vertraging voor *opleiding* en *VLIF steun*.

⁵⁷ Voor de bedrijfstype worden akkerbouwbedrijven als referentie beschouwd

Model 2: één jaar vertraging (relatie tussen opleidingactiviteiten in 2007 en bruto toegevoegde waarde in 2008)⁵⁸

	Coef.	Std. Err.	sign.
Vlif	350,2331	24.623	0,989
Opleiding	1.138	50237,16	0,982
Tuinbouw***	196612	31909,44	0
Fruit***	249099,6	37106,89	0
Melkvee***	60258,55	22458,46	0,008
Graas	-34457,82	28446,02	0,226
Varkens***	-341298,8	55030,64	0
Pluimvee***	110170,7	28432,05	0
Gemengd	26296,07	28121,14	0,35
Andere	44979,68	40.877	0,272
Oppervlakte***	936	345	0,007
Leeftijd	-780	1.040	0,454
_cons	12.931	61998,57	0,835

Aantal observaties	568
F(12, 555)	32,3
Prob > F	0,0000
R-squared	0,4112
Adj R-squared	0,3985
Root MSE	180.000

Model 3: twee jaar vertraging (relatie tussen opleidingactiviteiten in 2006 en bruto toegevoegde waarde in 2008)⁵⁹

	Coef.	Std. Err.	sign.
Vlif**	38512,55	17.077	0,025
Opleiding	-18.552	22161,16	0,403
Tuinbouw***	188332,7	32675,64	0
Fruit***	235043,7	36316,78	0
Melkvee***	59158,44	21555,52	0,006
Graas	-32940,85	28040,66	0,241
Varkens***	-345252,2	56225,03	0
Pluimvee***	112128,1	28113,76	0
Gemengd	23422,24	27113,01	0,388
Andere	43387,37	41.112	0,292
Oppervlakte***	830	345	0,017
Leeftijd	-570	957	0,551
_cons	1.520	57470,6	0,979

Aantal observaties	568
F(12, 555)	33,06
Prob > F	0,0000
R-squared	0,4168
Adj R-squared	0,4042
Root MSE	180.000

⁵⁸ Ib idem.

⁵⁹ Ib idem.

Model 4: drie jaar vertraging (relatie tussen opleidingactiviteiten in 2005 en bruto toegevoegde waarde in 2008)⁶⁰

	Coef.	Std. Err.	sign.
Vlif	1522,329	20.747	0,942
Opleiding	-34.825	24648,05	0,158
Tuinbouw***	200625,7	32208,5	0
Fruit***	251188,4	36118,89	0
Melkvee***	63083,12	21744,51	0,004
Graas	-33298,95	28308,65	0,24
Varkens***	-337835,4	53760,68	0
Pluimvee***	110909,8	32019,97	0,001
Gemengd	30547,09	27929,38	0,275
Andere	50498,79	41.834	0,228
Oppervlakte***	1.015	328	0,002
Leeftijd	-748	1.004	0,456
_cons	9.236	60190,32	0,878

Aantal observaties	568
F(12, 555)	32,56
Prob > F	0,0000
R-squared	0,4132
Adj R-squared	0,4005
Root MSE	180.000

Op basis van deze regressies kunnen we geen significant verband vaststellen tussen opleidingsactiviteiten en bruto toegevoegde waarde.

Panel regressie

Naar analogie met de evaluatie van de investeringssteun kunnen we ook proberen om de link tussen opleiding en toegevoegde waarde via een panel regressie te vinden.

De toepassing van de dynamische panelregressie (zoals onder punt 1.3.3 beschreven) is voor opleidingactiviteiten een beetje gevoeliger gezien een grote beperking: voor het analyseren van investeringssteun beschikken we over gegevens van 2000 tot en met 2008, voor opleidingsactiviteiten zijn er pas gegevens vanaf 2005. Het integreren van vertraagde variabelen in het model beperkt het aantal jaren die men kan gebeuren. Als men bijvoorbeeld de invloed van opleidingen met 2 jaren vertraging wil bekijken kan men enkel de toegevoegde waarde van 2008 en 2007 gebruiken (2007 - 2 jaar = 2005).

Gezien daarenboven de methodiek voor dynamische panelregressie redelijk complex is, hebben wij besloten om eerst de invloed van opleiding op de toegevoegde waarde via een normale "fixed effect" panel regressie uit te voeren. Indien de variabelen voor deze regressie niet significant zouden zijn, zullen de coëfficiënten van de dynamisch panel regressie ook niet significant zijn.

De resultaten van de analyse worden in de volgende tabel gerapporteerd.

⁶⁰ Ib idem.

Tabel 93: Fixed effects regressie (bruto toegevoegde waarde)

	Coef.	Std. Err.	Sign.
L1.bruto toegevoegde waarde	-0,29946	0	0
L1.opleiding	19.313	10445,14	0,065
L2.opleiding	8215,683	11343,73	0,469
cons.	99733,87	4158,171	0

Bron: IDEA Consult (o.b.v. FADN gegevens)

Zoals voor investeringssteun merken wij op dat de toegevoegde waarde in t-1 een sterk significante relatie heeft met de toegevoegde waarde in jaar t. Opleidingenactiviteiten vertonen geen significante relatie met toegevoegde waarde, op het niveau van 5%.

We hebben dezelfde analyse uitgevoerd voor bedrijven die een ICT of een management opleidingen hebben gevolgd maar hebben ook geen significante invloed van deze opleidingen op de toegevoegde waarde kunnen vaststellen.

2.1.1.5 Effect van het bedrijfsadviesysteem

Om het effect na te gaan van het BAS op de competitiviteit van de ondernemingen stelden we in het scopingsrapport een kwantitatieve analyse voor (gewenste methodiek). In dit stadium van het programma, kon deze nog niet worden uitgevoerd en wel om volgende redenen:

- Koppeling met FADN

Op een totaal van 859 landbouwers bij wie het BAS-advies afgerond werd en door de administratie goedgekeurd werd zijn er slechts 6 FADN bedrijven teruggevonden. Conclusies trekken op basis van een zo kleine steekproef lijkt ons niet aanbevolen.

- Koppeling met SBB

Op 20 augustus hebben we een bestand gekregen met de bruto toegevoegde waarde (SBB) in 2007 en 2008 van 397 bedrijven die een BAS-advies aanvragen. Deze adviezen zijn pas in 2008 begonnen. De toegevoegde waarde in 2007 en 2008 kan dus moeilijk een indicatie geven over de invloed van een afgerond advies in 2010.

2.1.1.6 Effect van diversificatiemaatregelen

Zie 2.1.1.1.

2.1.2 Verhoging van de efficiëntie en van de arbeidsproductiviteit

2.1.2.1 Effect van opleiding

Aapak

Zie 2.1.1.4.

Analyseresultaten

Zoals voor de bruto toegevoegde waarde, analyseren wij de bijdrage van opleidingenactiviteiten aan arbeidsproductiviteit op twee verschillende manieren.

Het resultaat van onze **kwalitatieve** gesprekken met de opleidingcentra kwamen hierboven reeds aan bod (zie 2.1.1.4).

Voor de kwantitatieve analyse gebruiken we een "fixed effect" panelregressie zoals voor de toegevoegde waarde. De productiviteit wordt hier gedefinieerd als de ratio tussen de bruto toegevoegde waarde en het aantal voltijdse equivalenten per bedrijf.

De resultaten van deze analyse worden in de volgende tabel gerapporteerd.

Tabel 94: Fixed effects regressie (bruto toegevoegde waarde)

	Coef.	Std. Err.	Sign.
L1.productiviteit	-0,04464	0,04	0,235
L1.opleiding	4.807	3775,54	0,203
L2.opleiding	-1987,3	4103,80	0,628
cons.	14125,09	1186,29	0

Bron: IDEA Consult (o.b.v. FADN gegevens)

Wij merken op dat opleidingenactiviteiten geen significante invloed (op 5% niveau) hebben op de arbeidsproductiviteit van landbouwbedrijven.

Wat de relatie met kosten betreft, moet onze conclusie licht genuanceerd worden. Immers blijkt uit de volgende tabel dat de bedrijven die opleidingen hebben gevolgd hogere kosten hebben (licht significante invloed). Dit zou overeen kunnen komen met de vaststelling dat vooral grotere en dynamische bedrijven opleiding volgen.

Tabel 95: Fixed effects regressie (kosten)

	Coef.	Std. Err.	Sign.
L1.kosten	0,575954	0,04	0
L1.opleiding	13.418	7019,89	0,056
L2.opleiding	12715,53	7608,01	0,095
cons.	116393,4	9389,95	0

Bron: IDEA Consult (o.b.v. FADN gegevens)

We hebben dezelfde analyse uitgevoerd voor bedrijven die een ICT of een management opleidingen hebben gevolgd maar hebben ook geen significante invloed van deze opleidingen op de arbeidsproductiviteit en/of de kosten kunnen vaststellen.

2.1.2.2 Effect van investeringen in de agrovoedingssector

Aangezien de meerderheid van de investeringprojecten nog niet afgerond zijn is het moeilijk om een uitspraak te doen over een eventuele kostendaling op de begunstigde bedrijven.

Op basis van onze analyse van investeringsdossiers, zien we dat verschillende bedrijven vermelden dat hun investeringsprojecten tot belangrijke besparingen in water en energieconsumptie kunnen leiden. Bovendien stellen deze bedrijven dat de stijgende energiekosten en de verplichte waterbesparende maatregelen zwaar doorwegen op hun exploitatiekosten. Energie en waterbesparing zijn dus een prioriteit.

Gezien de stijgende energiekosten van de voorbije jaren, is het evenwel onzeker of op basis van deze nieuwe investeringen wel een kostendaling zal worden gerealiseerd. Energie investeringen kunnen wel een rol spelen in de vermindering van de kosten maar compenseren waarschijnlijk niet de globale stijging.

Tot slot moeten we vermelden dat de investeringen inzake water en energie voor de bedrijven niet altijd prioritair zijn in deze tijden van economische crisis. Door de beheersdienst werd vermeld dat een aantal bedrijven hun milieu- of energie-investeringen hadden moeten uitstellen of afschaffen. De impact van de maatregel zal door de crisis bijgevolg afgezwakt worden.

2.1.2.3 Effect van diversificatiemaatregelen

Zie 2.1.1.6.

2.1.3 Verhoging van de werkgelegenheid

2.1.3.1 Effect van vestigingsteun

Zie 4 (Behoud van landbouwactiviteit).

2.1.3.2 Effect van investeringen in de agrovoedingssector

De dossiers geven geen specifieke informatie over een mogelijks invloed van de investeringen op de tewerkstelling.

We kunnen de volgende elementen uit de ex post evaluatie van PDPO I halen:

- De bedrijven die meerdere aanvragen ingediend hebben zijn over het algemeen groter dan gemiddeld. Dit blijkt zowel uit een hogere omzet dan gemiddeld als uit een groter personeelsbestand dan gemiddeld.
- Op basis van de aanvraagdossiers⁶¹ van de bedrijven hebben wij ook opgemerkt dat het effect van de steun maatregel op tewerkstelling positief was. Gemiddelde steeg de tewerkstelling van de begunstigde bedrijven met 24% tussen 2000 en 2004. Het effect was hoger in de vlas sector (met een bijna 40% stijging) dan in de vlees- en in de groenten & fruit sector.

Behalve voor de vlas sector waarin het effectieve effect hoger is dan het verwachte effect (39% tegen 22%) is het verwachte effect van de projecten (volgens de begunstigten) op de tewerkstelling gelijkaardig aan het effectieve effect.

Een andere belangrijke opmerking is dat de gemiddelde tewerkstelling (of grootte) van de bedrijven van de drie sectoren sterk verschillen. In 2005 (vóór de uitvoering van het tweede project) bedroeg het gemiddelde personeelsbestand van de vlas bedrijven 386 werknemers tegen 156 in de groenten & fruit sector en slechts 7,5 in de vlees sector.

2.1.3.3 Effect van diversificatiemaatregelen

Zie 2.1.1.6.

⁶¹ We hebben in 2008 de dossiers van de bedrijven voor de drie belangrijkste sectoren raadgepleegd: vlees, vlas en groenten en fruit.

2.1.4 Verbetering van de productietechnieken en - processen, innovatie

2.1.4.1 *Effect van investeringen in de land- en tuinbouwsector*

Zie 2.1.1.1.

2.1.4.2 *Effect van investeringen in de agrovoedingssector*

De eerste oproep die in 2008 werd gelanceerd had een pure focus op milieu- en energie-investeringen (+ primaire graanopslag voor granenbedrijven).

De "typische" investeringsprojecten in 2008 waren de volgende:

- Milieu-investeringen: waterzuivering en waterrecuperatie installaties;
- Energie-investeringen: WKK-installaties en isolatie van koelruimtes voor groenten en fruit; isolatie, koelsysteem voor vlees

Een aantal bedrijven heeft ook in fotovoltaïsche panelen geïnvesteerd.

In 2009 was de oproep ook gericht op innovatieve investeringen. Bijgevolg waren er 11 nieuwe technieken en 6 producten geïntroduceerd. Op een totaal van 63 bedrijven in 2009 hadden 41 bedrijven (65%) minstens een innovatieve investering.

Tabel 96: *Percentuele verdeling van de toegekende steun per categorie van investering*

Thema	2008	2009
Milieu	47,8%	28,3%
Energie	33,8%	20,2%
Innovatie	/	50,6%
Primaire graanopslag	18%	/
Studies en erelonen	0,5%	0,9%
Barcodes ⁶²	0,1%	/

Bron: *Beheersdienst maatregel 123-A*

We zien dat in 2009 meer dan 50% van de toegekende steun ging naar innovatieve investeringsprojecten.

De resultaatindicator "Aantal agrovoedingsbedrijven die nieuwe producten of technieken introduceren" geeft ook een interessant zicht op innovatieve investeringen. Sinds 2008 hebben maar 22 bedrijven nieuwe producten of technieken via de maatregel geïntroduceerd. In 2008, betroffen 5 van de 54 begunstigde dossiers een techniek die als innovatief op sectorniveau beschouwd kon worden. In 2009 waren 11 nieuwe technieken en 6 nieuwe producten betrokken bij de goedkeuring van de dossiers. Een realisatiegraad van 29,3% is op dit moment onvoldoende om de vooropgestelde doelstelling van 75 nieuwe producten of technieken te bereiken.

In dit kader is het moeilijk te zeggen dat maatregel 123-A een positieve invloed op het innovatieproces binnen de bedrijven heeft gehad.

⁶² Eén kleine project.

2.1.4.3 Effecten van het bedrijfsadviesysteem

Volgens de bevraagde adviescentra heeft het BAS slechts een beperkte invloed op de productietechnieken en kwaliteitsnormen binnen de bedrijven. Volgens één van de centra heeft het BAS helemaal geen invloed op de productietechnieken en kwaliteitsnormen.

Deze uitspraken moeten o.i. enigszins genuanceerd worden, gezien het bedrijfsadvies ook focust op de regelgeving m.b.t. volksgezondheid. Vanuit dat oogpunt is er minstens een effect te verwachten naar een betere naleving van de regelgeving op dat vlak.

2.1.5 Kwaliteitsverbetering

2.1.5.1 Effect van opleiding

Volgens de opleidingcentra spelen opleidingen een rol in het kwaliteitsproces. Immers labels en andere organisaties worden steeds veeleisender en de kennis om aan deze lastenboeken te beantwoorden vraagt dan ook bijscholing. Volgens één van de gecontacteerde centra spelen opleidingen een bewustmakingrol: meer en meer activiteiten rond wetgeving, controles en kwaliteit zijn georganiseerd. Dit leidt mogelijks tot een verbetering van het imago van de landbouw en van de kwaliteit van de landbouwproducten. Toch kunnen deze verbeteringen zorgen voor een stijging van de productiekosten.

2.1.5.2 Effect van het bedrijfsadviesysteem

Zie 2.1.4.3.

3 VERHOGEN VAN DE MAATSCHAPPELIJKE MEERWAARDE EN BETROKKENHEID M.B.T. LANDBOUW (TRANSPARANTIE, VEILIGHEIDSNORMEN)

Voor dit thema werden de volgende (sub)maatregelen betrokken in de analyse:

- **Bedrijfsadvies** (maatregel 114);

3.1 Effect van het bedrijfsadviesysteem

Arbeidsveiligheid is een nieuwe thema die pas in het nieuwe systeem (sinds 2007) opgenomen is.

Volgens de bevraagde adviescentra kunnen landbouwers soms onvoldoende de risico's inschatten die op hun bedrijf aanwezig zijn m.b.t. arbeidsveiligheid. Het opnemen van deze thematiek in de maatregel heeft zeker een bewustmakingseffect gehad. Bovendien kan arbeidsveiligheid door simpel advies en acties verbeterd worden.

Een centrum vermeldde dat deze module vooral belangrijk is voor de grotere bedrijven die tewerkgesteld personeel hebben.

4 BEHOUD VAN DE LANDBOUWACTIVITEITEN

Voor dit thema werden de volgende (sub)maatregelen betrokken in de analyse:

- **Investeringssteun** (maatregel 121);
- **Vestigingssteun** (maatregel 112);

4.1 Effect van investeringen in de land- en tuinbouwsector

Voor deze vraag verwijzen we naar Tabel 86. In deze tabel werd een groep via een fixed effects dynamische regressie nagegaan wat het effect van investeringssteun is. Er werd gevonden dat bedrijven met structurele investeringssteun een significante toename kennen in het familiaal inkomen. Dit is nog meer het geval voor bedrijven die investeringssteun ontvingen voor diversificatie. De bedrijven met steun voor milieu-investeringen kennen een afname van het familiaal inkomen.

Uit Tabel 83 leren we dat bedrijven met investeringssteun de dynamische bedrijven zijn, die ook een toename kennen in arbeidskrachten en die ook meer investeren over de hele lijn.

4.2 Effect van vestigingssteun

In dit hoofdstuk gaan we het effect na van vestigingssteun. Stoppen minder bedrijven met vestigingssteun dan zonder vestigingssteun? (het gender aspect, wordt zoals voor alle maatregelen, bij de uitvoering behandeld).

Zullen nieuwe vestigingen met steun ook resulteren in meer 'vernieuwende' bedrijven? Zullen bedrijven met vestigingssteun ook meer gaan investeren?

Aanpak

We willen het behoud van landbouwactiviteiten meten, door na te gaan of bedrijven die starten met vestigingssteun meer investeren dan bedrijven die starten zonder steun. Om dit na te gaan werden in de VLIF-databank de bedrijven met vestigingssteun in 2006 en 2007 geselecteerd. Voorwaarde om van vestigingssteun te kunnen genieten is jonger dan 40 jaar zijn. De controlegroep van startende bedrijven zonder vestigingssteun wordt in de VLIF-databank opgebouwd door alle bedrijven te selecteren die voor het eerst investeren in 2006 of 2007 (sinds 2000) en waarvan de bedrijfsleider bij indiening jonger is dan 42.

De gegevens over vestigingssteun koppelen met de FADN databank heeft weinig zin omdat het aantal vestigende bedrijven per jaar in FADN zeer klein is: 5 in 2006 en 2007 en 7 bedrijven met vestigingssteun in 2005. Ook het selecteren van een controlegroep in FADN van bedrijven die starten maar geen steun kregen is moeilijk, aangezien in FADN niet geweten is wanneer een bedrijf startte.

Analyseresultaten

Er werden in de VLIF-databank 517 bedrijven met vestigingssteun gevonden in 2006 of 2007. Er werden 605 bedrijven geselecteerd zonder vestigingssteun,

maar die voor het eerst (sinds 2000) investeerden. Veronderstellen dat alle bedrijven die voor het eerst sinds 2000 investeringssteun kregen (en een bedrijfsleider hebben jonger dan 42 in 2010) nieuwe bedrijven zijn, zal een overschatting zijn, aangezien de laatste investering van die bedrijven kan dateren van voor 2000.

Vestigingssteun is bedoeld voor roerende bedrijfsbekleding van bestaande bedrijven (stalinstallaties, verwarming, ventilatie, verlichting en dergelijke), dus geen aankoop van bedrijfsgebouwen of andere onroerende goederen (dat zijn investeringen). Daarom moet dit subsidiabel vestigingsbedrag meegenomen worden in de berekening van de investering. Creaties van nieuwe bedrijven zonder vestigingssteun zullen immers veel meer afzonderlijke (al dan niet subsidiabele) investeringen doen. De overname wordt ook in één VLIF-code samengevat, daarom zegt het aantal investeringen weinig over het investeringsgedrag van vestigers.

Onderstaande tabel toont aan dat een gemiddeld bedrijf met vestigingssteun in de periode 2006-2007 significant meer investeerde dan een gemiddeld nieuw gecreëerd bedrijf. Dit wil zeggen dat bedrijven met vestigingssteun die een bestaand en misschien iets verouderd bedrijf overnemen, meer willen en zullen investeren om het bedrijf te vernieuwen.

Tabel 97: Investeringsvolume en aantal investeringen van vestigers of starters met en zonder vestigingssteun

		gem	st dev
Subsidiabel investeringsbedrag (Investering + vestiging)	met vest steun	235.232	183.052
	zonder vest steun	205.829	268.041
	ATT	29.403	466.984
	<i>sign</i>	<i>0,035</i>	
Totale steun (Investering + vestiging)	met vest steun	60.130	58.627
	zonder vest steun	51.076	78.378
	ATT	9.055	140.381
	<i>sign</i>	<i>0,031</i>	
Aantal investeringscodes (Investering + vestiging)	met vest steun	1,96	1,70
	zonder vest steun	3,12	2,51
	ATT	-1,16	4,37
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>	

5 VERHOGEN MENSELIJK POTENTIEEL EN MANAGEMENTVAARDIGHEDEN

Voor dit thema werden de volgende (sub)maatregelen betrokken in de analyse:

- **Bedrijfsadvies** (maatregel 114);
- **Intermediaire dienstverlening** (maatregel 331):

5.1 Effect van het bedrijfsadviesstelsel

Vanuit het contact met de bedrijfsadviescentra, kwamen volgende conclusies naar boven:

1. "BAS-landbouwers" zijn zich voor het verstrekken van het bedrijfsadvies al sterker bewust van het belang van opleiding en kennis op landbouwbedrijven. Het is om die reden dat ze beroep doen op BAS.
2. Via het bedrijfsadvies worden bedrijven zich sterker bewust van hun sterke en zwakke punten.
3. Kennisoverdracht via het BAS dringt beter door dan algemene vormen van opleiding, omdat het BAS advies op maat verstrekt aan het individuele landbouwbedrijf. Het contact tussen de bedrijfsadviseur en de landbouwer is ook hechter.

5.2 Effect van gebiedsgerichte werking (As 3 en LEADER)

Binnen de gebiedsgerichte werking van As 3 is het vooral de maatregel intermediaire dienstverlening die het verhogen van menselijk potentieel en managementsvaardigheden tot doel heeft. Bij de studie van de uitvoering, werd aangegeven dat er in 2007-2009 36 As 3 projecten uitgevoerd werden binnen deze maatregel, waaraan in totaal ongeveer 70.000 unieke personen deelnamen. Binnen LEADER werden in 2008 3 projecten goedgekeurd, met samen 600 unieke deelnemers.

Uit de workshop met de plattelands- en LEADER-coördinatoren bleek dat de gebiedsgerichte projecten (As 3 en LEADER) rond intermediaire dienstverlening vaak een ruimere scope hebben dan de training of opleiding van ondernemers (vb aantrekken of behouden van jongeren in de rurale gebieden, het stimuleren van duurzame ontwikkeling, plattelandseducatie, drugspreventie, erfgoed, animatie, kooklessen...). De gebiedsgerichte werking verhoogt dus niet enkel het menselijk potentieel en managementsvaardigheden van ondernemers, maar van een ruimer staal van actoren in het gebied.

De plattelandscoördinatoren gaven aan dat het verhogen van menselijk potentieel en managementscapaciteiten een relatief lage prioriteit krijgt als verwacht en gewenst resultaat van As 3 projecten. Het tot nog toe behaalde effect binnen dit impactgebied wordt ook eerder laag ingeschat.

Binnen LEADER krijgt dit impactgebied duidelijk meer aandacht. Niet enkel door de projecten binnen de maatregel intermediaire dienstverlening, maar ook door

de LEADER-werking op zich, die netwerking, samenwerking en innovatie stimuleert, ziet men een verhoging van het menselijk potentieel.

LEADER-coördinatoren zien het verhogen van menselijk potentieel en de managementsvaardigheden als één van de primaire doelstellingen van LEADER. Ze vinden het behaalde resultaat tot nog toe echter relatief mager en zouden het willen verbeteren door vanuit de LEADER-administratie meer vorming te organiseren voor PG-leden en promotoren.

Goede praktijk met betrekking tot het verhogen van het menselijk potentieel en de managementcapaciteiten:

Opleiding Projectmanagement voor promotoren, georganiseerd door de Plaatselijke Groep Meetjesland, Leie en Schelde.

Om de kwaliteit van de projecten in het Leadergebied Meetjesland, Leie en Schelde te verhogen werd in 2010 een eendaagse cursus projectmanagement georganiseerd. Onder het motto 'beter voorkomen dan genezen' werden promotoren gewezen op het belang van een goede timing/planning en de principes van projectmatig werken.

In juni 2010 konden kandidaat-promotoren projectideeën op een A4'tje indienen bij de coördinator van het Leadergebied Meetjesland, Leie en Schelde. Van daaruit zouden meer definitieve projectvoorstellen worden uitgewerkt, voor indiening in oktober. Promotoren die geen A4 hadden ingediend konden ook niet in aanmerking komen voor het verkrijgen van LEADER middelen.

Bij het uitwerken van het projectvoorstel kregen de kandidaat-promotoren ondersteuning via een eendaagse cursus. De lesgever van Syntra gebruikte de projectfiche als kader, omwille van de herkenbaarheid voor de deelnemers. De cursus bestond er in om het projectidee om te zetten naar een volwassen project. Er werd in groepjes gewerkt.

De cursus bleek vooral een meerwaarde voor nieuwelingen in projectmatig werken. Daarnaast werd vastgesteld dat ook meer ervaren 'Leaderaars' (die de cursus in eerste instantie overbodig vonden) toch een aantal nieuwe inzichten oppikten. De cursus stond open voor maximaal 10 deelnemers. Uiteindelijk waren er 8 inschrijvingen. Uit de evaluatieformulieren bleek dat alle 8 de aanwezigen deze manier van werken als een meerwaarde ervoeren.

Uit de later ingestuurde projectfiches kan ook afgeleid worden dat de cursus toch heel wat positieve effecten had. "We hebben nu beter ingevulde fiches met een duidelijke focus en planning. Ik hoop dat dit ook zal vertaald worden bij de uitvoering" aldus coördinator Maarten De Smet.

Naar de toekomst is het de bedoeling dit initiatief om te herhalen en eventueel breder open te stellen.

De totale kostprijs bedroeg €1.100 en werd gedragen door de PG.

6 DUURZAAM GEBRUIK VAN MATERIALEN EN GRONDSTOFFEN

6.1 Beperking energieverbruik

6.1.1 *Aanpak*

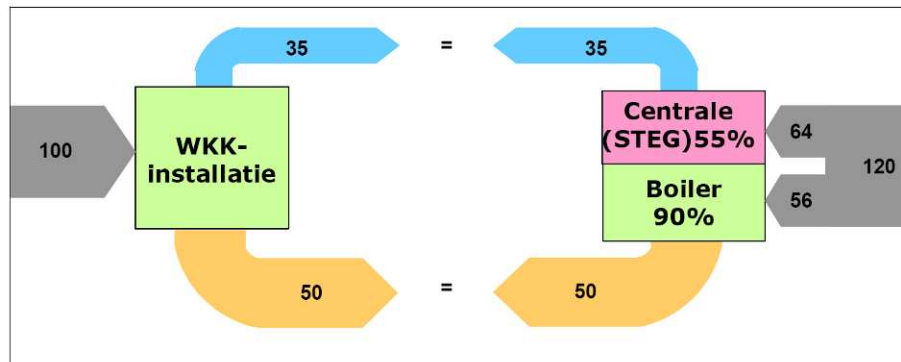
Verschillende types van VLIF-investeringen kunnen bijdragen aan een beperking van het energieverbruik van de land- en tuinbouwbedrijven:

- Energiebesparing aan de bron: aankoop/vervanging van een verwarmingsinstallatie, waarbij de nieuwe installatie energiezuiniger is dan de oude en eventueel overgeschakeld wordt op een energiezuiniger techniek of brandstof: WKK-installatie (WKK30, WKK40), gasverwarmingsinstallatie (GASVE, AGASV), installatie op bio-brandstof (BIOBR, VERBB)
- Beperking van warmteverlies (met eventuele benutting van restwarmte) door het plaatsen van energieschermen of andere vormen van isolatie: bouwen/inrichting serre met energiescherm (SERRE), eerste energiescherm (1STES, ENE1S), isolatie van stallen (ISOST), isolatie en ventilatie van bewaarruimtes (ISOVE), kasomhulling (ENEKA, ENKAS), warmtebuffer/rookgascondensator (ENB&C, ENBC8), rookgasreiniging (GAREI)

In principe kunnen ook de talrijke investeringstypes m.b.t. stallenbouw een bijdrage leveren, maar de beschikbare informatie uit de VLIF-databank m.b.t. het huidige energieverbruik is te onvolledig om hieromtrent een betrouwbare inschatting te kunnen maken.

De energiebesparing t.g.v. de installatie van een WKK (warmtekrachtkoppeling), die tegelijkertijd warmte en elektriciteit opwekt, mag niet enkel op het niveau van het landbouwbedrijf zelf bekeken worden. Naast het verbruik van een klassieke boiler met eenzelfde warmteproductie, moet tevens rekening gehouden worden met het energieverbruik bij het produceren van de overeenkomstige hoeveelheid elektriciteit die door landbouwers zelf verbruikt wordt of op het net gebracht wordt en die zonder WKK via de klassieke weg zou worden geproduceerd. Met 'klassieke weg' bedoelen we dan zowel elektriciteitscentrale op gas, steenkool, kernenergie,... De regelgeving m.b.t. warmtekrachtcertificaten legt op dat als referentie moet uitgegaan worden van een STEG-centrale met een elektrisch rendement van 55%.

Het energieverbruik van een WKK t.o.v. aparte productie van warmte met een klassieke boiler op het bedrijf zelf en van elektriciteit in een STEG-centrale kan als volgt voorgesteld worden (oranje=warmte, blauw=elektriciteit):

De gemiddelde besparing bedraagt aldus $100 - 100/120 = \text{ca. } 17\%$ ⁶³.

Voor het inschatten van de besparing van de ene energiebron t.o.v. de andere wordt uitgegaan van de Europees vastgelegde rendementen voor referentieketels voor warmteproductie onder de vorm van stoom of warm water: steenkool 88%, hout 86%, stookolie 89%, aardgas 90%, biobrandstof 89% ⁶⁴. De rendementverschillen zijn dus klein: maximaal 4% tussen hout en aardgas.

De rendementswinst van een nieuwe verwarmingsinstallatie t.o.v. een oude installatie kan van geval tot geval uiteraard sterk schommelen. Standaard gaan we hier uit van een besparing van 10%.

De bovenstaande reductiepercentages worden opgeteld: de besparing van een nieuwe WKK-installatie op aardgas t.o.v. een klassieke stookolieketel wordt aldus bvb. op 28% genomen = 17% WKK-bijdrage + 1% rendementsverschil tussen stookolie en aardgas + 10% winst door een nieuwe en zuinigere installatie.

De tweede vorm van energiebesparing wordt gevormd door het beperken van warmteverlies of het benutten van restwarmte. De reductiepercentages werden afgeleid uit diverse BBT-studies en de ervaring van de MER-deskundigen lucht van Soresma, waarbij gemiddelden genomen werden voor de verschillende types schermen e.d.. Er werd uitgegaan van volgende reductiepercentages:

- Energiescherm: 25%
- Isolatie/ventilatie van stallen en bewaarruimtes: 15%
- Kasomhulling: 20%
- Rookgasreiniging: 5%
- Warmtebuffer: 10%
- Rookgascondensator: 7%

In de VLIF-fiches werd gevraagd om enkel het energieverbruik op te geven van het deel van het bedrijf (serre, stal, loods) waar de investering wordt toegepast, zodat geen overschatting van het effect plaatsvindt. Omdat het energieverbruik niet altijd eenvoudig kan opgesplitst worden, zal vaak toch het volledig actueel energieverbruik van het bedrijf opgegeven zijn, waardoor de berekende energiebesparing toch enigszins overschat zal zijn. Voorts werd het effect van meerdere besparingsmaatregelen op eenzelfde bedrijf gewoon gecumuleerd, wat eveneens een zekere overschatting oplevert. Om dit effect uit te schakelen zou quasi elk VLIF-dossier apart moeten geanalyseerd worden, wat het doel van deze analyse – inschatting van globale effecten op niveau Vlaanderen – ruimschoots voorbijschiet.

⁶³ Bron: COGEN Vlaanderen vzw, Basishandboek warmtekrachtkoppeling, 2006

⁶⁴ Bron: idem

Omdat het actueel energieverbruik in de VLIF-fiches uitgedrukt wordt in meerdere eenheden (kWh, MJ, m³ gas, l stookolie, kg steenkool of hout), was een omrekening nodig naar een gemeenschappelijke eenheid, in casu kWh, om de totale energiebesparing van de VLIF-investeringen te kunnen inschatten. Er werd uitgegaan van volgende omrekeningsfactoren⁶⁵:

- 1 kg hout = 3,2 kWh
- 1 kg steenkool = 6,94 kWh
- 1 kg zware stookolie = 11,6 kWh
- 1 l lichte stookolie = 10,01 kWh
- 1 m³ aardgas = 10,8 kWh
- 1 kg/l vloeibare biobrandstof = 4,75 kWh
- 1 m³ vast biobrandstof (houtpellets) = 4,87 kWh

Voorts komt 1 kWh overeen met 3,6 MJ. Het aldus berekend vermeden energieverbruik wordt zowel bekeken t.o.v. het actueel energieverbruik van de betreffende bedrijven, als van de gehele Vlaamse landbouwsector in 2006 (MIRA).

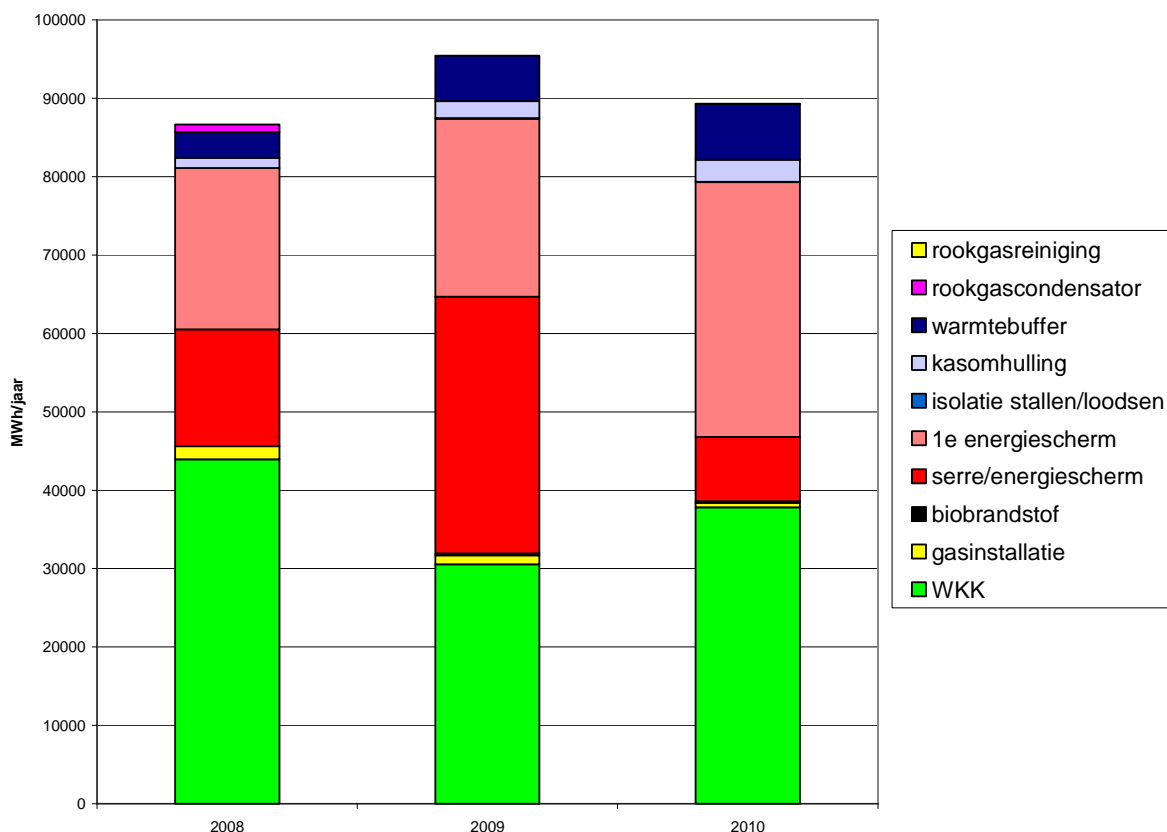
6.1.2 Analyseresultaten

Over de periode van 2007 tot eind juli 2010 waren er 332 goedgekeurde VLIF-investeringen die in principe bijdragen aan de beperking van het energieverbruik van het betreffende land- of tuinbouwbedrijf. Slechts 233 van deze dossiers bevatten informatie over het actueel energieverbruik, waardoor enkel deze in rekening konden gebracht worden. Slechts over een beperkt aantal dossiers werd reeds in 2007 een beslissing genomen; Omwille van het kleine aantal werden deze dossier bij 2008 geteld.

In onderstaande grafiek wordt het berekend vermeden energieverbruik per jaar en type investering voorgesteld. Aangezien het effect van een eenmalige investering continu doorloopt, wordt de bijdrage van PDPO II aan een beperking van het energieverbruik bekomen door de totalen van de drie jaren op te tellen. Deze bijdrage nam van jaar tot jaar toe, naarmate het aantal dossiers toeneemt. In 2010 zit men iets voorbij halfweg het jaar al bijna op het niveau van 2009 als geheel.

⁶⁵ Bron: www.creg.be

Figuur 7: Vermeden energieverbruik (in MWh) per beslissingsjaar en type investering

De investeringstypes met de grootste bijdrage zijn de installatie van een WKK, de bouw van serres met energiescherm en de installatie van een eerste energiescherm (op een bestaande serre). Samen leveren deze bijna 90% van het totaal vermeden energieverbruik. In 2008 (incl. 2007) leverden de WKK's duidelijk de grootste bijdrage, in 2009 waren dit de serres met energiescherm en in 2010 de eerste energieschermen zelf. De andere investeringen volgen op ruime afstand, en de bijdrage van bepaalde types (verwarmingsinstallatie op biobrandstof zonder WKK, isolatie/ventilatie van stallen en loodsen en rookgasreiniging/-condensator) kunnen als verwaarloosbaar beschouwd worden.

Het totale vermeden energieverbruik dankzij deze VLIF-investeringen over de periode 2007-medio 2010 kan op ca. 271 GWh geschat worden. Dit komt overeen met ca. 23% van het energieverbruik van de betreffende bedrijven vóór de investering. Het vertegenwoordigt tevens 3,35% van het totaal energieverbruik van de land- en tuinbouwsector in Vlaanderen in 2006 (MIRA) en 4,8% van het energieverbruik van de glastuinbouwsector (vrijwel alle relevante investeringen vonden plaats in de glastuinbouw). Gelet op de korte periode (2,5 jaar) waarop de investeringen betrekking hebben, is dit reeds een aanzienlijke bijdrage.

In de glastuinbouwsector hadden de bedrijven die energiebesparende investeringen gedaan hebben, voordien een veel groter energieverbruik dan het gemiddelde binnen de sector, dat in 2006 geschat kon worden op ca. 1,63 GWh per bedrijf per jaar⁶⁶. Het gemiddeld jaarverbruik van de bedrijven die in de

⁶⁶ Vertrekkend van een totaal verbruik van 5640 GWh (bron: MIRA, Achtergronddocument Landbouw) en 3460 bedrijven met teelten in serres (bron: NIS Landbouwtelling 2006)

periode 2007-2010 een WKK installeerden, bedroeg ca. 10,6 GWh, en bij de bedrijven met energieschermen, kasomhulling of warmtebuffer lag dit gemiddelde tussen 3,5 en 5,5 GWh.

Zoals gezegd bevatten slechts 233 van de 332 milieufiches voldoende informatie om het vermeden energieverbruik te kunnen inschatten. Voorts waren er 274 gelijkaardige investeringsdossiers die reeds onder PDPO I werden ingediend. Extrapolatie van de 233 bruikbare naar alle 606 met PDPO II-geld ondersteunde investeringen levert een totaal vermeden energieverbruik op van ca. **609 GWh** (7,5% van energieverbruik land- en tuinbouw, 10,8% van glastuinbouw)⁶⁷.

6.2 Beperking waterverbruik

6.2.1 *Aanpak*

Volgende VLIF-investeringstypes kunnen bijdragen aan de beperking van het (leiding)waterverbruik van de land- en tuinbouwbedrijven: opvang en hergebruik van beregeningswater (OHWAT), opvang regenwater ter vervanging van grondwater (WAOPS), bouw waterreservoir (WARES), waterbehandeling (WATBE) en water-zuivering (WAZUi, WATZ4).

Het doel is het vermeden verbruik van leidingwater op jaarbasis in te schatten. Enkel de fiches van OHWAT en WATBE geven hier rechtstreeks informatie over. Bij de waterzuiveringsdossiers wordt de jaarlijkse te zuiveren hoeveelheid aangegeven, evenals het percentage van het gezuiverde water dat herbruikt kan worden op het bedrijf (in een kwart van de gevallen blijkt dit 0% te zijn: het gezuiverd water voldoet wel aan de lozingsnormen, maar is (nog altijd) niet geschikt voor verder gebruik). Het vermeden waterverbruik is dan uiteraard het gezuiverd volume x het % hergebruik.

Bij WAOPS en WARES is enkel de capaciteit van het reservoir gekend. Deze capaciteit werd met een factor 2,133 omgerekend naar het verondersteld jaarlijks verbruik, ervan uitgaand dat het reservoir optimaal gedimensioneerd is i.f.v. het verbruik. Deze factor gaat uit een gemiddelde configuratie van het reservoir (verhouding lengte/ breedte/diepte), van de gemiddelde neerslag in België, de verdamping en het principe dat het reservoir maximaal 10% van de tijd mag leegstaan maar ook niet te vaak mag overlopen)⁶⁸.

6.2.2 *Analyseresultaten*

Over de periode van 2007 tot eind juli 2010 waren er 519 goedgekeurde VLIF-investeringen die in principe bijdragen aan de beperking van het waterverbruik van het betreffende land- of tuinbouwbedrijf. 473 van deze dossiers bevatten de nodige informatie voor de inschatting van het vermeden waterverbruik.

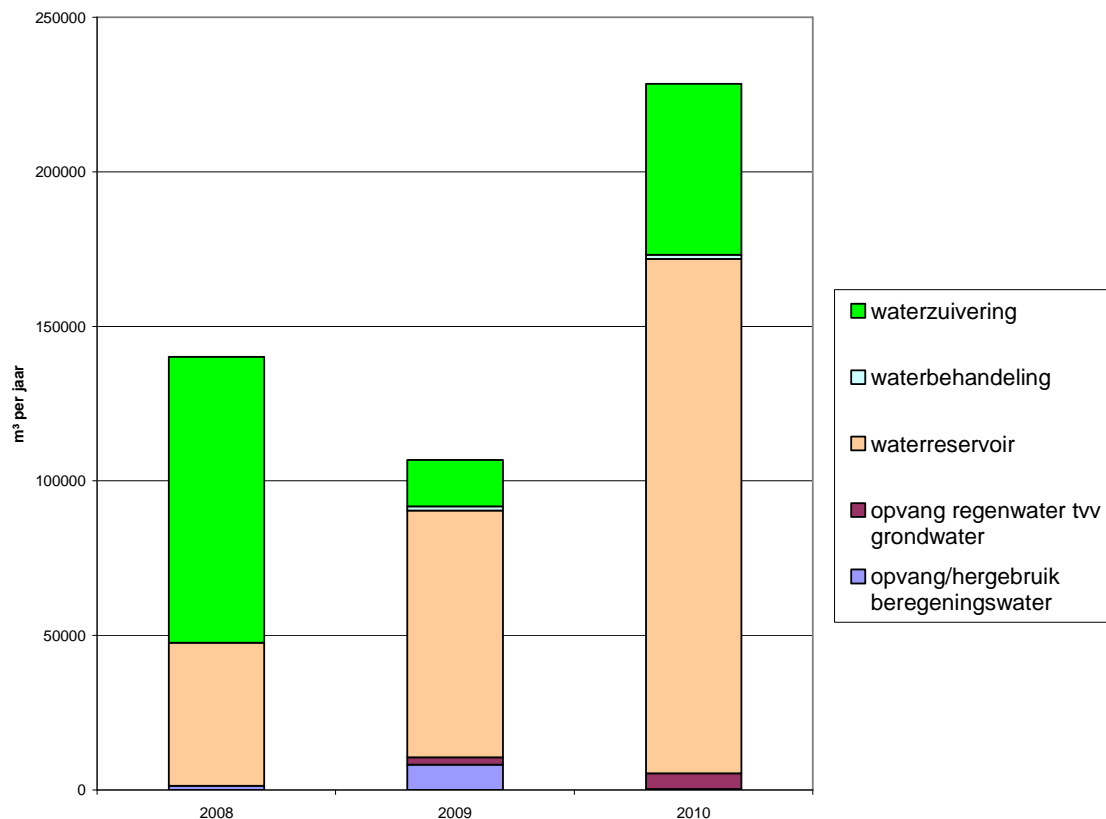
In onderstaande grafiek wordt het berekend vermeden waterverbruik per jaar en type investering voorgesteld. Aangezien het effect van een eenmalige investering continu doorloopt, wordt de bijdrage van PDPO II aan een beperking van het waterverbruik bekomen door de totalen van de drie jaren op te tellen. Over veel van de aanvragen werd pas in 2010 een beslissing genomen, waardoor dit jaar de

⁶⁷ Dit is wellicht een lichte overschatting, aangezien kan verondersteld worden dat de dossiers met onvoldoende informatie gemiddeld "kleiner" zijn dan dossiers met een volledige fiche.

⁶⁸ Bron: www.watertoets.be

grootste bijdrage levert, ondanks het feit dat het slechts om de eerste 7 maanden ging.

Figuur 8: Vermeden leidingwaterverbruik (in m³) per beslissingsjaar en type investering

Het belangrijkste investeringstype is de aanleg van een waterreservoir, dankzij het grote aantal dossiers (395, waarvan 374 "bruikbare"). In tweede orde volgen de waterzuiveringsinstallaties. Deze zijn meestal zeer klein, maar de totale bijdrage wordt sterk bepaald door slechts twee grotere installaties met een zuiveringsvolume van resp. 90.000 m³ (2008) en 37.400 m³ (2010) per jaar.

Omdat in de fiches niet gevraagd werd naar het actueel totaal waterverbruik van het bedrijf, is het niet mogelijk om het relatief vermeden waterverbruik te berekenen op bedrijfsniveau. Er kan wel verondersteld worden dat de opvangcapaciteit dusdanig gekozen werd dat de waterbehoefte (voor zover deze niet van drinkwaterkwaliteit moet zijn) er maximaal mee ingevuld wordt. **Het berekend vermeden leidingwaterverbruik dankzij PDPO II (ca. 475.000 m³) vertegenwoordigt 0,71% van het totaal waterverbruik van de Vlaamse land- en tuinbouwsector in 2006 (MIRA).**

Zoals gezegd bevatten slechts 473 van de 519 milieufiches voldoende informatie om het vermeden waterverbruik te kunnen inschatten. Voorts waren er 421 gelijkaardige investeringsdossiers die reeds onder PDPO I werden ingediend. Extrapolatie van de 473 bruikbare naar alle 940 met PDPO II-geld ondersteunde investeringen levert een totaal vermeden waterverbruik op van ca. **993.000 m³** (1,5% van het waterverbruik van de land- en tuinbouw)⁶⁹.

⁶⁹ Dit is wellicht een lichte overschatting, aangezien kan verondersteld worden dat de dossiers met onvoldoende informatie gemiddeld "kleiner" zijn dan dossiers met een volledige fiche.

7 VERBETERING VAN HET MILIEU

7.1 Beperking bodemerosie

7.1.1 Aanpak

In deze paragraaf wordt enkel het aspect bodemerosie beschouwd. Het aspect grondwaterkwaliteit (transport van chemicaliën) wordt (indirect) behandeld bij het thema "water". Effecten op de bodemstructuur (verdichting,...) zijn niet kwantificeerbaar, maar men kan er wel vanuit gaan dat maatregelen die erosie (bodemverlies) vermijden door het beter vasthouden van de bodem, ook positief zijn voor de bodemstructuur.

De impact van de PDPO-maatregelen op bodemerosie kan ingeschat worden door het vermeden bodemverlies te berekenen, uitgedrukt in ton/ha/jaar. Het bodemverlies van een perceel hangt af van haar erosiegevoeligheid, en deze kan afgeleid worden uit de erosiegevoeligheidskaart, die jaarlijks door ALBON wordt aangepast. Deze kaart onderscheidt (na vereenvoudiging) vier klassen van erosiegevoeligheid: niet/zeer weinig, licht, matig en sterk erosiegevoelig.

De erosiegevoeligheid van een perceel hangt enerzijds af van de hellingsgraad en het bodemtype (korrelgrootte), en anderzijds van de landbouwteelt, meer bepaald van de lengte van de periode waarin de akker onbedekt is en van de dichtheid van de bodembedekking. Bij het bepalen van het theoretisch bodemverlies van elk perceel heeft men, om de factor teelt uit te schakelen (deze kan immers jaarlijks wisselen), het gewogen gemiddelde genomen van alle relevante landbouwteelten in Vlaanderen in verhouding tot het bodemverlies op een perceel dat constant onbedekt blijft (naakte akker).

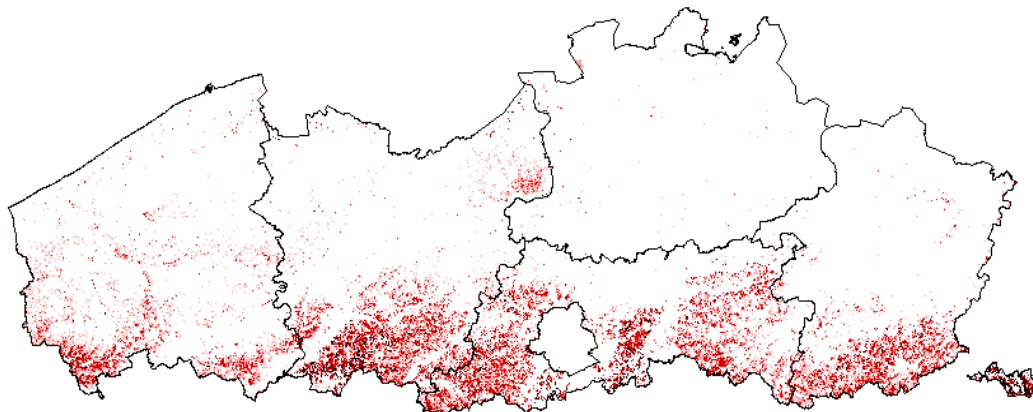
Aan de klassen van de erosiegevoeligheidskaart worden in principe geen exacte cijfers (gemiddelden) gekoppeld qua bodemverlies. De reden hiervoor is dat op perceelsniveau het modelmatig berekend bodemverlies een te grote foutenmarge heeft. Maar voor onze analyse is het noodzakelijk om de erosiegevoeligheid te kwantificeren, zij het uiteraard op benaderende wijze. Bovendien worden de fouten op perceelsniveau door aggregatie op (minstens) niveau postcode – en zeker op niveau Vlaanderen – tegen elkaar uitgemiddeld.

Volgende gemiddelde bodemverliezen zijn gehanteerd bij de impactberekeningen:

▪ Sterk erosiegevoelig:	30 ton/ha/j
▪ Matig erosiegevoelig:	12 ton/ha/j
▪ Licht erosiegevoelig:	5 ton/ha/j
▪ Niet/zeer weinig erosiegevoelig:	0,25-2,5 ton/ha/j

De categorie "niet/zeer weinig erosiegevoelig" neemt in vrijwel heel Vlaanderen veruit de grootste oppervlakte in beslag (in totaal ca. 80%) en omvat de groten-deels vlakke percelen. Maar binnen deze categorie zijn er nog duidelijke regionale verschillen qua reliëfsintensiteit en dus qua erosiegevoeligheid (vlakke percelen in een globaal reliëfrijk gebied zijn potentieel erosiegevoeliger dan vlakke percelen in een volledig vlak gebied). Daarom wordt gewerkt met een flexibel bodemverliesgemiddelde, schommelend tussen 0,25 en 2,5 ton/ha/j, in verhouding tot het aandeel van de drie hogere categorieën in de totale landbouwooppervlakte.

Figuur 9: Erosiegevoeligheidskaart VLM

Erosiegevoelige landbouwpercelen (wit = niet erosiegevoelig; roze = licht erosiegevoelig; rood = matig erosiegevoelig; zwart = sterk erosiegevoelig)

De gegevens van de alle relevante agromilieumaatregelen zijn beschikbaar op perceelsniveau (m.u.v. bebossing van landbouwgrond) in de GIS-bestanden voor de jaren 2007, 2008 en 2009 en kunnen dus gekoppeld worden de erosiegevoelig, die eveneens op perceelsniveau is toegewezen.

Met betrekking tot bodemerosie zijn er twee types maatregelen:

- Maatregelen waarbij de bodem beter vastgehouden of minder verstoord wordt: groenbedekking, niet-kerende bodembewerking en directe inzaai (erosiebestrijding), teelt van vlinderbloemigen en bebossing;
- Maatregelen waarbij lineaire of "puntvormige"⁷⁰ elementen afspoelend bodemmateriaal tegenhouden zodat het niet in grachten of op wegen of erven terecht komt: grasbufferstroken, grasgangen en erosiepoelen (erosiebestrijding), perceelsranden en KLE's.

Om beide types maatregelen met elkaar te kunnen vergelijken en hun effecten te sommeren, wordt het vermeden bodemverlies gedefinieerd als de hoeveelheid bodemmateriaal die het perceel *niet* verlaat. Bij de "bedekkende maatregelen" gebeurt de reductie op het perceel zelf, bij de "bufferende maatregelen" aan de randen (behalve soms bij grasgangen).

Bij de "bedekkende maatregelen" is het vermeden bodemverlies evenredig met de oppervlakte waarop de maatregel wordt toegepast. Bij de meeste maatregelen is er geen volledige reductie van bodemverlies, omdat er nog steeds (kortere) periodes zijn waarin de bodem onbedekt is. De reductie moet bekeken worden ten opzichte van het gemiddeld bodemverlies van de belangrijkste landbouwteelten in Vlaanderen indien deze conventioneel geteeld worden. Er wordt uitgegaan van volgende benaderende reductiepercentages⁷¹:

- Groenbedekking: 30% (groenbedekking vindt plaats tijdens relatief minder erosiegevoelige maanden)
- Niet-kerende bodembewerking en directe inzaai: 70%
- Teelt vlinderbloemigen: 100% (bij omzetting van akkerland; geen reductie bij omzetting van grasland, maar over de voorgaande teelt zijn geen gegevens beschikbaar)

⁷⁰ Bekeken op schaal van de percelen waarvan ze het afspoelend bodemmateriaal opvangen

⁷¹ Bron: Liesbeth Vandekerckhove, LNE, Afdeling Land- en Bodembescherming, Ondergrond en Natuurlijke Rijkdommen

- Bebossing van landbouwgrond: 100% (zodra het bos goed ontwikkeld is)

De “bufferende maatregelen” hebben op zich dus geen erosiebestrijdend effect; ze fungeren enkel als sedimentopvang. Grasgangen vormen een uitzondering, omdat ze ravijnrosie beperken ter hoogte van de strook.

Om in te schatten hoeveel bodemmateriaal het perceel *niet* verlaat t.g.v. de “bufferende maatregelen” is uiteraard niet de oppervlakte bepalend die wordt ingenomen door de lineaire elementen zelf of hun lengte (of van de oppervlakte van de erosiepoelen), maar wel de oppervlakte van de percelen die er qua bodemerosie door beïnvloed worden. Zoals aangegeven in de inleiding, wordt voor de maatregelen perceelranden, KLE’s en erosiebestrijding rekening gehouden met alle percelen die overlappen met of grenzen aan de BO-stroken.

Ook dit soort maatregelen biedt geen 100% reductie van bodemverlies. Bufferstroken kunnen een deel van hun bufferend vermogen verliezen door geulvorming door afstromend water, perceelsranden en KLE’s zijn vaak niet volledig aaneensluitend en/of bodembedekkend,... Bovendien moet ook rekening worden gehouden met de ligging van de lineaire elementen t.o.v. de afspoelingsrichting: enkel de afspoeling van de hellingopwaartse percelen zal (gedeeltelijk) worden tegengehouden.

Daarom wordt uitgegaan van volgende reductiepercentages⁷²:

- BO erosiebestrijding: 40% op alle omliggende percelen = gemiddelde tussen reductiepotentieel van 70% voor grasbufferstroken en 90% voor grasgangen, en ervan uitgaand dat 50% van de omliggende percelen hellingopwaarts ligt
- Perceelsranden: 20% op alle omliggende percelen
- Kleine landschapselementen: 20% op alle omliggende percelen

De maatregel “biolandbouw” wordt buiten beschouwing gelaten omdat niet gekend is in welke mate deze gepaard gaat met teeltwijzen die de bodem beschermen tegen erosie. Bovendien gaat het om een maatregel met een beperkt totaal toepassingsareaal.

7.1.2 Analyseresultaten

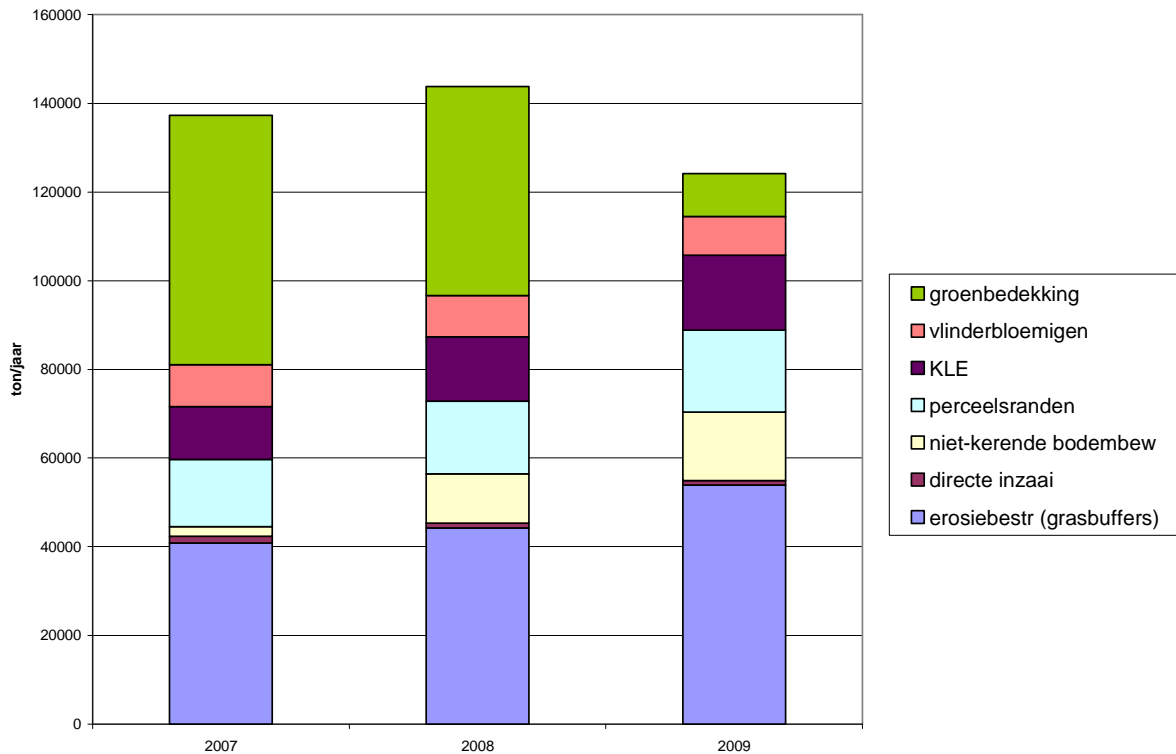
De referentiesituatie is het totaal theoretisch bodemverlies op het volledig Vlaams landbouwareaal, vertrekkend van de bodemverliescijfers per erosiegevoeligheidsklasse. Het totaal bodemverlies bedroeg in de periode 2007-2009 gemiddeld ca. 1,82 miljoen ton per jaar (ca. 2,5 ton per ha per jaar). Het actueel bodemverlies ligt een stuk lager, aangezien ca. 35% van het landbouwareaal uit permanent of tijdelijk grasland bestaat. Opvallend dat het gemiddeld bodemverlies op grasland beduidend boven het algemeen gemiddelde ligt (ca. 2,7 ton per ha per jaar), wat toe te schrijven is aan het feit dat meer dan 70% van de sterk erosiegevoelige percelen uit grasland bestaan (veel van dergelijke percelen zijn sowieso te steil om op rendabele wijze te kunnen betelen; ook bermen van dijken e.d. behoren vaak tot deze categorie).

In onderstaande grafiek wordt het berekend *vermeden bodemverlies* op niveau Vlaanderen voorgesteld voor de jaren 2007, 2008 en 2009 en per agromilieumaatregel (zonder bebossing van landbouwgrond). **Het vermeden**

⁷² Bron: Liesbeth Vandekerckhove, LNE, Afdeling Land- en Bodembescherming, Ondergrond en Natuurlijke Rijkdommen

bodemverlies bedroeg in 2007 ca. 137.000 ton, zijnde ca. 7,6% van het totaal theoretisch bodemverlies. In 2008 stegen deze cijfers licht naar 144.000 ton en 8,1%, om vervolgens te dalen naar ca. 124.000 ton en 6,8%.

Figuur 10: Vermeden bodemverlies (in ton/jaar) per jaar en per agromilieumaatregel

De oorzaak voor de daling in 2009 is het uitdoven van de PDPO I-maatregel "groenbedekking", die niet hernomen werd in PDPO II, omdat dit als een evidente "goede praktijk" beschouwd werd die niet langer moest ondersteund worden. De daling van de bijdrage van groenbedekking (van ca. 56.000 naar minder dan 10.000 ton/jaar) wordt grotendeels gecompenseerd door de toename van de impact van de eigenlijke erosiebestrijdingsmaatregelen (grasbuffers, niet-kerende bodembewerking en in mindere mate directe inzaai), waarvan de bijdrage toenam van ca. 45.000 naar ca. 70.000 ton/jaar. Ook de bijdrage van de BO's perceelsranden en KLE, die niet specifiek op erosiebestrijding afgestemd zijn maar ook als buffers fungeren, nam behoorlijk toe: van ca. 27.000 naar ca. 35.000 ton/jaar. De bijdrage van de maatregel "vlinderbloemigen" bleef vrij constant rond de 9000 ton/jaar.

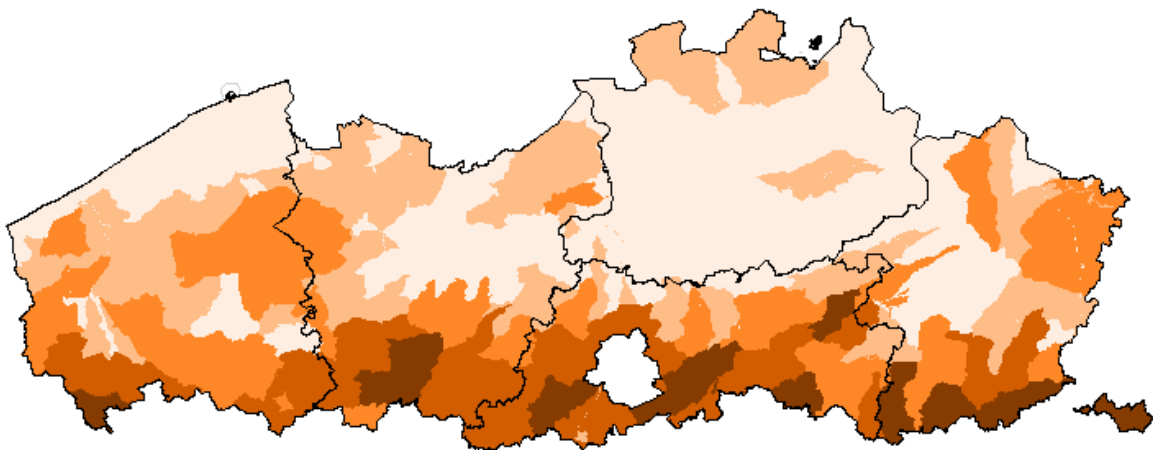
De verschuiving van groenbedekking naar BO erosiebestrijding als dominante maatregel betekent ook dat de ingezette middelen zich beduidend sterker toespitsen op de reliëfrijkere delen van Vlaanderen, waar erosie een reëel probleem is, terwijl groenbedekking een generieke maatregel is, die vooral in vlakke gebieden werd ingezet. Het gemiddeld theoretisch bodemverlies van de percelen waarop groenbedekking werd ingezet schommelde rond 2,2 ton/ha/jaar, terwijl dit voor de BO erosiebestrijding ca. 9,5 ton/ha/jaar is (Vlaams gemiddelde ca. 2,5 ton/ha/jaar). Ook de BO KLE (5 à 6 ton/ha/jaar) komt verhoudingsgewijs veel voor in reliëfrijkere gebieden.

Op basis van de verhouding tussen de oppervlakte groenbedekking met en zonder PDPO-steun (zie deel I, §5.2.4) kan een inschatting gemaakt worden van

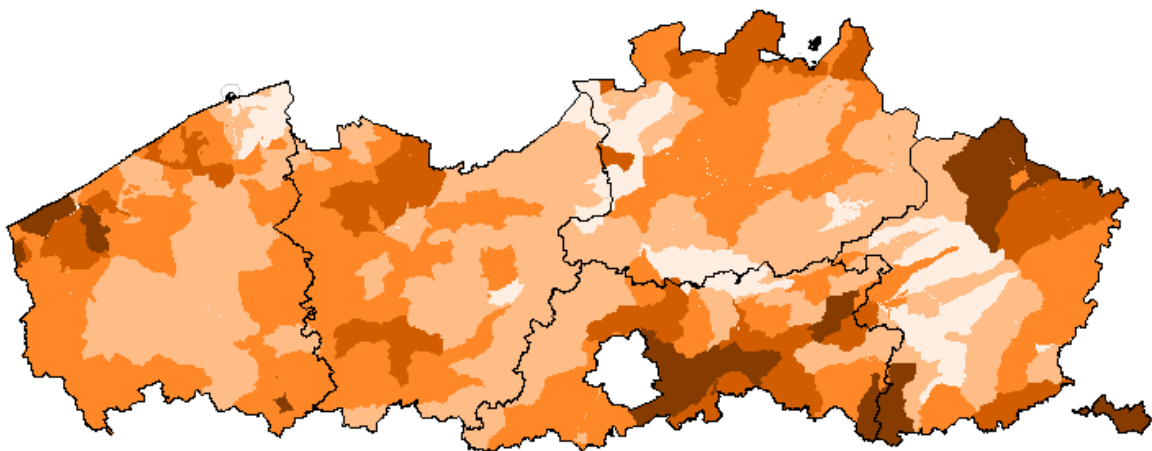
de evolutie van het vermeden bodemverlies indien groenbedekking volledig wordt meegerekend, ongeacht de steun. Het vermeden bodemverlies zou aldus in 2007 ca. 155.000 ton bedragen (8,7% van totaal theoretisch bodemverlies), in 2008 ca. 161.000 ton (9,1%) en in 2009 ca. 156.000 ton (8,8%). Het vermeden bodemverlies bleef dus veel stabiel dan indien enkel rekening wordt gehouden met de groenbedekking-met-steun.

In onderstaande kaartjes wordt het absoluut en relatief vermeden bodemverlies per hydrografische zone voorgesteld voor het jaar 2007. Logischerwijs lag het absoluut vermeden bodemverlies het hoogst in de meest reliëfrijke delen van Vlaanderen: Heuvelland, Vlaamse Ardennen, Pajottenland, Brabants Plateau, Hageland, Haspengouw en Voerstreek. Relatief gezien was er een meer diffuse spreiding van hogere en lagere bijdrages, afhankelijk van het al dan niet ruim voorkomen van bepaalde agromilieumaatregelen. De BO erosiebestrijding was nog niet in alle reliëfrijke streken even sterk doorgedrongen (in Brabant veel meer dan in Oost- en West-Vlaanderen). In Noord-Limburg en de Voerstreek leverden de KLE's een sterke bijdrage, in de Noorderkempen en het Meetjesland groenbedekking en in de Polders de perceelsranden.

Figuur 11: Absoluut en relatief vermeden bodemverlies per hydrografische zone (2007)

Inschatting totale vermeden bodemerosie t.g.v. agromilieumaatregelen in 2007 per hydrografische zone (van licht- naar donkerbruin: 0-100 / 100-250 / 250-1000 / 1000-2500 / 2500-6219 ton/jaar)

Vermeden bodemerosie in verhouding tot totale actuele bodemerosie per hydrografische zone in 2007 (van licht- naar donkerbruin: 0-3% / 3-6% / 6-9% / 9-12% / 12-22%)

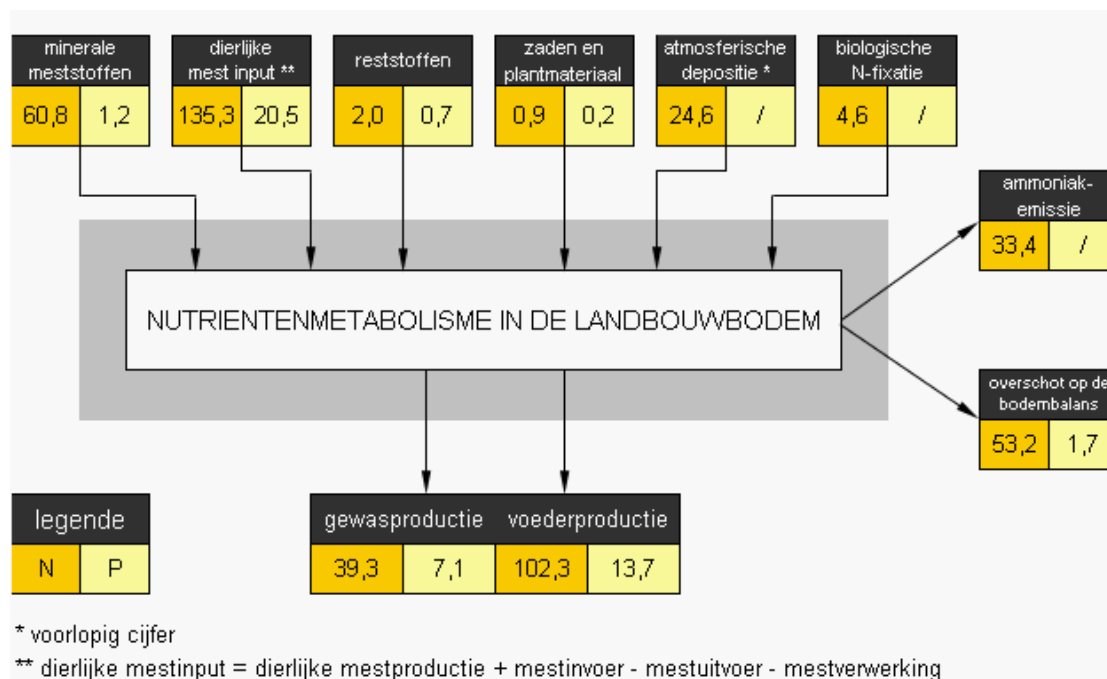
Het effect van de maatregel "bebossing van landbouwgrond" (110,5 ha eind 2009) kan maar bij benadering ingeschat worden, omdat de spreiding van de betreffende percelen per erosiegevoeligheidsklasse niet gekend is. Op basis van de spreiding van de bebossingsmaatregel in PDPO I (cfr. ex-post evaluatie) kan het vermeden bodemverlies geschat worden op ca. 304 ton/jaar. Dit is amper 0,02% van het totaal theoretisch bodemverlies in Vlaanderen en verwaarloosbaar t.o.v. de bijdrage van de agromilieumaatregelen.

7.2 Reductie stikstofverlies

7.2.1 Aanpak

De GTEK-richtlijnen hanteren als indicator voor de evolutie van de waterkwaliteit de evolutie van de bruto nutriëntenbalans (Gross Nutrient Balance) die kan toegeschreven worden aan het inzetten van de PDPO-maatregelen. De nutriënten- of bodembalans geeft het verschil tussen de totale input en de totale output van nutriënten. Onderstaand schema geeft de bodembalans weer voor Vlaanderen in 2007, uitgedrukt in miljoen kg (MIRA, 2008).

Figuur 12: Bodembalans van de landbouw, Vlaanderen, 2007 (in miljoen kg)

Bron: MIRA (www.milieurapport.be)

De bodembalans wordt jaarlijks ingeschat op niveau Vlaanderen op basis van vereenvoudigde gegevens: totale input van dierlijke mest en kunstmest, afgeleid uit de Mestbankgegevens; inschatting opname door gewassen o.b.v. oppervlaktes per teelt en kengetallen per teelt en bodemtype (landbouwstreek); vaste percentages voor atmosferische depositie, biologische N-fixatie en ammoniakemissie. Om de impact van de PDPO-maatregelen op de evolutie van de nutriëntenbalans te kunnen inschatten zijn echter gegevens op een veel lager schaalniveau vereist.

Aan de inputzijde is de basiseenheid het individueel landbouwbedrijf, aangezien de totale bemesting per bedrijf moet aangegeven worden aan de Mestbank. De verdeling van de bemesting op perceelsniveau is evenwel niet gekend. Tot op

heden wordt de nutriëntenoutput naar de gewassen en dus ook de bodembalans niet berekend op bedrijfs- of perceelsniveau. De vraag is evenwel of dit sowieso zinvol is: de finaliteit is de verbetering van de kwaliteit van het oppervlaktewater, waardoor de uiteindelijke effecten zich per definitie ruimtelijk verplaatsten en zich op een hoger schaalniveau, nl. dat van de 260 hydrografische zones, voordoen.

O.b.v. de beschikbare GIS-data per hydrografische zone kan de oppervlakte per teelt en bodemtype (landbouwstreek) bepaald worden, waarop de bovengenoemde kengetallen voor de nutriëntenopname door gewassen kan ingeschat worden. Op basis van de adresgegevens van de landbouwbedrijven kan ook de totale nutriënteninput per hydrografische zone (bij benadering) bepaald worden, om uiteindelijk te komen tot een bodembalans op niveau hydrografische zone.

De VMM voerde jaarlijks een berekening uit van de nutriëntbelasting van het oppervlaktewater door de landbouw met behulp van het SENTWA-model (System for the Evaluation of Nutrient Transport to Water), waarbij de hydrografische zone als basiseenheid gebruikt wordt⁷³. Dit model bevat per hydrografische zone de belangrijkste parameters voor het bepalen van de bodembalans: de mestinput (input dierlijke mest o.b.v. omvang veestapel en excretiecoëfficiënten per diersoort) en de oppervlakte per teelt(groep) en bodemtype (landbouwstreek)⁷⁴, maar gaat een stap verder, aangezien de uitspoeling naar het oppervlaktewater wordt berekend.

Het SENTWA-model dateert reeds uit de jaren '80 en is – cfr. de toenmalige beperktere reken capaciteit van computers en beschikbaarheid van data – sterk vereenvoudigd. De voorspelde waarden blijken steeds sterker af te wijken van de meetresultaten. De VMM werkt daarom momenteel aan een gesofisticeerder rekenmodel. De SENTWA-resultaten voor het jaar 2006 liggen wel nog zeer dicht bij de realiteit, en dit jaar wordt daarom als referentiesituatie gebruikt voor het nieuw model. Aangezien SENTWA de enige databron is voor gegevens op niveau hydrografische zone, worden de SENTWA-resultaten voor 2006 in deze tussentijdse evaluatie als baseline indicator gebruikt. Door het stopzetten van het model na 2006 kan de inzet van het PDPO II-programma jammer genoeg niet gekoppeld worden aan de evolutie van de nutriëntenbelasting sinds 2006 op niveau hydro-grafische zone⁷⁵.

Een intrinsiek betere indicator voor het overschot op de bodembalans – want gebaseerd op effectieve metingen – is het nitraatresidu in het najaar (na de oogst), dat zowel door de Mestbank als door de VLM jaarlijks op duizenden percelen wordt gemeten⁷⁶. Deze data mogen evenwel niet geëxtrapoleerd worden naar het niveau hydrografische zone. De VLM-data beperken zich tot de percelen waarop de BO Water toegepast wordt, en deze percelen wisselen jaarlijks, door het opstarten/stopzetten van BO's en de toegelaten verschuiving van percelen met BO binnen één bedrijf. De Mestbank neemt elk jaar een andere steekproef, met vaak focus op een andere doelgroep. Sowieso zijn percelen van bedrijven met hoge voorgaande meetwaarden en percelen waarop derogatie van toepassing is, m.a.w. percelen met gemiddeld hoge residu's, oververtegenwoordigd in de meetcampagne. Noch de VLM- noch de Mestbankmetingen zijn dus representatief

⁷³ Bron: VMM (K. Van Hoof), Het SENTWA-model: een berekening van de nutriëntbelasting van oppervlaktewater, 2003

⁷⁴ Deze basisgegevens zijn beschikbaar per gemeente en worden via inter- en extrapolatie omgerekend naar de hydrografische zones; de VMM voorziet een omschakeling naar het gebruik van de teeltgegevens van de VLM, die op perceelsniveau beschikbaar zijn, en dus via GIS rechtstreeks kunnen geaggregeerd worden per hydrografische zone

⁷⁵ Bron: mondelinge toelichting Tom D'Heygere, VMM

⁷⁶ Bron: Voortgangsrapport Mestbank 2009

voor het gemiddeld nitraatresidu van de landbouwpercelen, toch niet op een lager ruimtelijk niveau⁷⁷. Door de uitmiddelingseffecten bij grote hoeveelheden data kunnen ze wel iets zeggen op niveau Vlaanderen over de evolutie van het nitraatresidu en de effecten van de BO Water.

De waterkwaliteit kan uiteraard afgeleid worden uit de jaarlijkse resultaten van het MAP-meetnet, maar dit meetnet vormt uiteraard slechts een steekproef (in sommige hydrografische zones zijn er nauwelijks meetpunten). Bovendien wordt de waterkwaliteit sterk bepaald door de weersomstandigheden tijdens het betreffende jaar. Hoewel het een benaderend model is, is SENTWA daardoor geschikter om een overkoepeld beeld te krijgen van de nutriëntengraad in het oppervlaktewater, en bovendien kan het model de weersomstandigheden uitschakelen door steeds uit te gaan van een "normaal" jaar. Het totaal stikstofverlies in Vlaanderen kan in een extreem droog of nat jaar immers tot 20% afwijken van dat in een "normaal" jaar !

Het bovenstaande leidt ertoe dat in feite enkel de SENTWA-resultaten voor 2006 bruikbaar zijn als baseline indicator waartegen de impact van PDPO II ingeschat kan worden, aangezien ze op niveau hydrografische zone beschikbaar zijn, voldoende de toenmalige realiteit reflecteren en het effect van de weersomstandigheden uitgeschakeld zijn.

De vermeden input van nutriënten t.g.v. het PDPO-programma wordt ingeschat per hydrografische zone op basis van het reductiepotentieel per maatregel, zoals het werd gehanteerd in de ex-post evaluatie van het PDPO I-programma en afgeleid uit de vakliteratuur of expertenkennis ter zake. Het Vlaams bemestingsgemiddelde in 2006 van 192 kg N/ha werd daarbij als vertrekpunt genomen. Deze vermeden input werd vervolgens vergeleken met het totale nutriëntenverlies per hydrografische zone in 2006 volgens het SENTWA-model.

Voor de verschillende agromilieumaatregelen wordt uitgegaan van volgende schatting van de reductie van de N-input en/of het N-residu per ha⁷⁸:

- BO Water: 52 kg N/ha, zijnde het verschil tussen het algemeen bemestingsgemiddelde in 2006 (192 kg N/ha) en de bemestingsnorm volgens de BO (140 kg N/ha); dit cijfer komt (niet toevallig) quasi overeen met het verschil in gemeten nitraatresidu in 2006 tussen percelen met BO Water (59 kg N/ha) en het algemeen gemiddelde van 107 kg N/ha.
- Weidevogelbeheer, botanisch beheer, BO natuur en Vergoeding Natuur: geen bemesting, behalve t.g.v. beweiding met maximaal 2 grootvee-eenheden (GVE). Aangezien de aard van de dieren niet gekend is, vertrekken we van de gemiddelde mestproductie van runderen in 2006 (60,7 kg N/jaar)⁷⁹. Ca. 15% daarvan gaat op in luchtmissies, en de dieren staan normaliter ook niet het hele jaar op de wei (gemiddeld 7 à 8 maand/jaar). Netto is de gemiddelde N-input per dier dus 30 à 35 kg/jaar, of ca. 65 kg/jaar voor 2 GVE. De reductie kan dus geschat worden op $192 - 65 = \text{ca. } 125 \text{ kg N/ha}$.
- Perceelsrandenbeheer en KLE's: nulbemesting, dus reductie = 192 kg N/ha, toegepast op de oppervlakte van de stroken zoals ingetekend op de GIS-kaarten van de VLM.

⁷⁷ Bron: telefonisch toelichting Mestbank

⁷⁸ Bron: Idea Consult et al., Ex-post evaluatie PDPO I-programma, 2008

⁷⁹ Bron: VMM, Voortgangsrapport Mestbank 2007 betreffende het mestbeleid in Vlaanderen

- Groenbedekking: groenbedekkers nemen een deel van de stikstof op die in de bodem achterblijft na de oogst van de hoofdteelt, en zorgen aldus voor een lager nitraatresidu dat kan geschat worden op 25 à 35 kg N/ha.⁸⁰
- Vlinderbloemigen: Luzerne, klaver, grasklaver, peulvruchten,... hebben het vermogen om stikstof te binden. Deze komt nadien ter beschikking van het volgend gewas, waardoor de bemestingsbehoefte van dat gewas veel lager ligt. Bij klaver kan de ter beschikking gestelde hoeveelheid N oplopen tot 145 kg/ha⁸¹. Door hun efficiënte stikstofopname en permanente bodembedekking hebben ze zelf ook een lage bemestingsbehoefte en een laag stikstofresidu. De reductie van N-input kan daardoor op minstens 150 kg N/ha geschat worden.
- Biologische landbouw: bemestingsnorm 170 kg N/ha; in de praktijk ligt de gemiddelde bemesting wellicht een stuk lager waardoor we uitgaan van een reductie van de N-input van 50 kg/ha t.o.v. het Vlaams gemiddelde van 192 kg/ha.
- Bebossing: geen bemesting meer, dus 100% reductie van N-input (maar deze maatregel is niet opgenomen in de ALV-kaarten).

7.2.2 Analyseresultaten

Zoals gezegd wordt het jaar 2006 als referentiesituatie genomen, omdat dit het recentste jaar is waarvoor cijfers op niveau hydrografische zone beschikbaar zijn uit het SENTWA-model. De totale dierlijke stikstofinput op de landbouwpercelen bedroeg toen 123 miljoen kg (dus na aftrek van mestverwerking, netto mest-export en ammoniakemissie). Dit cijfer is sinds eind jaren '90 quasi constant gedaald (zie verder).

In onderstaande grafiek wordt de berekende *vermeden stikstofinput* op niveau Vlaanderen voorgesteld voor de jaren 2007, 2008 en 2009 en per agromilieumaatregel. **De vermeden stikstofinput bedroeg in 2007 ca. 6,5 miljoen kg N, zijnde ca. 5,3% van de totale Vlaamse dierlijke mestinput in 2006. De daarop-volgende jaren was er een daling, eerst tot ca. 5,8 miljoen kg (4,7%) in 2008 en vervolgens tot ca. 4,0 miljoen kg (3,3%) in 2009.**

De belangrijkste oorzaak voor de daling van de impact van PDPO op de N-input is, net als bij het thema bodemverlies, het uitdoven van de agromilieumaatregel "groenbedekking". Daarnaast is ook de in 2007 aanzienlijke bijdrage van de "Vergoeding Natuur" fors gedaald, maar dit is normaliter een tijdelijke daling t.g.v. de overgang van PDPO I naar PDPO II. De bijdrage van de maatregelen BO water en vlinderbloemigen is ongeveer gelijk gebleven, maar hun relatief belang is dus sterk gestegen. De bijdrage van enkele andere maatregelen nam wel toe (perceelsranden, KLE, erosiebestrijding) maar blijft beperkt, omdat het telkens slechts om smalle stroken gaat waarop de mestbeperking van toepassing is.

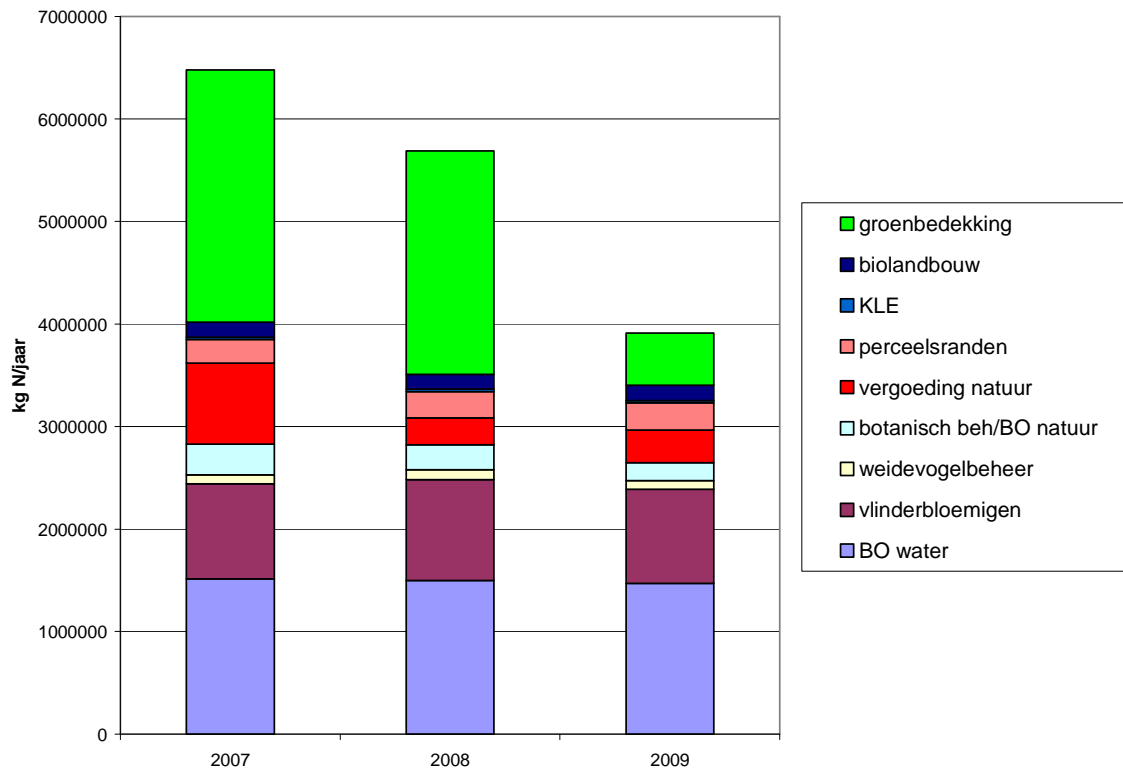
Net als bij het thema bodemverlies, werd op basis van de verhouding tussen de oppervlakte groenbedekking met en zonder PDPO-steun (zie deel I, §5.2.4) een inschatting gemaakt van de evolutie van de vermeden stikstofinput indien groenbedekking volledig wordt meegerekend, ongeacht de steun. De vermeden

⁸⁰ Bron: ILVO, Reductiepotentieel en kosten van beleidsmaatregelen met betrekking tot diffuse en puntbronnen – Maatregelen en instrumenten die verontreiniging door de landbouw kunnen voorkomen, eindrapport, november 2007

⁸¹ Bron: BioKennis bericht augustus 2008, "Vlinderbloemigen brengen bemesting in evenwicht", Universiteit Wageningen

stikstofinput zou aldus in 2007 ca. 7,3 miljoen ton bedragen (5,9% van totale dierlijke mestinput), in 2008 ca. 6,5 miljoen ton (5,3%) en in 2009 ca. 5,7 miljoen ton (4,7%). Inclusief de groenbedekking-zonder-steun wordt de daling van de vermeden stikstofinput dus vertraagd, maar niet ongedaan gemaakt.

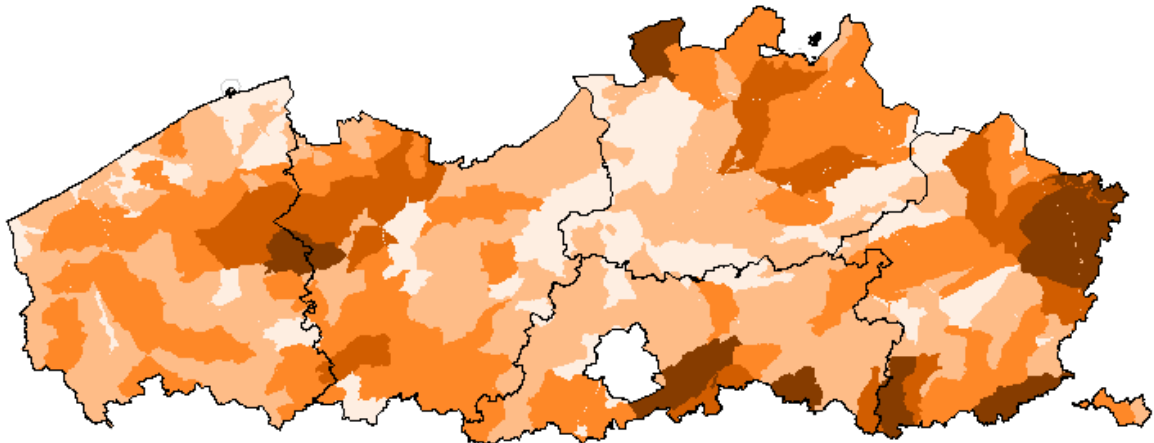
Figuur 13: Vermeden stikstofinput (in kg N/jaar) per jaar en per agromilieumaatregel

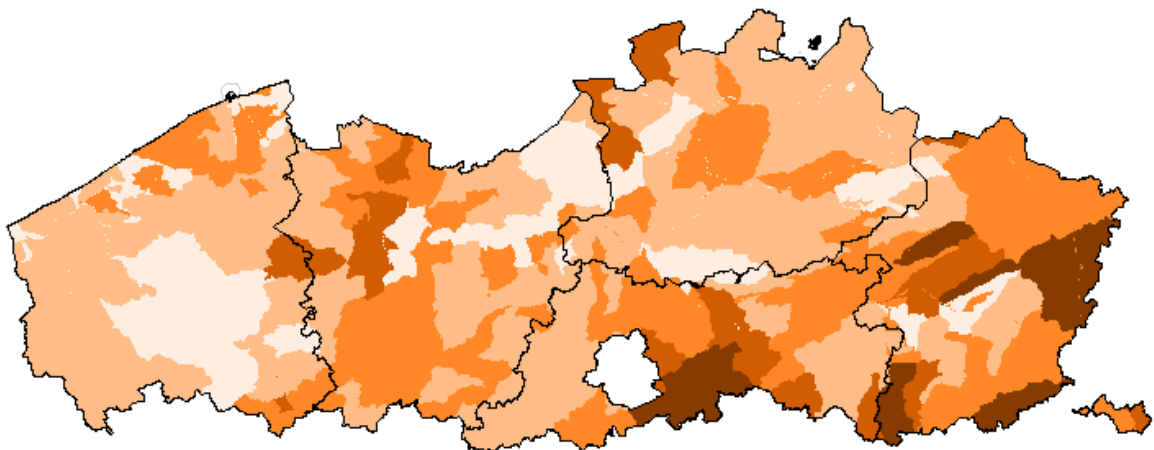
In onderstaande kaartjes wordt de absoluut en relatief vermeden stikstofinput per hydrografische zone voorgesteld voor het jaar 2007. De ruimtelijke spreiding van de vermeden stikstofinput wordt in sterke mate bepaald door de spreiding van de BO Water, die immers volledig geconcentreerd voorkomt in een beperkt aantal "kwetsbare gebieden water" (volgens de vroegere definitie). De maatregelen groenbedekking en vlinderbloemigen zijn veel evenwichter gespreid. De vierde qua N-inputreductie belangrijke maatregel, de "Vergoeding Natuur" komt ook verspreid voor maar vertoont toch één belangrijk concentratiegebied, nl. hydrografische zone Kleine A, waartoe de Kalmthoutse Heide behoort.

De hoge waarde voor deze zone moet gerelativeerd worden. Voor alle agromilieumaatregelen werden dezelfde reductiefactoren toegepast voor heel Vlaanderen, ongeacht het effectief mestgebruik in de betreffende regio. Er kan verondersteld worden dat in de Kalmthoutse Heide ook zonder Vergoeding Natuur weinig of niet zou bemest worden, waardoor de vermeden N-input in realiteit veel lager is dan berekend. Algemeen kan gesteld worden dat de impact van de PDPO-maatregelen in gebieden met een beperkter mestgebruik (vnl. in Brabant en Limburg) om dezelfde reden overschat wordt, en die in gebieden met een hoge mestdruk (West-Vlaanderen, noorden van Oost-Vlaanderen, Kempen) onderschat wordt. Dit uit zich vrij duidelijk in het verschil tussen de kaarten met de absolute en relatieve vermeden N-input.

Figuur 14: Absoluut en relatief vermeden N-input per hydrografische zone (2007)

Inschatting totale vermeden N-input t.g.v. agromilieumaatregelen in 2007 per hydrografische zone
(van licht- naar donkerbruin: 0-10 / 10-25 / 25-50 / 50-100 / 100-227,6 ton/jaar)

Vermeden N-input in verhouding tot totale N-input per hydrografische zone in 2007 volgens SENTWA
(van licht- naar donkerbruin: 0-2,5% / 2,5-5% / 5-10% / 10-25% / 25-69%)

De bijdrage van de maatregel "bebossing van landbouwgrond" kan geschat worden op ca. 21 ton N per jaar. Dit is amper 0,02% van de totale mestinput in 2006, en verwaarloosbaar t.o.v. de bijdrage van de agromilieumaatregelen.

Sowieso moet erop gewezen worden dat de term "vermeden stikstofinput" enkel geldig is voor de (delen van) percelen waarop de verschillende maatregelen toegepast werden. Binnen Vlaanderen als geheel is in feite enkel sprake van een geografische herverdeling van de mestafzet (verschuiving naar andere percelen). Deze verschuiving zorgt er wel voor dat bepaalde kwetsbare elementen, zoals waterlopen en waterwingebieden, beschermd worden, maar bemestingsbeperkingen leiden *op zich* niet tot een daling van de totale bemesting, toch niet als ze maar op een relatief beperkt deel van het landbouwareaal worden toegepast. Een daling van de bemesting kan enkel resulteren uit een kleinere veestapel, nutriëntenarmer veevoeder en meer mestexport en -verwerking.

De steeds strengere bemestingsnormen opgelegd door de opeenvolgende MAP's, de actieve stimulering van de vermindering van de veestapel, het nutriëntenarmer wordend veevoeder en de uitbouw van mestverwerking, hebben tussen 1999 en 2008 gezorgd voor een daling van de dierlijke stikstofproductie van 190 naar 155 miljoen kg N, terwijl de fosfaatproductie daalde van 82 naar 59 miljoen

kg P₂O₅⁸². Daardoor is het overschot op de bodembalans tussen 1991 en 2006 gedaald van 124,6 naar 55,3 miljoen kg N en van 27,2 naar 3,6 miljoen kg P₂O₅. Maar de bijdrage van de PDPO-maatregelen aan deze gunstige evolutie is niet of zeer moeilijk te kwantificeren.

Het effect van de maatregel BO Water kan wel afgeleid worden uit de resultaten van de jaarlijkse nitraatresidumetingen die uitgevoerd worden op alle landbouwpercelen waarop een BO Water van toepassing is (jaarlijks ca. 20.000 bodemstalen). De evolutie van het gemiddelde en de mediaan van het nitraatresidu tussen 2001 en 2009 op percelen met BO Water was als volgt⁸³:

Nitraatresidu (kg NO ₃ ⁻ -N/ha)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gemiddeld	94	64	80	77	53	61	50	48	47
Mediaan	67	53	63	61	41	49	37	39	33

Er kan dus een duidelijke daling – een halvering op 8 jaar tijd – van het nitraatresidu vastgesteld worden t.g.v. een verminderde en beter afgestemde bemesting die gedurende meerdere jaren wordt aangehouden. Schommelingen in deze evolutie (b.v. de hogere waarden in 2006) zijn vooral het gevolg van wisselende weersomstandigheden (2006 kende een hete en droge zomer, waardoor er minder uitspoeling was).

Naast de nitraatresidumetingen i.k.v. de BO Water is er ook een jaarlijkse meetcampagne i.k.v. de Mestbank. In tegenstelling tot de metingen i.k.v. de BO Water wisselen het aantal stalen (in 2009 8178) en de criteria voor de selectie van de stalen van jaar tot jaar. Een vergelijking tussen de gemiddelde meetwaarden van verschillende jaren moet dus met enige voorzichtigheid gebeuren, zeker op lokale schaal. De evolutie van het gemiddelde en de mediaan tussen 2004 en 2009 voor Vlaanderen als geheel waren als volgt:

Nitraatresidu (kg NO ₃ ⁻ -N/ha)	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gemiddelde	106	98	107	71	75	90
Mediaan	78	78	83	53	59	68

Er was dus een duidelijke daling tussen 2004 en 2008 (met een afwijking in 2006 t.g.v. de droge en hete zomer), maar deze heeft zich in 2009 niet voortgezet. Dit kan ten dele verklaard worden door de relatief warme zomer en het hoog aandeel graslandpercelen met derogatie (hogere toegelaten bemesting) in de selectie in 2009. Maar de positieve trend heeft zich vooral niet verder doorgezet omdat ook de daling van de totale dierlijke mestinput grotendeels gestopt is.

7.3 Beperking ammoniakemissie en geurhinder

7.3.1 Aanpak

De landbouw, meer bepaald de veeteelt, is een belangrijke emissiebron van ammoniak (NH₃), wat een belangrijke verzurende stof is. De VLIF-subsidies voor de verschillende types emissiearme varkens- en kippenstallen dragen bij aan de reductie van de ammoniakemissie van de landbouwsector: stallen voor biggen

⁸² Bronnen: MIRA, Achtergronddocument Landbouw 2007 en Voortgangsrapport Mestbank 2009

⁸³ Bron: VLM, Nitraatresidurapport 2010

(AEABI), fokvarkens (AEAFV), kraamzeugen (AEAKR), vleesvarkens (AEAVV), gewone zeugen (AEAZE), legkippen met volièrre of grondhuisvesting (AEAKV) en kippen/moederdieren (AEAMO)⁸⁴. Runderen zijn uiteraard ook een belangrijke bron van NH₃, maar efficiënte emissiereductiesystemen voor runderstallen staan nog niet op punt, zodat ze (nog) niet opgenomen zijn in het VLIF-programma, noch wettelijk verplicht gesteld zijn.

Uit BBT-studies kon de gemiddelde emissiefactor per type dier afgeleid worden, uitgedrukt in kg NH₃ per dierplaats per jaar:

• Biggen:	0,6
• Vleesvarkens:	3,0
• Fokvarkens:	4,2
• Zeugen (gewoon):	4,2
• Kraamzeugen (incl. zogende biggen):	8,9
• Legkippen:	0,315
• Kippen – moederdieren:	0,58

Uit de BBT-studies werden ook de gemiddelde emissiefactoren van de verschillende types emissiearme stallen afgeleid (in kg NH₃ per dierplaats per jaar), zoals opgelijst in onderstaande tabel⁸⁵.

De emissiereductie is dus het verschil tussen de standaard emissie van de diercategorie in kwestie en de emissie van diezelfde diercategorie in de betreffende soort emissiearme stal (bvb. biggenopfok V-1.2: 0,6 – 0,26 = 0,34 kg NH₃ per dierplaats per jaar), behalve voor de luchtwassystemen waarbij uiteraard het reductiepercentage wordt afgetrokken.

Diercategorie	Stalsysteem	Factor
Biggenopfok	V-1.2 ondiepe mestkelders met water- en mestkanaal	0,26
	V-1.5 volledig rooster met water- en mestkanalen	0,20
	V-1.6 gedeeltelijk rooster met water- en mestkanalen	0,18
Kraamhokken	V-2.1 mestkanaal met mestafvoersysteem	3,20
	V-2.2 ondiepe mestkelders met water- en mestkanaal	4,00
	V-2.5 mestbak onder kraamhok	2,90
	V-2.6 mestpan met water- en mestkanaal onder kraamhok	2,90
Guste en dragende zeugen	V-3.1 smalle mestkanalen met metalen driekantroostervloer	2,40
	V-3.2 mestkanaal met combinatierooster en frequente mestafvoer	1,80
	V-3.5 groepshuisvestingsysteem met metalen driekantrooster	2,30
	V-3.5 groepshuisvestingsysteem met betonrooster	2,60
(idem voor fokvarkens)	V-3.6 rondloopstal met zeugenvoederstation en strobed	2,60
	V-3.7 zeugen in voederligbox op strobed	1,00
Vleesvarkens	V-4.7 mestkelders met water- en mestkanaal	1,20
Legkippen – Niet-kooi	P-4.2 grondhuisvesting met mestbeluchting via ondergr buizen	0,125
	P-4.3 volièrhuisvesting met mestband onder rooster	0,090
Kippen – ouderdieren	P-5.2 volièrhuisvesting met mestbeluchting	0,17
	P-5.4 grondhuisvesting met mestbeluchting van bovenaf	0,25
Algemeen	S-1 biologisch luchtwassysteem	-70%
	S-2 chemisch luchtwassysteem	-70%

De beperking van de ammoniakemissie vanuit de stallen naar de atmosfeer is belangrijk t.a.v. de algemene luchtkwaliteit (verzuring), maar draagt ook bij aan een beperking van de geuremissies en de geurhinder. Omtrent het exacte effect van (ammoniak)emissiearme stallen op de geuremissie is tot op heden onvoldoende wetenschappelijk onderzoek verricht. Voor varkensstallen geldt in elk

⁸⁴ Er zijn nog andere staltypes en -systemen, maar deze komen niet voor in de VLIF-dossiers van 2007-2010.

⁸⁵ Bron: AM&S, Milieuimpact VLIF-steun, juli 2009; enkel de emissie- en reductiefactoren worden vermeld die voorkomen in de geanalyseerde VLIF-dossiers (daarnaast zijn er nog andere dier- en staltypes waarvoor VLIF-steun mogelijk is)

geval dat ammoniak slechts een beperkt aandeel heeft in de totale geuremissie; zwavelhoudende componenten, indolen en fenolen en vluchtige vetzuren zijn op dit vlak belangrijker⁸⁶. Indicatief wordt toch een inschatting van de geurreductie gemaakt, ervan uitgaand van de reductiefactor voor de andere emissies dezelfde is als die voor ammoniak.

Per type varken zijn in de vakliteratuur volgende geuremissiefactoren terug te vinden, uitgedrukt in ouE (European odour unit) per seconde per dier⁸⁷:

- Biggen: 12,1
- Vleesvarkens: 29,2
- Fokvarkens / zeugen: 57,0
- Kraamzeugen: 84,4

Op basis van de diercategorie en het aantal dierplaatsen kan de geuremissie per tijdseenheid per stal ingeschat worden. Deze kan vervolgens via een overdrachtsformule omgerekend worden naar de afstand waarop de kritische geurconcentratie (in 98-percentiel) voorkomt. Voor varkensstallen kan 1,5 ouE/m³ als kritische grens voor geurhinder aangenomen worden (deze grens geldt b.v. ook voor slachthuizen en RWZI's). Een voorbeeld: een standaard stal met 1000 vleesvarkens emitteert in totaal ca. 105 miljoen ouE per uur, hetgeen een kritische geurafstand van ca. 550 m oplevert⁸⁸. Een reductie van de geuremissie met ca. 70% zou deze kritische afstand halveren tot ca. 275 m.

7.3.2 Analyseresultaten

Over de periode van 2007 tot eind juli 2010 waren er 318 goedgekeurde dossiers i.v.m. ammoniakemissiearme stallen, waarvan er 296 de nodige informatie bevatten voor de inschatting van de vermeden ammoniakemissie. Het gaat voor het overgrote deel om varkensstallen; er waren tot medio 2010 slechts 5 kippenstaldossiers.

In onderstaande grafiek wordt de berekende vermeden ammoniakemissie per jaar en staltype voorgesteld. Aangezien het effect van een eenmalige investering continu doorloopt, wordt de bijdrage van PDPO II aan een beperking van de ammoniakemissie bekomen door de totalen van de drie jaren op te tellen. Over veel van de aanvragen werd pas in 2010 een beslissing genomen, waardoor dit jaar de grootste bijdrage levert, ondanks het feit dat het slechts om de eerste 7 maanden ging. Over geen enkel dossier werd reeds in 2007 beslist, en 2008 staat in voor minder dan 10% van de vermeden ammoniakemissie.

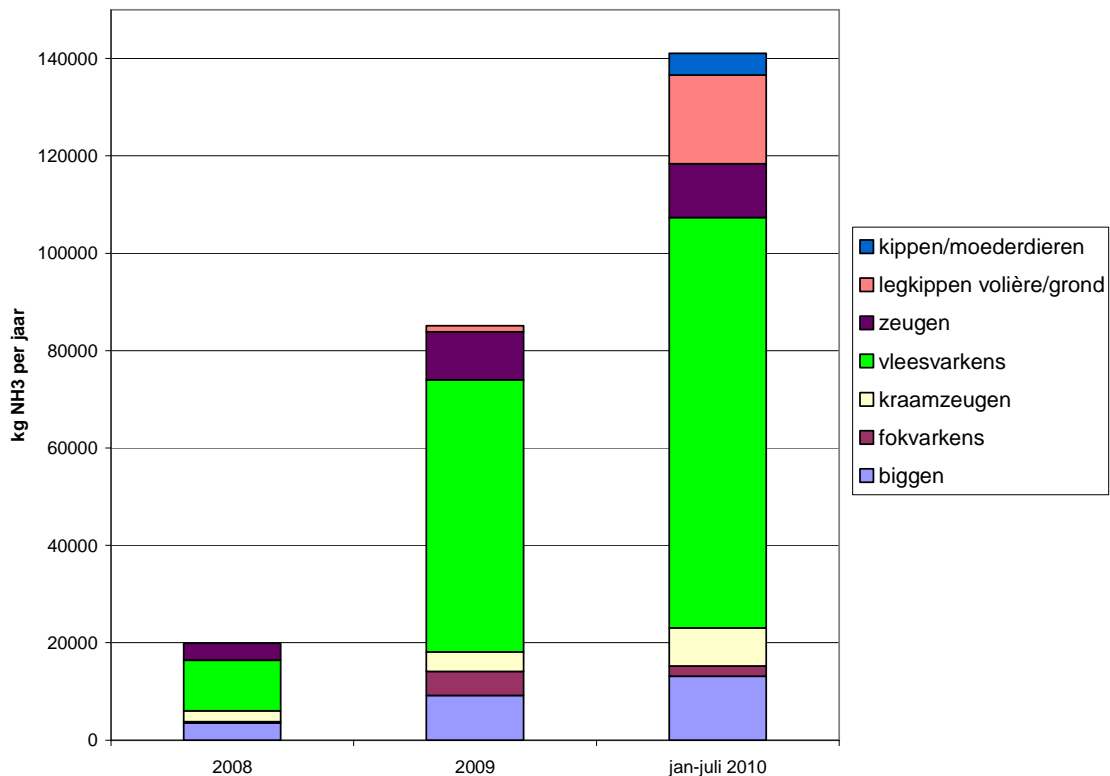
De belangrijkste bijdrage wordt geleverd door de stallen voor vleesvarkens, zowel dankzij het grote aantal dossiers (110, waarvan 104 "bruikbare"), als dankzij de grootte van deze stallen (gemiddeld 730 dierplaatsen). In tweede orde volgden in 2008 en 2009 de biggen- en zeugenstallen, maar deze werden in 2010 voorbijgestoken door de legkippenstallen (daarbij ging het slechts om 3 dossiers, maar met gemiddeld ca. 27.000 dierplaatsen per stal).

⁸⁶ Bron: PraktijkKompas Varkens, mei 2004

⁸⁷ Bron: MIRA, Achtergronddocument geurhinder, 2007

⁸⁸ Bron: STOWA, Handleiding voor het vaststellen van geuremissies bij RWZI's. Dit is weliswaar een worst case situatie waarbij de volledige geuremissie in de atmosfeer terecht komt, wat ook bij een klassieke stal uiteraard niet het geval is.

Figuur 15: Vermeden ammoniakemissie (in kg NH₃/jaar) per beslissingsjaar en staltype

De totale vermeden ammoniakemissie dankzij de VLIF-investeringen over de periode 2007-medio 2010 kan op ca. 246.000 kg NH₃ per jaar geschat worden. Dit komt overeen met een gemiddelde reductie t.o.v. "klassieke" stallen met dezelfde capaciteit van ca. 65%. Deze reductie vertegenwoordigt 0,6% van de totale ammoniakemissie van de landbouwsector in Vlaanderen in 2006 (bijna 41 miljoen kg NH₃, bron: MIRA) en 1,0% van de emissie door stallen en mestopslag (de rest van de emissie gebeurt vnl. bij het uitrijden). Zoals eerder aangegeven wordt de potentiële bijdrage van PDPO II beperkt door het feit dat er nog geen performante emissiearme stallen bestaan voor rundvee.

Zoals gezegd bevatten slechts 296 van de 318 milieufiches voldoende informatie om de vermeden ammoniakemissie te kunnen inschatten. Voorts waren er 447 gelijkaardige investeringsdossiers die reeds onder PDPO I werden ingediend. M.a.w. er zijn sinds eind 2006 méér AEA-dossiers verwerkt uit PDPO I dan nieuwe dossiers uit PDPO II. Extrapolatie van de 296 bruikbare naar alle 765 met PDPO II-geld ondersteunde investeringen levert een totale vermeden ammoniakemissie op van ca. **670.000 kg NH₃** (1,6% van ammoniakemissie land- en tuinbouw, 2,7% van emissie door stallen en mestopslag).

Met betrekking tot de effecten van de emissiearme technieken op de geuremissie van de varkensstallen kunnen volgende schattingen gemaakt worden:

Type stal	Aantal dossiers	Aantal dierplaatsen	Gem. aantal dierplaatsen	Gem. afstand tot kritische geurcontour "klassiek"	Gem. afstand tot kritische geurcontour emissiearm
Biggen	80	64671	808	285 m	120 m
Vleesvarkens	104	75967	730	455 m	235 m
Zeugen	56	10696	191	310 m	180 m
Fokvarkens	10	2867	287	385 m	225 m
kraamzeugen	41	2475	60	180 m	70 m

De gemiddelde afstand tot de kritische geurcontour van $1,5 \text{ ouE/m}^3$ wordt dus bij alle emissiearme staltypes aanzienlijk gereduceerd t.o.v. een "klassieke" stal met hetzelfde aantal dierplaatsen.

7.4 Productie van hernieuwbare energie

7.4.1 Aanpak

De GTEK-richtlijnen vermelden voor de doelstelling "terugdringen van de klimaatverandering" drie relevante baseline indicatoren:

- Productie van hernieuwbare energie door de land- en bosbouw;
- Landbouwoppervlakte gewijd aan hernieuwbare energie;
- Broeikasgasemissies uit de landbouw (CO₂, CH₄ en N₂O).

Enkel "toename in productie van hernieuwbare energie" wordt daarbij in de CMEF-richtlijnen als impactindicator weerhouden. Het VLIF-investeringsprogramma omvat volgende maatregelen die betrekking hebben op de productie van hernieuwbare energie: energieproductie – andere grondstoffen (ENAND), installatie van WKK (WKK30, WKK40) voorzover deze op biobrandstoffen werken, verwarming op biobrandstoffen (niet-WKK) (BIOBR/VERBB) en installatie van zonnepanelen (ZONNE).

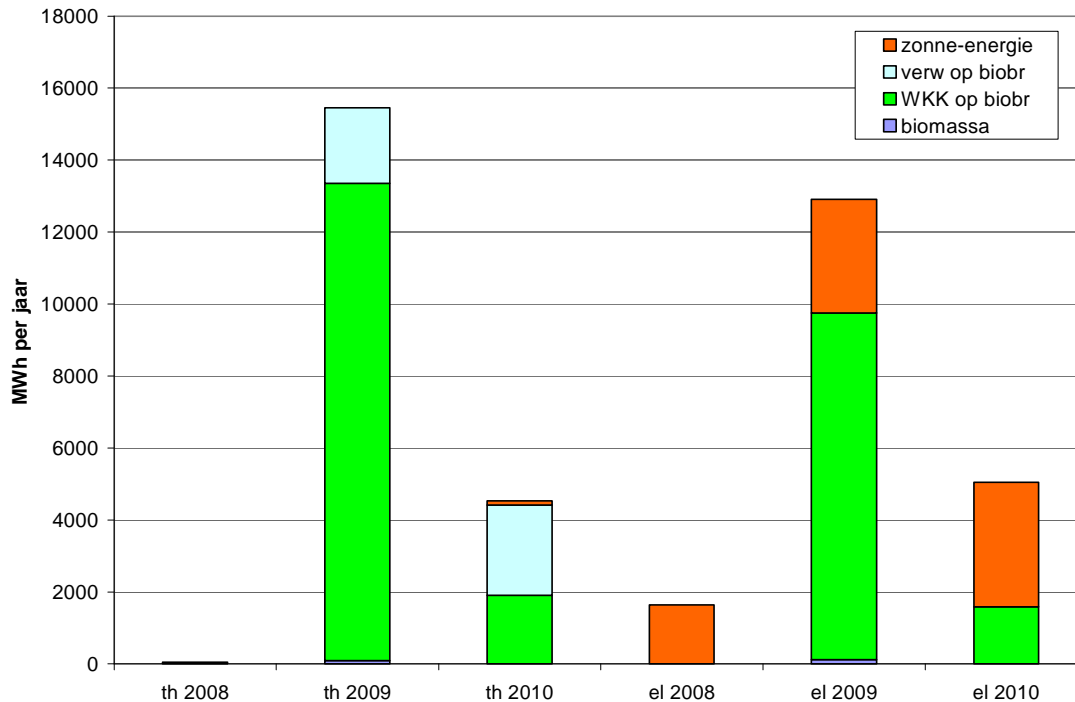
Bij de eerste twee types kan de jaarlijks verwachte elektriciteits- en warmteproductie uit de fiches afgeleid worden door het elektrisch, resp. het thermisch vermogen te vermenigvuldigen met het geschat aantal draaiuren. Bij de zonnepanelen werd naast het vermogen ook onmiddellijk de verwachte elektriciteitsproductie opgevraagd. Bij de verwarmingsinstallaties op biobrandstoffen werd het vervangen energieverbruik opgevraagd, wat ongeveer kan gelijkgesteld worden aan de verwachte warmteproductie.

7.4.2 Analyseresultaten

Over de periode van 2007 tot eind juli 2010 waren er 416 goedgekeurde dossiers i.v.m. de productie van hernieuwbare energie, waarvan 410 "bruikbaar". Er waren daarbij 392 dossiers i.v.m. zonnepanelen, 3 dossiers van WKK's op biobrandstof, 14 dossiers van niet-WKK-installaties op biobrandstof en slechts 1 dossier met energieproductie met "andere grondstoffen", zijnde een kleine biomassa-installatie.

In onderstaande grafiek wordt de berekende hernieuwbare energieproductie per jaar en type investering voorgesteld. Aangezien het effect van een eenmalige investering continu doorloopt, wordt de bijdrage van PDPO II aan de productie van hernieuwbare energie bekomen door de totalen van de drie jaren op te tellen.

Figuur 16: Productie hernieuwbare energie (thermisch en elektrisch, in MWh/jaar) per beslissingsjaar en type investering (2010: januari-juli)

De productie van hernieuwbare energie komt in totaal op ca. 39.600 MWh, waarvan 20.000 MWh thermisch en 19.600 MWh elektrisch. Hiervan wordt 2/3 geleverd door de 3 WKK-installaties op biobrandstof, 21% door de zonnepanelen, 12% door de gewone bioverwarmingsinstallaties en amper 0,5% door de biomassa-installatie. De gemiddelde elektriciteitsproductie van de WKK-installaties ligt rond de 3.700 MWh per jaar, terwijl die van de zonnepanelen slechts 21 MWh per jaar bedraagt, een factor 175 kleiner dus.

De bijdrage van PDPO II aan de productie van hernieuwbare energie komt overeen met 0,93% van het totaal energieverbruik van de glastuinbouwsector en 0,65% van het totaal energieverbruik van de gehele land- en tuinbouwsector in Vlaanderen.

Sinds begin 2007 werden ook nog 1,3 WKK-dossier op biobrandstof⁸⁹, 19 bioverwarmingsinstallaties en 42 zonne-energiedossiers verwerkt die reeds onder PDPO I werden ingediend. Extrapolatie naar het totaal van de met PDPO II-geld ondersteunde investeringen levert een totale hernieuwbare energieproductie op van ca. 55.000 MWh.

⁸⁹ Het aantal WKK's op biobrandstof is eigenlijk niet gekend, maar in totaal waren er 18 dossiers op gas of biobrandstof. Extrapolatie op basis van de verhouding bij de PDPO II-dossiers levert het uiteraard fictieve aantal van 1,3 WKK's op biobrandstof op.

7.5 Reductie emissie broeikasgassen

7.5.1 Aanpak

Zoals gezegd wordt in de CMEF-richtlijnen enkel de "toename in productie van hernieuwbare energie" als impactindicator weerhouden. Het moge echter duidelijk zijn dat – zeker in de Vlaamse context – de bijdrage van de landbouw aan de strijd tegen de klimaatverwarming veel groter is op het vlak van emissiereductie dan op het vlak van "actieve" productie van hernieuwbare energie.

De land- en tuinbouw is een belangrijke bron van drie broeikasgassen: CO₂, die geëmitteerd wordt door verwarmingsinstallaties en voertuigen, en CH₄ (methaan) en N₂O (lachgas) die samen met ammoniak (NH₃) door de dieren geëmitteerd worden. Voor de inschatting van de reductie van de broeikasgasemissies t.g.v. de VLIF-investeringen kan dan ook voortgebouwd worden op enerzijds de energiebesparing en anderzijds de reductie van NH₃ door emissiearme stallen. CO₂-emissies door voertuigen worden buiten beschouwing gelaten. Maar er wordt wel rekening gehouden met de vermeden CO₂-emissie t.g.v. de duurzame elektriciteitsproductie van de landbouwbedrijven.

CH₄ en N₂O zijn veel sterkere broeikasgassen dan CO₂. Om de emissies te vergelijken gebeurt een omrekening naar zgn. CO₂-equivalenten, waarbij 1 kg CH₄ = 21 kg CO₂ en 1 kg N₂O = 310 kg CO₂.

De CH₄- en N₂O-emissies van de met VLIF-steun te (ver)bouwen stallen werden bekomen door de totale emissies van deze stoffen door de hele Vlaamse landbouwsector te vergelijken met deze van NH₃. De totale ammoniakemissie bedroeg in 2006 40,74 kton, tegenover 198,2 kton CH₄ en 7,8 kton N₂O. Deze verhoudingen werden dus standaard toegepast op het niveau van de individuele VLIF-dossiers, wat uiteraard een vereenvoudiging is. In welke mate emissiearme stallen, die geconcipeerd zijn om de ammoniakemissie te reduceren, ook de CH₄- en N₂O-emissie reduceren, is op heden onvoldoende gekend. Indicatief gaan we daarom uit dezelfde reductiepercentages als voor NH₃.

Voor de verschillende types verwarmingsinstallaties werd het energieverbruik (in kWh) omgerekend in kg CO₂-emissie, op basis van de internationaal vastgestelde gemiddelde emissie van de brandstof en rekening houdend met het gemiddeld thermisch rendement van het type installatie⁹⁰:

- Hout (energieteelt): 45 / 86% = 52 g CO₂/kWh
- Steenkool: 385 / 88% = 436 g CO₂/kWh
- Zware stookolie: 320 / 89% = 360 g CO₂/kWh
- Lichte stookolie: 308 / 89% = 346 g CO₂/kWh
- Aardgas: 251 / 90% = 279 g CO₂/kWh

De CO₂-emissie van biobrandstof wordt gelijkgesteld aan 0 (CO₂-neutraal), omdat de CO₂-emissie (in theorie) op korte termijn weer opgenomen wordt door hetzelfde soort planten waaraan de biobrandstof onttrokken werd (koolzaad, houtafval,...). De verbranding van fossiele brandstoffen levert daarentegen *extra* CO₂ in de atmosfeer op (die voorheen opgeslagen lag in de ondergrond).

Bij de vervanging van een installatie worden deze emissiefactoren toegepast op het verbruik van de oude én de nieuwe installatie, en het verschil vormt de CO₂-

⁹⁰ Bron: COGEN Vlaanderen vzw, Basishandboek warmtekrachtkoppeling, 2006

reductie (in bepaalde gevallen is deze negatief, bvb. bij de vervanging van een houtketel door een gasketel). Bij WKK's en zonnepanelen en andere vormen van hernieuwbare energieproductie wordt ook de CO₂-emissie in rekening gebracht van een STEG-centrale voor de productie van een equivalente hoeveelheid elektriciteit.

7.5.2 Analyseresultaten

In onderstaande grafieken wordt de berekende vermeden broeikasgasemissie per jaar, uitgedrukt in CO₂-equivalenten, voorgesteld, gedifferentieerd naar broeikasgas en type VLIF-investering. Aangezien het effect van een eenmalige investering continu doorloopt, wordt de bijdrage van PDPO II aan een beperking van de emissie bekomen door de totalen van de drie jaren op te tellen. Over veel van de aanvragen werd pas in 2010 een beslissing genomen, waardoor 2010 de grootste bijdrage levert, ondanks het feit dat het slechts om de eerste 7 maanden ging.

Van het totaal aantal vermeden CO₂-equivalenten (ca. 327.000 ton) bestaat 87,8% uit CO₂, 7,7% uit CH₄ en 4,5% uit N₂O. Maar liefst 69% (ca. 227.000 ton) van de vermeden emissie wordt niet in de land- en tuinbouwsector zelf gegeneerd, maar betreft de vermeden CO₂-emissie van de elektriciteitsproductie door STEG-centrales die vervangen wordt door die van de WKK's en zonnepanelen.

Opgesplitst naar type investering wordt de veruit grootste bijdrage (ca. 237.000 ton of 72%) geleverd door de WKK's, waarvan slechts een fractie (ca. 14.000 ton) t.g.v. energiebesparing en de rest dankzij hun elektriciteitsproductie. Op ruime afstand volgen de emissiearme varkensstallen (CH₄+N₂O) en de investeringen "serre met energiescherm" en "1^e energiescherm" samen. De varkensstallen en energieschermen leveren allebei een reductie van ca. 36.000 ton CO₂-equivalenten op. Alle andere maatregelen zitten onder de 2% van het totaal, en de bijdrage van de maatregelen isolatie/ventilatie van stallen en loodsen en rookgascondensatoren en -reiniging is als verwaarloosbaar te beschouwen.

De totale vermeden broeikasgasemissie van ca. 327.000 ton CO₂-equivalenten per jaar komt overeen met 3,4% van de totale broeikasgasemissie in 2006 door de Vlaamse land- en tuinbouwsector (9678 kton, bron: MIRA). Voor CO₂ gaat het om 9,3%, voor CH₄ en N₂O om 0,6%. Met name de WKK's leveren dus een aanzienlijke bijdrage, zij het vnl. indirect via de vermeden emissies van "klassieke" elektriciteitsproductie.

Zoals gezegd bevatten niet alle milieufiches voldoende informatie om de vermeden broeikasgasemissie te kunnen inschatten. Voorts waren er 763 gelijkaardige investeringsdossiers die reeds onder PDPO I werden ingediend (316 energiebesparingsdossiers en 447 AEA-stallendossiers). Extrapolatie naar alle 763 met PDPO II-geld ondersteunde investeringen levert een totale vermeden broeikasgasemissie op van ca. **541.000 ton CO₂-equivalenten**, zijnde 5,6% van de totale broeikasgasemissie van de Vlaamse land- en tuinbouwsector in 2006 (CO₂: 14,0%, CH₄ en N₂O: 1,6%)⁹¹.

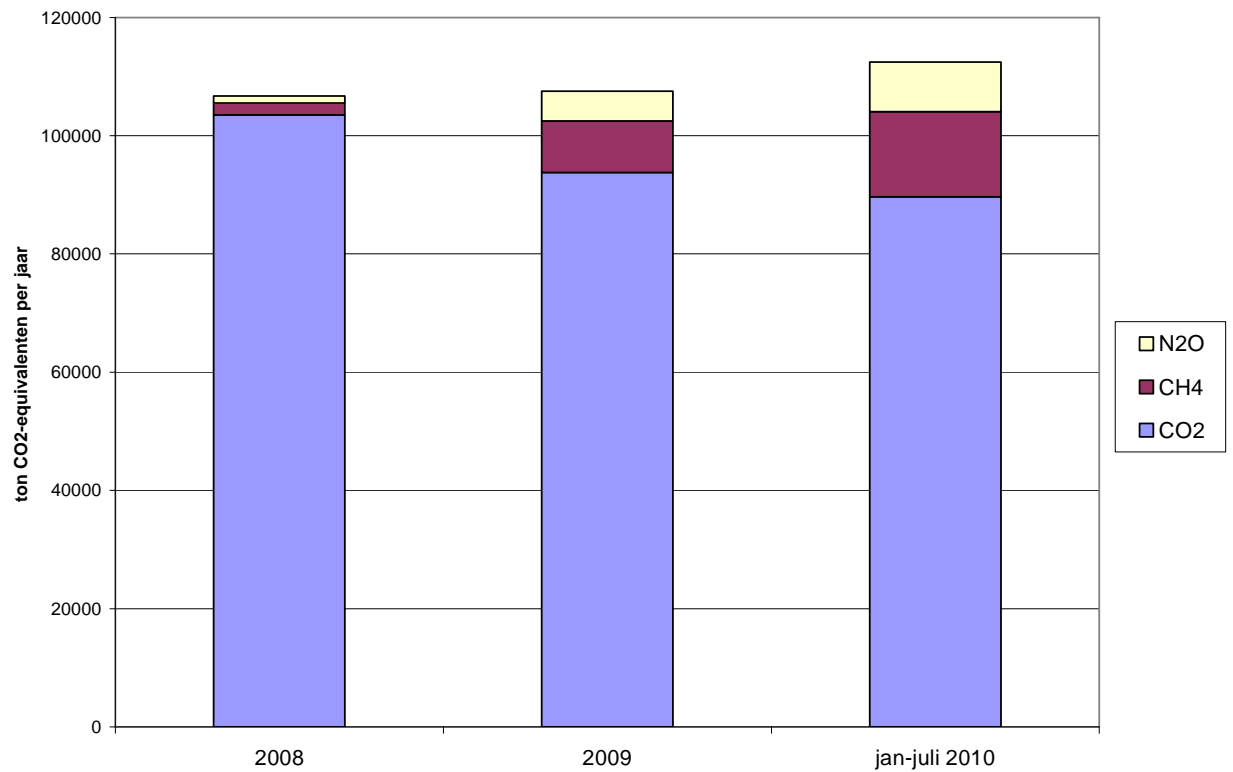
Ook de maatregel "bebossing van landbouwgrond" draagt bij aan het klimaat door de opslag van CO₂ in de vegetatie. Deze opslag kan voor een volgroeid bos geschat worden op ca. 5 ton CO₂ per jaar per ha bos⁹². De 110,5 ha aangeplant bos in 2008 en 2009 zullen dus een opslag van ca. 550 ton per jaar vertegen-

⁹¹ Dit is wellicht een lichte overschatting, aangezien kan verondersteld worden dat de dossiers met onvoldoende informatie gemiddeld "kleiner" zijn dan dossiers met een volledige fiche.

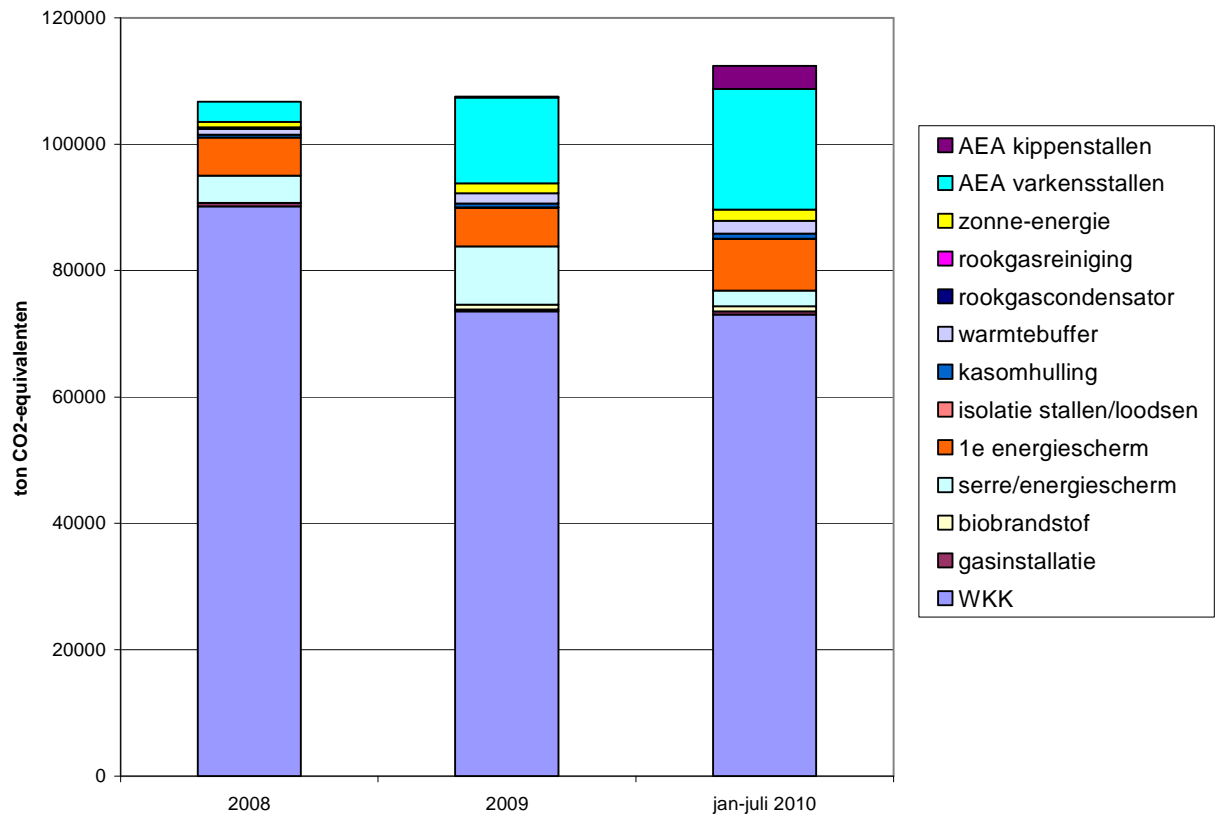
⁹² Bron: Rik De Vreese, VUB

woordigen (maar pas binnen enkele tientallen jaren). Zelfs rekening houdend met deze overschatting, is de bijdrage van deze maatregel voorlopig marginaal (0,02% van de totale CO₂-emissie van de land- en tuinbouwsector).

Figuur 17: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO₂-equivalenten) per beslissingsjaar en soort broeikasgas

Figuur 18: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO₂-equivalenten/jaar) per beslissingsjaar en type investering

8 VERBETERING VAN DE NATUURLIJKE EN BIOLOGISCHE KWALITEIT

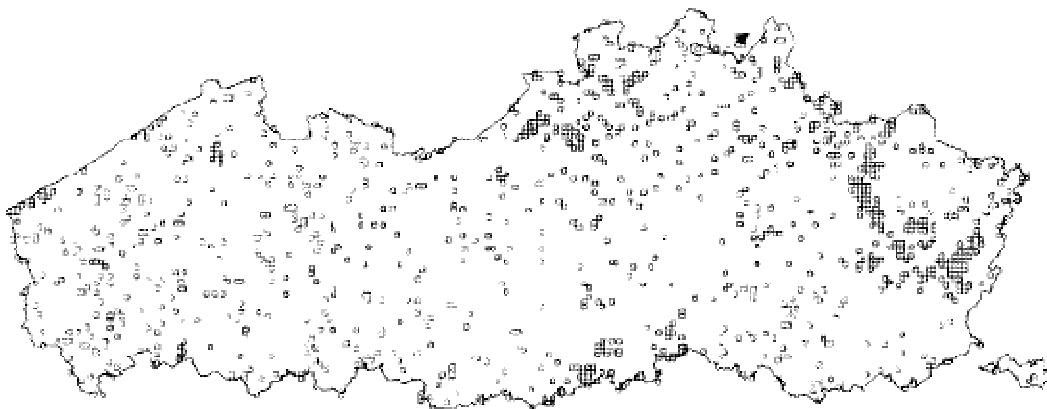
8.1 Evolutie akker- en weidevogelpopulaties

8.1.1 Aanpak

In de GTEK-richtlijnen wordt volgende indicator voor de evolutie van de biodiversiteit vooropgesteld: de evolutie van de akker- en weidevogelpopulaties die kan toegeschreven worden aan het inzetten van de PDPO-maatregelen. De overeenkomstige baseline indicator is dus de akker- en weidevogelpopulatie. Om de bijdrage van de PDPO-maatregelen te kunnen inschatten, moet deze baseline indicator gekend zijn op (grosso modo) hetzelfde schaalniveau als de PDPO-maatregelen zelf. Een algemene "farmland bird index" op niveau Vlaanderen is hiervoor absoluut ontoereikend.

Daarom moeten de akker- en weidevogelpopulaties gemonitord worden middels een gedetailleerd meetnet. Het meetnet "Algemene Broedvogels Vlaanderen" (ABV), dat in 2007 werd opgezet om 101 algemene broedvogels in Vlaanderen mee op te volgen, is hiervoor een geschikte basis. Dit meetnet bestaat uit 1200 steekproefhokken van 1 km² (samen bijna 10% van de oppervlakte van Vlaanderen), die ruimtelijk verdeeld zijn volgens een gestratificeerde steekproef op basis van 6 landgebruiks-/biotooptypes. In 500 van de 1200 hokken is landbouw het dominant landgebruik. De monitoring gebeurt in een driejaarlijkse cyclus, met metingen in 400 hokken per jaar. Medio 2010 waren de resultaten verwerkt van 727 van de 1200 hokken, waaronder 326 van de 500 landbouwhokken.

Figuur 19: Ligging van de 1200 steekproefhokken (lichtgrijs: landbouw als dominant landgebruik)

Omdat voorlopig nog maar één monitoringcyclus gedeeltelijk is afgerond, kan de temporele evolutie van de akker- en weidevogelpopulaties nog niet in kaart gebracht worden, en dus evenmin de correlatie daarvan met de inzet van de PDPO-maatregelen. Wat wel reeds mogelijk is, is een analyse van de correlatie

tussen de inzet van de PDPO-maatregelen en de *ruimtelijke* differentiatie van de vogelpopulaties. Een dergelijke analyse werd uitgevoerd door INBO⁹³.

Een hoge correlatie impliceert niet noodzakelijk een causaal verband tussen de inzet van PDPO-maatregelen en de vogelpopulaties. Bepaalde maatregelen *mogen* bvb. enkel ingezet worden in gebieden met een hoge trefkans (weidevogelgebieden, Natura 2000- of VEN-gebieden), waardoor er per definitie een hoge correlatie verwacht kan worden.

Om de impact van het PDPO II en zgn. habitatvariabelen te onderscheiden werd een multicriteria-analyse (regressiemodel) uitgevoerd waarin de te verklaren parameter "biodiversiteit", uitgedrukt in het aantal akker- en weidevogelsoorten per hok, gecorreleerd werd aan volgende variabelen per hok:

- Historische populatie akker- en weidevogels (habitatgeschiktheid), berekend door interpolatie ("kriging") van de resultaten van de Broedvogelatlas (2004)
- Teeltkeuze (gegroepeerd in 14 categorieën)
- Landschapskenmerken: oppervlakte-aandeel landbouw, gemiddelde oppervlakte landbouwpercelen en een "openheidsindex"
- Voorkomen van PDPO II-maatregelen (absolute en relatieve oppervlakte).

De agromilieumaatregelen werden daarbij verdeeld in drie groepen:

- Maatregelen met direct effect op biodiversiteit: botanisch beheer, BO natuur, Vergoeding Natuur, KLE's, perceelsrandenbeheer, biolandbouw en hamsterbescherming
- Maatregelen met indirect effect op biodiversiteit: erosiebestrijding, groenbedekking en mechanische onkruidbestrijding
- Maatregelen waarvan geen effect verwacht wordt: BO water, vlinderbloemigen, sierteelt

De BO's akker- en weidevogelbeheer hebben een nog directer effect op vogels en worden daarom apart beschouwd.

De meeste PDPO-maatregelen met een directe impact op biodiversiteit, en met name de BO's weide- en akkervogelbeheer, hebben een eerder gering voorkomen, waardoor de kans dat er een statistisch significante correlatie te vinden is op het niveau van de 326 km-hokken klein is (zie verder). Naast de analyse op basis van het ABV-meetnet, werd daarom een gerichte inventarisatie en analyse uitgevoerd in 14 gebieden van ca. 250 ha, bekomen via een gestratificeerde steekproef op basis van habitatkenmerken en met (over)vertegenwoordiging van de BO's akker- en weidevogelbeheer (medio 2010), behalve in twee testgebieden waar geen van deze BO's voorkomen (Boekhoute en Aartrijke).

⁹³ INBO, Impact van PDPO II maatregelen op de biodiversiteit, september 2010

Figuur 20: Ligging van de 14 geïnventariseerde case study-gebieden

De vogels in deze 14 gebieden werden geïnventariseerd door een ervaren veldbioloog op 4 verschillende dagen van april tot juli 2010. Voor deze gebieden werden tevens de nodige habitatvariabelen bepaald, die gelijkaardig zijn als bij de analyse van het ABV-meetnet, maar dan verder differentiatie en op perceelsniveau i.p.v. per km².

De resultaten van beide deelstudies van INBO – de statistische analyse van de correlaties over de 326 landbouwhokken enerzijds en de 14 case study-gebieden anderzijds – vormen de basis voor de hierna volgende mid term evaluatie m.b.t. biodiversiteit (Europese Impact Indicator 4).

8.1.2 Analyseresultaten

Bij de analyse van het **ABV-meetnet** werd eerst nagegaan of deze dataset een representatief beeld geeft van de inzet van de agromilieumaatregelen van PDPO II. Dit bleek in voldoende mate het geval te zijn.

Statistische analyse toont aan dat er een lage correlatie is tussen het voorkomen van akkervogels en weidevogels. De drie types PDPO-maatregelen hebben eveneens een lage onderlinge correlatie. De variabele "habitatgeschiktheid" is quasi onafhankelijk van de andere habitatvariabelen (teeltkeuze en landschapskenmerken). Dit maakt dat de meeste variabelen als onafhankelijk kunnen beschouwd worden, wat positief is t.a.v. het opgestelde multivariaat regressiemodel.

Het model leverde significante correlaties op tussen de biodiversiteitsindicatoren (aantal soorten broedvogels, akkervogels en weidevogels) enerzijds en een aantal verklarende variabelen anderzijds:

	Broedvogels	Akkervogels	Weidevogels
PDPO II direct	+ 2.6%	+ 2.2%	
Habitatpredictie	+ 7%	+ 1.1%	
Habitatpredictie	+ 2.2%		+ 21.4%
Openheid	- 5.3%	+ 1.7%	+ 9.4%
Oppervlakte			+ 1.5%
Aantal percelen			- 1.9%
Maïs	- 3.3%	- 4.1%	
Zomergraan		+ 1.7%	
Graskweek			+ 8.2%
Fruit			+ 3.3%
Kool			- 1.8%
Andere		2.2%	1.5%
Totaal	20.4%	13.0%	49.0%

De directe PDPO II-maatregelen vertonen dus een positieve correlatie met het voorkomen van akkervogels en broedvogels in het algemeen (maar niet met weidevogels), en leveren een bescheiden bijdrage aan de totale verklaaringskracht van het model. Het voorkomen van weidevogels wordt het best verklaard door het model, waarbij vooral de (logische) variabelen habitatpredictie (historisch voorkomen o.b.v. Broedvogelatlas), openheid van het landschap en voorkomen van grasland van belang zijn. Voor akkervogels is de verklarende kracht van het model kleiner, en is er vooral een negatief verband met maïsteelt. De BO's weide- en akkervogelbeheer kwamen zoals gevreesd te weinig voor (resp. in slechts 5 en 8 van de 326 landbouwhokken) om significante correlaties te kunnen bekomen.

De modellering werd ook uitgevoerd voor elk van de 9 belangrijkste vogelsoorten afzonderlijk. De directe PDPO II-maatregelen hebben een positieve invloed op de torenvalk en de veldleeuwerik, maar een negatieve invloed op de houtduif. Zoals verwacht is de habitatpredictie positief gecorreleerd met de abundantie van de meeste soorten. Een open landschap heeft een sterk positief effect op typische akker- en weidevogelsoorten als kievit, veldleeuwerik en gele kwikstaart, maar een negatief effect op de grasmus, die meer aan struwelen gebonden is. De verklarende kracht van de verschillende types PDPO II-maatregelen is voor geen enkele soort groter dan 5%.

De inventarisatie van de **14 case study-gebieden** leverde in totaal 50 vogelsoorten op, waarvan voor 43 soorten territoria konden afgebakend worden. Het aantal soorten liep per gebied uiteen van 13 tot 28 soorten en het aantal territoria van 79 tot 188. Op perceelsniveau werden maximaal 9 vogelsoorten waargenomen en maximaal 13 territoria afgebakend.

Op percelen met weidevogel-beheer kwamen significant meer soorten (gemiddeld 2,10 t.o.v. 0,58) en territoria (2,94 t.o.v. 0,64) voor. Ook op percelen met akkervogelbeheer kwamen meer soorten en territoria voor dan gemiddeld, maar het verschil was veel kleiner. Het gemiddeld aantal territoria per perceel ligt hoger in open, structuurarme gebieden, op grote percelen en op percelen met weidevogelbeheer in een buffer van 200 m rond het perceel. De verklaaringskracht van de modellen lag rond de 30%, waarbij de weerhouden PDPO II-maatregelen goed zijn voor ca. 2% van de verklaarde variatie.

De analyses op soortniveau tonen aan dat de aantallen vogels van veel soorten hoger zijn op percelen in gebied met (relatief) veel weidevogelbeheer. Akkervogelbeheer is daarentegen slechts voor een klein aantal soorten gecorreleerd met hogere densiteiten. Positief gerelateerd aan weidevogelbeheer zijn bergeend, grutto, kievit, meerkoet, rietgors, rietzanger, roodborsttapuit, wulp, graspieper,

Canadese gans en spotvogel. Akkervogelbeheer is alleen positief gerelateerd aan de veldleeuwerik (en negatief aan de kievit). Voor de meeste soorten is er een (logisch) positief verband met de habitatpredictie (historisch voorkomen).

De uitgevoerde analyse op de twee schaalniveaus wijst uit dat de PDPO II-maatregelen met direct effect (ABV-meetnet) en weide- en akkervogelbeheer (case study-gebieden) vermoedelijk positief bijdragen aan het diversiteit en abundantie van (bepaalde) akker- en weidevogels (de correlaties zijn significant maar het aandeel in de verklaringskracht van de statistische modellen blijft beperkt). Eenduidiger conclusies zullen pas getrokken kunnen worden indien naast een ruimtelijke ook een temporele analyse kan uitgevoerd worden.

Dat zal mogelijk zijn nadat de tweede monitoringcyclus van het ABV-meetnet doorlopen is. Op dat moment zou ook een herinventarisatie kunnen plaatsvinden van de 14 case study-gebieden. De tweede monitoringcyclus zal afgerond worden in 2012, waardoor de verwerkte gegevens in principe beschikbaar zullen zijn voor de ex-post evaluatie van het PDPO II-programma.

8.2 Evolutie High Nature Value Farmland

8.2.1 *Aanpak*

High Nature Value Farmland is landbouwgrond (uitgedrukt op perceelsniveau) die door extensief gebruik, de aanwezigheid van kleine landschapselementen of andere landschaps- of natuurelementen, waardevol is voor natuurbehoud. HNV Farming System is ruimer en veronderstelt dat het landbouwsysteem in zijn geheel "natuurvriendelijk" is. In Vlaanderen komen HNV Farming Systems vrijwel niet voor, tenzij in gebieden die in beheer zijn van natuurverenigingen, in militaire domeinen, kortom in gebieden die eigenlijk niet in gebruik zijn van de professionele landbouw.

De impactindicator is de evolutie van de oppervlakte en kwaliteit van de als HNVF beschouwde landbouwgronden die kunnen toegeschreven worden aan het inzetten van de PDPO-maatregelen. De eerste moeilijkheid voor de berekening ervan, zit in het bepalen van de baseline indicator: welke landbouwgronden kunnen beschouwd worden als HNVF? Het Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie (AMS) heeft daartoe samen met INBO een eerste studie uitgevoerd⁹⁴, die als insteek gebruikt wordt bij de mid term evaluatie.

In de studie van AMS en INBO worden drie types van HNVF onderscheiden en afgebakend:

- Type 1: landbouwgrond met een hoog aandeel halfnatuurlijke vegetatie (in Vlaanderen zijn dit vnl. onbemeste wei- en hooilanden met laagintensieve veeteelt):
 - Bijlage I-habitats van de Habitatrichtlijn in landbouwgebruik
 - Andere, niet Europees aangemelde beschermde halfnatuurlijke vegetatie in landbouwgebruik ("regionaal belangrijke biotopen")
- Type 2: landbouwgrond gedomineerd door extensieve landbouw en een mozaïek van halfnatuurlijk en meer intensief gebruikt land en kleine landschapselementen:

⁹⁴ Departement Landbouw en Visserij i.s.m. INBO, Indicatoren voor het opvolgen van de hoge natuurwaarden op landbouwgrond in het kader van de PDPO-monitoring – Een verkennende analyse, september 2009

- Biologisch zeer waardevolle (of complex van waardevolle en zeer waardevolle elementen) soortenrijke cultuurgraslanden in landbouwbeheer
- Landbouwpercelen met kleine landschapselementen (KLE) in geselecteerde traditionele landschappen⁹⁵
- Type 3: landbouwgrond die zeldzame soorten of een hoog aandeel van Europese of wereldpopulaties van soorten herbergt: het areaal van een 15-tal akker- en weidevogelsoorten en enkele andere met landbouw geassocieerde soorten

De oppervlakte van al deze gebieden werd GIS-matig bepaald, waarbij overlapping van bepaalde (sub)types mogelijk is. De kwaliteit van deze biotopen kan voorsnog enkel afgeleid worden uit de Biologische Waarderingskaart.

Net als bij Impact Indicator 4 gaat het voorsnog om een eenmalige/statische afbakening, zodat in de mid term evaluatie enkel een analyse kon gebeuren van de correlatie tussen de ruimtelijke spreiding van de PDPO-maatregelen en die van de HNVF-landbouwgronden. En ook hier impliceert een hoge correlatie niet noodzakelijk een causaal verband.

Een volwaardige invulling van de impactindicator (perspectief ex post evaluatie?), vereist informatie over de evolutie van de oppervlakte en kwaliteit van de HNVF-gebieden, en dit vraagt een regelmatige update van – vooral – de BWK, op zijn minst in de gebieden met (potentieel) HNVF-status. Dit is een zeer arbeidsintensief proces. Op dat moment is ook een (zo mogelijk kwantitatieve) analyse mogelijk van de bijdrage van het PDPO aan deze evolutie. M.b.t. de KLE's is een onderzoek van AGIV lopende naar een GIS-tool die KLE's "herkent" op luchtfoto's. Met een dergelijke tool zou de oppervlakte KLE in Vlaanderen (of minstens in de geselecteerde traditionele landschappen) systematisch en op een minder arbeidsintensieve manier kunnen opgevolgd worden. Sowieso wordt er door AL gezocht naar een manier om alle KLE's te registeren in de GBCS-databank (waarschijnlijk al vanaf 2011).

In deze mid term evaluatie wordt dus gekeken of de ecologisch relevante PDPO-maatregelen over- of ondervertegenwoordigd zijn in de HNVF-zones of hun directe omgeving (voor Type 1 worden ook de percelen op minder dan 25 m afstand van de HNVF-percelen in rekening gebracht). Aanvullend wordt ook gekeken naar de spreiding van deze PDPO-maatregelen t.o.v. de Kwetsbare Gebieden Natuur (KGN) en t.o.v. de Biologische Waarderingskaart (BWK). Tot de KGN behoren alle gebieden die een of andere vorm van natuurbescherming genieten: vogelrichtlijngebieden, habitatrictlijngebieden, gebieden behorend tot de gewenste natuurlijke structuur (GEN), van nature overstroombare gebieden (NOG) en/of gebieden met bestemming natuur volgens een bestemmingsplan.

M.b.t. de BWK worden "gemiddelde" biologische waarderingen berekend, waarbij volgende "scores" worden toegekend aan de zeven waarderingsklassen die onderscheiden worden in de BWK (de totaalscore ligt dus steeds tussen 0 en 1):

- Minder waardevol (m): 0
- Complex van minder waardevol en waardevol (mw): 0,25

⁹⁵ Niet elk KLE is een HNVF-element; ze moeten van voldoende habitatkwaliteit zijn, in voldoende dichtheid voorkomen en voldoende connectiviteit hebben. Daarom wordt de selectie beperkt tot de "traditionele landschappen" die gekenmerkt worden door een hoge dichtheid van KLE's: Vlaamse Ardennen, Groene Gordel rond Brussel, Hageland, Haspengouw, Voerstreek, Westvlaamse Heuvelstreek en Vlake van Bocholt

- Complex van minder waardevol, waardevol en zeer waardevol (mwz): 0,50
- Complex van minder waardevol en zeer waardevol (mz): 0,50
- Waardevol (w): 0,50
- Complex van waardevol en zeer waardevol (wz): 0,75
- Zeer waardevol (z): 1

De gekozen parameters zijn slechts indicatoren voor biodiversiteit. De bekomen percentages of scores zijn daarom intrinsiek van weinig belang, en dienen vooral om de verschillende maatregelen en de verschillende jaren met elkaar te kunnen vergelijken.

8.2.2 Analyseresultaten

Binnen het volledig Vlaams landbouwareaal waren de verschillende types HNVF, de KGN en de BWK-klassen als volgt vertegenwoordigd in het jaar 2009. Grasland heeft gemiddeld een beduidend hogere natuurwaarde dan gemiddeld, en dit voor alle criteria (al is het verschil voor HNVF type 3 marginaal).

Type gebied	totaal	grasland	BWK-klasse	totaal	grasland
HNVF type 1 (incl. percelen op <25 m)	8,21%	11,22%	m	81,11%	61,22%
HNVF type 2	4,56%	11,29%	mw	7,63%	15,47%
HNVF type 3	11,22%	11,39%	mwz	1,13%	2,64%
			mz	1,01%	1,91%
KGN	4,55%	7,31%	w	6,26%	13,58%
			wz	1,68%	4,01%
BWK-score	0,0855	0,1711	z	1,18%	1,17%

Uit de onderstaande grafieken kan afgeleid worden dat de meeste agromilieumaatregelen verhoudingsgewijs meer voorkomen in gebieden met hoge natuurwaarde dan de landbouwpercelen in Vlaanderen in het algemeen. Slechts één potentieel gunstige maatregel scoort systematisch onder het Vlaams gemiddelde: mechanische onkruidbestrijding. De maatregelen BO natuur, Vergoeding Natuur en weide/akkervogelbeheer en hamsterbescherming komen om evidente redenen veel tot quasi exclusief voor in bepaalde types gebieden met hoge natuurwaarde, aangezien ze wettelijk tot dergelijke gebieden beperkt zijn⁹⁶.

Van de maatregelen die niet specifiek op ecologie gericht zijn, scoort biolandbouw (zonder echte uitschieters) als enige op alle criteria (duidelijk) boven het gemiddelde. KLE's en perceelsrandenbeheer scoren, ondanks hun duidelijke ecologische potentie, niet opvallend goed (KLE scoort b.v.b. logischerwijs vrij hoog voor HNVF type 2, maar toch minder dan kon verwacht worden). De BO Water scoort voor de meeste criteria onder het Vlaams gemiddelde.

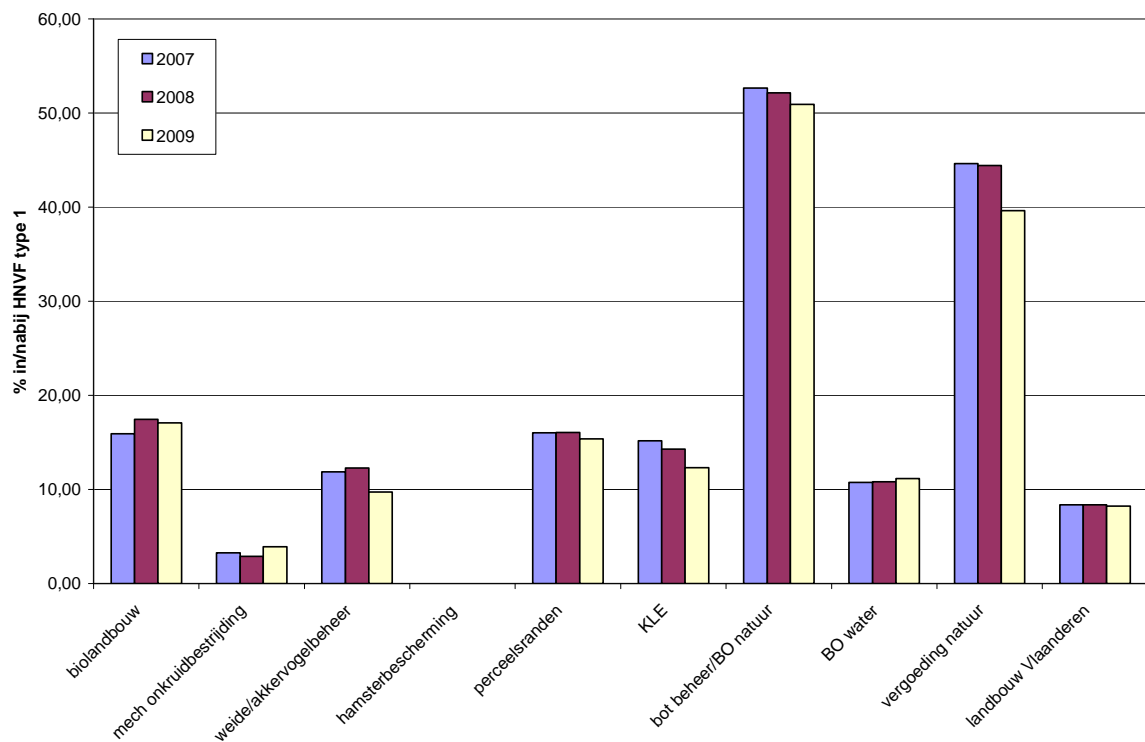
Wat de evolutie van de percentages en scores van 2007 tot 2009 betreft, is er geen algemene trend te bespeuren. Het aandeel van BO natuur en Vergoeding

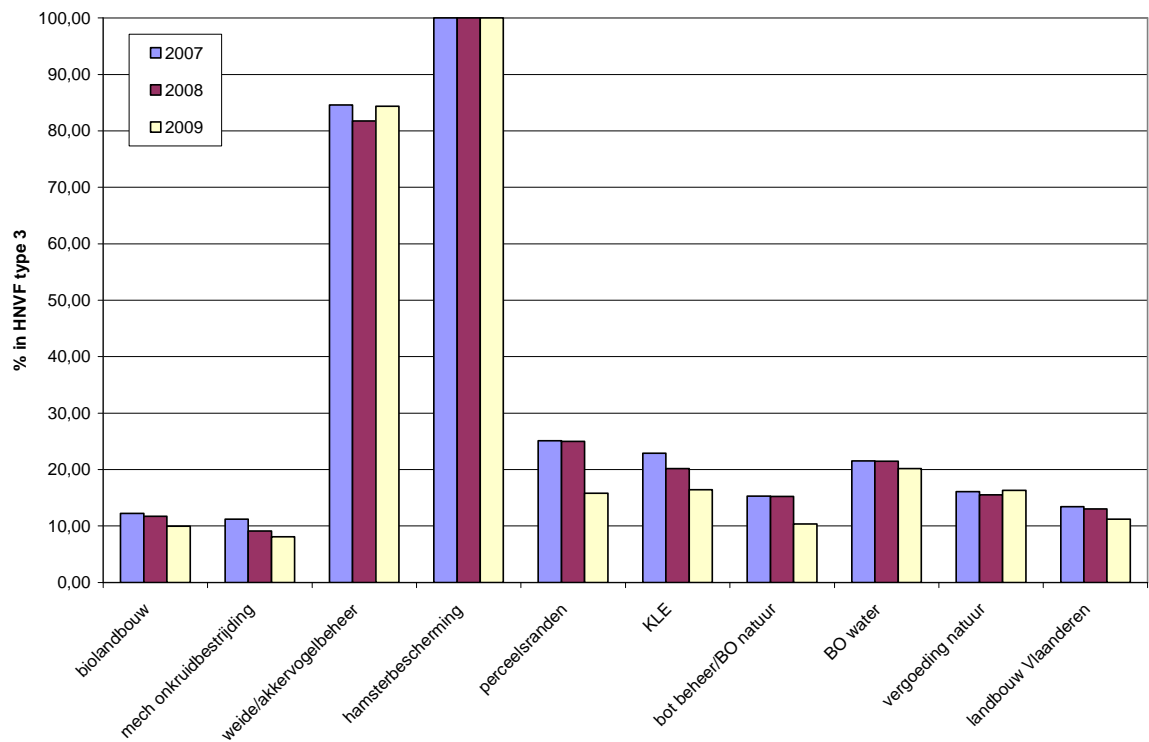
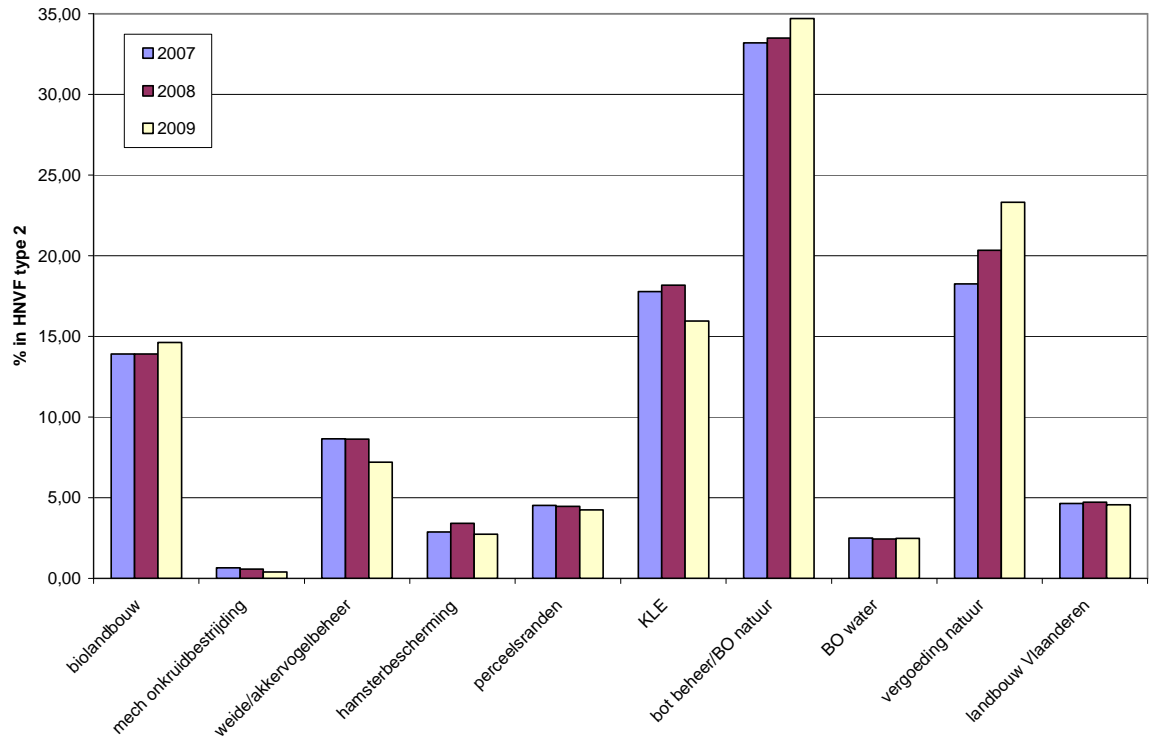
⁹⁶ De maatregelen BO Natuur en Vergoeding Natuur zouden in principe voor de volle 100% binnen KGN moeten liggen. Dat dit niet het geval is, kan toegeschreven worden aan één of meerdere van volgende oorzaken: de grenzen van de KGN wijzigen regelmatig, terwijl hier gekozen werd voor één vaste referentietoestand (2006); percelen die maar gedeeltelijk binnen een KGN liggen worden toch volledig meegerekend; bij de Vergoeding Natuur heeft de ALV-kaart betrekking op de percelen waarvoor steun werd *aangevraagd*. Percelen die buiten de KGN vallen, werden pas achteraf bij de controle door de VLM uitgesloten van steun.

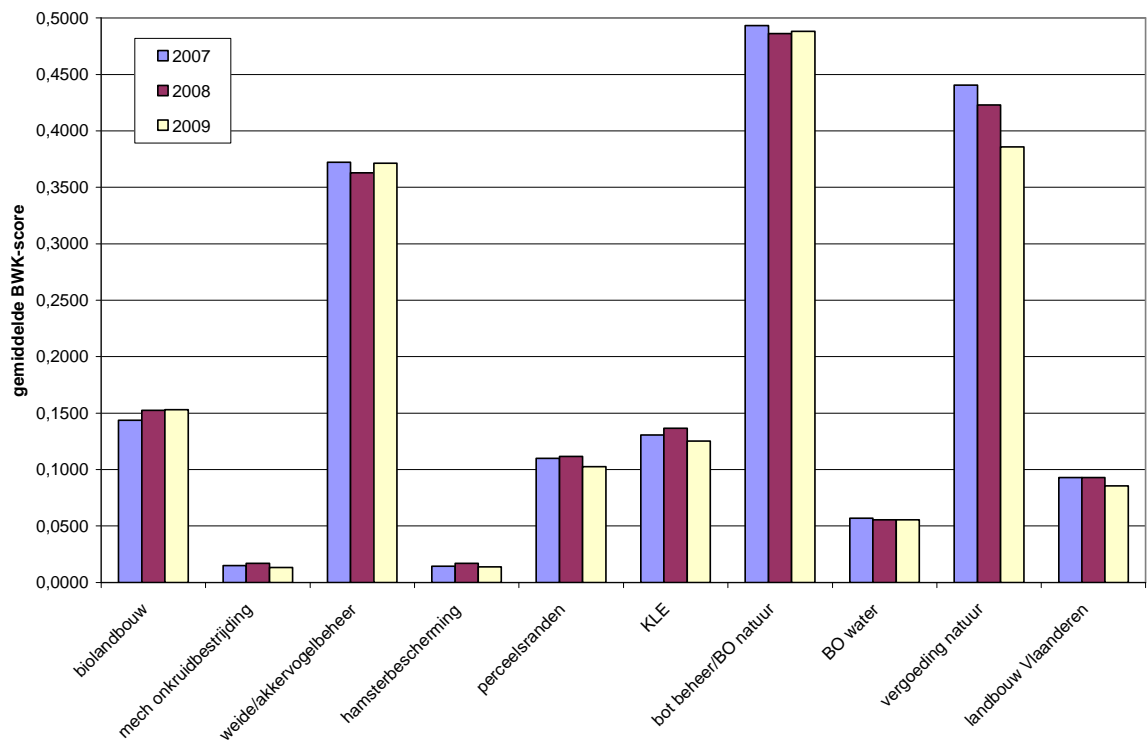
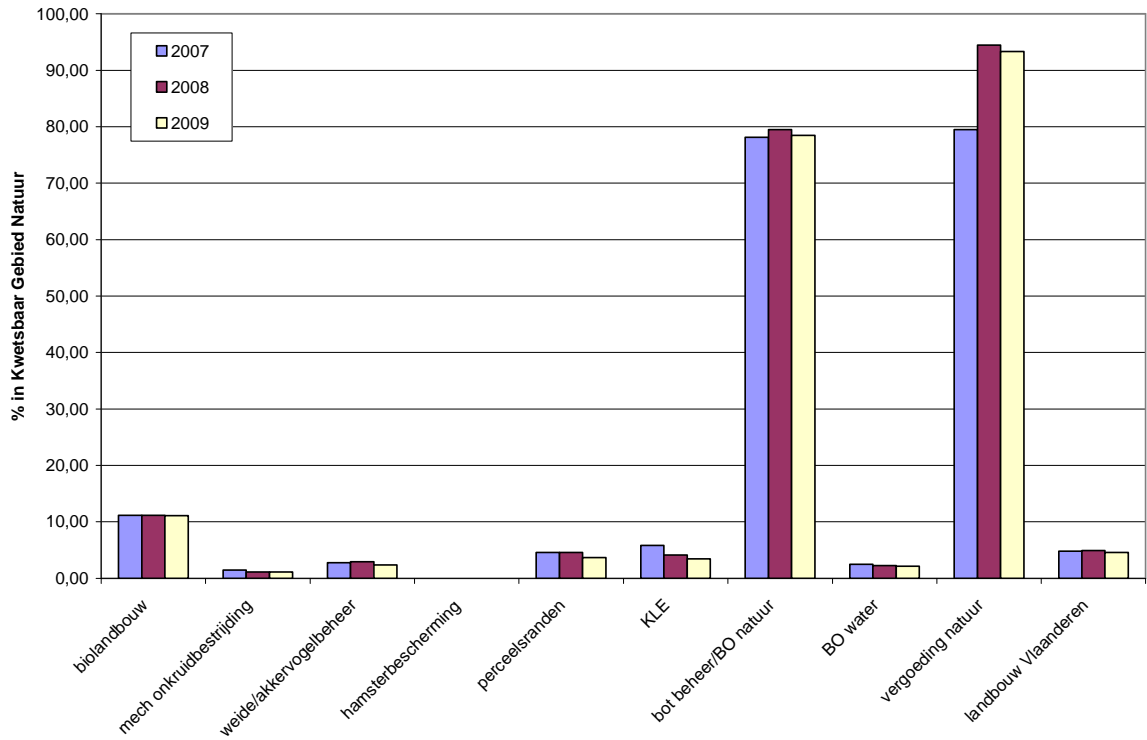
Natuur in/nabij HNVF type 1 nam b.v. af, terwijl hun aandeel in HNVF type 2 toenam.

Of het feit dat de meeste maatregelen niet of slechts in beperkte mate ingezet werden in gebieden met een bovengemiddelde natuurwaarde als negatief dan wel positief moet beschouwd worden, hangt af van het doel dat men wil nastreven. Wil men in de eerste plaats de bestaande gebieden met een hoge biodiversiteit vrijwaren, of wil men eerder trachten de biodiversiteit te verhogen in gebieden die momenteel biologisch weinig waardevol zijn? Gelet op de grote milieudruk die op de bestaande waardevolle gebieden wordt uitgeoefend en de beperktheid van de financiële middelen, is de eerste optie wellicht meer aangewezen. Dit houdt in dat de verschillende maatregelen bij voorkeur méér gebiedsgericht zouden moeten ingezet worden. Dit is evenwel niet evident zonder aan het vrijwillig karakter van de maatregelen en een gelijke behandeling van alle landbouwers te raken.

Figuur 21: Percentages en scores per agromilieumaatregel voor de verschillende criteria inzake natuurwaarde

9 OPWAARDERING CULTUURLANDSCHAPPEN

9.1 Inzet agromilieumaatregelen op landschappelijk waardevolle gebieden

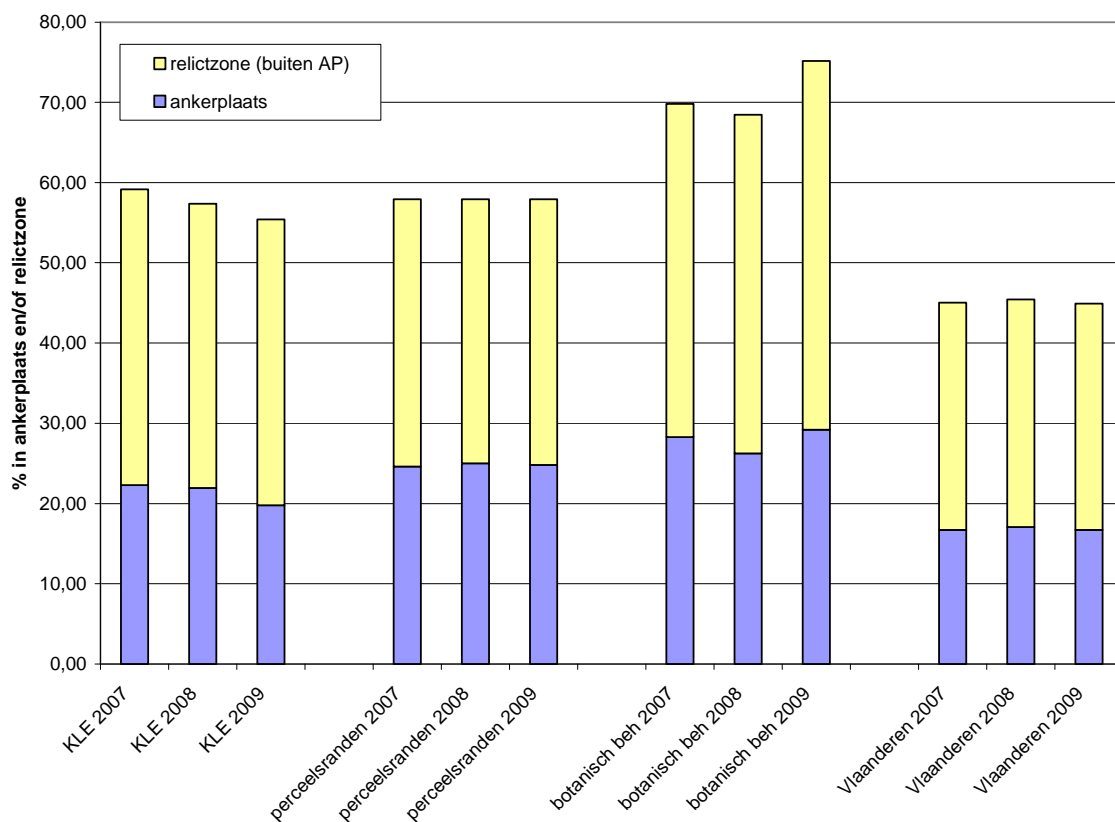
9.1.1 Aanpak

Net als voor de natuurwaarde zijn er op het vlak van landschappelijke kwaliteit vooralsnog geen gegevens beschikbaar om de *evolutie* van de landschapswaarde op te volgen, laat staan om deze te correleren aan de inzet van de PDPO-maatregelen. De belangrijkste bron op dit vlak is de Landschapsatlas, en deze vertrekt van een eenmalige inventarisatie die uitgevoerd werd in de jaren '90.

In deze tussentijdse evaluatie gaan we na of de voor landschap relevante agromilieumaatregelen (KLE, perceelsranden en botanisch beheer) over- of ondervertegenwoordigd zijn binnen de landschappelijk meest waardevolle gebieden, zijnde de "ankerplaatsen" en "relictzones" uit de Landschapsatlas, en de evolutie hiervan tussen 2007 en 2009.

9.1.2 Analyseresultaten

Figuur 22: Percentage van de oppervlakte per agromilieumaatregel gelegen in landschappelijk waardevol gebied

Van het volledig Vlaams landbouwareaal lag in 2009 16,7% in "ankerplaats" en 28,2% in "relictzone" buiten "ankerplaats". In totaal valt dus ca. 45% van het

landbouwareaal in landschappelijk waardevolle gebieden. Grasland scoort iets boven dit gemiddelde (47%). Vooral het aandeel in "ankerplaats" is iets hoger (20,4%), wat vooral te danken is aan de talrijke meersgebieden die als "ankerplaats" zijn aangeduid in de Landschapsatlas.

Alle drie op vlak van landschap relevante agromilieumaatregelen zijn "oververtegenwoordigd" in "ankerplaatsen" of relictzones", vooral het botanisch beheer (ca. 75% in 2009). Voor de belangrijkste maatregel, de BO KLE's, is deze "oververtegenwoordiging" echter kleiner dan verwacht of verhoopt mocht worden, en van 2007 tot 2009 – een periode waarin de "impactzone" van deze maatregel zich uitbreidde van ca. 10.000 ha naar ca. 16.500 ha – is het percentage van de maatregel dat in landschappelijk waardevol gebied ligt zelfs afgenomen.

9.2 Effect van gebiedsgerichte werking

De invloed van de gebiedsgerichte werking van As 3 of LEADER op de kwaliteit van cultuurlandschappen achterhalen we door middel van twee workshops met respectievelijk de plattelands- en LEADER-coördinatoren.

Uit de workshop met plattelandscoördinatoren voor As 3 bleek dat het verhogen van de landschappelijke kwaliteit als 2de belangrijkste impactgebied voor As 3 (na verbeteren van gemeenschapsvoorzieningen) werd ingeschat. Voor de maatregel 'instandhouding en opwaardering landelijk erfgoed' werd dan ook 41% van het totale budget voor As 3 voorzien. Opvallend is wel dat de uitbetalingen binnen deze maatregel in 2007-2009 slechts 16% uitmaken van het totaal aan uitbetalingen 2007-2009 (vooral omdat het over investeringen gaat).

Binnen LEADER kreeg het opwaarderen van cultuurlandschappen een veel lagere prioriteit. Nochtans staat de maatregel 'instandhouding en opwaardering van landelijk erfgoed' op de 2de plaats wat betreft uitbetalingen 2007-2009 (26% van totaal).

Uit de evaluatie van de uitvoering weten we dat 74% van de As 3 projecten binnen de maatregel instandhouding en opwaardering van landelijk erfgoed, gericht is op het behoud van cultureel erfgoed (kapellen, molens, landbouwwerktuigen,... maar ook verhalen, gebruiken, volkssporten, dialecten, gerechten, ...). In deze tussentijdse evaluatie zitten ook deze effecten van de gebiedsgerichte werking in het impactgebied 'opwaardering van cultuurlandschappen' vervat.

We illustreren hieronder de impact van de gebiedsgerichte werking op het landelijk erfgoed met een praktijkvoorbeeld.

Demonstratiebedrijven voor agromilieu- en natuurmaatregelen

As 3 project Provincie Limburg

Promotor: Regionaal landschap Haspengouw & Voeren vzw

Het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren wil met het project 'Demonstratiebedrijven voor agromilieu- en natuurmaatregelen' nagaan welke maatregelen elkaar kunnen versterken door ze gelijktijdig op hetzelfde bedrijf toe te passen. Zowel de huidige als de nieuwe beheerovereenkomsten komen hierbij aan bod. Het doel is om aan de hand van praktijkvoorbeelden landbouwers kennis te laten maken met agrarisch natuurbeheer en hen op die manier te stimuleren tot het afsluiten van een beheerovereenkomst.

In een eerste projectfase zijn drie landbouwbedrijven geselecteerd waar een aantal agromilieu- en natuurmaatregelen in de bedrijfsvoering worden toegepast. Voor elk bedrijf is na een terreinbezoek en een aansluitende bedrijfsanalyse bepaald welke maatregelen er op het bedrijf kunnen worden toegepast. Elk van de voorgestelde maatregelen is tot stand gekomen na overleg tussen de plaatselijke natuurbeschermers en de betrokken landbouwer.

Foto: Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren

De tweede fase van het project richt zich op het informeren van landbouwers, natuurbeschermers, overheden en andere geïnteresseerden. Bijkomend is een promotiefilmpje gemaakt over demonstratiebedrijven of ook Habitatboerderijen genoemd. De brochure op www.rlh.be/pdf/RLH_Habitatboerderij.pdf laat je kennismaken met een Habitatboerderij.

Bron: projectfiche Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren

10 VERBETEREN VAN GEMEENSCHAPSVOORZIENINGEN

Onder gemeenschapsvoorzieningen worden diensten of gebouwen verstaan die gemeenschapsvorming ten goede komen, de faciliteiten op het platteland verbeteren en/of de lokale economie stimuleren. Zowel de maatregel "Basisvoorzieningen voor economie en bevolking" (321) als "Dorpskernvernieuwing" (322), speelt in op het verhogen van de gemeenschapsvoorzieningen.

Op basis van het beperkt aantal afgelopen projecten binnen As 3 en As 4, leiden we af dat behoorlijk wat inwoners in het landelijk gebied worden bereikt via PDPO II initiatieven.

Wat **basisvoorzieningen** (maatregel 321) betreft leren we:

- Op basis van de 12 afgelopen PDPO projecten: 850.000 inwoners genieten van de basisvoorzieningen (maatregel 321) die d.m.v PDPO II werden gerealiseerd en voor 8.576 mensen werd (verbeterde) toegang tot het internet gerealiseerd;⁹⁷
- Op basis van de 17 afgelopen Leaderprojecten: verbeterde voorzieningen voor 251.997 mensen in de LEADER-gebieden.

Wat **dorpskernen** (maatregel 322) betreft leren we:

- Op basis van de 35 afgelopen PDPO projecten: 36 dorpskernen werden aangepakt, met een totaal bereik van 82.000 inwoners.
- Op basis van de 11 afgelopen LEADER-projecten: verbeterde voorzieningen voor 58.069 personen.

Op basis van deze aantallen, kan men afleiden dat PDPO II een wezenlijke bijdrage levert tot het verhogen van het voorzieningenniveau op het platteland.

Tijdens de workshops met de plattelandscoördinatoren (As 3) en Leadercoördinatoren werd deze stelling bevestigd. Beide groepen schoven de verbetering van de gemeenschapsvoorzieningen op het platteland als belangrijkste impactgebied naar voren, zowel wat betreft het gewenste als het effectief behaalde effect.

We illustreren het effect met het As 3 project "Dorpsresto Bilzen". Het wordt beschouwd als een succesvol project omwille van het hefboomeffect, de uitgebreide communicatie, de integratie van diensten en de grens- en sectoroverschrijdende samenwerking.

⁹⁷ Met betrekking tot het cijfer van 850.000 inwoners, werd een anomalie vastgesteld in de registratie. In een project werden immers niet alleen de inwoners, maar ook de toeristen meegeteld. De effectieve impact ligt dus eerder op de helft van dit cijfer. Er werd een aanbeveling geformuleerd in functie van een consistente monitoring in te toekomst.

Dorpsresto Bilzen

- As 3 project Provincie Limburg
- (co)promotoren: Stad Bilzen, OCMW Hoeselt en OCMW Riemst
- Partners: Rimo Bilzen

Eén dag in de week gaan mensen uit verschillende dorpen in Bilzen, Hoeselt en Riemst 's middags naar een dorpsrestaurant. Geen écht restaurant, maar een zaaltje waar de tafels door vrijwilligers zijn gedekt. Voor slechts 5 euro wordt er soep, hoofdgerecht en dessert opgediend. Het concept is eenvoudig... de impact is groot.

Dorpsrestaurants brengen mensen samen, stimuleren onderlinge hulp, versterken de dorpsgemeenschap, activeren mensen, laten senioren toe om langer in hun eigen omgeving te wonen, creëren sociale tewerkstelling en zinvol vrijwilligerswerk, herwaarderen parochiezaaltjes en zijn een springplank voor nieuwe dorpsvoorzieningen.

Bron: www.dorpsrestaurant.be

11 DIVERSIFICATIE VAN PLATTELANDSECONOMIE

11.1 Effect van investeringen mbt diversificatie van landbouwactiviteiten (121 + 311)

Voor het effect van steun aan diversificatie op het niveau van het landbouwbedrijf: Zie 2.1.1.6 (verruimen marktaandeel en afzetmarkt), 2.1.2.3 (efficiëntie en arbeidsproductiviteit), 2.1.3.3 (werkgelegenheid).

11.2 Effect van gebiedsgerichte werking

Uit de monitoring van As 3 blijkt dat er 75 banen gecreëerd werden in de 13 afgelopen As 3 projecten (goedgekeurd in 2007) binnen de maatregel 'bevordering van toeristische activiteiten'.

Uit de workshop met de plattelandscoördinatoren weten we dat ook in de andere projecten tewerkstelling is gecreëerd, maar deze werd niet opgemeten.

Binnen LEADER werd daarentegen wel alle gecreëerde tewerkstelling opgemeten, maar kon men slechts 29,1 extra banen noteren over de 81 afgelopen projecten.

Zowel binnen LEADER als As 3 gaf men aan dat creatie van tewerkstelling geen prioriteit is van de gebiedsgerichte werking binnen het Vlaamse PDPO. Daarvoor is het budget dat aan de projecten wordt toegekend te klein. As 3- of LEADER-projecten leiden eerder tot behoud van bestaande tewerkstelling. Dit wordt echter niet opgemeten. Bij de selectie, wordt er geen voorkeur gegeven aan projecten waarin die tewerkstelling creëren of behouden, wel in tegendeel: personeelskosten worden soms expliciet geweerd omdat projecten dan te duur worden of omdat men geen reguliere tewerkstelling wil financieren. De coördinatoren zien creatie van tewerkstelling eerder als doelstelling voor EFRO-projecten.

12 VERHOGEN BESTUURSKRACHT VAN LOKALE BESTUREN (GOVERNANCE)

In het bijzonder met de Leaderaanpak, beoogt het PDPO ook een effect naar het verbeteren van het bestuur in plattelandsgebieden. Concreet stelt zich dan de vraag of het leaderprogramma in de betreffende regio's heeft bijgedragen tot:

- Een beter inzicht bij beleidsmakers omtrent de uitdagingen en opportuniteiten voor het plattelandsgebied? (capaciteitsverhoging);
- Meer betrokkenheid van bewonersgroepen in de besluitvorming? (inspraak);
- Meer samenwerking tussen publiek-private en publiek-publieke actoren? (bv. vormen van intergemeentelijke samenwerking, samenwerking met hogere overheden);
- Innovatieve bestuurspraktijken? (introductie van nieuwe technologieën, nieuwe vormen van dienstverlening).

De effecten van Leader m.b.t. governance werden op een kwalitatieve manier getoetst bij de Leadercoördinatoren. Gezien zij op het terrein aanwezig zijn, hebben zij een behoorlijk zicht op de lokale bestuurspraktijken. Op basis van dit gesprek (en eigen inzichten van de evaluatoren op basis van Leader-ervaring) kwamen we tot volgende conclusies:

- De impact op lokale mandatarissen en lokale besturen hangt samen met 'de afstand' tot het programma. Mandatarissen die deel uitmaken van de Plaatselijke Groep bijvoorbeeld krijgen vanuit dit engagement vaak een beter beeld van de regio, leren verbanden leggen met de verschillende actoren in het gebied en pikken graantjes mee van de Leader methodiek om over te planten in de eigen bestuurspraktijk. Dit effect wordt door de Leadercoördinatoren herkend, maar het is gering, gezien per PG slechts een handvol mandatarissen de Leaderwerking actief opvolgen.
- Gezien de projecten van de lokale besturen moeten voldoen aan de Leadercriteria (samenwerking, innovatie, betrokkenheid, ...), introduceert Leader op projectniveau wel degelijk nieuwe ervaringen voor de besturen. Ook hier is de impact van Leader gering, gezien per Leaderperiode van 6 jaar hooguit een of twee projecten per lokaal bestuur worden uitgevoerd.

Samengevat doet het effect van Leader op de lokale bestuurspraktijk denken aan het effect van kleinschalige projecten in ontwikkelingssamenwerking. Op microniveau zijn het hartverwarmende experimenten, maar globaal gesproken leiden ze niet tot structurele veranderingen.

13 CONVERGENTIE TUSSEN (PLATTELANDS)GEBIEDEN

In zijn opzet heeft PDPO ook de ambitie om bij te dragen in het verkleinen van de verschillen tussen plattelandsregio's onderling en tussen plattelandsregio's en stedelijke gebieden. In de eerste plaats vanuit een Europees perspectief, anderzijds ook binnen de lidstaten.

Het is onmogelijk om voor Vlaanderen na te gaan of PDPO een bijdrage heeft geleverd in het wegwerken van regionale verschillen. Daartoe zouden regio's met en zonder steun moeten kunnen vergeleken worden en die bestaan niet. Alle plattelandsregio's ontvangen steun, tenzij de steden. Maar daar worden dan weer andere subsidiestromen ingezet.

Los van de vraag of PDPO een bijdrage heeft geleverd in het verkleinen van de verschillen tussen stad en platteland of tussen regio's onderling, schetsen we hieronder op basis van een aantal indicatoren wel de sociaal-economische evolutie op het platteland en in de Vlaamse regio's. Een goede monitoring ervan is relevant voor de toekomstige invulling van het plattelandsbeleid.

13.1 Sociaal-economische ontwikkeling landelijke regio's

Onderstaande tabel geeft de evolutie weer over de voorbije jaren tussen landelijke gemeenten en meer verstedelijkte gemeenten.⁹⁸ Er werd een set van indicatoren gekozen die zowel demografische, ruimtelijke, sociale als economische evoluties vatten.

⁹⁸ Om het onderscheid landelijk versus stedelijk (of verstedelijkt) te maken werden twee verschillende indelingen gebruikt. Enerzijds de indeling van het RSV (buitengebied, steden), anderzijds de indeling uit het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE) waar geen tweedeling van gemeenten, maar een driedeling wordt gehanteerd.

Indicator	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV)		Strategisch Plan voor Ruimtelijke Economie (SPRE)			Bron
	Stedelijk (111)	Buitengebied (197)	Stedelijk (82)	Amorf/suburbaan (109)	Ruraal (117)	
Netto inkomen ('98-'06)	37,6%	43,6%	36,7%	40,8%	45,8%	FOD Economie
Bewoners ('98-'08)	4,14%	4,34%	3,61%	5,29%	4,07%	
Werkzaamheid % ('03-'08)	4,10%	5,00%	3,74%	5,13%	4,91%	SWSE
Werkloosheid % ('03-'08)	-21,3%	-23,0%	-18,8%	-23,8%	-24,0%	
% zelfstandigen ('03-'08)	0,75%	-0,28%	1,42%	2,22%	-2,23%	RSVZ
Bebouwde oppervlakte ('00-'09)	8,64%	10,92%	8,03%	10,45%	11,9%	Kadaster
% kansarme geboortes ('98-'07)	38,01%	51,31%	41%	52,29%	41,17%	Kind & gezin
Aantal ondernemingen ('98-'05)	2,75%	5,86%	2,16%	7,21%	3,95%	?
Interne inwijkingen ('98-'07)	16,49%	19,05%	15,77%	19,40%	18,78%	ADSEI

Opvallende vaststelling is dat de landelijke gemeenten, in vergelijking met de steden, de laatste jaren een positiever sociaal-economische ontwikkeling hebben gekend:

- Grotere stijging van het netto-inkomen;
- Sterkere bevolkingsgroei en meer inwijkingen;
- Grotere stijging werkzaamheidsgraad;
- Sterkere daling werkloosheid;
- Sterkere groei van het aantal ondernemingen.

Deze ontwikkelingen gaan bovendien gepaard met een verdere urbanisatie van het platteland (toename van de bebouwde oppervlakte)

Uitzonderingen op bovenstaande conclusie:

- De toename van de kansarmoede is groter in landelijke gemeenten dan in de steden (verklaring: indien startpunt laag is, heeft een wijziging in de situatie procentueel sterke repercussies).
- Een daling van het aantal zelfstandigen op het platteland, versus een stijging in de steden (waarbij hoogstwaarschijnlijk landbouw de verklarende factor is).

Conclusies

Op basis van deze beperkte analyse, zien we dat de bevolking op het platteland vernieuwt (inwijkingen, hoger inkomen). Vraag is of hiermee ook een verschuiving van de behoeften of verwachtingen gepaard gaat, waarop met het plattelandsbeleid kan ingespeeld worden? Tegelijk zien we verontrustende bewegingen, met name de toename van de kansarmoede en de daling van het aantal zelfstandigen. Deze fenomenen verdienen alleszins voldoende aandacht van het beleid. Tot slot, en dit is niet nieuw, blijft ook de vaststelling dat het platteland met mondjesmaat verkavelt. De bebouwde oppervlakte neemt toe ten nadele van de open ruimte. Ook hier zit een belangrijk spanningsveld voor mensen die de verdere toekomst van het platteland moeten vormgeven.

13.2 Convergentie tussen regio's onderling

In een tweede analyse bogen we ons over de verschillen in ontwikkeling tussen de Vlaamse regio's. Voor de afbakening van de regio's gebruikten we de RESOC-omschrijvingen.

De resultaten van de analyse zijn weergegeven in Tabel 98.

De oefening heeft niet geleid tot zeer uitgesproken conclusies. We motiveren deze stelling op basis van de meest representatieve indicatoren:

- Het absoluut verschil in **gemiddeld inkomen** tussen de Vlaamse regio's is groter geworden in de periode 1998-2008 (de standaarddeviatie evolueert van 100 naar 113).⁹⁹

In diezelfde periode is het algemeen inkomensniveau evenwel veel sterker gestegen. Dit betekent dat er in relatieve termen een verdichting is tussen de regio's. Het verschil tussen de Westhoek (armste regio) en Halle-Vilvoorde (rijkste regio) is in relatieve termen veel kleiner geworden: een verschil van € 3.648 of 42% in 2008 (op een inkomen van €8.675 in de Westhoek) tegenover een verschil van €3.729 of 28% (op een inkomen van € 12.978 in de Westhoek).

- Met betrekking tot een aantal economische indicatoren, zien we een gelijkaardig fenomeen, weliswaar in de andere richting. In die periode van hoogconjunctuur (2005-2008) zijn de verschillen m.b.t. **werkzaamheidsgraad, werkloosheidsgraad en aandeel zelfstandigen** tussen de regio's sterk afgenomen. De standaarddeviaties voor deze drie indicatoren evolueren in de periode 2003-2008 van respectievelijk 100% naar 93%, 75% en 91%.

Deze daling is zo goed als integraal toe te schrijven aan de positieve conjunctuur in de periode 2005 – medio 2008. Het verschil is kleiner geworden, omdat de absolute waarden lager liggen door een algemene daling van de werkloosheid. Als men de relatieve verschillen tussen de regio's bekijkt, is er weinig verschil vast te stellen.

- Andere variabelen kennen te weinig evolutie om significante uitspraken te kunnen doen, of schommelen teveel over de jaren (bv. kansarme geboorten, omwille van de kleine aantallen).

Op basis van dit beeld kunnen o.a. geen relevante uitspraken worden gedaan om het toekomstig plattelandsbeleid op te baseren.

⁹⁹ Standaarddeviatie: de afwijking van de waarden ten opzichte van het gemiddelde.

Tabel 98: Vergelijking Vlaamse regio's op basis van een aantal sociaal-economische indicatoren

RESOC/ provincies	Netto inkomen	Bewoners	Werkzaamheid %	Werkloosheid %	% zelfstandigen	Bebouwde oppervlakte	% kansarme geboortes	Aantal ondernemingen	Interne inwijkingen
Antwerpen	35,4%	4,06%	4,86%	-19,6%	2,35%	6,86%	55,29%	3,63%	8,73%
Mechelen	41,3%	5,02%	5,29%	-23,2%	1,82%	10,56%	42,11%	5,59%	26,37%
Turnhout	42,9%	6,15%	6,09%	-21,2%	-0,11%	10,40%	100,70%	5,65%	19,37%
Antwerpen	39,2%	4,75%	5,41%	-20,9%	1,32%	8,45%	67,21%	4,45%	14,58%
Halle-Vilvoorde	35,6%	5,47%	3,12%	-13,1%	3,62%	11,06%	6,72%	4,85%	14,93%
Leuven	41,6%	4,86%	4,16%	-23,1%	2,74%	11,46%	-5,56%	5,80%	17,80%
Vlaams Brabant	38,3%	5,19%	3,60%	-17,7%	3,22%	11,21%	0,24%	5,27%	16,12%
Brugge	47,7%	2,39%	3,25%	-23,3%	0,53%	8,63%	0,85%	6,25%	7,43%
Westhoek	49,6%	2,72%	4,21%	-23,6%	-4,26%	12,48%	174,85%	2,20%	15,14%
ZW Vlaanderen	37,4%	0,04%	4,34%	-21,3%	-2,35%	8,89%	86,27%	0,50%	15,69%
Oostende	45,1%	5,44%	3,73%	-20,3%	-1,23%	10,35%	46,46%	0,66%	7,73%
MW Vlaanderen	45,3%	2,38%	4,81%	-26,2%	-2,62%	10,80%	30,95%	3,50%	17,55%
West-Vlaanderen	45,2%	2,25%	4,20%	-23,2%	-2,47%	10,18%	61,02%	2,86%	12,57%
Waas& Dender	43,1%	3,54%	4,65%	-24,0%	-0,01%	8,04%	61,43%	0,29%	26,56%
Meetjesland-Leie-Schelde	45,2%	2,52%	4,57%	-23,7%	-0,96%	11,73%	24,32%	4,16%	14,19%
Gent en Gentse rand	40,1%	5,33%	4,68%	-21,0%	-1,11%	8,25%	30,70%	4,40%	18,88%
ZO Vlaanderen	42,1%	3,16%	3,59%	-15,3%	0,82%	9,64%	17,82%	1,06%	31,93%
Oost-Vlaanderen	42,8%	3,75%	4,28%	-20,7%	-0,21%	9,41%	33,24%	2,31%	23,82%
Limburg	43,4%	5,45%	6,54%	-29,4%	-1,28%	10,71%	62,71%	6,69%	24,22%

Deel 4: BEREKENING IMPACTINDICATOREN

Het GTEK reikt zeven impactindicatoren aan en stelt voor elk een berekeningswijze icatorvoor, zie tabel hieronder¹⁰⁰.

Tabel 99: Impactindicatoren PDPO II

Impactindicatoren PDPO II	Berekening ⁷
Economische groei	Net additional value added expressed in PPS
Tewerkstellingscreatie	Net additional Full Time Equivalent jobs created
Arbeidsproductiviteit	Change in Gross Value Added per Full Time Equivalent
Terugdringen van de vermindering van biodiversiteit	Change of farmland bird species population
In stand houden van landbouwgebied met hoge natuurwaarden	Change in high nature value areas
Verbeteren van de waterkwaliteit	Change in gross nutrient balance
Bijdrage in het terugdringen van de klimaatverandering	Increase in production of renewable energie

Bron: Gemeenschappelijk Toezichts- en Evaluatiekader (GTEK), DG Agri

In dit hoofdstuk maken we een berekening van de verschillende impactindicatoren.

¹⁰⁰ Een indicator is een maatstaf, een instrument om een complexe situatie/vraag op een eenvoudigere manier te kunnen beoordelen. Om de EC evaluatievragen (die bijvoorbeeld peilen naar de verbetering van de waterkwaliteit) kwantitatief te beantwoorden gebruiken we de indicator 'evolutie van de bruto nutriëntenbalans'. In feite geeft dus de rechterkolom van Tabel 99 de impactindicatoren weer, en niet de linkerkolom.

1 ECONOMISCHE GROEI

De exacte benaming van de impactindicator voor economische groei is 'Net Additional Gross Value Added' (Bruto Toegevoegde Waarde). Onder Bruto Toegevoegde Waarde (BTW) wordt verstaan 'waarde van de productie' verminderd met het 'intermediair gebruik'. Het woord 'Net' verwijst hier niet naar de gebruikelijke 'netto toegevoegde waarde', maar naar het netto-effect van de steun.

In het scopingsrapport werd aangekondigd dat voor de berekening van de extra gecreëerde Bruto Toegevoegde Waarde idealiter volgende maatregelen worden meegenomen: 111, 112, 121, 122, 123, 125, 132, 133 en 311. Om verschillende redenen kan voor deze tussentijdse evaluatie de impactindicator slechts berekend worden voor drie maatregelen, nl. 112, 121 en 311. Daarvoor werd gebruik gemaakt van FADN gegevens.

De andere maatregelen werden om volgende redenen niet meegenomen in de berekening:

- Maatregel 122 is niet van toepassing in Vlaanderen;
- Maatregel 125 is een uitdovende maatregel, waarvoor geen impact berekend wordt;
- Maatregel 132 en 133 starten pas op in 2010;
- Maatregel 123 (agro-voeding) is pas gestart in 2008 en is daarom nog 'te jong' om mee te nemen in de berekening. Eventuele effecten zijn ten vroegste in 2009 zichtbaar en voor dat jaar zijn nog geen balansgegevens beschikbaar (Bel-First);
- Voor maatregel 111 (opleiding) werd via de econometrische analyse geen statistische relevantie gevonden met Bruto Toegevoegde Waarde.

Berekening

Om de Bruto toegevoegde waarde te berekenen, wordt vertrokken van de fixed effects dynamische regressie uit Deel 3:2. De significante coëfficiënten uit Tabel 86 voor de Bruto toegevoegde waarde kunnen vermenigvuldigd worden met de toegekende steun in de periode 2007-2009. Het gaat hier om goedgekeurde dossiers in 2007-2009: we nemen hier zowel dossiers uit PDPOI als PDPOII mee. De steun voor de subcategorie investeringsteun voor diversificatie is de som van de categorie diversificatie onder 121 en de hele som van 311. Op deze manier kan ruwweg een grootorde berekend worden van de impact op toegevoegde waarde van investeringsteun.

Deze berekeningswijze gaat uit van volgende assumpties:

- De FADN-steekproef is volledig representatief voor Vlaanderen en de gemiddelde waarden van de coëfficiënten mogen geëxtrapoleerd worden.
- Door enkel de steun mee te nemen in plaats van het subsidiabele investeringsbedrag wordt ervan uitgegaan dat een gelijkaardige investering ook zou gebeurd zijn zonder steun, maar minder groot. De kans bestaat evenwel dat bepaalde milieu-investeringen helemaal niet gebeurd zouden zijn zonder steun: in dit geval is de berekening hier een onderschatting.
- We gaan ervan dat de investering dezelfde zouden zijn zonder steun. Dit heeft ook een gevolg op de keuze van de multiplicator op basis van de

Input/Output tabel. We sluiten uit dat er een andere investering gebeurd zou kunnen zijn met een andere multiplicator tot gevolg.

- De coëfficiënten die niet significant zijn, worden achterwege gelaten terwijl zij wel degelijk een bijdrage leveren.
- De coëfficiënten zijn gemiddelde waarden. Er wordt geen rekening gehouden met de standaard deviaties.
- De coëfficiënten werden berekend op basis van gegevens van 2000-2008. We gaan ervan uit dat deze gelijkaardig zijn voor de periode 2007-2009.
- De coëfficiënten slaan op jaarlijkse wijzigingen in toegevoegde waarde, we gaan ervan uit dat de coëfficiënten niet wijzigen wanneer we de steun van 7 jaar aggregeren.

Tabel 100: Impact op toegevoegde waarde

	coëfficiënt	Steun 2007-2009 (EUR)	Impact (EUR)	Impact (PPS)*
L1Dierenwe~n	n.s.	3.562.532		
L2Dierenwe~n	n.s.	3.562.532		
L1Diversif~e	0,761	32.003.798	24.364.751	21.391.353
L2Diversif~e	n.s.	32.003.798		
L1Milieu	-0,261	63.881.112	-16.660.009	-14.626.873
L2Milieu	-0,758	63.881.112	-48.409.311	-42.501.590
L1Structur~l	0,301	100.988.626	30.353.465	26.649.223
L2Structur~l	0,394	100.988.626	39.839.114	34.977.273
L1Vestiging	n.s.	29.844.335		
L2Vestiging	n.s.	29.844.335		
Directe Totale impact		230.280.402	29.488.010	25.889.386
Indirecte waarde van investeringssteun		230.280.402	230.280.402	202.177.702
Indirecte invloed op economie			158.686.403	139.320.810
TOTALE IMPACT			418.454.815	367.387.898

Bron : UGent

*Eurostat: PPS België = 113,9 topv. EU-27 = 100

De totale directe impact door de investeringsteun is 29 miljoen euro (zie Tabel 100). Naast het directe effect op de land- en tuinbouwbedrijven, is er ook nog de indirecte impact op de toegevoegde waarde van de bedrijven die de investeringen uitvoeren (zie Tabel 92), alsook de toegevoegde waarde van de grondstoffen die deze installateurs gebruiken. Het totale effect van investeringssteun op toegevoegde waarde is 418 miljoen euro, uitgedrukt in PPS is dit 367 miljoen.

Er dient hierbij nog opgemerkt te worden dat het effect tussen directe en indirecte impact verschillend is. Het indirecte effect van investeringen zal van kortere termijn zijn, doordat het effect zal eindigen na de uitvoering van die investeringen. Het directe effect van de investeringen op de land- en tuinbouwbedrijven zal op langere termijn blijven doorwerken.

2 TEWERKSTELLINGSCREATIE

In de berekening van de extra gecreëerde jobs (VTE) door PDPO II worden de directe en indirecte effecten van de volgende maatregelen berekend:

- Maatregelen 112, 311 en 121 met behulp van FADN gegevens en Input/output tabellen;
- Maatregelen 111 (opleiding) en 114 (bedrijfsadvies) met behulp van PDPO monitoringsgegevens;
- Maatregelen 313 (toerisme) en 41 (Lokale Ontwikkelingsstrategie Leader) met behulp van PDPO monitoringsgegevens.

Maatregel 123 (agro-voeding) is pas gestart in 2008 en kan om die reden nog niet meegenomen worden in de berekening. Eventuele effecten zijn ten vroegste in 2009 zichtbaar en voor dat jaar zijn nog geen balansgegevens beschikbaar (Bel-First).

2.1 Investerings in land- en tuinbouw

Op dezelfde manier als bij de toegevoegde waarde wordt de tewerkstelling op een benaderende manier berekend op basis van de fixed effects dynamische regressie uit Deel 3:2. De significante coëfficiënten uit Tabel 86 voor de tewerkstelling kunnen vermenigvuldigd worden met de toegekende steun in de periode 2007-2009. Dezelfde assumpties gelden als voor de berekening van de toegevoegde waarde (zie hierboven).

Tabel 101: Impact op tewerkstelling

	coefficient	Steun 2007-2009 (EUR)	Impact (VTE)
L1Dierenwe~n	n.s.	3.562.532	
L2Dierenwe~n	n.s.	3.562.532	
L1Diversif~e	6,87E-06	32.003.798	220
L2Diversif~e	n.s.	32.003.798	
L1Milieu	n.s.	63.881.112	
L2Milieu	n.s.	63.881.112	
L1Structur~l	4,77E-06	100.988.626	482
L2Structur~l	n.s.	100.988.626	
L1Vestiging	1,85E-05	29.844.335	552
L2Vestiging	n.s.	29.844.335	
Directe Totale impact			1.254
Indirecte tewerkstelling bij installateurs			947
Indirecte tewerkstelling			978
TOTALE IMPACT (VTE)			3.179

Bron: UGent

De vestigingssteun en investeringssteun creëren samen 1.254 arbeidsplaatsen. Naast dit directe effect op de land- en tuinbouwbedrijven, is er ook nog de indirecte impact op arbeid van de bedrijven die de investeringen uitvoeren (zie Tabel 92), alsook bij de bedrijven die grondstoffen leveren aan deze installateurs. In totaal worden zo 3.179 arbeidsplaatsen gecreëerd of behouden.

2.2 Indirecte impact van opleiding en bedrijfsadvies

2.2.1 *Cursussen, stages en korte vormingen (maatregel 111)*

De opleidingsinitiatieven (M 111) hebben een indirecte impact op tewerkstelling, met name de betrokken werknemers bij de vormingscentra, en de doorgaans externe lesgevers. Daarbij komen echter de uren van de lesgevers zelf, waarbij men ervan uit kan gaan dat voor elk uur les minstens een half uur voorbereiding nodig is.

Tabel 102: Aantal uren opleidingactiviteiten

-	2007	2008	2009
Cursussen	13.890	14.037	7.071
Stages	21.847	41.856	26.501
Vervolmaking	337	470	344
Korte vormingen	15.637	16.734	13.395
Totaal aantal uren	51.711	73.097	47.311
Gemiddeld aantal uren opleidingactiviteiten per jaar	57.373		
Gemiddeld aantal VTE	48,9		

Bron: IDEA Consult (o.b.v. PDPO II Monitoring tabellen), Opleidingactiviteiten waarvoor EU cofinanciering zijn in deze tabel niet opgenomen. Activiteiten waarvoor de EU cofinanciering niet beschikbaar is zijn ook niet opgenomen.

Op basis van het totale aantal gegeven lessen (gemiddeld 57.373 uren opleiding per jaar, berekend op basis van de periode 2007-2009), de veronderstelling van een werkdag van 8 uur en 220 werkdagen in een jaar komt men op een externe vormingstewerkstelling van **49 VTE (lesgevers)** per jaar. In de berekening wordt elk uur les gerekend als 1,5 uur arbeid omwille van de voorbereiding.

2.2.2 *Bedrijfsadvies (maatregel 114)*

Ook voor het geven van bedrijfsadvies (maatregel 114) worden mensen ingezet door de adviescentra. Op basis van parameters die werden bevraagd bij de twee grootste adviescentra en gegevens over het aantal adviezen per jaar kunnen we een benaderende berekening maken van het tewerkstellingseffect.

Tabel 103: Aantal adviezen en aantal werknemers ¹⁰¹

	Centrum 1	Centrum 2
Gemiddeld aantal adviezen per jaar (aanvraagformulier) 2008-2009	221,5	127,0
Aantal mensen die worden ingezet voor BAS	10	8
Aantal adviezen per werknemer	22,2	15,9
Gemiddeld aantal adviezen per werknemer		19,0

	2008	2009
Aantal gesteunde landbouwers (aantal adviezen)	1.059	1.402
Gemiddeld aantal adviezen per jaar		1.230,5
Gemiddeld aantal adviezen per werknemer (zie hoger)		19,0
Gemiddeld aantal VTE		64,7

Bron: IDEA Consult (bevraging adviescentra)

Op basis van het totale aantal gegeven adviezen (gemiddeld 1.231 per jaar, berekend over de periode 2008-2009), komt men op een externe tewerkstelling van **64,7 VTE** per jaar.

2.3 Bevordering toeristische activiteiten en LEADER projecten

Volgens het GTEK moet de resultaatsindicator R8 (Bruto aantal banen gecreëerd), enkel opgemeten worden voor toeristische projecten binnen As 3 en voor *alle* projecten van LEADER. Enkel voor de afgelopen projecten (goedgekeurd in 2007-2008) zijn de resultaatsindicatoren beschikbaar.

Tabel 104: Resultaatsindicator R8: Bruto aantal banen gecreëerd¹⁰²

	Mannen		Vrouwen		Totaal	Doelstelling 2007-2013	% van doelstelling 2007-2013
	< 25	≥ 25	< 25	≥ 25			
As 3 - toerisme	3	42	5	25	75	182	41,2%
	4%	56%	7%	33%	100%		
LEADER – alle maatregelen	1	13,1	2,16	12,9	29,1	-	-
	3%	45%	7%	44%	100%	-	-
Totaal	4	55,5	7,16	37,9	104,1	-	-
	4%	53%	7%	36%	100%	-	-

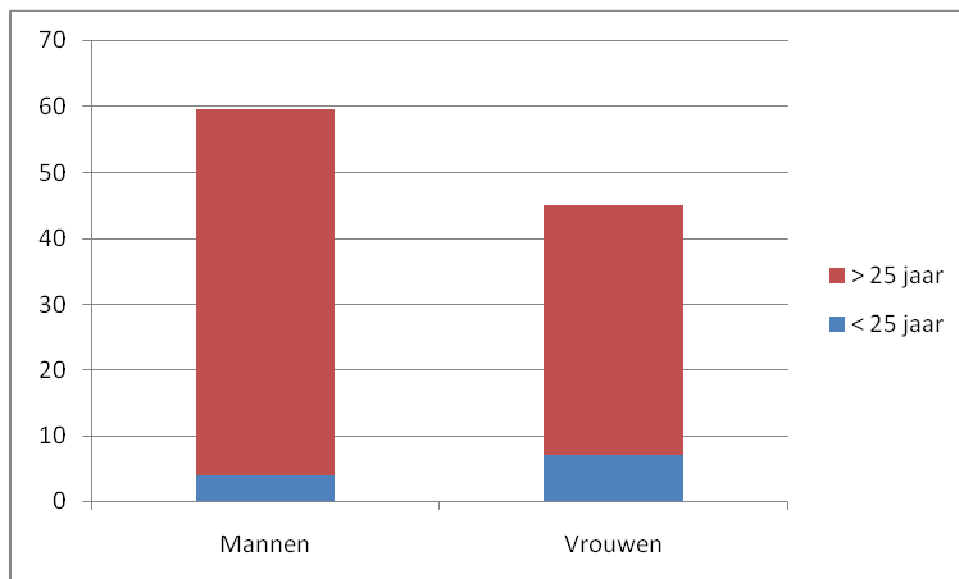
¹⁰¹ Aangezien er binnen het BAS maar 47 landbouwers in 2007 steun aangevraagd hebben, beschouwen we enkel 2008 en 2009.

¹⁰² Het CMEF vraagt enkel om het aantal gecreëerde banen in toeristische projecten bij te houden. In de andere projecten worden echter allicht ook banen gecreëerd die momenteel niet worden gemonitord.

Bron: Monitoringtabellen PDPO II (2007-2009)

Enkel binnen de toeristische As 3 projecten werden 75 banen gecreëerd. Voor alle afgelopen LEADER-projecten samen telde men 29,1 extra banen. De verdeling volgens geslacht en leeftijd ligt voor beiden in dezelfde lijn: in totaal wordt 89% van de gecreëerde banen ingevuld door mensen ouder dan 25 jaar. De verdeling volgens geslacht is vrij gelijkmatig gespreid: 57% van de banen is bestemd voor mannen t.o.v. 43% voor vrouwen.

Figuur 23: Verdeling tewerkstelling binnen toeristische As 3 projecten en alle LEADER-projecten - volgens geslacht en leeftijd

Bron: monitoringsgegevens afgelopen As 3- en LEADER projecten

De verwerkte monitoringsgegevens bevatten enkel data van afgelopen projecten. Langlopende projecten stellen doorgaans meer mensen tewerk, maar deze zijn nu nog niet afgelopen en zitten dus niet in de cijfers vervat.

2.4 Conclusie

De jaarlijks gecreëerde tewerkstelling door PDPO II bedraagt 3.397 VTE (maatregelen 112, 311, 121, 111, 114, 313 en 41).

Tabel 105: Jaarlijkse tewerkstelling PDPO II

	VTE per jaar
Investerings in land- en tuinbouw	3.179
Opleiding en bedrijfsadvies	114
Toerisme As 3 + alle maatregelen As 4	104
Totaal aantal VTE	3.397

Bron: IDEA Consult

3 ARBEIDSPRODUCTIVITEIT

Arbeidsproductiviteit wordt in het GTEK gedefinieerd als de verandering in de Bruto Toegevoegde Waarde per voltijdse werknemers bij de begunstigde bedrijven. In het scopingsrapport werd voorzien om hierbij de maatregelen 111, 121 en 123 in beschouwing te nemen. De berekening hieronder wijkt daar van af als volgt:

- Alle investeringssteun wordt in rekening genomen (dus ruimer dan 121, ook 112 en 311);
- Maatregelen 123 en 111 worden niet meegenomen:
 - Maatregel 123 (agro-voeding) is pas gestart in 2008 en is daarom nog 'te jong' om mee te nemen in de berekening. Eventuele effecten zijn ten vroegste in 2009 zichtbaar en voor dat jaar zijn nog geen balansgegevens beschikbaar (Bel-First);
 - Voor maatregel 111 (opleiding) werd via de econometrische analyse geen statistische relevantie gevonden met arbeidsproductiviteit.

Op dezelfde manier als bij de toegevoegde waarde wordt de arbeidsproductiviteit berekend op basis van de fixed effects dynamische regressie (zie Deel 3:2). De significante coëfficiënten uit Tabel 86 voor de arbeidsproductiviteit kunnen vermenigvuldigd worden met de toegekende steun per bedrijf in de periode 2007-2009. Dit verschilt van de omzet en de tewerkstelling omdat dat wel degelijk parameters zijn die men kan optellen en absoluut voor Vlaanderen berekenen. De evolutie in arbeidsproductiviteit kan evenwel niet voor heel Vlaanderen berekend worden. Men kan wel de gemiddelde evolutie van de arbeidsproductiviteit voor een gemiddeld bedrijf in Vlaanderen bekijken. Daarom wordt hier niet gewerkt met de totale steun, maar met een steunbedrag per categorie voor een gemiddeld bedrijf¹⁰³. Verder gelden dezelfde assumpties als voor de toegevoegde waarde.

Deze ruwe benadering om de arbeidsproductiviteit in te schatten geeft aan dat er een vermindering is in arbeidsproductiviteit door de investeringssteun over de periode 2007-2009. De negatieve impact van de milieu-investeringen worden niet weggewerkt door de positieve effecten van investeringen in dierenwelzijn.

¹⁰³ Dit is de som van elke steuncategorie, gedeeld door het totaal aantal bedrijven dat steun kreeg in 2007-2009 en is verschillend van het gemiddeld steunbedrag in een bepaalde categorie waar de som van elke steuncategorie gedeeld wordt door het aantal bedrijven van die categorie.

Tabel 106: Impact op arbeidsproductiviteit bij landbouwbedrijven

	coefficient	Gemiddelde steun 2007-2009 per bedrijf (EUR)	Impact (EUR/VTE)
L1Dierenwe~n	n.s.	549	
L2Dierenwe~n	0,647	549	355
L1Diversif~e	n.s.	4.922	
L2Diversif~e	n.s.	4.922	
L1Milieu	-0,144	9.827	-1.420
L2Milieu	-0,265	9.827	-2.602
L1Structur~l	n.s.	15.525	
L2Structur~l	n.s.	15.525	
L1Vestiging	n.s.	4.588	
L2Vestiging	n.s.	4.588	
Directe Totale impact		35.410	-3.667

Bron: UGent

4 TERUGDRINGEN VAN DE VERMINDERING VAN DE BIODIVERSITEIT

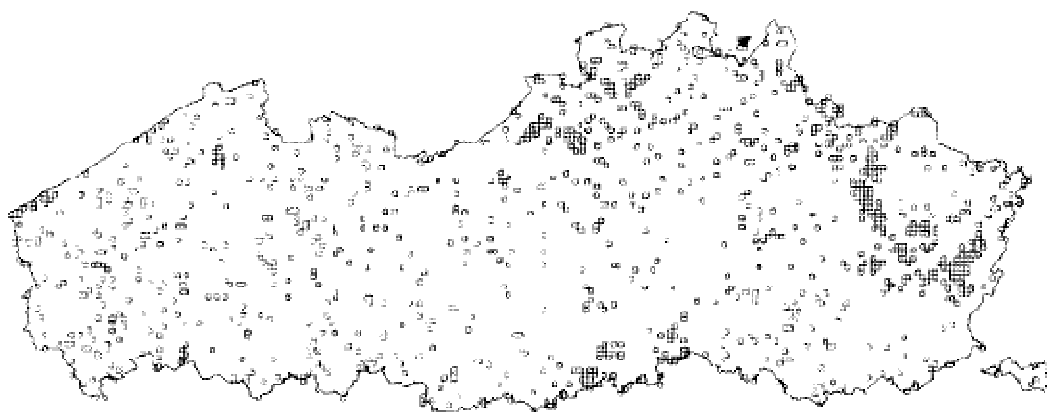
4.1 Evolutie akker- en weidevogelpopulaties

4.1.1 Aanpak

In de GTEK-richtlijnen wordt volgende indicator voor de evolutie van de biodiversiteit vooropgesteld: de evolutie van de akker- en weidevogelpopulaties die kan toegeschreven worden aan het inzetten van de PDPO-maatregelen. De overeenkomstige baseline indicator is dus de akker- en weidevogelpopulatie. Om de bijdrage van de PDPO-maatregelen te kunnen inschatten, moet deze baseline indicator gekend zijn op (grosso modo) hetzelfde schaalniveau als de PDPO-maatregelen zelf. Een algemene "farmland bird index" op niveau Vlaanderen is hiervoor absoluut ontoereikend.

Daarom moeten de akker- en weidevogelpopulaties gemonitord worden middels een gedetailleerd meetnet. Het meetnet "Algemene Broedvogels Vlaanderen" (ABV), dat in 2007 werd opgezet om 101 algemene broedvogels in Vlaanderen mee op te volgen, is hiervoor een geschikte basis. Dit meetnet bestaat uit 1200 steekproefhokken van 1 km² (samen bijna 10% van de oppervlakte van Vlaanderen), die ruimtelijk verdeeld zijn volgens een gestratificeerde steekproef op basis van 6 landgebruiks-/biotooptypes. In 500 van de 1200 hokken is landbouw het dominant landgebruik. De monitoring gebeurt in een driejaarlijkse cyclus, met metingen in 400 hokken per jaar. Medio 2010 waren de resultaten verwerkt van 727 van de 1200 hokken, waaronder 326 van de 500 landbouwhokken.

Figuur 24: Ligging van de 1200 steekproefhokken (lichtgrijs: landbouw als dominant landgebruik)

Omdat voorlopig nog maar één monitoringcyclus gedeeltelijk is afgerond, kan de temporele evolutie van de akker- en weidevogelpopulaties nog niet in kaart gebracht worden, en dus evenmin de correlatie daarvan met de inzet van de PDPO-maatregelen. Wat wel reeds mogelijk is, is een analyse van de correlatie tussen de inzet van de PDPO-maatregelen en de ruimtelijke differentiatie van de vogelpopulaties. Een dergelijke analyse werd uitgevoerd door INBO¹⁰⁴.

¹⁰⁴ INBO, Impact van PDPO II maatregelen op de biodiversiteit, september 2010

Een hoge correlatie impliceert niet noodzakelijk een causaal verband tussen de inzet van PDPO-maatregelen en de vogelpopulaties. Bepaalde maatregelen *mogen* bvb. enkel ingezet worden in gebieden met een hoge trefkans (weidevogelgebieden, Natura 2000- of VEN-gebieden), waardoor er per definitie een hoge correlatie verwacht kan worden.

Om de impact van het PDPO II en zgn. habitatvariabelen te onderscheiden werd een multicriteria-analyse (regressiemodel) uitgevoerd waarin de te verklaren parameter "biodiversiteit", uitgedrukt in het aantal akker- en weidevogelsoorten per hok, gecorreleerd werd aan volgende variabelen per hok:

- Historische populatie akker- en weidevogels (habitatgeschiktheid), berekend door interpolatie ("kriging") van de resultaten van de Broedvogelatlas (2004)
- Teeltkeuze (gegroepeerd in 14 categorieën)
- Landschapskenmerken: oppervlakte-aandeel landbouw, gemiddelde oppervlakte landbouwpercelen en een "openheidsindex"
- Voorkomen van PDPO II-maatregelen (absolute en relatieve oppervlakte).

De agromilieumaatregelen werden daarbij verdeeld in drie groepen:

- Maatregelen met direct effect op biodiversiteit: botanisch beheer, BO natuur, Vergoeding Natuur, KLE's, perceelsrandenbeheer, biolandbouw en hamsterbescherming
- Maatregelen met indirect effect op biodiversiteit: erosiebestrijding, groenbedekking en mechanische onkruidbestrijding
- Maatregelen waarvan geen effect verwacht wordt: BO water, vlinderbloemigen, sierteelt

De BO's akker- en weidevogelbeheer hebben een nog directer effect op vogels en worden daarom apart beschouwd.

De meeste PDPO-maatregelen met een directe impact op biodiversiteit, en met name de BO's weide- en akkervogelbeheer, hebben een eerder gering voorkomen, waardoor de kans dat er een statistisch significante correlatie te vinden is op het niveau van de 326 km-hokken klein is (zie verder). Naast de analyse op basis van het ABV-meetnet, werd daarom een gerichte inventarisatie en analyse uitgevoerd in 14 gebieden van ca. 250 ha, bekomen via een gestratificeerde steekproef op basis van habitatkenmerken en met (over)vertegenwoordiging van de BO's akker- en weidevogelbeheer (medio 2010), behalve in twee testgebieden waar geen van deze BO's voorkomen (Boekhoute en Aartrijke).

Figuur 25: Ligging van de 14 geïnventariseerde case study-gebieden

De vogels in deze 14 gebieden werden geïnventariseerd door een ervaren veldbioloog op 4 verschillende dagen van april tot juli 2010. Voor deze gebieden

werden tevens de nodige habitatvariabelen bepaald, die gelijkaardig zijn als bij de analyse van het ABV-meetnet, maar dan verder differentiatie en op perceelsniveau i.p.v. per km².

De resultaten van beide deelstudies van INBO – de statistische analyse van de correlaties over de 326 landbouwhokken enerzijds en de 14 case study-gebieden anderzijds – vormen de basis voor de hierna volgende mid term evaluatie m.b.t. biodiversiteit (Europese Impact Indicator 4).

4.1.2 Analyseresultaten

Bij de analyse van het **ABV-meetnet** werd eerst nagegaan of deze dataset een representatief beeld geeft van de inzet van de agromilieumaatregelen van PDPO II. Dit bleek in voldoende mate het geval te zijn.

Statistische analyse toont aan dat er een lage correlatie is tussen het voorkomen van akkervogels en weidevogels. De drie types PDPO-maatregelen hebben eveneens een lage onderlinge correlatie. De variabele "habitatgeschiktheid" is quasi onafhankelijk van de andere habitatvariabelen (teeltkeuze en landschapkenmerken). Dit maakt dat de meeste variabelen als onafhankelijk kunnen beschouwd worden, wat positief is t.a.v. het opgestelde multivariaat regressiemodel.

Het model leverde significante correlaties op tussen de biodiversiteitsindicatoren (aantal soorten broedvogels, akkervogels en weidevogels) enerzijds en een aantal verklarende variabelen anderzijds:

	Broedvogels	Akkervogels	Weidevogels
PDPO II direct	+ 2.6%	+ 2.2%	
Habitatpredictie	+ 7%	+ 1.1%	
Habitatpredictie	+ 2.2%		+ 21.4%
Openheid	- 5.3%	+ 1.7%	+ 9.4%
Oppervlakte			+ 1.5%
Aantal percelen			- 1.9%
Maïs	- 3.3%	- 4.1%	
Zomergraan		+ 1.7%	
Graskweek			+ 8.2%
Fruit			+ 3.3%
Kool			- 1.8%
Andere		2.2%	1.5%
Totaal	20.4%	13.0%	49.0%

De directe PDPO II-maatregelen vertonen dus een positieve correlatie met het voorkomen van akkervogels en broedvogels in het algemeen (maar niet met weidevogels), en leveren een bescheiden bijdrage aan de totale verklaringskracht van het model. Het voorkomen van weidevogels wordt het best verklaard door het model, waarbij vooral de (logische) variabelen habitatpredictie (historisch voorkomen o.b.v. Broedvogelatlas), openheid van het landschap en voorkomen van grasland van belang zijn. Voor akkervogels is de verklarende kracht van het model kleiner, en is er vooral een negatief verband met maïsteelt. De BO's weiden akkervogelbeheer kwamen zoals gevreesd te weinig voor (resp. in slechts 5 en 8 van de 326 landbouwhokken) om significante correlaties te kunnen bekomen.

De modellering werd ook uitgevoerd voor elk van de 9 belangrijkste vogelsoorten afzonderlijk. De directe PDPO II-maatregelen hebben een positieve invloed op de torenvalk en de veldleeuwerik, maar een negatieve invloed op de houtduif. Zoals verwacht is de habitatpredictie positief gecorreleerd met de abundantie van de meeste soorten. Een open landschap heeft een sterk positief effect op typische akker- en weidevogelsoorten als Kievit, veldleeuwerik en gele kwikstaart, maar

een negatief effect op de grasmus, die meer aan struwelen gebonden is. De verklarende kracht van de verschillende types PDPO II-maatregelen is voor geen enkele soort groter dan 5%.

De inventarisatie van de **14 case study-gebieden** leverde in totaal 50 vogelsoorten op, waarvan voor 43 soorten territoria konden afgebakend worden. Het aantal soorten liep per gebied uiteen van 13 tot 28 soorten en het aantal territoria van 79 tot 188. Op perceelsniveau werden maximaal 9 vogelsoorten waargenomen en maximaal 13 territoria afgebakend.

Op percelen met weidevogelbeheer kwamen significant meer soorten (gemiddeld 2,10 t.o.v. 0,58) en territoria (2,94 t.o.v. 0,64) voor. Ook op percelen met akkervogelbeheer kwamen meer soorten en territoria voor dan gemiddeld, maar het verschil was veel kleiner. Het gemiddeld aantal territoria per perceel ligt hoger in open, structuurarme gebieden, op grote percelen en op percelen met weidevogelbeheer in een buffer van 200 m rond het perceel. De verklaringskracht van de modellen lag rond de 30%, waarbij de weerhouden PDPO II-maatregelen goed zijn voor ca. 2% van de verklaarde variatie.

De analyses op soortniveau tonen aan dat de aantallen vogels van veel soorten hoger zijn op percelen in gebied met (relatief) veel weidevogelbeheer. Akkervogelbeheer is daarentegen slechts voor een klein aantal soorten gecorreleerd met hogere densiteiten. Positief gerelateerd aan weidevogelbeheer zijn bergeend, grutto, Kievit, meerkoet, rietgors, rietzanger, roodborsttapuit, wulp, graspieper, Canadese gans en spotvogel. Akkervogelbeheer is alleen positief gerelateerd aan de veldleeuwerik (en negatief aan de Kievit). Voor de meeste soorten is er een (logisch) positief verband met de habitatpredictie (historisch voorkomen).

De uitgevoerde analyse op de twee schaalniveaus wijst uit dat de PDPO II-maatregelen met direct effect (ABV-meetnet) en weide- en akkervogelbeheer (case study-gebieden) vermoedelijk positief bijdragen aan het diversiteit en abundantie van (bepaalde) akker- en weidevogels (de correlaties zijn significant maar het aandeel in de verklaringskracht van de statistische modellen blijft beperkt). Eenduidiger conclusies zullen pas getrokken kunnen worden indien naast een ruimtelijke ook een temporele analyse kan uitgevoerd worden.

Dat zal mogelijk zijn nadat de tweede monitoringcyclus van het ABV-meetnet doorlopen is. Op dat moment zou ook een herinventarisatie kunnen plaatsvinden van de 14 case study-gebieden. De tweede monitoringcyclus zal afgerond worden in 2012, waardoor de verwerkte gegevens in principe beschikbaar zullen zijn voor de ex-post evaluatie van het PDPO II-programma.

5 IN STAND HOUDEN VAN LANDBOUWGEBIED MET HOGE NATUURWAARDEN

5.1 Evolutie High Nature Value Farmland

5.1.1 Aanpak

High Nature Value Farmland is landbouwgrond (uitgedrukt op perceelsniveau) die door extensief gebruik, de aanwezigheid van kleine landschapselementen of andere landschaps- of natuurelementen, waardevol is voor natuurbehoud. HNV Farming System is ruimer en veronderstelt dat het landbouwsysteem in zijn geheel "natuurvriendelijk" is. In Vlaanderen komen HNV Farming Systems vrijwel niet voor, tenzij in gebieden die in beheer zijn van natuurverenigingen, in militaire domeinen, kortom in gebieden die eigenlijk niet in gebruik zijn van de professionele landbouw.

De impactindicator is de evolutie van de oppervlakte en kwaliteit van de als HNVF beschouwde landbouwgronden die kunnen toegeschreven worden aan het inzetten van de PDPO-maatregelen. De eerste moeilijkheid voor de berekening ervan, zit in het bepalen van de baseline indicator: welke landbouwgronden kunnen beschouwd worden als HNVF? Het Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie (AMS) heeft daartoe samen met INBO een eerste studie uitgevoerd¹⁰⁵, die als insteek gebruikt wordt bij de mid term evaluatie.

In de studie van AMS en INBO worden drie types van HNVF onderscheiden en afgebakend:

- Type 1: landbouwgrond met een hoog aandeel halfnatuurlijke vegetatie (in Vlaanderen zijn dit vnl. onbemeste wei- en hooilanden met laagintensieve veeteelt):
 - Bijlage I-habitats van de Habitatrichtlijn in landbouwgebruik
 - Andere, niet Europees aangemelde beschermde halfnatuurlijke vegetatie in landbouwgebruik ("regionaal belangrijke biotopen")
- Type 2: landbouwgrond gedomineerd door extensieve landbouw en een mozaïek van halfnatuurlijk en meer intensief gebruikt land en kleine landschapselementen:
 - Biologisch zeer waardevolle (of complex van waardevolle en zeer waardevolle elementen) soortenrijke cultuurgraslanden in landbouwbeheer
 - Landbouwpercelen met kleine landschapselementen (KLE) in geselecteerde traditionele landschappen¹⁰⁶
- Type 3: landbouwgrond die zeldzame soorten of een hoog aandeel van Europese of wereldpopulaties van soorten herbergt: het areaal van een 15-tal akker- en weidevogelsoorten en enkele andere met landbouw geassocieerde soorten

¹⁰⁵ Departement Landbouw en Visserij i.s.m. INBO, Indicatoren voor het opvolgen van de hoge natuurwaarden op landbouwgrond in het kader van de PDPO-monitoring – Een verkennende analyse, september 2009

¹⁰⁶ Niet elk KLE is een HNVF-element; ze moeten van voldoende habitatkwaliteit zijn, in voldoende dichtheid voorkomen en voldoende connectiviteit hebben. Daarom wordt de selectie beperkt tot de "traditionele landschappen" die gekenmerkt worden door een hoge dichtheid van KLE's: Vlaamse Ardennen, Groene Gordel rond Brussel, Hageland, Haspengouw, Voerstreek, Westvlaamse Heuvelstreek en Vlake van Bocholt

De oppervlakte van al deze gebieden werd GIS-matig bepaald, waarbij overlapping van bepaalde (sub)types mogelijk is. De kwaliteit van deze biotopen kan vooralsnog enkel afgeleid worden uit de Biologische Waarderingskaart.

Net als bij Impact Indicator 4 gaat het vooralsnog om een eenmalige/statische afbakening, zodat in de mid term evaluatie enkel een analyse kon gebeuren van de correlatie tussen de ruimtelijke spreiding van de PDPO-maatregelen en die van de HNVF-landbouwgronden. En ook hier impliceert een hoge correlatie niet noodzakelijk een causaal verband.

Een volwaardige invulling van de impactindicator (perspectief ex post evaluatie?), vereist informatie over de evolutie van de oppervlakte en kwaliteit van de HNVF-gebieden, en dit vraagt een regelmatige update van – vooral – de BWK, op zijn minst in de gebieden met (potentieel) HNVF-statuut. Dit is een zeer arbeidsintensief proces. Op dat moment is ook een (zo mogelijk kwantitatieve) analyse mogelijk van de bijdrage van het PDPO aan deze evolutie. M.b.t. de KLE's is een onderzoek van AGIV lopende naar een GIS-tool die KLE's "herkent" op luchtfoto's. Met een dergelijke tool zou de oppervlakte KLE in Vlaanderen (of minstens in de geselecteerde traditionele landschappen) systematisch en op een minder arbeidsintensieve manier kunnen opgevolgd worden. Sowieso wordt er door AL gezocht naar een manier om alle KLE's te registeren in de GBCS-databank (waarschijnlijk al vanaf 2011).

In deze mid term evaluatie wordt dus gekeken of de ecologisch relevante PDPO-maatregelen over- of ondervertegenwoordigd zijn in de HNVF-zones of hun directe omgeving (voor Type 1 worden ook de percelen op minder dan 25 m afstand van de HNVF-percelen in rekening gebracht).

5.1.2 *Analyseresultaten*

Binnen het volledig Vlaams landbouwareaal waren de verschillende types HNVF als volgt vertegenwoordigd in het jaar 2009. Grasland heeft gemiddeld een beduidend hogere natuurwaarde dan gemiddeld, en dit voor alle types HNVF, al is het verschil voor HNVF type 3 marginaal.

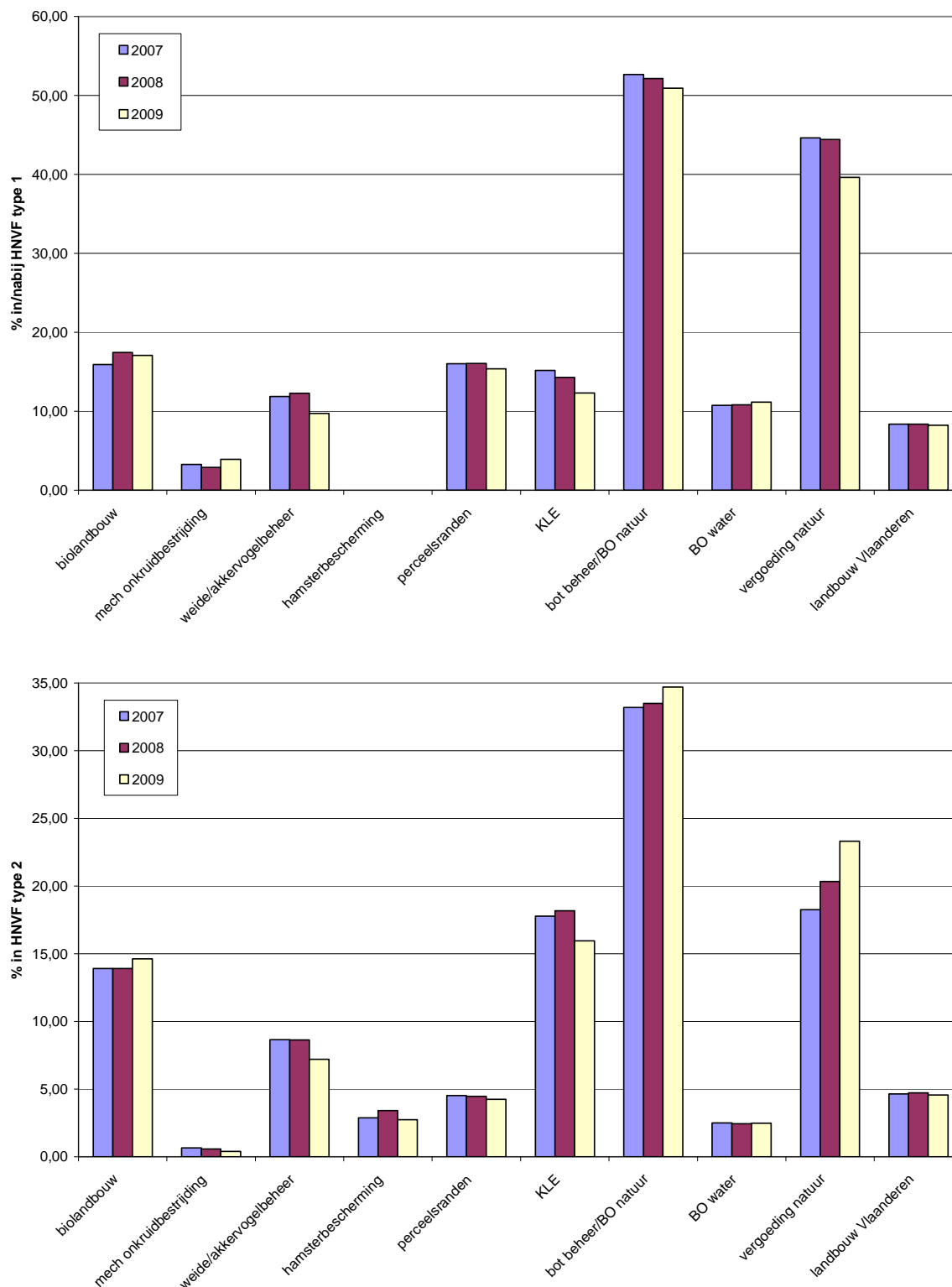
Type gebied	totaal	grasland
HNVF type 1 (incl. percelen op <25 m)	8,21%	11,22%
HNVF type 2	4,56%	11,29%
HNVF type 3	11,22%	11,39%

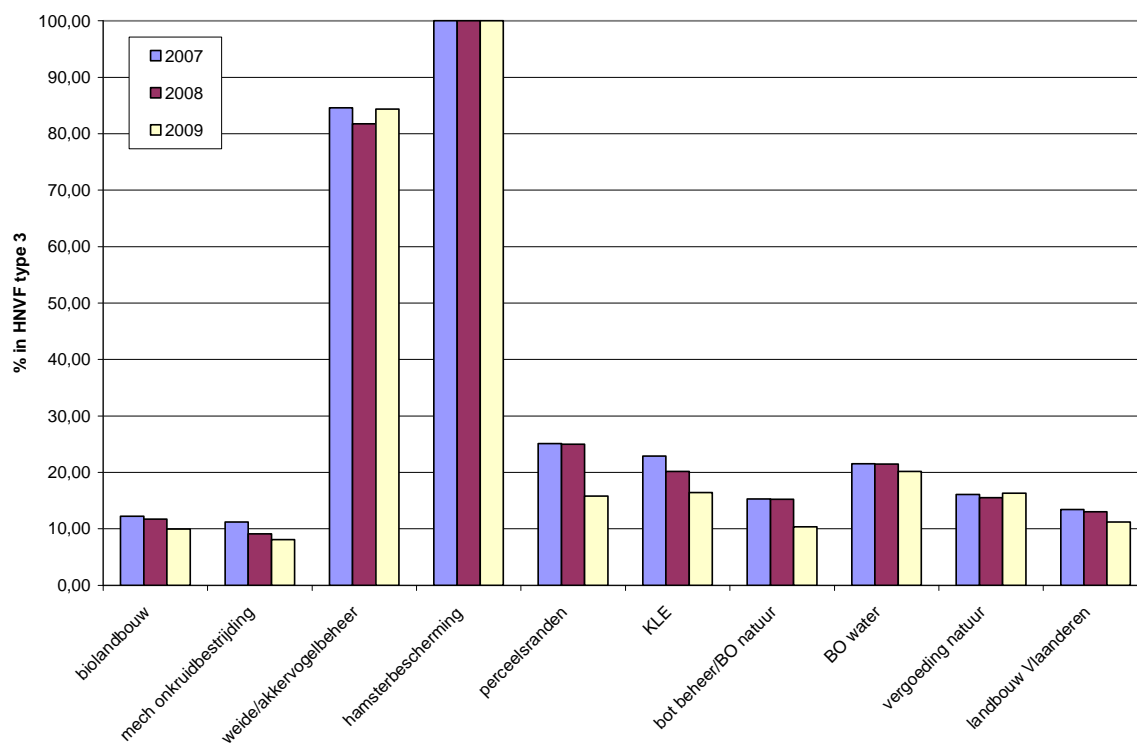
Uit de onderstaande grafieken kan afgeleid worden dat de meeste agromilieumaatregelen verhoudingsgewijs meer voorkomen in gebieden met hoge natuurwaarde dan de landbouwpercelen in Vlaanderen in het algemeen. Slechts één potentieel gunstige maatregel scoort systematisch onder het Vlaams gemiddelde: mechanische onkruidbestrijding. De maatregelen BO natuur, Vergoeding Natuur en weide/akkervogelbeheer en hamsterbescherming komen om evidente redenen veel tot quasi exclusief voor in bepaalde types gebieden met hoge natuurwaarde, aangezien ze wettelijk tot dergelijke gebieden beperkt zijn.

Van de maatregelen die niet specifiek op ecologie gericht zijn, scoort biolandbouw (zonder echte uitschieters) als enige op alle criteria (duidelijk) boven het gemiddelde. KLE's en perceelsrandenbeheer scoren, ondanks hun duidelijke ecologische potentie, niet opvallend goed (KLE scoort b.v.b. logischerwijs vrij hoog voor HNVF type 2, maar toch minder dan kon verwacht worden). De BO Water scoort voor de meeste criteria onder het Vlaams gemiddelde.

Wat de evolutie van de percentages en scores van 2007 tot 2009 betreft, is er geen algemene trend te bespeuren. Het aandeel van BO natuur en Vergoeding Natuur in/nabij HNVF type 1 nam b.v. af, terwijl hun aandeel in HNVF type 2 toenam.

Figuur 26: Percentages en scores per agromilieumaatregel voor de verschillende criteria inzake natuurwaarde

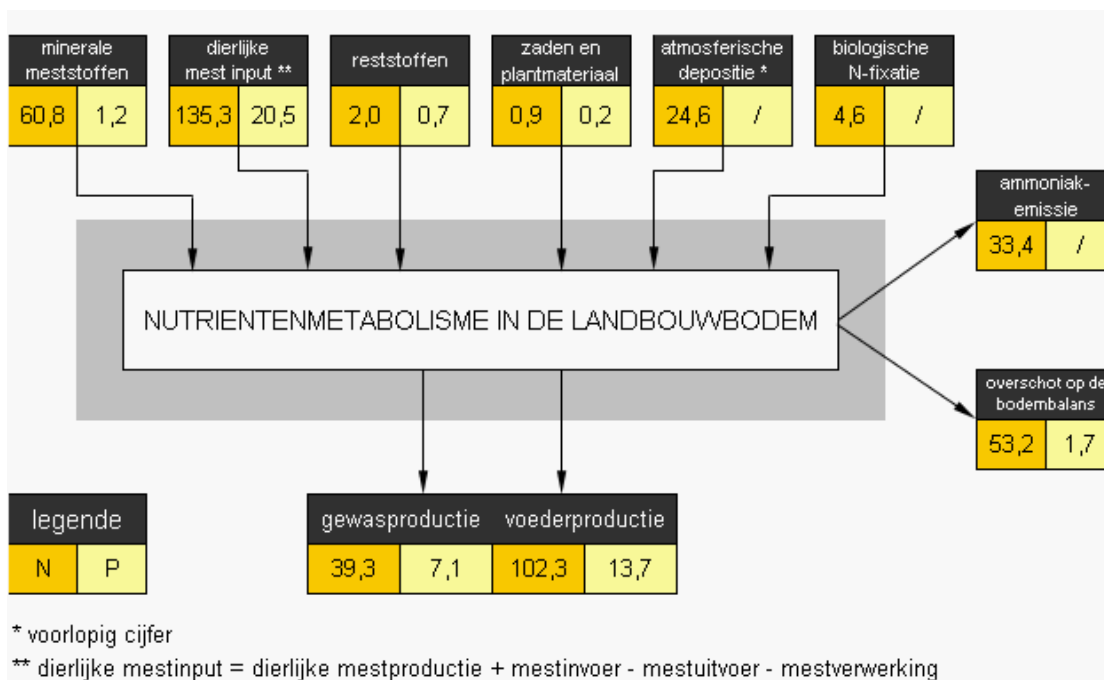
6 VERBETEREN VAN DE WATERKWALITEIT

6.1 Reductie stikstofverlies

6.1.1 Aanpak

De GTEK-richtlijnen hanteren als indicator voor de evolutie van de waterkwaliteit de evolutie van de bruto nutriëntenbalans (Gross Nutrient Balance) die kan toegeschreven worden aan het inzetten van de PDPO-maatregelen. De nutriënten- of bodembalans geeft het verschil tussen de totale input en de totale output van nutriënten. Onderstaand schema geeft de bodembalans weer voor Vlaanderen in 2007, uitgedrukt in miljoen kg (MIRA, 2008).

Figuur 27: Bodembalans van de landbouw, Vlaanderen, 2007 (in miljoen kg)

Bron: MIRA (www.milieurapport.be)

De bodembalans wordt jaarlijks ingeschat op niveau Vlaanderen op basis van vereenvoudigde gegevens: totale input van dierlijke mest en kunstmest, afgeleid uit de Mestbankgegevens; inschatting opname door gewassen o.b.v. oppervlaktes per teelt en kengetallen per teelt en bodemtype (landbouwstreek); vaste percentages voor atmosferische depositie, biologische N-fixatie en ammoniakemissie. Om de impact van de PDPO-maatregelen op de evolutie van de nutriëntenbalans te kunnen inschatten zijn echter gegevens op een veel lager schaalniveau vereist.

Aan de inputzijde is de basiseenheid het individueel landbouwbedrijf, aangezien de totale bemesting per bedrijf moet aangegeven worden aan de Mestbank. De verdeling van de bemesting op perceelsniveau is evenwel niet gekend. Tot op heden wordt de nutriëntenoutput naar de gewassen en dus ook de bodembalans niet berekend op bedrijfs- of perceelsniveau. De vraag is evenwel of dit sowieso zinvol is: de finaliteit is de verbetering van de kwaliteit van het oppervlaktewater, waardoor de uiteindelijke effecten zich per definitie ruimtelijk verplaatsten en zich op een hoger schaalniveau, nl. dat van de 260 hydrografische zones, voordoen.

O.b.v. de beschikbare GIS-data per hydrografische zone kan de oppervlakte per teelt en bodemtype (landbouwtreek) bepaald worden, waarop de bovengenoemde kengetallen voor de nutriëntenopname door gewassen kan ingeschat worden. Op basis van de adresgegevens van de landbouwbedrijven kan ook de totale nutriënteninput per hydrografische zone (bij benadering) bepaald worden, om uiteindelijk te komen tot een bodembalans op niveau hydrografische zone.

De VMM voerde jaarlijks een berekening uit van de nutriëntbelasting van het oppervlaktewater door de landbouw met behulp van het SENTWA-model (System for the Evaluation of Nutrient Transport to Water), waarbij de hydrografische zone als basiseenheid gebruikt wordt¹⁰⁷. Dit model bevat per hydrografische zone de belangrijkste parameters voor het bepalen van de bodembalans: de mestinput (input dierlijke mest o.b.v. omvang veestapel en excretiecoëfficiënten per diersoort) en de oppervlakte per teelt(groep) en bodemtype (landbouwtreek)¹⁰⁸, maar gaat een stap verder, aangezien de uitspoeling naar het oppervlaktewater wordt berekend.

Het SENTWA-model dateert reeds uit de jaren '80 en is – cfr. de toenmalige beperktere reken capaciteit van computers en beschikbaarheid van data – sterk vereenvoudigd. De voorspelde waarden blijken steeds sterker af te wijken van de meetresultaten. De VMM werkt daarom momenteel aan een gesofisticeerder rekenmodel. De SENTWA-resultaten voor het jaar 2006 liggen wel nog zeer dicht bij de realiteit, en dit jaar wordt daarom als referentiesituatie gebruikt voor het nieuw model. Aangezien SENTWA de enige databron is voor gegevens op niveau hydrografische zone, worden de SENTWA-resultaten voor 2006 in deze mid term evaluatie als baseline indicator gebruikt. Door het stopzetten van het model na 2006 kan de inzet van het PDPO II-programma jammer genoeg niet gekoppeld worden aan de evolutie van de nutriëntenbelasting sinds 2006 op niveau hydrografische zone¹⁰⁹.

Een intrinsiek betere indicator voor het overschot op de bodembalans – want gebaseerd op effectieve metingen – is het nitraatresidu in het najaar (na de oogst), dat zowel door de Mestbank als door de VLM jaarlijks op duizenden percelen wordt gemeten¹¹⁰. Deze data mogen evenwel niet geëxtrapoleerd worden naar het niveau hydrografische zone. De VLM-data beperken zich tot de percelen waarop de BO Water toegepast wordt, en deze percelen wisselen jaarlijks, door het opstarten/stopzetten van BO's en de toegelaten verschuiving van percelen met BO binnen één bedrijf. De Mestbank neemt elk jaar een andere steekproef, met vaak focus op een andere doelgroep. Sowieso zijn percelen van bedrijven met hoge voorgaande meetwaarden en percelen waarop derogatie van toepassing is, m.a.w. percelen met gemiddeld hoge residu's, oververtegenwoordigd in de meetcampagne. Noch de VLM- noch de Mestbankmetingen zijn dus representatief voor het gemiddeld nitraatresidu van de landbouwpercelen, toch niet op een lager ruimtelijk niveau¹¹¹. Door de uitmiddelingeffecten bij grote hoeveelheden data kunnen ze wel iets zeggen op niveau Vlaanderen over de evolutie van het nitraat-residu en de effecten van de BO Water.

¹⁰⁷ Bron: VMM (K. Van Hoof), Het SENTWA-model: een berekening van de nutriëntbelasting van oppervlaktewater, 2003

¹⁰⁸ Deze basisgegevens zijn beschikbaar per gemeente en worden via inter- en extrapolatie omgerekend naar de hydrografische zones; de VMM voorziet een omschakeling naar het gebruik van de teeltgegevens van de VLM, die op perceelsniveau beschikbaar zijn, en dus via GIS rechtstreeks kunnen geaggregeerd worden per hydrografische zone

¹⁰⁹ Bron: mondelinge toelichting Tom D'Heygere, VMM

¹¹⁰ Bron: Voortgangsrapport Mestbank 2009

¹¹¹ Bron: telefonisch toelichting Mestbank

De waterkwaliteit kan uiteraard afgeleid worden uit de jaarlijkse resultaten van het MAP-meetnet, maar dit meetnet vormt uiteraard slechts een steekproef (in sommige hydrografische zones zijn er nauwelijks meetpunten). Bovendien wordt de waterkwaliteit sterk bepaald door de weersomstandigheden tijdens het betreffende jaar. Hoewel het een benaderend model is, is SENTWA daardoor geschikter om een overkoepeld beeld te krijgen van de nutriëntengraad in het oppervlaktewater, en bovendien kan het model de weersomstandigheden uitschakelen door steeds uit te gaan van een "normaal" jaar. Het totaal stikstofverlies in Vlaanderen kan in een extreem droog of nat jaar immers tot 20% afwijken van dat in een "normaal" jaar !

Het bovenstaande leidt ertoe dat in feite enkel de SENTWA-resultaten voor 2006 bruikbaar zijn als baseline indicator waartegen de impact van PDPO II ingeschat kan worden, aangezien ze op niveau hydrografische zone beschikbaar zijn, voldoende de toenmalige realiteit reflecteren en het effect van de weersomstandigheden uitgeschakeld zijn.

De vermeden input van nutriënten t.g.v. het PDPO-programma wordt ingeschat per hydrografische zone op basis van het reductiepotentieel per maatregel, zoals het werd gehanteerd in de ex-post evaluatie van het PDPO I-programma en afgeleid uit de vakliteratuur of expertenkennis ter zake. Het Vlaams bemestingsgemiddelde in 2006 van 192 kg N/ha werd daarbij als vertrekpunt genomen. Deze vermeden input werd vervolgens vergeleken met het totale nutriëntenverlies per hydrografische zone in 2006 volgens het SENTWA-model.

Voor de verschillende agromilieumaatregelen wordt uitgegaan van volgende schatting van de reductie van de N-input en/of het N-residu per ha¹¹²:

- BO Water: 52 kg N/ha, zijnde het verschil tussen het algemeen bemestingsgemiddelde in 2006 (192 kg N/ha) en de bemestingsnorm volgens de BO (140 kg N/ha); dit cijfer komt (niet toevallig) quasi overeen met het verschil in gemeten nitraatresidu in 2006 tussen percelen met BO Water (59 kg N/ha) en het algemeen gemiddelde van 107 kg N/ha
- Weidevogelbeheer, botanisch beheer, BO natuur en Vergoeding Natuur: geen bemesting, behalve t.g.v. beweiding met maximaal 2 grootvee-eenheden (GVE). Aangezien de aard van de dieren niet gekend is, vertrekken we van de gemiddelde mestproductie van runderen in 2006 (60,7 kg N/jaar)¹¹³. Ca. 15% daarvan gaat op in luchtmissies, en de dieren staan normaliter ook niet het hele jaar op de wei (gemiddeld 7 à 8 maand/jaar). Netto is de gemiddelde N-input per dier dus 30 à 35 kg/jaar, of ca. 65 kg/jaar voor 2 GVE. De reductie kan dus geschat worden op $192 - 65 = \text{ca. } 125 \text{ kg N/ha}$
- Perceelsrandenbeheer en KLE's: nulbemesting, dus reductie = 192 kg N/ha, toegepast op de oppervlakte van de stroken zoals ingetekend op de GIS-kaarten van de VLM
- Groenbedekking: groenbedekkers nemen een deel van de stikstof op die in de bodem achterblijft na de oogst van de hoofdteelt, en zorgen aldus voor een lager nitraatresidu dat kan geschat worden op 25 à 35 kg N/ha¹¹⁴
- Vlinderbloemigen: Luzerne, klaver, grasklaver, peulvruchten,... hebben het vermogen om stikstof te binden. Deze komt nadien ter beschikking

¹¹² Bron: Idea Consult et al., Ex-post evaluatie PDPO I-programma, 2008

¹¹³ Bron: VMM, Voortgangrapport Mestbank 2007 betreffende het mestbeleid in Vlaanderen

¹¹⁴ Bron: ILVO, Reductiepotentieel en kosten van beleidsmaatregelen met betrekking tot diffuse en puntbronnen – Maatregelen en instrumenten die verontreiniging door de landbouw kunnen voorkomen, eindrapport, november 2007

van het volgend gewas, waardoor de bemestingsbehoefte van dat gewas veel lager ligt. Bij klaver kan de ter beschikking gestelde hoeveelheid N oplopen tot 145 kg/ha¹¹⁵. Door hun efficiënte stikstofopname en permanente bodembedekking hebben ze zelf ook een lage bemestingsbehoefte en een laag stikstofresidu. De reductie van N-input kan daardoor op minstens 150 kg N/ha geschat worden.

- Biologische landbouw: bemestingsnorm 170 kg N/ha; in de praktijk ligt de gemiddelde bemesting wellicht een stuk lager waardoor we uitgaan van een reductie van de N-input van 50 kg/ha t.o.v. het Vlaams gemiddelde van 192 kg/ha
- Bebossing: geen bemesting meer, dus 100% reductie van N-input (maar deze maatregel is niet opgenomen in de ALV-kaarten)

6.1.2 Analyseresultaten

Zoals gezegd wordt het jaar 2006 als referentiesituatie genomen, omdat dit het recentste jaar is waarvoor cijfers op niveau hydrografische zone beschikbaar zijn uit het SENTWA-model. De totale dierlijke stikstofinput op de landbouwpercelen bedroeg toen 123 miljoen kg (dus na aftrek van mestverwerking, netto mest-export en ammoniakemissie). Dit cijfer is sinds eind jaren '90 quasi constant gedaald (zie verder).

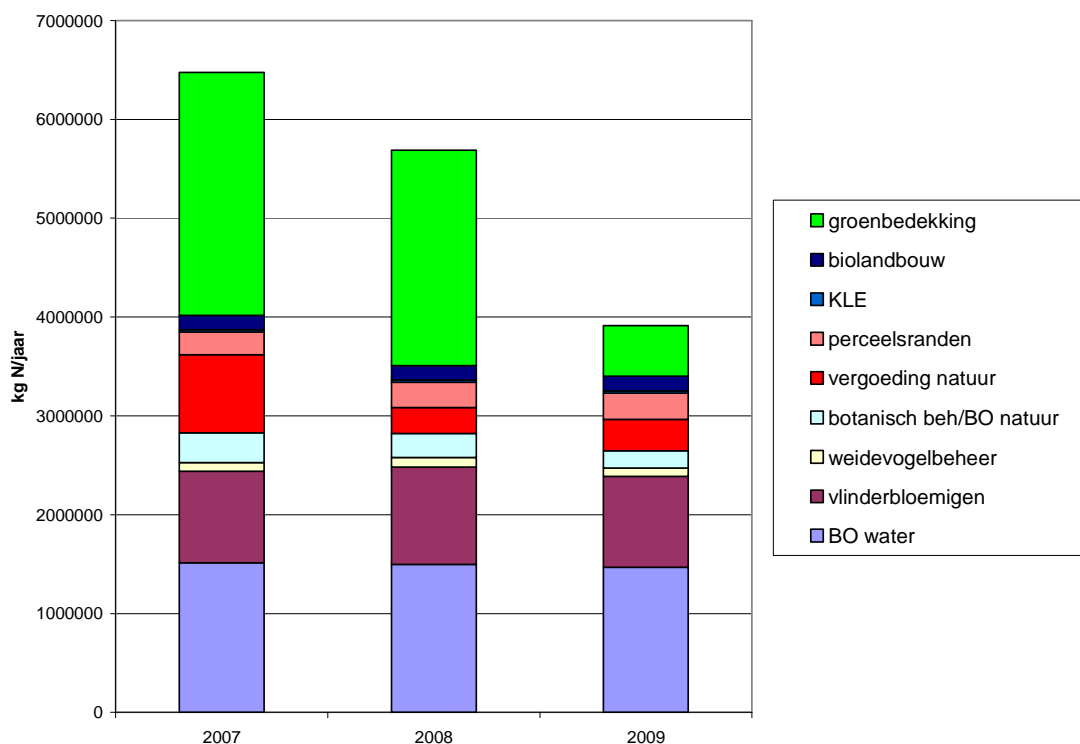
In onderstaande grafiek wordt de berekende *vermeden stikstofinput* op niveau Vlaanderen voorgesteld voor de jaren 2007, 2008 en 2009 en per agromilieumaatregel. **De vermeden stikstofinput bedroeg in 2007 ca. 6,5 miljoen kg N, zijnde ca. 5,3% van de totale Vlaamse dierlijke mestinput in 2006. De daaropvolgende jaren was er een daling, eerst tot ca. 5,8 miljoen kg (4,7%) in 2008 en vervolgens tot ca. 4,0 miljoen kg (3,3%) in 2009.**

De belangrijkste oorzaak voor de daling van de impact van PDPO op de N-input is, net als bij het thema bodemverlies, het uitdoven van de agromilieumaatregel "groenbedekking". Daarnaast is ook de in 2007 aanzienlijke bijdrage van de "Vergoeding Natuur" fors gedaald, maar dit is normaliter een tijdelijke daling t.g.v. de overgang van PDPO I naar PDPO II. De bijdrage van de maatregelen BO water en vlinderbloemigen is ongeveer gelijk gebleven, maar hun relatief belang is dus sterk gestegen. De bijdrage van enkele andere maatregelen nam wel toe (perceelsranden, KLE, erosiebestrijding) maar blijft beperkt, omdat het telkens slechts om smalle stroken gaat waarop de mestbeperking van toepassing is.

Op basis van de verhouding tussen de oppervlakte groenbedekking met en zonder PDPO-steun (zie deel I, §5.2.4) werd een inschatting gemaakt van de evolutie van de vermeden stikstofinput indien groenbedekking volledig wordt meegerekend, ongeacht de steun. De vermeden stikstofinput zou aldus in 2007 ca. 7,3 miljoen ton bedragen (5,9% van totale dierlijke mestinput), in 2008 ca. 6,5 miljoen ton (5,3%) en in 2009 ca. 5,7 miljoen ton (4,7%). Inclusief de groenbedekking-zonder-steun wordt de daling van de vermeden stikstofinput dus vertraagd, maar niet ongedaan gemaakt.

¹¹⁵ Bron: BioKennis bericht augustus 2008, "Vlinderbloemigen brengen bemesting in evenwicht", Universiteit Wageningen

Figuur 28: Vermeden stikstofinput (in kg N/jaar) per jaar en per agromilieumaatregel

In onderstaande kaartjes wordt de absoluut en relatief vermeden stikstofinput per hydrografische zone voorgesteld voor het jaar 2007. De ruimtelijke spreiding van de vermeden stikstofinput wordt in sterke mate bepaald door de spreiding van de BO Water, die immers volledig geconcentreerd voorkomt in een beperkt aantal "kwetsbare gebieden water" (volgens de vroegere definitie). De maatregelen groenbedekking en vlinderbloemigen zijn veel evenwichter gespreid. De vierde qua N-inputreductie belangrijke maatregel, de "Vergoeding Natuur" komt ook verspreid voor maar vertoont toch één belangrijk concentratiegebied, nl. hydrografische zone Kleine A, waartoe de Kalmthoutse Heide behoort.

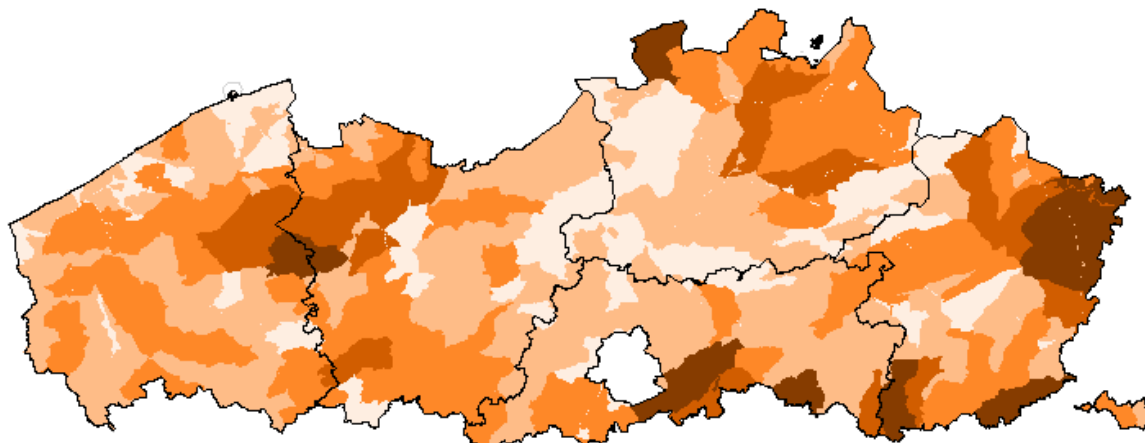
De hoge waarde voor deze zone moet gerelativeerd worden. Voor alle agromilieumaatregelen werden dezelfde reductiefactoren toegepast voor heel Vlaanderen, ongeacht het effectief mestgebruik in de betreffende regio. Er kan verondersteld worden dat in de Kalmthoutse Heide ook zonder Vergoeding Natuur weinig of niet zou bemest worden, waardoor de vermeden N-input in realiteit veel lager is dan berekend. Algemeen kan gesteld worden dat de impact van de PDPO-maatregelen in gebieden met een beperkter mestgebruik (vnl. in Brabant en Limburg) om dezelfde reden overschat wordt, en die in gebieden met een hoge mestdruk (West-Vlaanderen, noorden van Oost-Vlaanderen, Kempen) onderschat wordt. Dit uit zich vrij duidelijk in het verschil tussen de kaarten met de absolute en relatieve vermeden N-input.

De bijdrage van de maatregel "bebossing van landbouwgrond" kan geschat worden op ca. 21 ton N per jaar. Dit is amper 0,02% van de totale mestinput in 2006, en verwaarloosbaar t.o.v. de bijdrage van de agromilieumaatregelen.

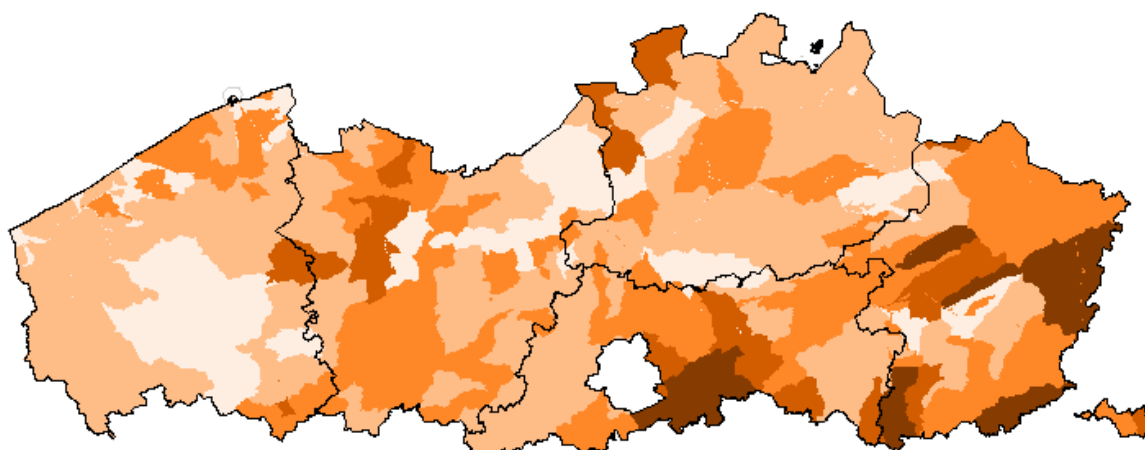
Sowieso moet erop gewezen worden dat de term "vermeden stikstofinput" enkel geldig is voor de (delen van) percelen waarop de verschillende maatregelen toegepast werden. Binnen Vlaanderen als geheel is in feite enkel sprake van een geografische herverdeling van de mestafzet (verschuiving naar andere percelen). Deze verschuiving zorgt er wel voor dat bepaalde kwetsbare elementen, zoals waterlopen en waterwingebieden, beschermd worden, maar bemestingsbeperkin-

gen leiden *op zich* niet tot een daling van de totale bemesting, toch niet als ze maar op een relatief beperkt deel van het landbouwareaal worden toegepast. Een daling van de bemesting kan enkel resulteren uit een kleinere veestapel, nutriëntenarmer veevoeder en meer mestexport en -verwerking.

Figuur 29: Absoluut en relatief vermeden N-input per hydrografische zone (2007)

Inschatting totale vermeden N-input t.g.v. agromilieumaatregelen in 2007 per hydrografische zone (van licht- naar donkerbruin: 0-10 / 10-25 / 25-50 / 50-100 / 100-227,6 ton/jaar)

Vermeden N-input in verhouding tot totale N-input per hydrografische zone in 2007 volgens SENTWA (van licht- naar donkerbruin: 0-2,5% / 2,5-5% / 5-10% / 10-25% / 25-69%)

De steeds strengere bemestingsnormen opgelegd door de opeenvolgende MAP's, de actieve stimulering van de vermindering van de veestapel, het nutriëntenarmer wordend veevoeder en de uitbouw van mestverwerking, hebben tussen 1999 en 2008 gezorgd voor een daling van de dierlijke stikstofproductie van 190 naar 155 miljoen kg N, terwijl de fosfaatproductie daalde van 82 naar 59 miljoen kg P_2O_5 ¹¹⁶. Daardoor is het overschot op de bodembalans tussen 1991 en 2006 gedaald van 124,6 naar 55,3 miljoen kg N en van 27,2 naar 3,6 miljoen kg P_2O_5 . Maar de bijdrage van de PDPO-maatregelen aan deze gunstige evolutie is niet of zeer moeilijk te kwantificeren.

Het effect van de maatregel BO Water kan wel afgeleid worden uit de resultaten van de jaarlijkse nitraatresidumetingen die uitgevoerd worden op alle landbouwpercelen waarop een BO Water van toepassing is (jaarlijks ca. 20.000 bodem-

¹¹⁶ Bronnen: MIRA, Achtergronddocument Landbouw 2007 en Voortgangsrapport Mestbank 2009

stalen). De evolutie van het gemiddelde en de mediaan van het nitraatresidu tussen 2001 en 2009 op percelen met BO Water was als volgt¹¹⁷:

Nitraatresidu (kg NO ₃ ⁻ -N/ha)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gemiddeld	94	64	80	77	53	61	50	48	47
Mediaan	67	53	63	61	41	49	37	39	33

Er kan dus een duidelijke daling – een halvering op 8 jaar tijd – van het nitraatresidu vastgesteld worden t.g.v. een verminderde en beter afgestemde bemesting die gedurende meerdere jaren wordt aangehouden. Schommelingen in deze evolutie (b.v. de hogere waarden in 2006) zijn vooral het gevolg van wisselende weersomstandigheden (2006 kende een hete en droge zomer, waardoor er minder uitspoeling was).

Naast de nitraatresidumetingen i.k.v. de BO Water is er ook een jaarlijkse meetcampagne i.k.v. de Mestbank. In tegenstelling tot de metingen i.k.v. de BO Water wisselen het aantal stalen (in 2009 8178) en de criteria voor de selectie van de stalen van jaar tot jaar. Een vergelijking tussen de gemiddelde meetwaarden van verschillende jaren moet dus met enige voorzichtigheid gebeuren, zeker op lokale schaal. De evolutie van het gemiddelde en de mediaan tussen 2004 en 2009 voor Vlaanderen als geheel waren als volgt:

Nitraatresidu (kg NO ₃ ⁻ -N/ha)	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gemiddelde	106	98	107	71	75	90
Mediaan	78	78	83	53	59	68

Er was dus een duidelijke daling tussen 2004 en 2008 (met een afwijking in 2006 t.g.v. de droge en hete zomer), maar deze heeft zich in 2009 niet voortgezet. Dit kan ten dele verklaard worden door de relatief warme zomer en het hoog aandeel graslandpercelen met derogatie (hogere toegelaten bemesting) in de selectie in 2009. Maar de positieve trend heeft zich vooral niet verder doorgezet omdat ook de daling van de totale dierlijke mestinput grotendeels gestopt is.

¹¹⁷ Bron: VLM, Nitraatresidurapport 2010

7 BIJDRAGE IN HET TERUGDRINGEN VAN DE KLIMAATVERANDERING

7.1 Productie van hernieuwbare energie

7.1.1 Aanpak

De GTEK-richtlijnen vermelden voor de doelstelling "terugdringen van de klimaatverandering" drie relevante baseline indicatoren:

- Productie van hernieuwbare energie door de land- en bosbouw;
- Landbouwooppervlakte gewijd aan hernieuwbare energie;
- Broeikasgasemissies uit de landbouw (CO₂, CH₄ en N₂O).

Enkel "toename in productie van hernieuwbare energie" wordt daarbij in de CMEF-richtlijnen als impactindicator weerhouden. Het VLIF-investeringsprogramma omvat volgende maatregelen die betrekking hebben op de productie van hernieuwbare energie: energieproductie – andere grondstoffen (ENAND), installatie van WKK (WKK30, WKK40) voorzover deze op biobrandstoffen werken, verwarming op biobrandstoffen (niet-WKK) (BIOBR/VERBB) en installatie van zonnepanelen (ZONNE).

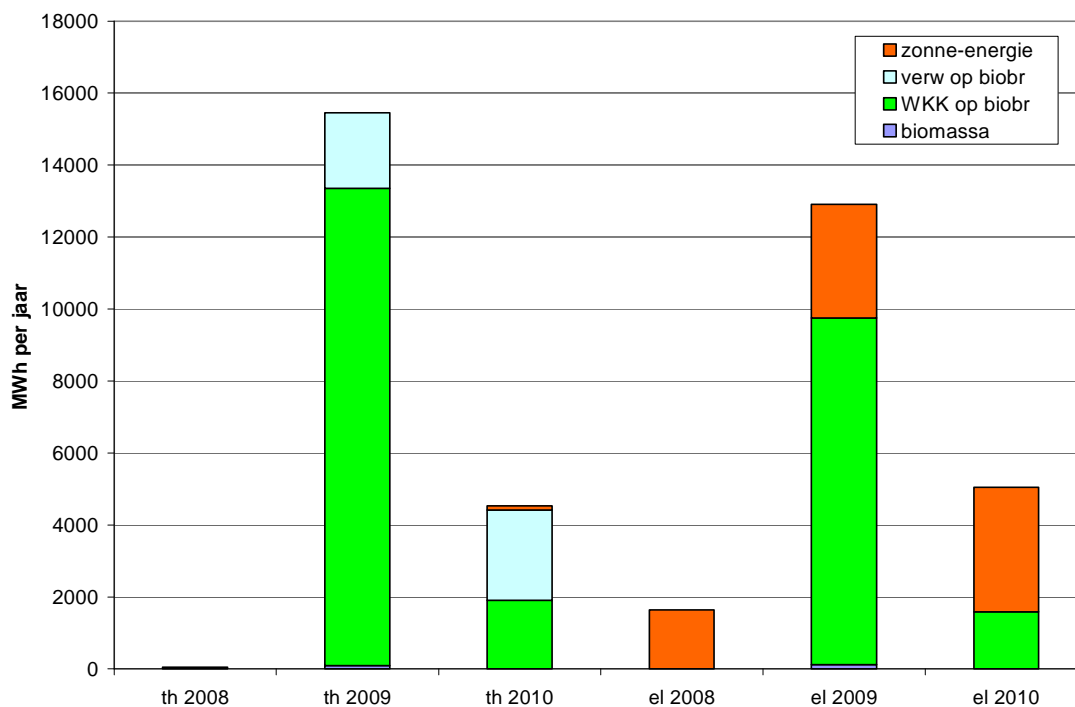
Bij de eerste twee types kan de jaarlijks verwachte elektriciteits- en warmteproductie uit de fiches afgeleid worden door het elektrisch, resp. het thermisch vermogen te vermenigvuldigen met het geschat aantal draaiuren. Bij de zonnepanelen werd naast het vermogen ook onmiddellijk de verwachte elektriciteitsproductie opgevraagd. Bij de verwarmingsinstallaties op biobrandstoffen werd het vervangen energieverbruik opgevraagd, wat ongeveer kan gelijkgesteld worden aan de verwachte warmteproductie.

7.1.2 Analyseresultaten

Over de periode van 2007 tot eind juli 2010 waren er 416 goedgekeurde dossiers i.v.m. de productie van hernieuwbare energie, waarvan 410 "bruikbaar". Er waren daarbij 392 dossiers i.v.m. zonnepanelen, 3 dossiers van WKK's op biobrandstof, 14 dossiers van niet-WKK-installaties op biobrandstof en slechts 1 dossier met energieproductie met "andere grondstoffen", zijnde een kleine biomassa-installatie.

In onderstaande grafiek wordt de berekende hernieuwbare energieproductie per jaar en type investering voorgesteld. Aangezien het effect van een eenmalige investering continu doorloopt, wordt de bijdrage van PDPO II aan de productie van hernieuwbare energie bekomen door de totalen van de drie jaren op te tellen.

Figuur 30: Productie hernieuwbare energie (thermisch en elektrisch, in MWh/jaar) per beslissingsjaar en type investering (2010: januari-juli)

De productie van hernieuwbare energie komt in totaal op ca. 39.600 MWh, waarvan 20.000 MWh thermisch en 19.600 MWh elektrisch. Hiervan wordt 2/3 geleverd door de 3 WKK-installaties op biobrandstof, 21% door de zonnepanelen, 12% door de gewone bioverwarmingsinstallaties en amper 0,5% door de biomassa-installatie. De gemiddelde elektriciteitsproductie van de WKK-installaties ligt rond de 3.700 MWh per jaar, terwijl die van de zonnepanelen slechts 21 MWh per jaar bedraagt, een factor 175 kleiner dus.

De bijdrage van PDPO II aan de productie van hernieuwbare energie komt overeen met 0,93% van het totaal energieverbruik van de glas-tuinbouwsector en 0,65% van het totaal energieverbruik van de gehele land- en tuinbouwsector in Vlaanderen.

Sinds begin 2007 werden ook nog 1,3 WKK-dossier op biobrandstof¹¹⁸, 19 bioverwarmingsinstallaties en 42 zonne-energie-dossiers verwerkt die reeds onder PDPO I werden ingediend. Extrapolatie naar het totaal van de met PDPO II-geld ondersteunde investeringen levert een totale hernieuwbare energieproductie op van ca. 55.000 MWh.

¹¹⁸ Het aantal WKK's op biobrandstof is eigenlijk niet gekend, maar in totaal waren er 18 dossiers op gas of biobrandstof. Extrapolatie op basis van de verhouding bij de PDPO II-dossiers levert het uiteraard fictieve aantal van 1,3 WKK's op biobrandstof op.

7.2 Reductie emissie broeikasgassen

7.2.1 Aanpak

Zoals gezegd wordt in de CMEF-richtlijnen enkel de "toename in productie van hernieuwbare energie" als impactindicator weerhouden. Het moge echter duidelijk zijn dat – zeker in de Vlaamse context – de bijdrage van de landbouw aan de strijd tegen de klimaatverwarming veel groter is op het vlak van emissiereductie dan op het vlak van "actieve" productie van hernieuwbare energie.

De land- en tuinbouw is een belangrijke bron van drie broeikasgassen: CO₂, die geëmitteerd wordt door verwarmingsinstallaties en voertuigen, en CH₄ (methaan) en N₂O (lachgas) die samen met ammoniak (NH₃) door de dieren geëmitteerd worden. Voor de inschatting van de reductie van de broeikasgasemissies t.g.v. de VLIF-investeringen kan dan ook voortgebouwd worden op enerzijds de energiebesparing en anderzijds de reductie van NH₃ door emissiearme stallen. CO₂-emissies door voertuigen worden buiten beschouwing gelaten. Maar er wordt wel rekening gehouden met de vermeden CO₂-emissie t.g.v. de duurzame elektriciteitsproductie van de landbouwbedrijven.

CH₄ en N₂O zijn veel sterkere broeikasgassen dan CO₂. Om de emissies te vergelijken gebeurt een omrekening naar zgn. CO₂-equivalenten, waarbij 1 kg CH₄ = 21 kg CO₂ en 1 kg N₂O = 310 kg CO₂.

De CH₄- en N₂O-emissies van de met VLIF-steun te (ver)bouwen stallen werden bekomen door de totale emissies van deze stoffen door de hele Vlaamse landbouwsector te vergelijken met deze van NH₃. De totale ammoniakemissie bedroeg in 2006 40,74 kton, tegenover 198,2 kton CH₄ en 7,8 kton N₂O. Deze verhoudingen werden dus standaard toegepast op het niveau van de individuele VLIF-dossiers, wat uiteraard een vereenvoudiging is. In welke mate emissiearme stallen, die geconcipeerd zijn om de ammoniakemissie te reduceren, ook de CH₄- en N₂O-emissie reduceren, is op heden onvoldoende gekend. Indicatief gaan we daarom uit dezelfde reductiepercentages als voor NH₃.

Voor de verschillende types verwarmingsinstallaties werd het energieverbruik (in kWh) omgerekend in kg CO₂-emissie, op basis van de internationaal vastgestelde gemiddelde emissie van de brandstof en rekening houdend met het gemiddeld thermisch rendement van het type installatie¹¹⁹:

- Hout (energieteelt): 45 / 86% = 52 g CO₂/kWh
- Steenkool: 385 / 88% = 436 g CO₂/kWh
- Zware stookolie: 320 / 89% = 360 g CO₂/kWh
- Lichte stookolie: 308 / 89% = 346 g CO₂/kWh
- Aardgas: 251 / 90% = 279 g CO₂/kWh

De CO₂-emissie van biobrandstof wordt gelijkgesteld aan 0 (CO₂-neutraal), omdat de CO₂-emissie (in theorie) op korte termijn weer opgenomen wordt door hetzelfde soort planten waaraan de biobrandstof onttrokken werd (koolzaad, houtafval,...). De verbranding van fossiele brandstoffen levert daarentegen *extra* CO₂ in de atmosfeer op (die voorheen opgeslagen lag in de ondergrond).

Bij de vervanging van een installatie worden deze emissiefactoren toegepast op het verbruik van de oude én de nieuwe installatie, en het verschil vormt de CO₂-reductie (in bepaalde gevallen is deze negatief, bvb. bij de vervanging van een

¹¹⁹ Bron: COGEN Vlaanderen vzw, Basishandboek warmtekrachtkoppeling, 2006

houtketel door een gasketel). Bij WKK's en zonnepanelen en andere vormen van hernieuwbare energieproductie wordt ook de CO₂-emissie in rekening gebracht van een STEG-centrale voor de productie van een equivalente hoeveelheid elektriciteit.

7.2.2 Analyseresultaten

In onderstaande grafieken wordt de berekende vermeden broeikasgasemissie per jaar, uitgedrukt in CO₂-equivalenten, voorgesteld, gedifferentieerd naar broeikasgas en type VLIF-investering. Aangezien het effect van een eenmalige investering continu doorloopt, wordt de bijdrage van PDPO II aan een beperking van de emissie bekomen door de totalen van de drie jaren op te tellen. Over veel van de aanvragen werd pas in 2010 een beslissing genomen, waardoor 2010 de grootste bijdrage levert, ondanks het feit dat het slechts om de eerste 7 maanden ging.

Van het totaal aantal vermeden CO₂-equivalenten (ca. 327.000 ton) bestaat 87,8% uit CO₂, 7,7% uit CH₄ en 4,5% uit N₂O. Maar liefst 69% (ca. 227.000 ton) van de vermeden emissie wordt niet in de land- en tuinbouwsector zelf gegenereerd, maar betreft de vermeden CO₂-emissie van de elektriciteitsproductie door STEG-centrales die vervangen wordt door die van de WKK's en zonnepanelen.

Opgesplitst naar type investering wordt de veruit grootste bijdrage (ca. 237.000 ton of 72%) geleverd door de WKK's, waarvan slechts een fractie (ca. 14.000 ton) t.g.v. energiebesparing en de rest dankzij hun elektriciteitsproductie. Op ruime afstand volgen de emissiearme varkensstallen (CH₄+N₂O) en de investeringen "serre met energiescherm" en "1^e energiescherm" samen. De varkensstallen en energieschermen leveren allebei een reductie van ca. 36.000 ton CO₂-equivalenten op. Alle andere maatregelen zitten onder de 2% van het totaal, en de bijdrage van de maatregelen isolatie/ventilatie van stallen en loodsen en rookgascondensatoren en -reiniging is als verwaarloosbaar te beschouwen.

De totale vermeden broeikasgasemissie van ca. 327.000 ton CO₂-equivalenten per jaar komt overeen met 3,4% van de totale broeikasgasemissie in 2006 door de Vlaamse land- en tuinbouwsector (9678 kton, bron: MIRA). Voor CO₂ gaat het om 9,3%, voor CH₄ en N₂O om 0,6%. Met name de WKK's leveren dus een aanzienlijke bijdrage, zij het vnl. indirect via de vermeden emissies van "klassieke" elektriciteitsproductie.

Zoals gezegd bevatten niet alle milieufiches voldoende informatie om de vermeden broeikasgasemissie te kunnen inschatten. Voorts waren er 763 gelijkaardige investeringsdossiers die reeds onder PDPO I werden ingediend (316 energiebesparingsdossiers en 447 AEA-stallendossiers). Extrapolatie naar alle 763 met PDPO II-geld ondersteunde investeringen levert een totale vermeden broeikasgasemissie op van ca. **541.000 ton CO₂-equivalenten**, zijnde 5,6% van de totale broeikasgasemissie van de Vlaamse land- en tuinbouwsector in 2006 (CO₂: 14,0%, CH₄ en N₂O: 1,6%)¹²⁰.

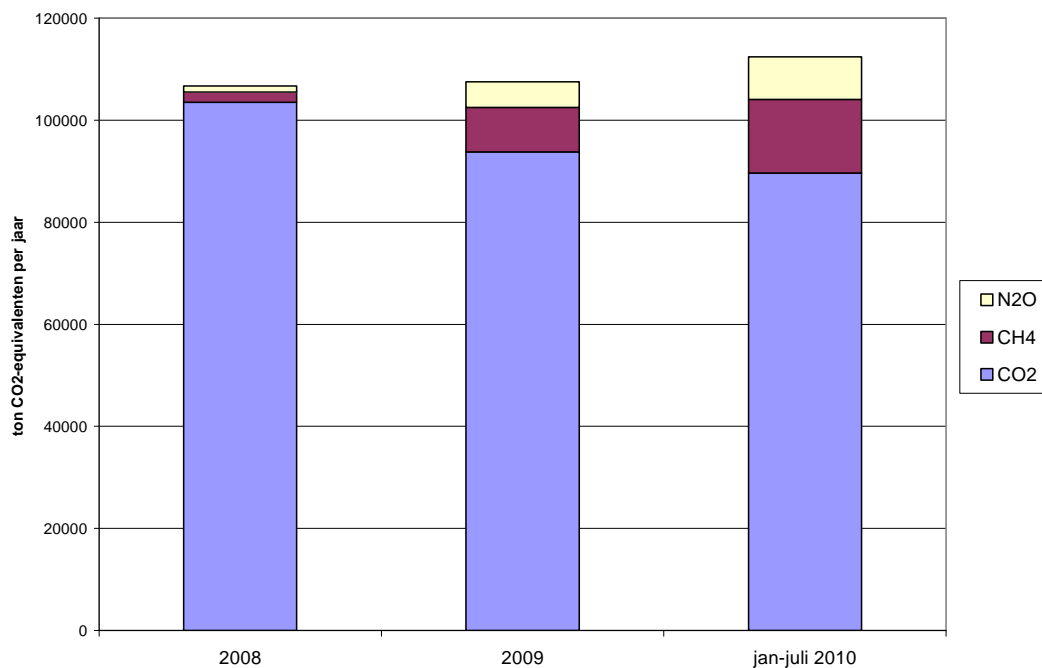
Ook de maatregel "bebossing van landbouwgrond" draagt bij aan het klimaat door de opslag van CO₂ in de vegetatie. Deze opslag kan voor een volgroeid bos geschat worden op ca. 5 ton CO₂ per jaar per ha bos¹²¹. De 110,5 ha aangeplant bos in 2008 en 2009 zullen dus een opslag van ca. 550 ton per jaar vertegenwoordigen (maar pas binnen enkele tientallen jaren). Zelfs rekening houdend met

¹²⁰ Dit is wellicht een lichte overschatting, aangezien kan verondersteld worden dat de dossiers met onvoldoende informatie gemiddeld "kleiner" zijn dan dossiers met een volledige fiche.

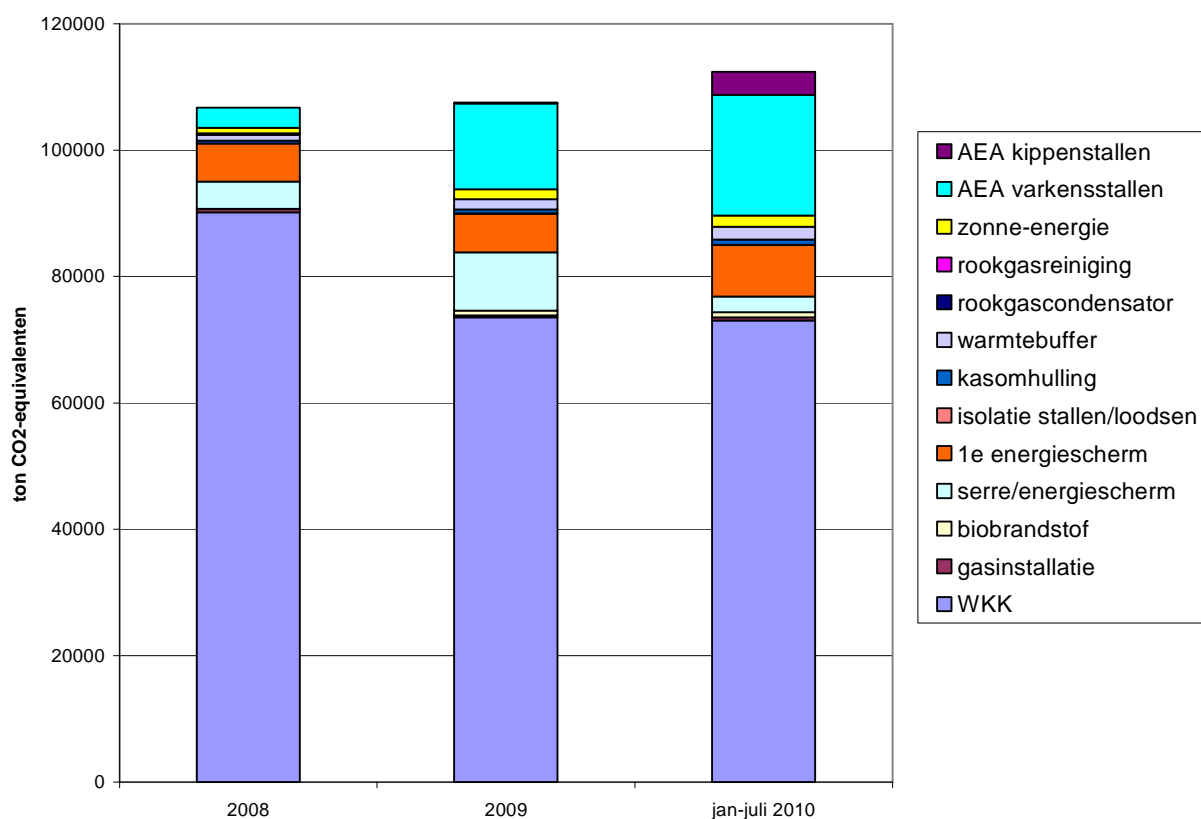
¹²¹ Bron: Rik De Vreese, VUB

deze overschatting, is de bijdrage van deze maatregel voorlopig marginaal (0,02% van de totale CO₂-emissie van de land- en tuinbouwsector).

Figuur 31: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO₂-equivalenten) per beslissingsjaar en soort broeikasgas

Figuur 32: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO₂-equivalenten/jaar) per beslissingsjaar en type investering

Deel 5: ALGEMENE CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

PDPO II wil een substantiële bijdrage leveren aan de **duurzame ontwikkeling** van het Vlaamse platteland. Vanuit deze mid term evaluatie stellen we positieve effecten vast die met elk van de aspecten van duurzaamheid kunnen worden gerelateerd.

■ *Economische effecten*

Het economisch effect van de investeringssteun aan landbouwbedrijven hangt samen met het type van investeringen. Steun voor diversificatie-investeringen (bv. energie-investeringen) heeft een groot effect op de omzet, bruto toegevoegde waarde en op het landbouwincome (elke euro steun resulteert in een stijging van de omzet met bijna 2 euro, incl. de omzet die wordt gerealiseerd met de bijkomende energieproductie). Ook voor steun aan structurele investeringen zien we een (weliswaar minder uitgesproken) positief effect, zowel aan de kant van de omzet, als aan de kant van de kosten. Waar het effect van diversificatiesteun zich vooral het eerste jaar na de investering laat voelen, is dat voor structurele steun het tweede jaar na de investering.

Vestigingssteun (voor de overname van bedrijven) resulteert in een toename van tewerkstelling. Op andere bedrijfseconomische parameters zoals omzet of kosten, werd geen significant effect vastgesteld.

Steun aan milieu-investeringen hebben een negatief effect op kosten, toegevoegde waarde, arbeidsproductiviteit en inkomen.

De investeringen die gebeuren in het kader van PDPO II hebben ook een belangrijk indirect effect en zorgen voor behoud van tewerkstelling en toegevoegde waarde in aanverwante sectoren als de bouwsector en de machinebouw.

■ *Effecten inzake natuur en milieu*

De perceelsgebonden agromilieumaatregelen (214) en de milieugerichte VLIF-investeringen (121), hebben een positieve invloed op het milieu in Vlaanderen.

De VLIF-investeringen over de periode 2007-medio 2010 zorgen per jaar:

- voor een **vermeden energieverbruik** van ca. 609 GWh of 7,5% van het totale energieverbruik van de land- en tuinbouwsector in Vlaanderen in 2006 (MIRA);
- voor een **vermeden leidingwaterverbruik** van ca. 993.000 m³ of 1,5% van het totale waterverbruik van de Vlaamse land- en tuinbouwsector in 2006 (MIRA).
- voor een **vermeden ammoniakemissie** van ca. 670.000 kg NH₃ (1,6% van de totale ammoniakemissie van de landbouwsector in Vlaanderen in 2006);
- een **vermeden broeikasgasemissie** van ca. 541.000 ton CO₂-equivalenten (5,6% van de totale broeikas-gasemissie in 2006 door de Vlaamse land- en tuinbouwsector; voor CO₂ gaat het om 14%, voor CH₄ en N₂O om 1,6%);
- een **productie van hernieuwbare energie** van ca. 55.000 MWh (ca. 1% van het totaal energieverbruik van de glastuinbouwsector en 0,7% van het totaal energieverbruik van de gehele land- en tuinbouwsector in Vlaanderen);

Daarnaast zorgen de agromilieumaatregelen voor een **vermeden bodemverlies** van ca. 124.000 ton in 2009 (6,8% van het totaal theoretisch bodemverlies) en een **vermeden stikstofinput** van ca. 6,5 miljoen kg in

2007 (5,3% van de totale Vlaamse dierlijke mestinput in 2006), ca. 5,8 miljoen kg in 2008 (4,7%) en ca. 4,0 miljoen kg (3,3%) in 2009.¹²²

Het programma zorgt, weliswaar minder aantoonbaar, ook voor een verbetering van de natuurlijke en biologische kwaliteit, vertaald in de criteria akker- en weidevogelpopulaties en oppervlakte High Nature Value Farmland. Omdat er vooralsnog geen temporele opvolging is van de vogelpopulaties, gaat het om een voorlopige conclusie, gebaseerd op licht positieve statistische correlaties (studie INBO).

■ *Effecten m.b.t. sociale cohesie en leefbaarheid*

Zowel de maatregelen "Basisvoorzieningen voor economie en bevolking" (321) als "Dorpskern vernieuwing" (322), dragen onmiskenbaar bij tot het verhogen van het voorzieningenniveau op het platteland. Op basis van het beperkt aantal afgelopen projecten binnen As 3 en As 4, leiden we af dat behoorlijk wat inwoners in het landelijk gebied worden bereikt via PDPO II initiatieven. Het tewerkstellingseffect binnen de assen 3 en 4 is beperkt, al laat de actuele monitoring een volledige meting van dit effect vooralsnog niet toe.

■ *Effecten m.b.t. beleidsvoering en governance*

Tot slot willen we stil staan bij de bijdrage van het programma op het niveau van de beleidsvoering:

- Het PDPO II levert onmiskenbaar een bijdrage in een meer geïntegreerde aanpak voor plattelandsontwikkeling in Vlaanderen. Niettemin resten er nog opportuniteiten om te komen tot een meer geïntegreerd beleid, door o.a. een sterkere link te leggen naar ruimtelijke ordening bij de ondersteuning van infrastructuur in agrarisch gebied.
- Het PDPO II heeft daarnaast een onmiskenbare positieve invloed op de aandacht die binnen de Vlaamse overheid wordt besteed aan beleidsevaluatie- en monitoring.
- Via de Leader-methodiek is er ook een beperkt effect naar het verbeteren van het bestuur in plattelandsgebieden. Op structureel niveau is de impact evenwel beperkt.

Reflecties en aanbevelingen

Tot slot nog een aantal laatste beschouwingen in het kader van het verdere verloop van het programma.

In de toekomst zal moeten worden nagedacht over een **verdere selectiviteit** van het programma en van de maatregelen. Er is vooreerst de vaststelling dat bepaalde maatregelen aan het huidige tempo van betalingen niet kunnen aangehouden worden (investeringssteun, vestigingssteun). Daarnaast is er de algemene druk op de budgetten (Vlaanderen, EU) als gevolg van de crisis, alsook de nieuwe algemene Europese prioriteiten (EU 2020 strategie) en de verwachte bijsturing van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Deze evoluties zullen het toekomstige PDPO verplichten om de steun nog rechtstreekser en selectiever te oriënteren op bepaalde effecten.

Hoewel deze grotere selectiviteit als een bedreiging zal worden aanzien door bepaalde groepen, schuilen er ook kansen in om de impact van het programma nog te verhogen:

¹²² De daling is te wijten aan het uitdovend karakter van de belangrijke maatregel groenbedekking

- Meer competitie voor de middelen resulteert vaak in hogere kwaliteit;
- De middelen kunnen worden gericht op die maatregelen of doelgroepen waar ze de grootste economische effecten ressorteren, of de grootste additionaliteit hebben.

In de toekomst mag tevens worden verwacht dat Europa meer aandacht zal vragen voor plaatsgebonden strategieën en voor een **gebiedsgerichte benadering**. Vanuit dat perspectief zouden wij volgende aanbevelingen willen doen:

- Een weloverwogen afbakening van de regio's, rekening houdende met geografische en sociaal-economische kenmerken en bestaande netwerken;
- Voluit inzetten op het verhogen van de capaciteit en bestuurskracht in plattelandsgebieden (investeren in een stevige omkadering van de programma's);
- Overwegen om ook maatregelen uit de assen 1 en 2 op te nemen in gebiedsgerichte programma's. De effecten van bepaalde agromilieumaatregelen bijvoorbeeld zullen sterker doorwerken als ze gebiedsgericht worden aangestuurd op basis van regionale kenmerken. Het zal er in de toekomst op aankomen om per maatregel na te denken met welke aanpak (centraal of gebiedsgerichte) men het grootste effect kan ressorteren.

Tot slot willen we een pleidooi houden voor **een gecoördineerde inzet van de middelen** en het bundelen van inzichten ten voordele van het platteland. Het is belangrijk om kennis en middelen te bundelen in functie van een gemeenschappelijke ambitie voor het Vlaamse platteland. Het PDPO (en samenhangend het Vlaams Ruraal Netwerk) heeft daar zeker al een bijdrage toe geleverd. Maar de bestaande samenwerking tussen de verschillende beheerdiensten en bestuursniveaus dient verder te worden geïntensifieerd en verruimd. Ook nieuwe ideeën rond plattelandsontwikkeling en plattelandsregio's zouden een sterkere vertaling kunnen krijgen in het PDPO (bv. de interdependentie tussen stad en platteland).

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: BIBLIOGRAFIE

Administratie Land- en Tuinbouw. (2000). Programma voor Plattelandsontwikkeling in Vlaanderen (PDPO I), periode 2000-2006

Agentschap Landbouw en Visserij. GIS-kaarten landbouw Vlaanderen 2007, 2008 en 2009 (gegevens aangaande beheersovereenkomsten, aangevuld met gegevens van VLM).

ALBON, Erosiegevoeligheidskaart

ANB, GIS-Kaarten VEN-gebieden, weide- en akkervogelgebieden, Natura 2000-gebieden

ANB/INBO, Biologische Waarderingskaart

Arellano, M. and Bond, S. (1991). Some tests of specification for manel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations, *The Review of Economic Studies* 58, 2, pp. 277-297

BioKennis bericht augustus 2008 (2008). "Vlinderbloemigen brengen bemesting in evenwicht", Universiteit Wageningen

Blundell, R. and Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models, *Journal of Econometrics* 87, pp. 115-144

Bruno, G.S.F (2005). Approximating the bias of the LSDV estimator for dynamic unbalanced panel data models, *Economics Letters* 87, pp. 361-366

Cabus P. & Vanhaverbeke W. (2003). Ruimtelijk-economische dynamiek in Vlaanderen. Strategisch Plan Ruimtelijke Economie

Carels K., Platteau J. , Samborski V. & Gijseghem D. (2007) ProgrammeringsDocument voor PlattelandsOntwikkeling (PDPO) 2000-2006: Een terugblik, Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel

COGEN Vlaanderen vzw (2006). Basishandboek warmtekrachtkoppeling

Danckaert S., Carels K., Van Gijseghem D. & Hens M. (2009) Indicatoren voor het opvolgen van de hoge natuurwaarden op landbouwgrond in het kader van de PDPO-monitoring. Een verkennende analyse, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel

Departement Landbouw en Visserij (2008). Programma voor Plattelandsontwikkeling in Vlaanderen (PDPO II), periode 2007-2013

Departement Landbouw en Visserij (2009). Indicatoren voor het opvolgen van de hoge natuurwaarden op landbouwgrond in het kader van de PDPO-monitoring – Een verkennende analyse. In samenwerking met INBO

Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie. FADN Databank

Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie. Monitoringgegevens PDPO I en PDPO II (incl databank VLIF investeringsdossiers en milieufiches).

Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie. Strategisch Monitoringrapport 2007, 2008 en 2009

European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development (2006). Rural Development 2007-2013 Handbook on common monitoring and evaluation framework. Guidance document

European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development (2006b). Guidance document, Annex 1 - B Evaluation guidelines

European Commission (2007a) Common indicators for monitoring and evaluation of rural development programmes 2007-2013 Part I: Explanatory guidelines

European Commission (2007b) Common indicators for monitoring and evaluation of rural development programmes 2007-2013 Part II: Common indicator tables

European Evaluation Network for Rural Development (2009). The application of the High Nature Value Impact Indicator. Guidance document. Programming Period 2007-2013

European Evaluation Network for Rural Development (2010). Working paper on Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programme in the context of multiple intervening factors. Programming Period 2007-2013

European Evaluation Network for Rural Development (2010). Working paper on Capturing impacts of Leader and of measures to improve Quality of Life in rural areas. Programming Period 2007-2013

Ex-ante evaluatie van het Vlaams plattelandsontwikkelingsprogramma. 2007-2013 (2006). Uitgevoerd door IDEA Consult, UGent & Belconsulting in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij; afdeling Monitoring en Studie

Ex-post evaluatie van het Vlaams plattelandsontwikkelingsprogramma. 2000-2006 (2008). Uitgevoerd door IDEA Consult, UGent, Belconsulting en VUB in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij; afdeling Monitoring en Studie

FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie. Meitelling. 2006, 2007, 2008 en 2009 Meerdere jaargangen. Brussel.

ILVO (2007). Reductiepotentieel en kosten van beleidsmaatregelen met betrekking tot diffuse en puntbronnen – Maatregelen en instrumenten die verontreiniging door de landbouw kunnen voorkomen, eindrapport

INBO. Resultaten meetnet Algemene Broedvogels Vlaanderen

Mestbank. Voortgangsrapport Mestbank 2007, 2008 en 2009, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel

MIRA Achtergronddocument Geurhinder 2007. VMM (www.milieurapport.be)

MIRA Achtergronddocument Landbouw 2007, 2008 en 2009. VMM (www.milieurapport.be)

Nationaal Strategisch Plan voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013 (2009)

Nickell, S. (1981). Biases in dynamic models with fixed effects, *Econometrica* 49, 6, pp.1417-1426

PraktijkKompas Varkens (*Nederlands tijdschrift*) mei 2004 (2004)

Provinciale plattelandsbeleidsplannen 2007-2013

Shadish, W., Cook, T. & Campbell, D. (2002) *Experimental & quasi-experimental designs for Generalized causal inference*, Boston

STOWA (1996). *Bedrijfstakonderzoek stankbestrijding op RWZI's: handleiding voor het vaststellen van geuremissies bij RWZI's*

Strubbe D., Verschelde P., Hens M., Wils C., Bauwens D., Dermout M. & De Bruyn L. (2010) *Impact van PDPO II-maatregelen op de biodiversiteit. Studie uitgevoerd door het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel*

Van Hoof K. (2003). *Het SENTWA-model: een berekening van de nutriëntbelasting van oppervlaktewater*, VMM

Van Zeebroeck M. & Maertens, E. (2010) *Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013, Jaarverslag 2009*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel

Van Zeebroeck M., Carels K., Samborski V (2008) *Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013, Jaarverslag 2007*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel

Van Zeebroeck M., Carels K., Samborski V. & Danckaert S. (2009) *Vlaams programma voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013, Jaarverslag 2008*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (2001). *Landschapsatlas*

VLIF activiteitenverslagen 2006, 2007, 2008 en 2009

VLM (2010). *Nitraatresidurapport 2010. Resultaten van de nitraatresidumetingen in Vlaanderen tot en met de staalnamecampagne van 2009*

VLM. *Extra monitoringgegevens 2007-2010 As 3 en As 4. (Eigen inzameling met medewerking van de provinciale plattelandscoördinatoren en de Leadercoördinatoren)*

VMM – resultaten MAP-meetnet

www.creg.be

www.watertoets.be

BIJLAGE 2: LIJST VAN AFKORTINGEN

Afkorting	Betekenis
ABV	Algemene Broedvogels Vlaanderen
ADLO	Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling
ALBON	Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Land en Bodem-bescherming, Ondergrond en Natuurlijke rijkdommen
ALV	Agentschap voor Landbouw en Visserij
AMS	Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studies
ANB	Agentschap voor Natuur en Bos
AOSB	Agentschap voor Landbouw en Visserij, Afdeling Organisatie en Strategisch Beleid
BAS	Bedrijfadviessysteem
BB	Boerenbond
BBT	Beste Beschikbare Technieken
BO	Beheerovereenkomst
BrTW, BTW	Bruto toegevoegde waarde
BWK	Biologische Waarderingskaart
CDO	Centra Deeltijds onderwijs
DID	Difference in Difference
DLV	Departement Landbouw en Visserij
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
ELFPO	Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling
EU	Europese Unie
FADN	Farm Accountancy Data Network
FAVV	Federaal Agentschap voor de veiligheid van de voedselketen
GEN	Gewenste natuurlijke structuur
GIS	Geographic information system
GTEK	Gemeenschappelijk Toezicht- en Evaluatiekader
GVE	Grootvee-eenheden
HC	Health Check
HNV	High Nature Value
HNVF	High Nature Value Farming
I / O	Input / Output
INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
KGN	Kwetsbare Gebieden Natuur
KLE	Kleine landschapselementen
KMO	Kleine of middelgrote onderneming
LEADER	Liaisons Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale
LFA	Less Favorites Area
MER	Milieu-effectrapportage
MIB	Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Markt- en Inkomensbeheer
MIRA	Milieurapport Vlaanderen
NCBL	Nationaal Centrum voor Beroepsvorming in de Landbouw
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek
NOG	(van) nature overstroombare gebieden
OCMW	Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn
OLS	Ordinary least square
PCLT	Praktijkcentrum voor Land- en Tuinbouw
PDPO	Programmeringsdocument voor Plattelandsontwikkeling
PG	Plaatselijke Groep

PMC	Provinciaal managementscomité
PSM	Propensity score matching
RWO	Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed
SI	Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Structuur en Investerings
STEG	Stoom- en Gascentrale
VAK	Voltijdse arbeidskracht
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VEN	Vlaams Ecologisch Netwerk
VL	Vlaanderen
VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
VMM	Vlaamse Milieumaatschappij
VN	Vergoeding Natuur
VTE	Voltijdsequivalent
VVP	Vereniging van de Vlaamse Provincies
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
WKK	Warmtekrachtkoppeling

BIJLAGE 3: LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: financiële planning PDPO II (enkel EU-middelen, in €).....	17
Tabel 2: Uitgaven 2007-2009 in relatie tot het budget PDPO II	18
Tabel 3: Evaluatie Vlaams Ruraal Netwerk.....	26
Tabel 4: Overzicht beheersdiensten PDPO II.....	36
Tabel 5: Budget – Maatregel 111 (111-A en 111-C).....	40
Tabel 6: Totale betalingen van de overheid voor PDPO II per opleidingsthema (€).....	42
Tabel 7: Aantal deelnemers aan de verschillende types cursussen binnen het PDPO II.....	46
Tabel 8: Targets voor maatregel 111-A Opleiding in de landbouw.....	47
Tabel 9: Bereikte doelgroep voor de cursussen in het kader van PDPO II	48
Tabel 10: Aantal unieke deelnemers (cursussen en stages) – procentuele verdeling.....	49
Tabel 11: Tussenkost vanuit PDPO II per opleidingsthema (€).....	49
Tabel 12: Betalingen aan demoprojecten per opleidingsthema (€)	51
Tabel 13: Goedgekeurde demoprojecten 2007-2009 binnen PDPO II	53
Tabel 14: Aantal deelnemers aan demoprojecten binnen het PDPO II	54
Tabel 15: Targets voor maatregel 111-C Sensibiliseringsprojecten duurzame landbouw	55
Tabel 16: Bereikte doelgroep voor de cursussen in het kader van PDPO II.....	56
Tabel 17: Aantal unieke deelnemers (demoprojecten) – procentuele verdeling... ..	58
Tabel 18: Betalingen Maatregel 112	59
Tabel 19: Timing – Vastleggingen Maatregel 112	61
Tabel 20: Bereik – Vastleggingen Maatregel 112	62
Tabel 21: Bedrijfstype – Vastleggingen Maatregel 112 (periode 2007-2009).....	63
Tabel 22: Gender – Vastleggingen Maatregel 112.....	63
Tabel 23: Budget – Maatregel 114.....	64
Tabel 24: Aantal gesteunde landbouwers (milieumodule en bedrijfsleidingadvies)	66
Tabel 25: Aantal goedgekeurde aanvragen BAS (nog niet uitbetaald)	66
Tabel 26: Targets voor maatregel 114 Bedrijfsadviesstelsel voor land- en tuinbouwers.....	68
Tabel 27: Betalingen Maatregel 121	69
Tabel 28: Goedgekeurde investeringen en dossiers binnen maatregel 121 (enkel dossiers goedgekeurd in PDPO II).....	72
Tabel 29: Bereik – Vastleggingen Maatregel 121 (enkel dossiers goedgekeurd in PDPO II)	73
Tabel 30: Bedrijfstype – Vastleggingen Maatregel 121 (periode 2007-2009).....	73
Tabel 31: Soort investering – Vastleggingen Maatregel 121 (periode 2007-2009)	74

Tabel 32: Gender – Vastleggingen Maatregel 121	75
Tabel 33: Betalingen vs budget – Maatregel 123 (inclusief 123-B, uitdovende maatregel)	76
Tabel 34: Totaal aanvaard investeringsbedrag per sector in € (goedgekeurde dossiers)	77
Tabel 35: Aantal goedgekeurde dossiers per sector	79
Tabel 36: Aantal goedgekeurde dossiers per sector	79
Tabel 37: Targets voor maatregel 123-A Verhoging van de toegevoegde waarde voor land- en bosbouwproducten.....	80
Tabel 38: Betalingen Maatregel 311-A	81
Tabel 39: Bedrijfstype – Vastleggingen Maatregel 311-A (periode 2007-2009)...	82
Tabel 40: Steunpercentage bij soort diversificatie - Maatregel 311-A (periode 2007-2009)	83
Tabel 41: Output – Vastleggingen Maatregel 311-A	84
Tabel 42: Bereik – Vastleggingen Maatregel 311-A	84
Tabel 43: Soort diversificatie en bedrijfstype - Maatregel 311-A (periode 2007-2009)	85
Tabel 44: Gender – Vastleggingen Maatregel 311-A	86
Tabel 45: Uitbetalingen 2007-2009 agromilieumaatregelen (in €)	89
Tabel 46: Aantal gesteunde bedrijven en oppervlakte Vergoeding Natuur 2007-2009	89
Tabel 47: Vergelijking tussen totaal 2007-2009 en target 2007-2013	90
Tabel 48: Doelstellingen van de agromilieumaatregelen	91
Tabel 49: Uitbetalingen 2007-2009 agromilieumaatregelen (in €)	93
Tabel 50: Aantal overeenkomsten m.b.t. agromilieumaatregelen 2007-2009	95
Tabel 51: Oppervlakte met agromilieumaatregelen 2007-2009 (in ha).....	95
Tabel 52: Vergelijking tussen totaal 2007-2009 en target 2007-2013	96
Tabel 53: Budget – uitbetalingen voor maatregel 221	99
Tabel 54: Aanvragen en oppervlakte voor de maatregel “Bebossing van landbouwgronden”, opgesplitst naar menging, type begunstigen, milieureden en ligging in Natura 2000- of LFA-gebied (nieuwe aanvragen i.h.k.v. PDPOII); *: in 2007 was de maatregel nog niet actief	101
Tabel 55: Targets voor maatregel 221 Bebossing van landbouwgronden	102
Tabel 56: Budget – Maatregel 227.....	103
Tabel 57: <i>Aanvragen en oppervlaktes voor de maatregel “Niet-productieve investeringen in bossen” (nieuwe aanvragen i.h.k.v. PDPOII).....</i>	105
Tabel 58: Targets voor maatregel 221 Bebossing van landbouwgronden	106
Tabel 59: Realisatie van de milieudoelstellingen door de maatregel “Niet-productieve investeringen in bossen” (cumulatieve oppervlakte in ha)	107
Tabel 60: Outputindicator 41(1).....	109
Tabel 61: Outputindicatoren van maatregel 431 Werking Plaatselijke Groepen.	110

Tabel 62: R12 Resultaatsindicator van maatregel 431 Werking Plaatselijke Groepen, aantal unieke deelnemers	111
Tabel 63: Outputindicator van maatregel 421 Samenwerking met andere plattelandsgebieden	111
Tabel 64: Samenstelling van projectteams	117
Tabel 65: Gemiddelde cofinanciering en projectkost binnen As 3 en LEADER....	122
Tabel 66: Outputindicatoren As 3 en As 4: aantal gesteunde projecten	123
Tabel 67: Outputindicatoren As 3 en As 4: budget en uitbetalingen bij gesteunde projecten (in €)	124
Tabel 68: Aantal projecten (t.o.v. doelstelling 2007-2013) en som van totale projectbedragen (t.o.v. doelstelling 2007-2013) voor PDPO II per type project	126
Tabel 69: Resultaatsindicator R9: Bijkomend aantal toeristische bezoeken	126
Tabel 70: Aantal projecten (t.o.v. doelstelling 2007-2013) en som van totale projectbedragen (t.o.v. doelstelling 2007-2013) voor PDPO II per type project	128
Tabel 71: Resultaatsindicatoren R10 en R11 voor Basisvoorzieningen voor de economie en de plattelandsbevolking	129
Tabel 72: Aantal projecten en som van totale projectbedragen voor PDPO II per type project	130
Tabel 73: Outputsindicatoren uniek aantal gemeenten	130
Tabel 74: Resultaatsindicator R10 voor Dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling	131
Tabel 75: Aantal projecten (tov doelstelling 2007-2013) en som van totale projectbedragen (tov doelstelling 2007-2013) voor PDPO II per type project	132
Tabel 76: Resultaatsindicator R10 voor Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed	132
Tabel 77: Aantal financieel ondersteunde deelnemers, het aantal opleidingsdagen en de som van de uitbetaalde cofinanciering per type van training	134
Tabel 78: De verschillende soorten deelnemers en het uniek aantal financieel ondersteunde deelnemers.....	135
Tabel 79: Aantal deelnemers van de 2 belangrijkste categorieën, uitgelicht per geslacht en per leeftijd (enkel As 3).....	135
Tabel 80: Resultaatsindicator R12 voor opleiding en vorming van ruraal ondernemerschap (As 3)	135
Tabel 81: Overzicht aantal unieke deelnemers per leeftijd en per geslacht (As 3).....	136
Tabel 82: Resultaatsgebieden Tussentijdse evaluatie PDPO II	140
Tabel 83: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met en zonder investeringssteun (gehele FADN steekproef)	149
Tabel 84: Aantal en gemiddeld bedrag per bedrijf en per type investeringssteun in de periode 2000-2008 in FADN en VLIF.....	150
Tabel 85: Top 5 van investeringen in de verschillende categorieën bij FADN en VLIF.....	150
Tabel 86: Fixed effects dynamische regressie	153

Tabel 87: Soorten vernieuwende technologieën bij FADN-bedrijven in periode 2004-2006	156
Tabel 88: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met investeringen in nieuw technologieën met steun en bedrijven met ander gesubsidieerde investeringen	157
Tabel 89: Schatting verminderde kosten (en bijkomende energie-opbrengst) en terugverdiendtijd bij energie-investeringen	159
Tabel 90: Glastuinbouwbedrijven met en zonder WKK: brutomarge en winst ...	161
Tabel 91: Gemiddelde en uiterste waarden van gebruikte multiplicatoren	162
Tabel 92: Indirecte omzet en tewerkstelling gerealiseerd in de Vlaamse economie dankzij de investeringen gebeurd in het kader van PDPOII	163
Tabel 93: Fixed effects regressie (bruto toegevoegde waarde)	171
Tabel 94: Fixed effects regressie (bruto toegevoegde waarde)	172
Tabel 95: Fixed effects regressie (kosten)	172
Tabel 96: Percentuele verdeling van de toegekende steun per categorie van investering	174
Tabel 97: Investeringsvolume en aantal investeringen van vestigers of starters met en zonder vestigingssteun	178
Tabel 98: Vergelijking Vlaamse regio's op basis van een aantal sociaal-economische indicatoren	228
Tabel 99: Impactindicatoren PDPO II	231
Tabel 100: Impact op toegevoegde waarde	234
Tabel 101: Impact op tewerkstelling	235
Tabel 102: Aantal uren opleidingactiviteiten	236
Tabel 103: Aantal adviezen en aantal werknemers	237
Tabel 104: Resultaatsindicator R8: Bruto aantal banen gecreëerd	237
Tabel 105: Jaarlijkse tewerkstelling PDPO II	238
Tabel 106: Impact op arbeidsproductiviteit bij landbouwbedrijven	240
Tabel 107: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor gelijkaardige bedrijven met en zonder investeringssteun (PSM).....	303
Tabel 108: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met milieu-investeringen met steun en bedrijven met ander gesubsidieerde investeringen	305
Tabel 109: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met investeringen in nieuw technologieën met steun en bedrijven met ander gesubsidieerde investeringen.....	306
Tabel 110: Bruto toegevoegde waarde voor startende bedrijven met en zonder vestigingssteun.....	308
Tabel 111: DiD – opleiding / bruto toegevoegde waarde	310
Tabel 112: DiD – opleiding / bruto toegevoegde waarde (PSM)	312
Tabel 113: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met en zonder steun voor diversificatie-investeringen	313
Tabel 114: DiD – opleiding / bruto toegevoegde waarde per arbeidseenheid....	315
Tabel 115: DiD – opleiding / totale kosten per bedrijf	316

Tabel 116: Investeringsvolume en aantal investeringen van vestigers of starters met en zonder vestigingssteun	318
Tabel 117: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met milieubeheerovereenkomsten (BO) en bedrijven zonder beheerovereenkomsten	320

BIJLAGE 4: LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Afhandeltijd van ingediende dossiers (maatregel 121+311)	71
Figuur 2: Procentuele verdeling van het vastgelegde investeringsbedrag over de categorieën van verbreding in 2007-2009	86
Figuur 3: Indeling projecten volgens statuut hoofdpromotor – As 3 en LEADER	115
Figuur 4: Vergelijking BrTW tussen de hele FADN-populatie en de PSM-steekproef	142
Figuur 5: Vernieuwende technologieën met investeringssteun.....	155
Figuur 6: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per bedrijf (FADN steekproef)	167
Figuur 7: Vermeden energieverbruik (in MWh) per beslissingsjaar en type investering	184
Figuur 8: Vermeden leidingwaterverbruik (in m ³) per beslissingsjaar en type investering	186
Figuur 9: Erosiegevoeligheidskaart VLM	188
Figuur 10: Vermeden bodemverlies (in ton/jaar) per jaar en per agromilieumaatregel	190
Figuur 11: Absoluut en relatief vermeden bodemverlies per hydrografische zone (2007).....	191
Figuur 12: Bodembalans van de landbouw, Vlaanderen, 2007 (in miljoen kg) ..	192
Figuur 13: Vermeden stikstofinput (in kg N/jaar) per jaar en per agromilieumaatregel	196
Figuur 14: Absoluut en relatief vermeden N-input per hydrografische zone (2007)	197
Figuur 15: Vermeden ammoniakemissie (in kg NH ₃ /jaar) per beslissingsjaar en staltype	201
Figuur 16: Productie hernieuwbare energie (thermisch en elektrisch, in MWh/jaar) per beslissingsjaar en type investering (2010: januari-juli)	203
Figuur 17: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO ₂ -equivalenten) per beslissingsjaar en soort broeikasgas	206
Figuur 18: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO ₂ -equivalenten/jaar) per beslissingsjaar en type investering	207
Figuur 19: Ligging van de 1200 steekproefhokken (lichtgrijs: landbouw als dominant landgebruik)	208
Figuur 20: Ligging van de 14 geïnventariseerde case study-gebieden	210
Figuur 21: Percentages en scores per agromilieumaatregel voor de verschillende criteria inzake natuurwaarde.....	215
Figuur 22: Percentage van de oppervlakte per agromilieumaatregel gelegen in landschappelijk waardevol gebied	218
Figuur 23: Verdeling tewerkstelling binnen toeristische As 3 projecten en alle LEADER-projecten - volgens geslacht en leeftijd	238
Figuur 24: Ligging van de 1200 steekproefhokken (lichtgrijs: landbouw als dominant landgebruik)	241
Figuur 25: Ligging van de 14 geïnventariseerde case study-gebieden	242

Figuur 26: Percentages en scores per agromilieumaatregel voor de verschillende criteria inzake natuurwaarde.....	247
Figuur 27: Bodembalans van de landbouw, Vlaanderen, 2007 (in miljoen kg) ..	249
Figuur 28: Vermeden stikstofinput (in kg N/jaar) per jaar en per agromilieumaatregel	253
Figuur 29: Absoluut en relatief vermeden N-input per hydrografische zone (2007)	254
Figuur 30: Productie hernieuwbare energie (thermisch en elektrisch, in MWh/jaar) per beslissingsjaar en type investering (2010: januari-juli)	257
Figuur 31: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO2-equivalenten) per beslissingsjaar en soort broeikasgas	260
Figuur 32: Vermeden broeikasgasemissies (in ton CO2-equivalenten/jaar) per beslissingsjaar en type investering	260
Figuur 33: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per bedrijf	309
Figuur 34: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per bedrijf (ICT en management opleidingen, PSM)	311
Figuur 35: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per arbeidseenheid per bedrijf.....	314
Figuur 36: Evolutie van de totale kosten per bedrijf (euro).....	316

BIJLAGE 5: OVERZICHT EVALUATIEVRAGEN IN HET GTEK

Enkel voor de maatregelen die van toepassing zijn in Vlaanderen en exclusief de uitdovende maatregelen.

AS I: Verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouw middels steun voor herstructurering, ontwikkeling en innovatie

Nr	Evaluatievraag	Antwoord
Opleiding (maatregel 111)		
111i	In welke mate hebben de acties op het gebied van opleidingen, voorlichting en verspreiding van kennis tot een verbetering van de arbeidsproductiviteit geleid en/of tot een verbetering van andere aspecten in verband met het concurrentievermogen van de landbouw-, voedsel- en bosbouwsector?	Zie Deel 3:2.1.2.1 (efficiëntie en arbeidsproductiviteit) en Deel 3:2.1.1.4 (concurrentievermogen)
111ii	In welke mate hebben opleidingsactiviteiten een bijdrage geleverd aan een verbetering van het duurzaam landbeheer?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
111ii	In welke mate hebben opleidingsactiviteiten een bijdrage geleverd aan een duurzaam beheer van de natuurlijke hulpbronnen?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
111iii	In welke mate zijn de cursussen waarvoor bijstand is verleend, afgestemd op de behoeften?	Zie Deel 2:2.1.4
111iii	In welke mate zijn de cursussen in overeenstemming met de andere maatregelen van het programma?	Zie Deel 2:2.1.3.1

De vestiging van jonge landbouwers (maatregel 112)		
112i	In welke mate heeft de bijstand bijgedragen aan een duurzame vestiging van zowel vrouwelijke als mannelijke landbouwers?	Zie Deel 2:2.3.4 (Tabel 22, gender) en Deel 3:4.2 (behoud van landbouwactiviteiten)
112ii	In welke mate heeft de bijstand bijgedragen aan een structurele aanpassing van de landbouwbedrijven van jonge landbouwers na afloop van de eerste vestigingsfase?	Deel 2:2.3.4 (voorwaarden voor vestigingssteun)
112iii	In welke mate heeft de bijstand een bijdrage geleverd aan het verbeteren van het menselijk potentieel in de landbouw?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
112iv	in welke mate heeft de bijstand een bijdrage geleverd aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw?	Zie Deel 3:2.1.1.3
Bedrijfsadvies (maatregel 114)		
114i	In welke mate heeft het programma het beheer en de economische prestaties van landbouw-en bosbouwbedrijven verbeterd?	
114i	Licht dit toe aan de hand van:	
114ia	o productietechnieken	Zie Deel 3:2.1.4.3
114ib	o kwaliteitsnormen	Zie Deel 3:2.1.5.2
114ic	o arbeidsveiligheid	Deel 3:3.1
114id	o beheer van natuurlijke hulpmiddelen	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
114ii	In welke mate heeft het programme een bijdrage geleverd aan het verbeteren van het menselijk potentieel in de landbouw?	Zie Deel 3:5.1
114iii	In welke mate heeft het programma een bijdrage geleverd aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw?	Zie Deel 3:2.1.1.5

Investerings in landbouwbedrijven (maatregel 121)		
121i	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan een beter gebruik van productiefactoren bij landbouwbedrijven?	Zie Deel 3:2.1.1.1
	Meer in het bijzonder, in welke mate hebben de ondersteunde investeringen de introductie van nieuwe technologieën en de innovatie bevorderd?	Zie Deel 3:2.1.1.1 vanaf p.155
121ii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen de markttoegang en het marktaandeel van landbouwbedrijven verbeterd?	Zie Deel 3:2.1.1.1
121iii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan blijvende activiteiten van de landbouwbedrijven?	Zie Deel 3:4.1
121iii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan duurzame activiteiten van de landbouwbedrijven?	Zie Deel 3:6
121iv	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw?	Zie Deel 3:2.1.1.1
Verhoging van de toegevoegde waarde van land-en bosbouwproducten (maatregel 123)		
123i	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het invoeren van nieuwe technologieën en aan innovatie?	Zie Deel 3:2.1.4.2
123ii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verbeteren van de kwaliteit van land-en bosbouwproducten?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
123iii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verbeteren van de efficiëntie bij het verwerken en op de markt brengen van land-en bosbouwproducten?	Zie Deel 3:2.1.2.2
123iv	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het bevorderen van de markttoegang voor en het marktaandeel van landbouw- en bosbouwbedrijven in sectoren als de hernieuwbare energiesector?	Zie Deel 3:2.1.1.2
123v	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw- en bosbouwsector?	Zie Deel 3:2.1.1.2

Steun verlenen aan landbouwers die deelnemen aan voedselkwaliteitsregelingen (maatregel 132)		
132i	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de kwaliteit van het productieproces voor consumenten?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
132i	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de doorzichtigheid van het productieproces voor consumenten?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
132ii	In welke mate heeft de steun het marktaandeel van producten van ondersteunde landbouwers bevorderd?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
132ii	In welke mate heeft de steun het marktaandeel de toegevoegde waarde van producten van ondersteunde landbouwers bevorderd?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
132iii	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
Voorlichting over en afzetbevordering voor producten die onder een voedselkwaliteitsregeling vallen (maatregel 133)		
133i	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan de vergroting van het marktaandeel van producten van hoge kwaliteit?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
133ii	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het vergroten van het consumentenbewustzijn over producten van hoge kwaliteit?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
133iii	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.

AS II: Verbetering van het milieu en het platteland door maatregelen voor ondersteuning van het landbeheer

Nr	Evaluatievraag	Antwoord
Vergoeding Natuur buiten Natura 2000 (maatregel 212)		
212i	In welke mate hebben compenserende vergoedingen een bijdrage geleverd aan het waarborgen van een voortzetting van het gebruik van landbouwgronden in gebieden met handicaps (excl. berggebieden) ?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
212ii	In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan het in stand houden van een levensvatbare plattelandsgemeenschap in gebieden met handicaps (excl. berggebieden) ?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
212iii	In welke mate heeft het programma een bijdrage geleverd aan het in stand houden of bevorderen van duurzame landbouwsystemen?	Zie 0 (Waterkwaliteit), Deel 3:8.2 (HNVF)
212iv	In welke mate heeft het programma een bijdrage geleverd aan het in stand houden van het platteland en het verbeteren van het milieu?	Zie 0 (Waterkwaliteit), Deel 3:8.2 (HNVF)
Vergoeding Natuur binnen Natura 2000 (maatregel 213)		
213i	In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan een duurzaam beheer van Natura 2000-gebieden?	Zie 0 (Waterkwaliteit), Deel 3:8.2 (HNVF)
213ii	In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan een effectief landbeheer in stroomgebieden waarop Richtlijn 2000/60/EG van toepassing is?	Zie 0 (Waterkwaliteit), Deel 3:8.2 (HNVF), Maatregel 216 nog niet opgestart in Vlaanderen.
213iii	In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan het in stand houden van landbouwactiviteiten in deze gebieden?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
213iv	In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan het in stand houden van het platteland en het verbeteren van het milieu?	Zie 0 (Waterkwaliteit), Deel 3:8.2 (HNVF)

Agromilieumaatregelen (maatregel 214)		
214i	In welke mate hebben agromilieumaatregelen bijgedragen aan het in stand houden of bevorderen van duurzame landbouwsystemen?	Zie Deel 3:6
214ii	In welke mate hebben agromilieumaatregelen bijgedragen aan het in stand houden of verbeteren van habitats en biodiversiteit?	Zie Deel 3:8
214iii	In welke mate hebben agromilieumaatregelen bijgedragen aan het in stand houden of verbeteren van waterkwaliteit?	Zie 0
214iv	In welke mate hebben agromilieumaatregelen bijgedragen aan het in stand houden of verbeteren van bodemkwaliteit?	Zie Deel 3:7.1
214v	In welke mate hebben agromilieumaatregelen bijgedragen aan het beperken van de klimaatverandering?	Zie Deel 3:7.4 (productie hernieuwbare energie) en Deel 3:7.4 (reductie broeikasgassen)
214vi	In welke mate hebben agromilieumaatregelen bijgedragen aan het in stand houden of verbeteren van landschappen en landschapskenmerken?	Zie Deel 3:9.1
214vii	In welke mate hebben agromilieumaatregelen bijgedragen aan het verbeteren van het milieu? Maak een onderscheid tussen de bijdrage van agromilieumaatregelen die als veeleisend kunnen worden gekarakteriseerd, locatiespecifieke maatregelen en minder veeleisende maatregelen die op grote schaal worden toegepast.	Zie Deel 3:7
Inrichtingsmaatregelen in het kader van de kaderrichtlijn water (maatregel 216)		
216i	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verwezenlijken van de doelstellingen op agromilieugebied?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
216ii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het vergroten van de recreatieve waarde voor het publiek van Natura 2000-zones en/of andere gebieden met een hoge natuurwaarde?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.
216iii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het in stand houden van het platteland en het verbeteren van het milieu?	Maatregel nog niet opgestart in Vlaanderen.

Bebossing van landbouwgronden (maatregel 221)		
221i	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het creëren van aanzienlijke bosgebieden in overeenstemming met de bescherming van het milieu?	Deel 2:3.4.4 (uitvoering)
221ii	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het creëren van bosbouwgebieden die duurzaam beheerd worden en die een bijdrage leveren aan de ecologische functies van bossen en aan het voorkomen van natuurlijke catastrofes en bosbranden?	Deel 2:3.4.4 (uitvoering)
221iii	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het in stand houden van het platteland en het verbeteren van het milieu?	Deel 2:3.4.4 (uitvoering) Deel 3:6 & Deel 3:7 (impact)
Steun voor niet-productieve investeringen in bossen (maatregel 227)		
227i	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het behoud of het bevorderen van duurzame bosbouwsystemen?	Deel 2:3.5.4(uitvoering)
227ii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het vergroten van de recreatieve waarde van bosgebieden voor het publiek?	Deel 2:3.5.4 (uitvoering)
227iii	In welke mate hebben de ondersteunde acties bijgedragen aan het verbeteren van het milieu?	Deel 2:3.5.4 (uitvoering) Deel 3:6 & Deel 3:7 (impact)
227iii	In welke mate hebben de ondersteunde acties bijgedragen aan het in stand houden van het platteland?	Deel 2:3.5.4 (uitvoering)

AS III: Verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland en het bevorderen van de diversificatie van economische activiteiten

Nr	Evaluatievraag	Antwoord
Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten (maatregel 311)		
311i	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan de diversificatie van de activiteiten van landbouwhuishoudens in de richting van meer niet-agrarische activiteiten? Leg bij de analyse van deze vraag de nadruk op de belangrijkste activiteiten.	Deel 2:2.7 (uitvoering) Deel 3:2.1.1.1 (impact)
311ii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan nieuwe mogelijkheden voor landbouwhuishoudens qua werkgelegenheid buiten de landbouwsector?	Deel 2:2.7 (uitvoering) Deel 3:2.1.1.1 (impact)
311iii	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verbeteren van de diversificatie en de ontwikkeling van de plattelandseconomie?	Deel 2:2.7 (uitvoering) Deel 3:2.1.1.1 (impact)
311iv	In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland?	Geen verwachte impact (causaliteitsoefening), zie scopingmatrix
Bevorderen van toeristische activiteiten (maatregel 313)		
313i	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan een stijging van de toeristische activiteiten? Maak een onderscheid tussen activiteiten die door landbouwbedrijven worden georganiseerd en andere activiteiten.	Deel 2:4.2 Deel 3:11
313ii	In welke mate heeft de steun in plattelandsgebieden voor nieuwe mogelijkheden qua werkgelegenheid gezorgd?	Deel 2:4.2 Deel 3:11
313iii	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de diversificatie en ontwikkeling in plattelandsgebieden?	Deel 2:4.2 Deel 3:11
313iv	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit in plattelandsgebieden?	Deel 2:4.2 Deel 3:11

Basisvoorzieningen voor de economie en plattlandsbevolking (maatregel 321)		
321i	In welke mate hebben de geleverde voorzieningen bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland? Maak een onderscheid naar de verschillende sectoren (zoals handel, gezondheidszorg, vervoer, IT, e.d.)	Deel 2:4.3 Deel 3:10
321ii	In welke mate hebben de voorzieningen de aantrekkingskracht van de betreffende gebieden vergroot? Maak een onderscheid naar de verschillende sectoren (zoals handel, gezondheidszorg, vervoer, IT, e.d.)	Deel 2:4.3 Deel 3:10
321iii	In welke mate hebben de voorzieningen bijgedragen aan het omkeren van de trend van sociaal-economische achteruitgang en ontvolking van het platteland?	Deel 2:4.3 Deel 3:10
Dorpsvernieuwing en -ontwikkeling (maatregel 322)		
322i	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland? Maak een onderscheid naar de verschillende sectoren (zoals handel, gezondheidszorg, vervoer, IT, milieu, e.d.)	Deel 2:4.4 Deel 3:10
322ii	In welke mate heeft de maatregel de aantrekkingskracht van de betreffende gebieden vergroot? Maak een onderscheid naar de verschillende sectoren (zoals handel, gezondheidszorg, IT, milieu, e.d.)	Deel 2:4.4 Deel 3:10
322iii	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het omkeren van de trend van sociaal-economische achteruitgang en ontvolking van het platteland?	Deel 2:4.4 Deel 3:10

Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed (maatregel 323)		
323i	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het in stand houden van de aantrekkingskracht van plattelandsgebieden?	Deel 2:4.5 Deel 3:9
323ii	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan een duurzaam beheer en een duurzame ontwikkeling van natura 2000-gebieden?	Deel 2:4.5 Deel 3:9
323ii	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan een duurzaam beheer en een duurzame ontwikkeling van gebieden met een hoge natuurwaarde?	Deel 2:4.5 Deel 3:9
323iii	In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan een beter milieubewustzijn van de plattelandsbevolking?	Deel 2:4.5 Deel 3:9
Intermediare dienstverlening (maatregel 331)		
331i	In welke mate hebben de ondersteunde opleidings- en voorlichtingsactiviteiten het menselijk potentieel in plattelandsgebieden vergroot om hun activiteiten op meer niet-agrarische activiteiten te richten? Leg bij de analyse de nadruk op de belangrijkste activiteiten.	Deel 2:4.6 Deel 3:5.2
331ii	In welke mate is de kennis die door de ondersteunde opleidingen en voorlichtingsactiviteiten is verworven in de betreffende gebieden toegepast?	Deel 2:4.5 Deel 3:9
331iii	In welke mate hebben de ondersteunde opleidingen en voorlichtingsactiviteiten bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland?	Deel 2:4.5 Deel 3:9

AS IV: LEADER

Nr	Evaluatievraag	Antwoord
De uitvoering van plaatselijke ontwikkelingsstrategieën (maatregel 413)		
41i	In welke mate heeft the LEADER- aanpak bijgedragen aan het verbeteren van het bestuur in plattelandsgebieden?	Deel 3:12
41ii	In welke mate heeft the LEADER- aanpak bijgedragen aan het mobiliseren van het endogene ontwikkelingspotentieel van plattelandsgebieden?	Deel 2:4.1.5.4
41iii	In welke mate heeft the LEADER- aanpak bijgedragen aan het introduceren van een multisectorale aanpak en aan het bevorderen van de samenwerking bij het uitvoeren van programma's voor plattelandsontwikkeling?	Deel 2:4.1.5.2
41iv	In welke mate heeft the LEADER- aanpak bijgedragen aan het realiseren van de prioriteiten in de assen 1, 2 en 3?	Deel 2:4.1
De uitvoering van samenwerkingsprojecten (maatregel 421)		
421i	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het bevorderen van samenwerking en de uitwisseling van beste praktijken?	Deel 2:4.1.5.2
421ii	In welke mate hebben de samenwerkingsprojecten en/of de uitwisseling van beste praktijken gebaseerd op de LEADER-aanpak bijgedragen aan het bereiken van doelstellingen van een of meer van de drie andere assen?	Door de sterke wisselwerking tussen Assen 3 en 4 sijn inzichten en goede praktijken vanuit Leader door naar de gebiedsgerichte aanpak van As 3 (zie Deel 2:4.1.4.3).
Werking plaatselijke groepen (maatregel 431)		
431i	In welke mate heeft de steun de mogelijkheden van de plaatselijke groepen en andere partners vergroot voor het uitvoeren van de plaatselijke ontwikkelingsstrategieën?	Deel 2:4.1
431ii	In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het vergroten van de mogelijkheden om LEADER uit te voeren?	Deel 2:4.1

Horizontale evaluatievragen

Nr	Vraag	Antwoord
H1	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het verwezenlijken van de communautaire doelstellingen in verband met de hernieuwde Lissabon-strategie voor groei en werkgelegenheid met betrekking tot:	
H1i	(i) het creëren van meer werkgelegenheid ?	Impactindicator Deel 4:2
H1ii	(ii) het verbeteren van de voorwaarden voor groei ?	Impactindicator Deel 4:1
H2	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het bevorderen van een duurzame ontwikkeling in plattelandsgebieden? Meer in het bijzonder, in welke mate heeft het programma bijgedragen aan het bevorderen van de drie prioritaire thema's voor het beschermen en verbeteren van natuurlijke hulpbronnen en landschappen in plattelandsgebieden:	
H2i	(i) biodiversiteit en het behoud en de ontwikkeling van landbouw- en bosbouwsystemen met een hoge natuurwaarde en traditionele agrarische landschappen ?	Impactindicator Deel 4:4; Impactindicator Deel 4:5
H2ii	(ii) water?	Impactindicator Deel 4:6
H2iii	(iii) klimaatverandering?	Impactindicator Deel 4:7
H3	In welke mate heeft het programma milieudoelstellingen geïntegreerd en bijgedragen aan het verwezenlijken van de communautaire prioriteiten in verband met	
H3i	(i) de in Göteborg aangegane verbintenis om de achteruitgang van de biodiversiteit een halt toe te roepen?	Impactindicator Deel 4:4

Nr	Vraag	Antwoord
H3ii	(ii) de doelstellingen zoals neergelegd in Richtlijn 2000/60/EG tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid?	Deel 3:6.2 (beperking watergebruik) Deel 3:7.2 (reductie stikstof)
H3iii	(iii) het Kyoto-Protocol voor het afremmen van de klimaatverandering?	
H4	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het realiseren van de doelstellingen van het economisch en sociaal cohesiebeleid met betrekking tot:	
H4i	(i) het verminderen van de ongelijkheden die er tussen de burgers van de EU bestaan?	Deel 1:2.2.7
H4ii	(ii) het verminderen van territoriale onevenwichtigheden?	Deel 3:13
H5	In welke mate is het programma erin geslaagd om op de specifieke kenmerken van de landbouwactiviteiten in het programmagebied in te spelen met betrekking tot (i) de sociale structuur van het programmagebied? (ii) de structurele omstandigheden in het programmagebied? (iii) de natuurlijke omstandigheden in het programmagebied?	Zie Deel 1:2.2.1
H6	In welke mate is het programma erin geslaagd om de specifieke situatie van het programmagebied aan te pakken met het oog op bijvoorbeeld de ontvolking en de druk vanuit de stedelijke centra?	Deel 3:13
H7	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het herstructureren en moderniseren van de landbouw?	Deel 3:2.1.2 (verhogen productiviteit); Deel 3:2.1.4 (verbeteren productietechnieken en innovatie)
H8	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het bevorderen van de ontwikkeling van producten van een hoge kwaliteit en met een toegevoegde waarde ?	Deel 3:2.1.5 (kwaliteitsverbetering) Deel 2:2.7 (diversificatie)

Nr	Vraag	Antwoord
H9	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het bevorderen van een sterke en dynamische Europese agrovoedingssector ?	Deel 3:2.1.1.2 (investeringen); Deel 3:2.1.2.2 (arbeidsproductiviteit); Deel 3:2.1.3.2 (werkgelegenheid); Deel 3:2.1.4.2 (productietechnieken en innovatie)
H10	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het bevorderen van innovatie in de Europese agrovoedingssector ?	Zie Deel 3:2.1.4.1 (land- en tuinbouw); Deel 3:2.1.4.2 (Agro-voeding)
H11	In welke mate heeft het programma de mogelijkheden voor partnerschappen op en tussen de regionale, nationale en Europese niveaus vergroot?	Zie Deel 1:2.2.4 (geïntegreerde aanpak plattelandontwikkeling); Deel 1:2.2.6 (Activiteiten Vlaams Ruraal Netwerk); Deel 2:4.1.3 (Samenwerking met andere plattelandgebieden, maatregel 421)
H12	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan het bevorderen van de gelijkheid van mannen en vrouwen?	Zie Deel 1:2.2.7, waarbij verdere doorverwezen wordt naar de behandeling van deze vraag per maatregel.
H13	In welke mate heeft het programma de complementariteit en samenhang gewaarborgd tussen de programmamaatregelen en de acties die gefinancierd worden in het kader van het Cohesiefonds, het Europees Sociaal Fonds, het Europees Visserijfonds en het ELFPO?	Zie Deel 1:2.2.2
H14	In welke mate heeft het programma voor een optimale synergie tussen de assen gezorgd?	Zie Deel 1:2.2.3
H15	In welke mate heeft het programma bijgedragen aan een geïntegreerde aanpak van de plattelandontwikkeling?	Zie Deel 1:2.2.4
H16	In welke mate heeft de technische bijstand de mogelijkheden van de beheersautoriteiten en andere betrokken partners vergroot voor het uitvoeren, beheren, controleren en evalueren van programma's voor plattelandontwikkeling?	Zie Deel 1:2.2.5
H17	In welke mate heeft het Europees Netwerk voor plattelandontwikkeling bijgedragen aan het ontwikkelen van goede praktijken op het gebied van de plattelandontwikkeling?	Zie Deel 1:2.2.6

Nr	Vraag	Antwoord
H18	In welke mate zijn deadweight- en verplaatsingseffecten dankzij de opzet van het programma voorkomen?	2.5.1 (er worden gedifferentieerde steunpercentages gehanteerd bij investeringen, om ervoor te zorgen dat de steun maximaal effect bewerkt)
H19	In welke mate zijn multiplier -effecten dankzij de opzet van het programma bevorderd?	<p>Indirecte effecten van de investeringen werden in kaart gebracht, zie Deel 3:2.1.1.1 (einde).</p> <p>Het programma geeft incentives, die later uitgroeien tot reguliere praktijken. Vb. de agromilieumaatregel groenbedekking uit PDPO I werd afgebouwd in PDPO II. Uit de analyse kon worden opgemaakt dat netto op ca. 60% van de oppervlakte die haar PDPO-steun verloor, in 2009 toch groenbedekking werd toegepast.</p> <p>Via de communicatie vanuit Technische Bijstand en door het Vlaams Ruraal Netwerk worden goede praktijken in de verf gezet en inspireren zijn ook andere actoren dan de directe steunverleners.</p>

Programmaspecifieke vragen door de Vlaamse overheid

Nr	Vraag	Antwoord
VL1	Welke bijdrage levert de uitvoering van het PDPO II aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water?;	Zie Deel 2:3.3 (maatregel nog niet opgestart)
VL2	In welke mate hebben de investeringen (maatregel 121) een bijdrage geleverd aan de verbetering van de milieu- en natuurkwaliteit?;	Zie Deel 3:6 (energie, water, bodem, stikstof, ammoniak, hernieuwbare energie, broeikasgassen); Deel 3:8 (natuurlijke en biologische kwaliteit)

VL3	<p>Wat zijn de effecten van de mainstreaming van Leader (aard van de projecten, resultaten)? Leader is in de huidige programmaperiode (2007-2013) onderdeel van het PDPO en daarmee ook onderworpen aan de PDPO-systematiek. Om te kunnen beoordelen of het Leaderprogramma leidt tot de juiste, beleidsmatige wenselijke projecten, is het noodzakelijk een beter beeld te krijgen van de effecten van mainstreaming en van de verschillen met de Leader+ periode.</p>	Zie Deel 2:4.1
-----	---	----------------

BIJLAGE 6: EVALUATIEMATRIX

Matrix eval vragen
verwachte impacts PI

BIJLAGE 7: ENQUÊTE WINDMAKERS

INLEIDING

Beste,

Het Vlaamse programma voor plattelandontwikkeling (PDPO II) loopt van 2007 tot 2013 en ondersteunt een toekomstgerichte ontwikkeling van de landbouw en het platteland in Vlaanderen.

Het PDPO II bevat, onder andere, een maatregel gericht op het ondersteunen van opleiding in de landbouw en steunt sensibiliseringsprojecten die tot doel hebben land- en tuinbouwers te stimuleren om meer duurzame landbouwtechnieken toe te passen.

IDEA Consult (in samenwerking met Universiteit Gent en Soresma) voert momenteel een tussentijdse evaluatie uit van PDPO II. Deze evaluatie gebeurt op basis van Europese en Vlaamse evaluatievragen. Er zijn echter onvoldoende gegevens om de evaluatievragen te beantwoorden, bijvoorbeeld over de kwaliteit en het nut van de gevolgde opleiding of over de toepassing van de opgedane kennis. Daarom heeft IDEA Consult, in samenwerking met de Vlaamse overheid, besloten om de deelnemers van een aantal demoprojecten te betrekken.

Door aan deze studie mee te werken, helpt u ons het belang van het PDPO in kaart te brengen zodat het beleid hierop kan afgestemd worden.

Bedankt voor uw deelname aan deze enquête. De gegevens die u invult zullen anoniem verwerkt worden door IDEA Consult, een onafhankelijk studiebureau. Uw individuele antwoorden worden dus in geen enkel geval verspreid.

Alvast bedankt voor uw medewerking.

IDEA Consult

VRAGEN

- Op 24 november 2009 hebt u aan de demonstratiedag "Windenergie op maat van het land- en tuinbouwbedrijf" rond windenergie deelgenomen. Is deze informatie correct?
 - Ja (naar volgende vraag)
 - Nee (naar alternatieve dankpagina)
- U neemt deel aan de enquête als:
 - Bedrijfsleider, gezinslid of werknemer van een land- of tuinbouwbedrijf (naar vraag 3)
 - Lid van een organisatie (bijvoorbeeld: VLM, Provincie,...) (naar vraag 4)
- Wat waren de belangrijkste redenen om aan die demonstratiedag van 24/11/2009 deel te nemen?
 - Het onderwerp van het project is interessant en heeft rechtstreekse toepassingen op uw bedrijf. U heeft bijvoorbeeld al een windturbine op uw bedrijf geplaatst.
 - Het onderwerp van het project is interessant en heeft mogelijke toepassingen op uw bedrijf. U bent bijvoorbeeld van plan om op korte termijn een windturbine op uw bedrijf te plaatsten.

- U had een algemene interesse voor het onderwerp maar nog geen precies plan om deze techniek op uw bedrijf toe te passen
- Andere:...

Opmerkingen:...

4. Wat is de belangrijkste reden om aan de demonstratiedag deel te nemen?

- Het onderwerp van deze studiedag is bijzonder interessant voor de leden van mijn organisatie.
- Andere:...

Opmerkingen:...

5. Hoe evalueert u de kwaliteit van de demodag op onderstaande thema's?

- Algemene organisatie van het vormings- en sensibiliseringmoment
- Het niveau en de kwaliteit van de informatie
- De toepasbaarheid van de kennis in de concrete praktijk
- De mate waarin de kennis verspreid wordt aan een ruim doelpubliek

Evaluatie van "Zeer goed" tot "Zeer slecht"

Opmerkingen:...

6. Bent u van plan om de kennis van het demoproject toe te passen? (enkel voor land- en tuinbouwbedrijven)

- Ja, ik zal deze kennis op korte termijn toepassen
- Ja, ik zal deze kennis op langere termijn toepassen
- Misschien
- Nee, Waarom?

Opmerkingen:...

7. Heeft u nog opmerkingen of suggesties?

...

8. Graag willen wij u ook vragen uw telefoonnummer achter te laten zodat wij u zouden kunnen contacteren bij eventuele vragen. Dit is echter geen verplichting.

...

9. Dankpagina: Hartelijk dank voor uw medewerking.

10. Alternatieve dankpagina: Deze enquête is voor de deelnemers aan de demonstratiedag "Windenergie op maat van het land- en tuinbouwbedrijf" bedoeld. U hoeft de enquête dus niet verder in te vullen.

BIJLAGE 8: PROPENSITY SCORE METHOD

Voorafgaande opmerking: voor de tussentijdse versie van dit rapport hadden wij de impactanalyse uitgevoerd via de *Propensity Score Method* (PSM). Bij evaluatie bleek dat deze methodiek voor Vlaanderen niet rechtstreeks toepasbaar is (zie Deel 3:1.2.1). Deze bijlage bevat de analyse die op basis van de PSM werd uitgevoerd.

Opbouwen van controlegroepen

De controlegroep voor de PSM analyse werd opgebouwd met FADN gegevens. Van de 542 bedrijven die voorkomen in FADN tussen 2003 en 2008, zijn er 507 bedrijven die geen VLIF-steun ontvingen voor diversificatie (311). We besloten om alle bedrijven die steun ontvingen onder maatregel 311 in deze analyse niet mee te nemen alhoewel zij soms ook investeerden in niet diversificatie investeringen. Het is heel moeilijk om het effect van investeringen onder maatregel 311 apart te bekijken. Daarom kiezen wij ervoor deze bedrijven enkel te analyseren onder 311.

Om te zorgen dat de gegevens vergelijkbaar waren, gebruikten we de Propensity Score Matching (PSM). We passen een one-to-one PSM toe. Dit betekent dat voor elk bedrijf met steun een gelijkaardig bedrijf gezocht wordt zonder steun. Voorwaarde is dat het aantal bedrijven met steun kleiner is dan het aantal bedrijven zonder steun. In het geval van investeringssteun 121 is dit niet het geval. Daarom redeneren we hier omgekeerd en zoeken we voor elke bedrijf zonder steun een gelijkaardig bedrijf met steun. Een bedrijf met steun is een bedrijf dat VLIF steun ontving voor een dossier ingediend in de periode 2003-2007 en waarvan de som van de investeringsbedragen in FADN tussen 2004-2006 groter is dan 12.500EUR. Dit bedrag is ook het minimum bedrag in VLIF vooraleer men steun kan krijgen.

Criteria die meegenomen worden in de PSM zijn $bedrijfstype_{08}$, $leeftijd_{08}$, $oppervlakte_{04-06}$, $aantal\ volwaardige\ arbeidskrachten_{04-06}$, $bruto\ toegevoegde\ waarde_{04-06}$, het totale investeringsvolume tussen 2004 en 2006¹²³.

In eerste stap wordt een logistische regressie uitgevoerd met afhankelijke al dan niet behoren tot de groep met steun en als onafhankelijke de verschillende criteria.

Op basis van deze logistische regressie worden dan predicted probabilities berekend, dit zijn waarden tussen 0 of 1 en geven eigenlijk aan hoe goed de logistische regressie kan voorspellen of een observatie op basis van die afhankelijke variabelen al dan niet vlif steun kreeg. Op basis van deze predicted probabilities wordt voor elke observatie uit de groep zonder investeringen een observatie uit de groep met investeringen gekoppeld.

Vaak wordt een grensmaat gebruikt om de verschillen tussen de gekoppelde bedrijven te beperken, deze maat wordt gesteld op max 25% van de stand deviatie van de predicted probabilities. We nemen het verschil tussen de koppelingen iet ruimer en beperken het verschil tussen de predicted probabilities van de koppelingen niet groter zijn dan 0,1. (Dit zou resulteren voor investeringssteun in een grensmaat van 0,07). Deze grensmaat is nodig omdat

¹²³ Subscripts verwijzen naar het jaar/jaren waarop de variabele van toepassing is: 2008 is de waarde in het jaar 2008; 04-06: het gemiddelde van jaren 2004 tot 2006, uitgezonderd het investeringsvolume wat het totale bedrag is aan investeringen in de periode 2004 tot 2006.

de laatste observaties waarvoor een tegenhanger moet gevonden worden immers minder kans zal maken om goed overeen te komen. Hoe minder observaties in de controlegroep overblijven, hoe moeilijker het zal zijn om een goede koppeling te vinden. (temeer omdat in dit onderzoek het aantal bedrijven in de controlegroep niet veel groter is dan het aantal in de referentiegroep.)

Vergelijken van de groepen met en zonder VLIF-steun

Van de 507 bedrijven zijn er zo 209 zonder steun en 298 met steun (exclusief steun voor diversificatie, maatregel 311). Na de PSM komen we zo tot 113 paren van gelijkaardige bedrijven. We bekomen zo een steekproef van 226 bedrijven waarbij evenveel bedrijven met steun als zonder steun zitten.

Deze vergelijking gebeurt door voor de referentieperiode (voor de steun) en na de steun na te gaan wat het verschil is tussen de groep met steun en zonder steun. Dit noemt men de ATT (Average Treatment effect on Treated) of het gemiddeld effect door de steun op de gesteunde. Men berekent ook het effect voor en na steun voor bedrijven met en zonder steun. Zo komt men tot het verschil in het verschil (DID, difference in difference), waarbij gekeken wordt naar het verschil in evolutie tussen bedrijven met en zonder steun. Wanneer per observatie het verschil tussen de waarde van de periode voor en na steun significant verschillend is voor de twee groepen, dan weten we dat beide groepen een andere evolutie doormaakten.

1 Verruimen marktaandeel en afzetmarkt (toegevoegde waarde)

1. Effect van investeringen in de land- en tuinbouwsector

Bedrijven die investeren met steun versus zonder steun (PSM)

In onderstaande tabel worden de resultaten weergegeven van de PSM-DID berekening voor bedrijven met en zonder investeringssteun vertrekkende van dezelfde steekproef van 507 bedrijven. Omdat de groep zonder investeringssteun minder observaties bevat, werd de matching procedure omgekeerd toegepast. Dit wil zeggen dat voor elk bedrijf zonder investeringssteun een gelijkaardig bedrijf werd gezocht met steun. Na de PSM komen we zo tot 125 paren van gelijkaardige bedrijven. We bekomen zo een steekproef van 250 bedrijven waarbij evenveel bedrijven met steun als zonder steun zitten.

Deze tabel geeft aan dat bedrijven met investeringssteun een hogere toename hebben in tewerkstelling en totale opbrengst over de periode 2004-2006 versus 2008 dan bedrijven zonder steun. Ze hebben ook lichtjes hogere kosten. Ze hebben een stijging in Bruto toegevoegde waarde ten opzichte van een daling in Bruto toegevoegde waarde bij bedrijven zonder investeringssteun. Het familiaal inkomen en de arbeidsproductiviteit (bruto toegevoegde waar per arbeidskracht) daalt minder sterk dan bij bedrijven zonder investeringssteun. Bedrijven die investeringssteun kregen in de periode 2004-2006 investeerden ook meer in de daaropvolgende jaren 2007-2008.

Maar geen enkele van de vastgestelde verschillen is significant behalve de som van het investeringsbedrag in de periode 2004 tot 2008. Wat betreft de gemiddelden tussen de groep met steun en zonder steun in de periode 2004-2006 is dit verklaarbaar en zelfs wenselijk, aangezien de PSM twee groepen bedrijven selecteerde met gelijkaardige kenmerken. Voor de gemiddelden in 2008, betekent dit dat de verschillen in de groeps-gemiddelden amper toegeschreven

kunnen worden aan de investeringssteun. Investeringssteun is met andere woorden geen grote verklarende variabele om de wijziging in economische performantie te verklaren. Dit wordt ook duidelijk aan de zeer hoge standaard deviaties die bij de gemiddelden horen: deze zijn minstens van dezelfde grootteorde als de gemiddelde waarden. Toch geeft deze tabel een indicatie dat bedrijven met investeringssteun het economisch iets beter doen dan bedrijven die investeren zonder steun.

Tabel 107: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor gelijkaardige bedrijven met en zonder investeringssteun (PSM)

		gemiddelde 2004-2006		2008		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Volw arbeidskr	met steun	2,49	2,25	2,81	2,83	0,32	1,29
	zonder steun	2,55	1,88	2,71	2,76	0,16	1,45
	ATT	-0,06	2,84	0,10	3,89	0,16	1,94
	<i>sign</i>	<i>0,813</i>		<i>0,775</i>		<i>0,358</i>	
BrTW	met steun	58.950	124.178	56.421	195.482	-2.528	66.351
	zonder steun	68.397	145.604	54.858	160.493	-13.539	76.537
	ATT	-9.448	161.559	1.563	218.050	11.011	93.262
	<i>sign</i>	<i>0,514</i>		<i>0,936</i>		<i>0,189</i>	
Fam Inkomen	met steun	6.153	95.206	-2.206	161.194	-8.359	53.507
	zonder steun	23.104	118.547	8.207	126.881	-14.897	68.505
	ATT	-16.951	133.041	-10.413	182.362	6.538	7.256
	<i>sign</i>	<i>0,157</i>		<i>0,524</i>		<i>0,369</i>	
Totale kosten	met steun	137.973	109.630	173.418	178.646	35.445	65.188
	zonder steun	115.484	138.672	149.346	155.883	33.862	58.807
	ATT	22.489	176.121	24.072	233.345	1.583	7.745
	<i>sign</i>	<i>0,156</i>		<i>0,251</i>		<i>0,838</i>	
Totale opbrengst	met steun	196.922	175.557	229.839	248.205	32.916	96.807
	zonder steun	183.881	199.792	204.204	226.570	20.322	86.929
	ATT	13.041	248.335	25.635	319.288	12.594	11.114
	<i>sign</i>	<i>0,558</i>		<i>0,371</i>		<i>0,259</i>	
BrTW/VAK	met steun	15.574	57.574	7.021	82.616	-8.553	33.569
	zonder steun	20.081	63.635	7.145	81.505	-12.936	29.097
	ATT	-4.507	80.402	-124	108.184	4.383	3.730
	<i>sign</i>	<i>0,532</i>		<i>0,99</i>		<i>0,242</i>	
TOTAAL Invest bedrag		totaal 2004-2006		totaal 2007-2008		totaal 2004-2008	
	met steun	89.094	118.505	92.872	130.160	181.966	190.151
	zonder steun	73.945	113.082	69.181	120.133	143.127	206.871
	ATT	15.149	65.600	23.691	165.303	38.840	168.783
	<i>sign</i>	<i>0,011</i>		<i>0,112</i>		<i>0,011</i>	

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

Enkele kanttekeningen:

- Aangenomen dat de PSM voldoende homogene groepen maakte, hebben we slechts een zeer vage en niet significante aanduiding dat investeringssteun bijdraagt aan meer concurrentiële bedrijven.

- Subsidiabele investeringen zijn van die aard dat zij inderdaad niet enkel gericht zijn op economische aspecten maar ook op bv. milieu en dierenwelzijn. (zie ook Tabel 108)
- Aangezien deze analyse betrekking heeft op een beperkte periode en bovendien investeringen uit de periode PDPOI, kan het resultaat bij de ex-post van PDPOII verschillend zijn. Sowieso zullen bij de ex-post nog meer bedrijven investeringssteun ontvangen en zal de controlegroep zonder investeringssteun verkleinen. Het aantal gekoppelde paren zal dan dalen. Dit hoeft niet te betekenen dat deze analyses nog minder significant zullen zijn, aangezien tijdens de PSM er meer bedrijven zullen zijn om een nog betere overeenkomst te vinden.

Bedrijven die gesubsidieerde milieu-investeringen uitvoeren versus bedrijven met andere investeringssteun

Om na te gaan of bepaalde investeringscategorieën een andere invloed hebben op economische performantie, kan nagegaan worden of bedrijven die milieu-gerelateerde investeringen doen anders reageren. Daarvoor worden bedrijven die in 2004-2006 minstens één milieu-investering deden, met bedrijven die in die periode geen enkel milieu-investeringssteun kregen, maar wel steun voor een andere investering, kunnen we opnieuw bedrijven via PSM koppelen. Zo kwamen er in FADN 321 bedrijven voor, waarvan 150 met VLIF-milieu en 171 met andere investeringssteun. Dit resulteerde in PSM in 103 koppels gelijkaardige bedrijven. De resultaten worden gepresenteerd in Tabel 108.

De evolutie van het familiaal inkomen tussen 2004-2006 en 2008 is negatiever bij bedrijven met milieu-investeringen dan bij de bedrijven met investeringssteun in niet-milieu gerelateerde infrastructuur (niet significant). Deze bedrijven met milieu-investeringen hebben ook een niet-significante daling van de bruto toegevoegde waarde ten opzichte van een stijging bij bedrijven zonder milieu VLIF-steun. Bedrijven met milieu-investeringen investeerden over de periode 2004-2008 voor een significant groter bedrag dan de andere bedrijven. De toename in arbeidskrachten is minder toegenomen bij bedrijven met milieu-investeringen (niet significant). De gemiddelde kosten bleken al hoger te zijn in 2004-2006 en dat verschil blijft significant in 2008, de stijging in kosten tussen de 2 periodes is niet significant groter bij bedrijven met milieu-investeringen. Bedrijven met milieu-investeringen investeerden meer in de periode 2007-2008, maar over de gehele periode 2004-2008 is het totale investeringsbedrag niet significant verschillend.

Deze resultaten, alhoewel niet significant, duiden toch aan dat alle investeringssteun niet zomaar over een kam kan worden geschoren. Dit toont aan dat investeringssteun met als doel het promoten van milieuvriendelijker technieken niet perse bijdraagt aan het verbeteren van economische parameters.

Tabel 108: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met milieu-investeringen met steun en bedrijven met ander gesubsidieerde investeringen

		gemiddelde 2004-2006		2008		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Volw arbeidskr	met vlif-milieu	2,94	1,95	3,11	2,16	0,17	0,99
	met ander vlif	3,09	2,74	3,46	3,81	0,37	1,76
	ATT	-0,14	3,20	-0,35	4,27	-0,21	1,99
	<i>sign</i>	<i>0,650</i>		<i>0,410</i>		<i>0,299</i>	
BrTW	met vlif-milieu	111.145	200.003	95.382	292.108	-15.763	118.201
	met ander vlif	111.125	152.303	112.297	187.345	1.172	71.712
	ATT	20	257.796	-16.915	396.119	-16.935	168.975
	<i>sign</i>	<i>0,999</i>		<i>0,666</i>		<i>0,311</i>	
Fam Inkomen	met vlif-milieu	34.024	185.518	12.207	170.314	-21.817	120.857
	met ander vlif	38.355	103.003	31.402	126.154	-6.954	59.826
	ATT	-4.331	208.090	-19.194	327.181	-14.863	14.260
	<i>sign</i>	<i>0,833</i>		<i>0,553</i>		<i>0,300</i>	
Totale kosten	met vlif-milieu	176.120	185.612	219.903	272.335	43.782	111.929
	met ander vlif	126.796	115.090	156.608	147.714	29.812	52.200
	ATT	49.324	181.237	63.295	246.082	13.971	10.096
	<i>sign</i>	<i>0,007</i>		<i>0,010</i>		<i>0,169</i>	
Totale opbrengst	met vlif-milieu	287.266	234.737	315.285	265.298	28.019	90.120
	met ander vlif	237.921	210.094	268.905	255.815	30.984	89.149
	ATT	49.344	309.364	46.380	374.928	-2.965	12.630
	<i>sign</i>	<i>0,109</i>		<i>0,212</i>		<i>0,815</i>	
BrTW/VAK	met vlif-milieu	36.075	67.259	26.264	91.982	-9.811	33.577
	met ander vlif	27.894	57.645	21.987	71.978	-5.906	21.961
	ATT	8.181	93.569	4.277	122.587	-3.904	3.973
	<i>sign</i>	<i>0,377</i>		<i>0,724</i>		<i>0,328</i>	
TOTAAL Invest bedrag		totaal 2004-2006		totaal 2007-2008		totaal 2004-2008	
	met vlif-milieu	122.989	104.611	130.632	170.314	253.621	217.727
	met ander vlif	128.718	143.464	92.452	126.154	221.170	221.568
	ATT	-5.729	161.534	38.180	212.649	32.451	271.956
	<i>sign</i>	<i>0,720</i>		<i>0,071</i>		<i>0,229</i>	

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

Bedrijven die investeren in nieuwe technologieën met steun versus andere bedrijven met investeringssteun

Investeringssteun kan ook een stimulans zijn om nieuwe technologieën te introduceren. Bij de subsidiabele investeringen zijn er een aantal met vernieuwende technologieën: zoals emissie-arme of ammoniakreductie stallen, machines voor directe inzaai, biomassaproductie, oogstprotectie fruit, mechanische onkruidbestrijding, geavanceerde spuitmachines, warmtepomp of WKK, ...

In FADN werden 91 bedrijven met VLIF-steun voor vernieuwende technologieën vergeleken met bedrijven die investeringssteun ontvingen voor andere investeringen. Via PSM werden opnieuw twee groepen gemaakt met vergelijkbare bedrijven. Zo werden 68 overeenkomende bedrijven met elkaar vergeleken. De resultaten worden in onderstaande tabel gepresenteerd.

Het is opmerkelijk dat bedrijven die investeren in vernieuwende technologieën een significant sterkere afname kennen in Bruto toegevoegde waarde en familiaal inkomen tussen 2004-2006 en 2008. Ze hebben een hogere toename van kosten, een lagere toename van opbrengst, alsook een sterkere afname van arbeidsproductiviteit.

Tabel 109: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met investeringen in nieuw technologieën met steun en bedrijven met ander gesubsidieerde investeringen

		gemiddelde 2004-2006		2008		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Volw arbeidskr	VLIF- nieuwe tech	3,28	3,04	3,63	3,57	0,35	1,24
	Ander VLIF	3,09	2,44	3,35	2,77	0,26	0,88
	ATT	0,19	3,46	0,28	4,29	0,09	1,60
	<i>sign</i>	<i>0,651</i>		<i>0,593</i>		<i>0,648</i>	
BrTW	VLIF- nieuwe tech	94.083	281.468	28.649	383.107	-65.434	150.951
	Ander VLIF	109.311	173.925	110.900	218.330	1.589	62.276
	ATT	-15.228	340.931	-82.251	468.724	-67.023	170.982
	<i>sign</i>	<i>0,714</i>		<i>0,153</i>		<i>0,002</i>	
Fam Inkomen	VLIF- nieuwe tech	643	246.032	-79.168	218.083	-79.812	154.595
	Ander VLIF	29.243	118.207	19.529	147.363	-9.714	54.002
	ATT	-28.600	288.406	-98.697	425.453	-70.097	20.023
	<i>sign</i>	<i>0,416</i>		<i>0,060</i>		<i>0,001</i>	
Totale kosten	VLIF- nieuwe tech	226.996	231.756	305.337	341.826	78.341	135.825
	Ander VLIF	158.987	138.873	204.303	172.326	45.317	52.130
	ATT	68.009	275.225	101.034	378.265	33.024	16.820
	<i>sign</i>	<i>0,046</i>		<i>0,031</i>		<i>0,054</i>	
Totale opbrengst	VLIF- nieuwe tech	321.079	348.533	333.986	355.697	12.907	85.969
	Ander VLIF	268.298	242.517	315.203	295.321	46.905	79.248
	ATT	52.781	416.176	18.783	455.068	-33.998	14.059
	<i>sign</i>	<i>0,299</i>		<i>0,735</i>		<i>0,018</i>	
BrTW/VAK	VLIF- nieuwe tech	18.267	89.577	-9.939	130.670	-28.206	56.831
	Ander VLIF	18.969	70.550	11.088	92.067	-7.881	27.705
	ATT	-702	121.053	-21.027	170.952	-20.325	8.031
	<i>sign</i>	<i>0,962</i>		<i>0,314</i>		<i>0,014</i>	
TOTAAL Invest bedrag		totaal 2004-2006		totaal 2007-2008		totaal 2004-2008	
	VLIF- nieuwe tech	158.726	143.482	179.048	218.083	337.774	278.984
	Ander VLIF	163.816	186.901	109.122	147.363	272.938	265.717
	ATT	-5.091	182.876	69.927	245.088	64.836	340.178
<i>sign</i>	<i>0,819</i>		<i>0,022</i>		<i>0,121</i>		

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

2. Effect van vestigingssteun

Aanpak

Om deze vraag te beantwoorden, wordt nagegaan of vestigende bedrijven een betere bruto toegevoegde waarde bereiken dan startende bedrijven zonder steun.

In FADN komen per jaar maar een beperkt aantal vestigende bedrijven met steun voor: in 2007 en 2006 zijn dat 5 bedrijven, in 2005 zijn er 7 bedrijven met vestigingssteun. Omdat deze steekproef te klein is, kan er niet gewerkt worden met FADN gegevens. Ook het selecteren van een controlegroep in FADN is niet mogelijk, aangezien in FADN niet geweten is wanneer een bedrijf startte.

Als alternatieve piste wordt gekeken naar de bedrijven met boekhouding bij SBB. Deze gegevens worden gekoppeld met de VLIF-databank, aanvullende persoonsgegevens worden overgenomen uit de VLIF-databank (leeftijd en diploma). SBB-Bedrijven met vestigingssteun worden vergeleken met SBB-bedrijven die in de VLIF-databank voor het eerst sinds 2000 voorkomen in de VLIF-databank in het jaar 2006 of 2007 en waarvan de bedrijfsleider jonger is dan 50 in 2010¹²⁴. Deze groep beschouwen we als startende bedrijven zonder vestigingssteun, hoewel dit waarschijnlijk een overschatting is want sommige van deze bedrijven zijn bestaande bedrijven die voor 2000 de laatste maal investeerden.

De koppeling SBB-VLIF geeft 1.499 unieke bedrijven die gekend zijn in de VLIF-databank sinds 2000. Met de gestelde criteria bekomen we een groep van 72 bedrijven: 32 bedrijven met vestigingssteun in 2006 of 2007 en 40 bedrijven die voor het eerst (sinds 2000) in 2006 of 2007 voorkomen in de VLIF-databank. Op deze kleine steekproef wordt een propensity score matching toegepast met als criteria bedrijfstype, leeftijd, diploma en de bruto toegevoegde waarde in 2007. **Zo werden 13 koppels gevonden**, dus bekomen we een steekproef van 26 bedrijven waarvan evenveel starters met vestigingssteun als starters zonder vestigingssteun.

Analyseresultaten

In onderstaande tabel wordt de Bruto toegevoegde waarde vergeleken van bedrijven die vestigingssteun ontvingen in 2006 of 2007, met bedrijven die starten zonder vestigingssteun (maar wel investeerden). Aangezien voor de bedrijven van SBB gegevens beschikbaar zijn over BrTW voor de jaren 2007 en 2008, worden deze waarden weergegeven. In deze tijdspanne is **geen verschil te merken tussen de bruto toegevoegde waarden**.

¹²⁴ Voorwaarde om van vestigingssteun te kunnen genieten is jonger dan 40 jaar zijn. In de VLIF-databank zijn sommige persoonsgegevens niet up-to-date¹²⁴, daarom kiezen wij er voor om de leeftijdsgrens in onze steekproef te nemen op 50 jaar in 2010. Van de 58 bedrijven die vestigingssteun ontvingen in 2006 of 2007 zijn er 25 bedrijven waarvan de bedrijfsleider anno 2010 ouder is dan 50 en zelfs 41 bedrijven die ouder zijn dan 45 jaar.

Met een leeftijdsgrens van 45 jaar bekomen we een groep van 42 bedrijven: 17 bedrijven met vestigingssteun in 2006 of 2007 en 25 bedrijven die voor het eerst (sinds 2000) in 2006 of 2007 voorkomen in de VLIF-databank. Op deze kleine steekproef worden met PSM slechts drie koppels gevonden...

Tabel 110: Bruto toegevoegde waarde voor startende bedrijven met en zonder vestigingssteun

	Bruto toegevoegde waarde					
	2007		2008		DID	
met vest steun	62.109	33.465	47.947	27.749	-14.162	22.311
zonder vest steun	62.642	32.565	49.436	45.393	-13.206	36.620
ATT	-533	26.944	-1.489	46.983	-956	50.057
<i>sign</i>	<i>0,944</i>		<i>0,911</i>		<i>0,946</i>	

Bron: UGent (o.b.v. SBB en VLIF gegevens)

Enkele kanttekeningen:

- Aangezien het hier gaat om een zeer kleine steekproef (26 bedrijven) die starten in 2006 en 2007; kan het resultaat bij een grotere steekproef (ex-post alle bedrijven die starten 2007-2013) een ander resultaat geven.
- Methodologisch is het onmogelijk om een nulmeting te nemen van nog niet bestaande bedrijven. Difference-in-difference (DID) heeft bij vestigingssteun dan ook weinig zin.

3. Effect van opleiding

We gebruiken als controlevariabele voor de "propensity score matching" een "dummy" variabele die gelijk is aan 1 indien iemand binnen het bedrijf aan opleidingsactiviteiten deelgenomen heeft tussen 2005 en 2008.

We gebruiken het programma STATA en de volgende modules:

- *Pscore* om de propensity score van de observaties te bepalen
- *Psmatching2* om de observatie te "matchen"

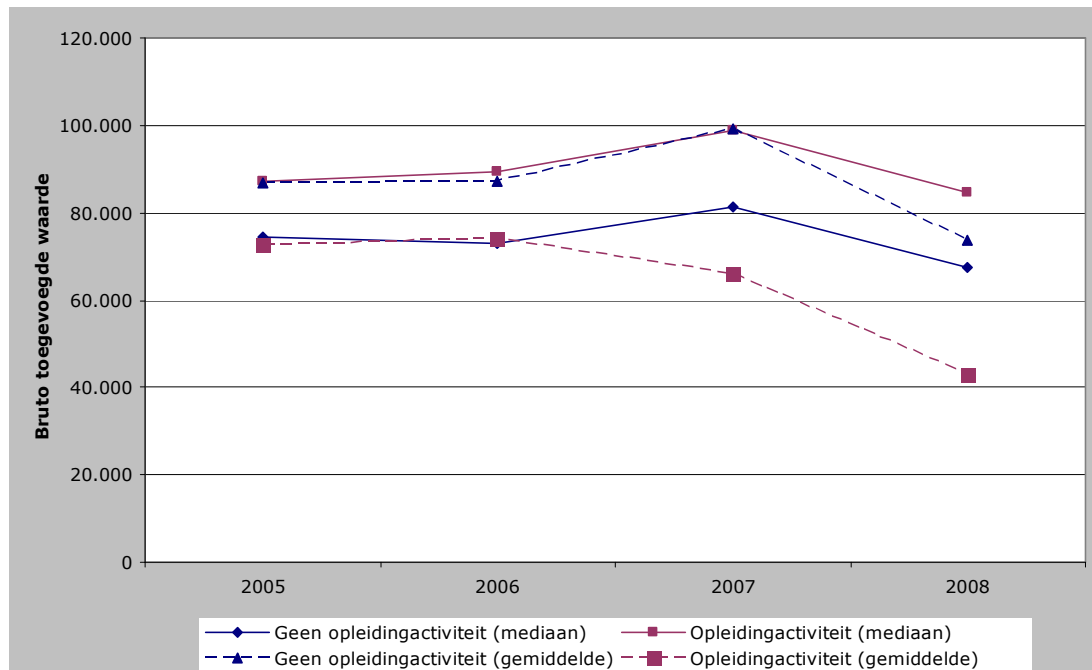
We gebruiken de "één-op-één" matching. Dat betekent dat we voor iedere observatie van de experimentele groep (bedrijven met iemand die een opleidingsactiviteit tussen 2006 en 2007 heeft gevolgd) een observatie kiezen binnen de controlegroep die zo veel mogelijk met de eerste observatie overeenkomt.

Om zeker te zijn dat wij dezelfde groepen van bedrijven over de tijd vergelijken houden we enkel rekening met de bedrijven waarvoor gegevens beschikbaar zijn van 2005 tot en met 2008.

We kregen als resultaat van de PSM 94 koppels van observaties die over de verschillende kenmerken vergelijkbaar zijn.

De volgende figuur toont de evolutie van de Bruto Toegevoegde waarde voor bedrijven met en zonder opleiding in 2006 en 2007.

Figuur 33: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per bedrijf

Bron: IDEA Consult (o.b.v. FADN gegevens)

Voor alle jaren is de gemiddelde bruto toegevoegde waarde hoger voor de groep zonder opleiding. Dit verschil is niet significant¹²⁵. Deze resultaten zijn voorzichtig te interpreteren. Er is blijkbaar een groot verschil tussen de gemiddelde en de mediaan, wat de aanwezigheid aanduidt van extreme waarden die de gemiddelden beïnvloeden. In deze omstandigheden is het beter om de mediaan toegevoegde waarde te interpreteren. De landbouwers die tussen 2006 en 2007 een opleiding hebben gevolgd hebben een hogere mediaan bruto toegevoegde waarde dan de bedrijven die over dezelfde periode geen opleiding hebben gevolgd. Dit verschil is ook niet significant¹²⁶.

In de volgende tabellen berekenen wij de "Difference-In-Difference" (DiD) voor de bedrijven met en zonder opleiding. De DiD methodiek vergelijkt een experimentele groep (= bedrijven met opleiding) en een controlegroep (bedrijven zonder opleiding) voor (in 2005, "first difference") en na (in 2008, "second difference") een tussenkomst (opleidingsactiviteiten). Het gemiddelde verschil tussen de "voor" en de "na" waarde van de impact indicatoren voor elke van de experimentele en de controlegroep is berekend. De impact van de maatregel is de verandering van de waarde van de "second difference" in vergelijking met de "first difference".

Opnieuw berekenen we de DiD voor met de gemiddelde en de mediaan bruto toegevoegde waarde. Gezien de relatieve invloed van extreme waarden is het aanbevolen om de mediaan bij voorkeur te interpreteren.

¹²⁵ T-test voor de gemiddelden.

¹²⁶ Mann-Whitney two-sample statistic

Tabel 111: DiD – opleiding / bruto toegevoegde waarde

2005				
Opleiding 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan°
Nee	94	86.802	16.121	74.240
Ja	94	72.563	23.327	87.013
Totaal	188	79.683	14.149	80.950
2008				
Opleiding 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan°
Nee	94	73.724	18.362	67.653
Ja	94	43.008	35.139	84.632
Totaal	188	58.366	19.803	79.951
		Gemiddelde	Mediaan°	
First difference 2005		-14.239	12.773	
Second difference 2008		-30.716	16.979	
DiD		-16.477°	4.206	

Bron: IDEA Consult

Het verschil tussen de gemiddelde toegevoegde waarde voor bedrijven met en zonder opleiding is in 2005 en in 2008 statistisch niet significant. Dat betekent dat de negatieve DiD (-16.477) die een mogelijk negatieve invloed van opleidingen op de toegevoegde waarde aantoont niet significant is.

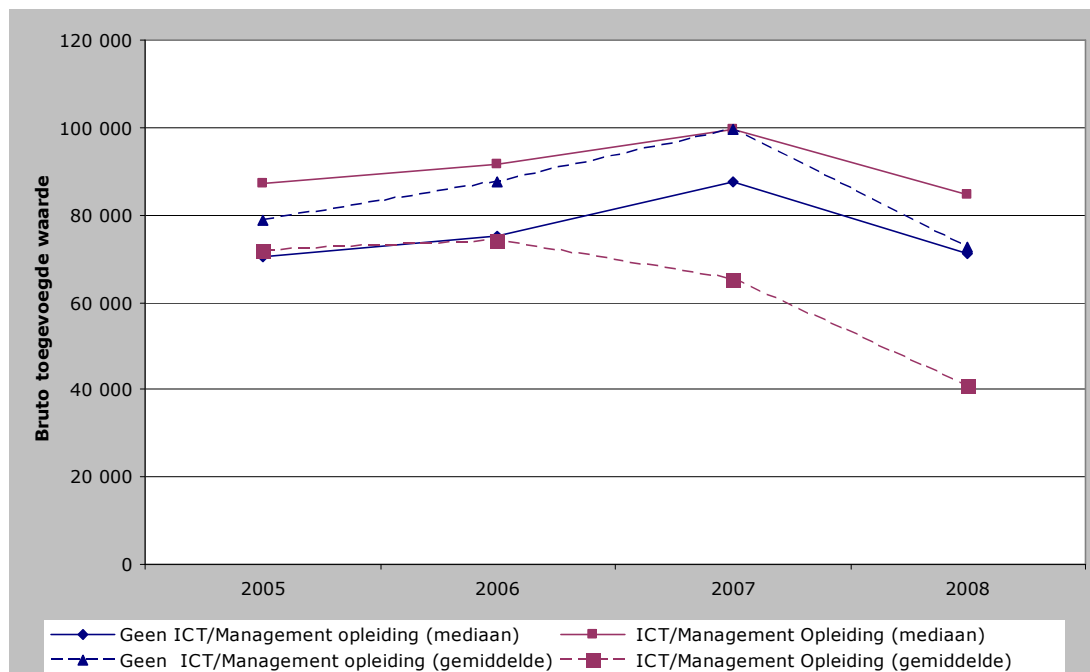
Het verschil tussen de mediane toegevoegde waarde voor bedrijven met en zonder opleiding is in 2005 en in 2008 statistisch niet significant. Dat betekent dat de positieve DiD (+42.06) die een mogelijk positieve invloed van opleidingen op de toegevoegde waarde aantoont niet significant is.

Er is blijkbaar geen significante invloed van PDPO-opleidingen op de bruto toegevoegde waarde per bedrijf.

■ Invloed van ICT en management opleidingen

De volgende figuur toont de evolutie van de Bruto Toegevoegde waarde voor bedrijven met en zonder opleiding in ICT en / of Management in 2006 en 2007.

Figuur 34: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per bedrijf (ICT en management opleidingen, PSM)

Bron: IDEA Consult (o.b.v. FADN gegevens)

Voor alle jaren is de gemiddelde bruto toegevoegde waarde hoger voor de groep met opleiding in ICT / en of management. Dit verschil is niet significant¹²⁷. Zoals voor de algemene analyse zijn deze resultaten voorzichtig te interpreteren. Er is blijkbaar een groot verschil tussen het gemiddelde en de mediaan, wat de aanwezigheid aanduidt van extreme waarden die de gemiddelden beïnvloeden. In deze omstandigheden is het beter om de mediaanwaarde te interpreteren. De landbouwers die tussen 2006 en 2007 een opleiding in ICT en / of management hebben gevolgd hebben een hogere mediaan bruto toegevoegde waarde dan de bedrijven die over dezelfde periode geen opleiding hebben gevolgd. Dit verschil is ook niet significant¹²⁸.

In de volgende tabellen berekenen wij de "Difference-In-Difference" (DiD) voor de bedrijven met en zonder opleiding in ICT en / of management.

Zoals voor de algemene analyse berekenen we de DiD voor met de gemiddelde en de mediaan bruto toegevoegde waarde. Gezien de relatieve invloed van extreme waarden is het aanbevolen om de mediaan bij voorkeur te interpreteren.

¹²⁷ T-test

¹²⁸ Mann-Whitney two-sample statistic

Tabel 112: DiD – opleiding / bruto toegevoegde waarde (PSM)

2005				
ICT/Management 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan
Nee	91	78 874	18 564	70 513
Ja	91	71 840	24 094	87 019
Totaal	182	75 357	15 168	78 762
2008				
ICT/Management 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan
Nee	91	72 546	21 519	71 191
Ja	91	40 860	36 280	84 626
Totaal	182	56 703	21 065	81 024

	Gemiddelde	Mediaan
First difference 2005	-7 034	16 506
Second difference 2008	-31 686	13 435
DiD	-24 652	-3 071

Bron: IDEA Consult

Het verschil tussen de gemiddelde toegevoegde waarde voor bedrijven met en zonder opleiding in ICT en / of management is in 2005 en in 2008 statistisch niet significant. Dat betekent dat de negatieve DiD die een mogelijk negatieve invloed van opleidingen op de toegevoegde waarde aantoont niet significant is.

Het verschil tussen de mediaan toegevoegde waarde voor bedrijven met en zonder opleiding in ICT en / of management is in 2005 en in 2008 statistisch ook niet significant.

Er is blijkbaar geen significante invloed van ICT en / of management-opleidingen op de bruto toegevoegde waarde per bedrijf.

4. Effect van de diversificatiemaatregelen

Aanpak

Voor deze vraag zou een groep bedrijven met diversificatie en met investeringssteun vergeleken moeten worden met een groep bedrijven met diversificatie maar zonder investeringssteun voor diversificatie. Aangezien er geen informatie is in FADN of bedrijven diversifiëren en welk deel van hun bedrijfsresultaat daar aan toe te schrijven is, kan dus niet de goede koppeling gemaakt worden.

In deze analyse zullen we dan ook dezelfde methodologie gebruiken als bij de milieu-investeringen. We vergelijken een groep bedrijven met steun voor diversificatie-investeringen met een groep bedrijven met andere investeringen. Conclusies moeten zeer voorzichtig getrokken worden. De verschillen kunnen veroorzaakt worden door de diversificatie activiteit op zich en niet zozeer door de investeringsteun voor een investering gerelateerd aan verbreding.

Analyseresultaten

Via een propensity score matching werden in de koppeling FADN VLIF databank 321 bedrijven gevonden die allen VLIFsteun verkregen voor maatregel 121 en waarvan er 35 waren die ook VLIF-steun kregen voor minstens één diversificatie investering in de periode 2004-2006. Voor elk van deze 35 verbredende bedrijven werd een tegenhanger gevonden met een andere VLIF-investering.

In onderstaande tabel worden enkele economische parameters weergegeven voor de bedrijven met en zonder steun voor diversificatie investeringen voor de periodes 2004-2006 en 2008. Er werden geen significante verschillen gevonden. Maar algemeen kwam het gemiddelde voor bedrijven met steun voor diversificatie investeringen beter uit dan bedrijven met andere investeringssteun. Ze hebben een hogere toename in arbeidskrachten, een hogere bruto toegevoegde waarde. De arbeidsproductiviteit daalde na de investeringen, maar minder dan bij de bedrijven met andere investeringssteun. Deze diversifiërende bedrijven investeerden ook meer in 2008.

Tabel 113: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met en zonder steun voor diversificatie-investeringen

		gemiddelde 2004-2006		2008		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Volw arbeidskr	met steun	3,39	2,44	3,86	3,19	0,46	1,06
	zonder steun	3,23	1,92	3,49	2,21	0,26	0,88
	ATT	0,16	3,31	0,36	4,10	0,20	1,33
	<i>sign</i>	<i>0,772</i>		<i>0,603</i>		<i>0,381</i>	
BrTW	met steun	111.779	205.910	121.200	286.611	9.421	154.005
	zonder steun	85.255	296.512	23.931	443.333	-61.323	181.338
	ATT	26.524	427.816	97.268	644.118	70.744	277.989
	<i>sign</i>	<i>0,716</i>		<i>0,378</i>		<i>0,141</i>	
Fam Inkomen	met steun	15.397	144.468	12.661	199.433	-2.736	132.899
	zonder steun	-4.967	283.229	-81.299	440.148	-76.333	183.831
	ATT	20.363	337.213	93.960	542.997	73.597	44.718
	<i>sign</i>	<i>0,723</i>		<i>0,313</i>		<i>0,109</i>	
Totale kosten	met steun	190.000	164.774	274.686	296.755	84.686	156.904
	zonder steun	201.366	232.028	271.601	384.887	70.235	174.029
	ATT	-11.366	233.295	3.086	355.953	14.452	28.761
	<i>sign</i>	<i>0,775</i>		<i>0,959</i>		<i>0,619</i>	
Totale opbrengst	met steun	301.779	300.002	395.886	473.699	94.107	240.418
	zonder steun	286.621	281.002	295.532	269.721	8.911	88.810
	ATT	15.158	459.119	100.354	589.316	85.195	39.800
	<i>sign</i>	<i>0,846</i>		<i>0,321</i>		<i>0,04</i>	
BrTW/VAK	met steun	17.104	73.447	9.886	98.905	-7.218	50.124
	zonder steun	13.411	91.380	-13.115	132.184	-26.526	49.933
	ATT	3.693	127.584	23.002	178.802	19.308	12.630
	<i>sign</i>	<i>0,865</i>		<i>0,452</i>		<i>0,136</i>	
Invest bedrag (totaal 2004-2006 en totaal 2007-2008)		totaal 2004-2006		totaal 2007-2008		totaal 2004-2008	
	met steun	175.608	133.683	252.398	390.009	428.006	462.701
	zonder steun	194.982	227.954	152.113	220.600	347.095	357.584
	ATT	-19.374	228.900	100.286	426.640	80.912	461.356
	<i>sign</i>	<i>0,62</i>		<i>0,173</i>		<i>0,307</i>	

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

2 Verhoging van de efficiëntie en van de arbeidsproductiviteit

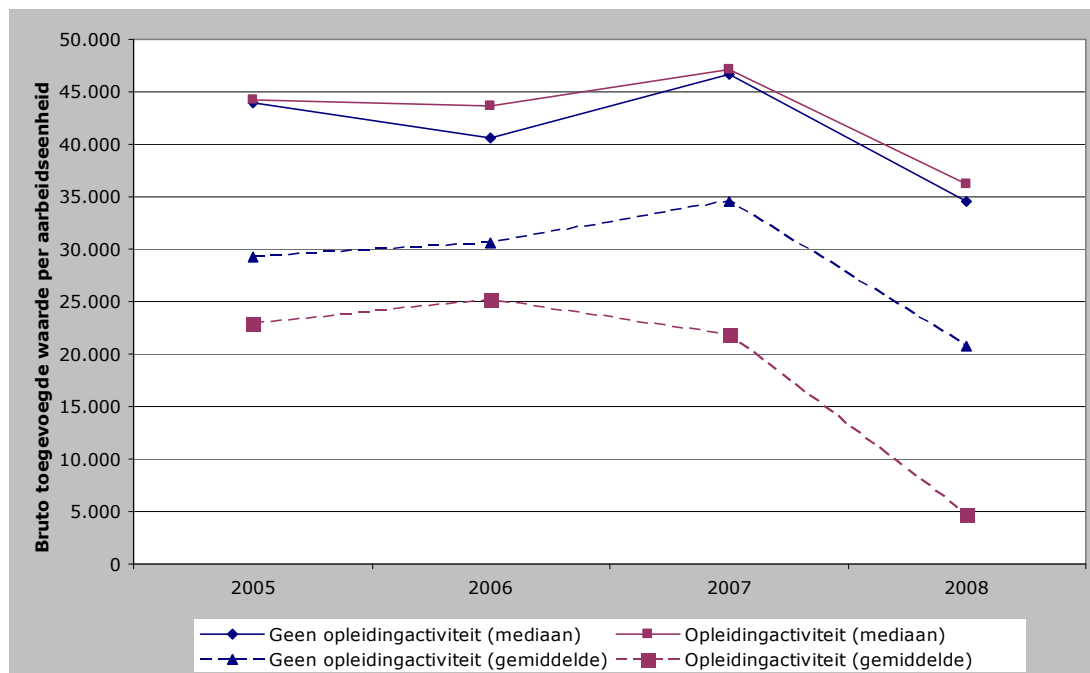
1. Effect van opleiding

Arbeidsproductiviteit

De arbeidsproductiviteit wordt als de verhouding tussen de bruto toegevoegde waarde en de totale tewerkstelling per landbouwbedrijf (se010) berekend.

De volgende figuur toont de evolutie van de Bruto Toegevoegde waarde per arbeidseenheid voor bedrijven met en zonder opleiding in 2006 en 2007.

Figuur 35: Evolutie van de bruto toegevoegde waarde per arbeidseenheid per bedrijf

Bron: IDEA Consult (o.b.v. FADN gegevens)

In deze figuur geven wij de groei in arbeidsproductiviteit weer voor de bedrijven met en zonder opleiding tussen 2006 en 2007. Van 2005 tot en met 2008 hadden de bedrijven die een opleiding volgden een hogere gemiddelde arbeidsproductiviteit. Dit verschil is niet significant. De hogere mediaan arbeidsproductiviteit voor bedrijven met opleiding is ook niet significant.

Opnieuw berekenen wij voor deze indicator de DiD die de netto impact van de maartregel op arbeidsproductiviteit in kaart brengt.

Tabel 114: DiD – opleiding / bruto toegevoegde waarde per arbeidseenheid

2005				
Opleiding 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan°
Nee	94	29.293	5.752	43.982
Ja	94	22.850	7.818	44.250
Totaal	188	26.071	4.846	44.232
2008				
Opleiding 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan°
Nee	94	20.810	7.398	34.620
Ja	94	4.652	11.341	36.251
Totaal	188	12.731	6.778	35.786

	Gemiddelde°	Mediaan°
First difference 2005	-6.443	268
Second difference 2008	-16.158	1.631
DiD	-9.715	1.363

Bron: IDEA Consult

Het verschil tussen de gemiddelde toegevoegde waarde per arbeidseenheid voor bedrijven met en zonder opleiding is in 2005 en in 2008 statistisch niet significant. Dat betekent dat de negatieve DiD (-9.715) die een mogelijk negatieve invloed van opleidingen op de toegevoegde waarde per arbeidseenheid aantoont, niet significant is.

Het verschil tussen de mediane toegevoegde waarde per arbeidseenheid voor bedrijven met en zonder opleiding is in 2005 en in 2008 statistisch niet significant. Dat betekent dat de positieve DiD (+1.363) die een mogelijk positieve invloed van opleidingen op de toegevoegde waarde per arbeidseenheid aantoont niet significant is.

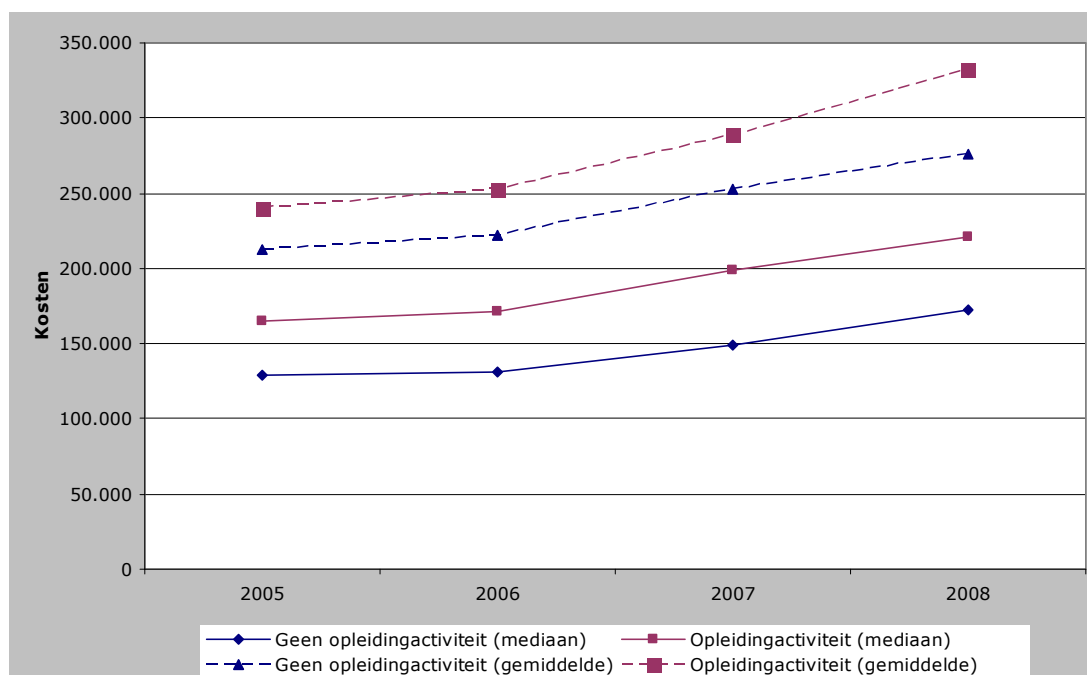
Samengevat kan er geen significante invloed worden vastgesteld van opleidingen op de bruto toegevoegde waarde per arbeidseenheid per bedrijf.

- Totale kosten

We hebben dezelfde analyse voor totale kosten uitgevoerd.

De volgende figuur toont de evolutie van de kosten voor bedrijven met en zonder opleiding in 2006 en 2007.

Figuur 36: Evolutie van de totale kosten per bedrijf (euro)

Bron: IDEA Consult (o.b.v. FADN gegevens)

In deze figuur geven wij de groei in totale kosten weer voor de bedrijven met en zonder opleiding tussen 2006 en 2007. Van 2005 tot en met 2008 hadden de bedrijven die een opleiding volgden hogere gemiddelde kosten. Dit verschil is niet significant. De hogere mediaan kosten voor bedrijven met opleiding is significant op een 10% niveau.

Opnieuw berekenen wij voor deze indicator de DiD die de netto impact van de maatregel op arbeidsproductiviteit in kaart brengt.

Tabel 115: DiD – opleiding / totale kosten per bedrijf

2005				
Opleiding 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan*
Nee	94	212.641	23.638	129.204
Ja	94	240.519	24.872	165.123
Totaal	188	226.580	17.141	148.186
2008				
Opleiding 2006-2007	N	Gemiddelde°	SE	Mediaan*
Nee	94	276.338	31.150	172.585
Ja	94	331.742	37.549	221.013
Totaal	188	304.040	24.413	206.465
		Gemiddelde	Mediaan	
First difference 2005		27.878	35.919	
Second difference 2008		55.404	48.428	
DiD		27.526	12.509	

Bron: IDEA Consult

Het verschil tussen de gemiddelde totale kosten voor bedrijven met en zonder opleiding is in 2005 en in 2008 statistisch niet significant. Dat betekent dat de positieve DiD (27.526) die een mogelijk negatieve invloed van opleidingen op de kosten per arbeidseenheid aantoont niet significant is.

Het verschil tussen de mediaan toegevoegde waarde per arbeidseenheid voor bedrijven met en zonder opleiding is in 2005 en in 2008 statistisch significant op een niveau van 10%. Dat betekent dat de positieve DiD (+12.209) die een mogelijk negatieve link tussen opleidingen en kosten aantoont, licht significant is.

3 Behoud van de landbouwactiviteiten

1. Effect van vestigingssteun

In dit hoofdstuk gaan we het effect na van vestigingssteun. Stoppen minder bedrijven met vestigingssteun dan zonder vestigingssteun? (het gender aspect, wordt zoals voor alle maatregelen, bij de uitvoering behandeld).

Zullen nieuwe vestigingen met steun ook resulteren in meer 'vernieuwende' bedrijven? Zullen bedrijven met vestigingssteun ook meer gaan investeren?

Aanpak

We willen het behoud van landbouwactiviteiten meten, door na te gaan of bedrijven die starten met vestigingssteun meer investeren dan bedrijven die starten zonder steun. Om dit na te gaan werden in de VLIF-databank de bedrijven met vestigingssteun in 2006 en 2007 geselecteerd. Voorwaarde om van vestigingssteun te kunnen genieten is jonger dan 40 jaar zijn. De controlegroep van startende bedrijven zonder vestigingssteun wordt in de VLIF-databank opgebouwd door alle bedrijven te selecteren die voor het eerst investeren in 2006 of 2007 (sinds 2000) en waarvan de bedrijfsleider bij indiening jonger is dan 42.

De gegevens over vestigingssteun koppelen met de FADN databank heeft weinig zin omdat het aantal vestigende bedrijven per jaar in FADN zeer klein is: 5 in 2006 en 2007 en 7 bedrijven met vestigingssteun in 2005. Ook het selecteren van een controlegroep in FADN van bedrijven die starten maar geen steun kregen is moeilijk, aangezien in FADN niet geweten is wanneer een bedrijf startte.

Analyseresultaten

Via een propensity score matching werden gelijkaardige bedrijven met vestigingssteun en bedrijven die voor het eerst (sinds 2000) investeerden met elkaar gekoppeld. Gebruikte criteria om te koppelen waren leeftijd, bedrijfstype en diploma. Er werden 250 koppels gevonden.

Tabel 116: Investeringsvolume en aantal investeringen van vestigers of starters met en zonder vestigingssteun

		gem	st dev
Subsidiabel investeringsbedrag (Investering + vestiging)	met vest steun	232.535	197.023
	zonder vest steun	238.202	295.675
	ATT	-5.667	285.694
	<i>sign</i>	<i>0,801</i>	
Totale steun (Investering + vestiging)	met vest steun	61.066	66.218
	zonder vest steun	58.994	84.745
	ATT	2.073	96.587
	<i>sign</i>	<i>0,764</i>	
Aantal investeringscodes (Investering + vestiging)	met vest steun	2,16	1,96
	zonder vest steun	3,21	2,78
	ATT	-1,05	3,08
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>	
Subsidiabel investeringsbedrag zonder vestigingssteun (Enkel investering)	met vest steun	72.357	183.863
	zonder vest steun	238.202	295.675
	ATT	-165.845	288.462
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>	
Steun zonder vestigingssteun (Enkel investering)	met vest steun	20.654	65.877
	zonder vest steun	58.994	84.745
	ATT	-38.339	97.515
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>	
Aantal investeringscodes (Enkel investering)	met vest steun	1,16	1,96
	zonder vest steun	3,21	2,78
	ATT	-2,05	3,08
	<i>sign</i>	<i>0,000</i>	

Bron: UGent (o.b.v. VLIF gegevens)

Bovenstaande tabel toont aan dat bedrijven met vestigingssteun een significant lager investeringsbedrag wanneer het vestigingsbedrag niet wordt meegeteld en een hoger investeringsbedrag hebben wanneer het subsidiabele bedrag voor de vestigingssteun wel wordt meegeteld (niet significant). Vestigers vroegen voor minder investeringscodes tussenkomst aan bij ALV-SI.

Enkele kanttekeningen:

- Vestigingssteun is bedoeld voor overnames van bestaande bedrijven. Deze overname omvat verschillende investeringen van de vorige eigenaar (bedrijfsgebouwen, maar ook stalinstallaties zoals verwarming, ventilatie, verlichting en dergelijke). Daarom moet dit subsidiabel vestigingsbedrag meegenomen worden in de vergelijking van beide groepen. Creaties van nieuwe bedrijven zonder vestigingssteun zullen immers veel meer afzonderlijke (al dan niet subsidiabele) investeringen doen. De overname wordt ook in één VLIF-code samengevat, daarom zegt het aantal investeringen weinig over het investeringsgedrag van vestigers.
- Veronderstellen dat alle bedrijven die voor het eerst sinds 2000 een investeringssteun kregen (en een bedrijfsleider hebben jonger dan 45 in 2010) nieuwe bedrijven zijn, zal een overschatting zijn.

4 Effecten op het concurrentievermogen van natuur- en milieumaatregelen

Om na te gaan of het uitvoeren van milieumaatregelen gevolgen heeft op de economische performantie, wordt opnieuw vergeleken via de PSM-DID methode. Hiertoe werden de bedrijven in FADN die in de verzamelaanvraag van 2008 aanduiden dat ze milieumaatregelen uitvoerden onder PDPOII, vergeleken met FADN bedrijven zonder milieumaatregelen volgens de verzamelaanvraag 2008. Als basisjaar worden de gegevens van 2006 vergeleken met de gegevens van 2008. Zo kwamen er in FADN 542 bedrijven voor, waarvan 57 met beheerovereenkomsten en 495 zonder milieubeheerovereenkomsten. Dit resulteerde met PSM in 47 koppels gelijkaardige bedrijven. De resultaten worden gepresenteerd in Tabel 117.

Enkel de wijziging in opbrengst in de periode 2006-2008 blijkt significant te verschillen: deze is hoger in de groep met beheerovereenkomsten. Ook de kosten en het aantal arbeidskrachten neemt toe gedurende die periode (niet significant). Bruto toegevoegde waarde, familiaal inkomen en arbeidsproductiviteit nemen meer af bij de bedrijven met beheerovereenkomst in vergelijking met de bedrijven zonder BO.

Er bestaat een lichte indicatie dat beheerovereenkomsten de economische performantie van een bedrijf niet ten goede komt. Maar tegelijkertijd ligt dit niet aan een opbrengstdaling, want deze is significant meer toegenomen dan bij de bedrijven zonder milieubeheerovereenkomsten.

Tabel 117: Economische analyse ivm concurrentievermogen voor bedrijven met milieubeheerovereenkomsten (BO) en bedrijven zonder beheerovereenkomsten

		2006		2008		DID	
		gem	st dev	gem	st dev	gem	st dev
Volw arbeidskr	met BO	2,20	1,45	2,34	1,67	0,14	0,48
	zonder BO	2,07	1,29	2,07	1,33	0,00	0,50
	ATT	0,12	0,99	0,27	1,42	0,14	0,62
	<i>sign</i>	<i>0,394</i>		<i>0,206</i>		<i>0,124</i>	
BrTW	met BO	61.957	214.615	43.410	363.127	-18.547	158.192
	zonder BO	82.533	134.603	69.363	114.461	-13.169	51.340
	ATT	-20.576	307.925	-25.954	416.244	-5.378	129.887
	<i>sign</i>	<i>0,649</i>		<i>0,671</i>		<i>0,778</i>	
Fam Inkomen	met BO	18.088	221.748	-3.929	372.525	-22.017	160.842
	zonder BO	44.263	95.838	27.370	78.542	-16.893	60.136
	ATT	-26.175	290.705	-31.299	390.493	-5.125	121.501
	<i>sign</i>	<i>0,540</i>		<i>0,585</i>		<i>0,774</i>	
Totale kosten	met BO	125.153	192.760	182.243	326.629	57.090	146.033
	zonder BO	102.783	126.975	128.956	148.492	26.173	36.437
	ATT	22.370	136.681	53.287	255.224	30.917	143.390
	<i>sign</i>	<i>0,268</i>		<i>0,159</i>		<i>0,146</i>	
Totale opbrengst	met BO	187.110	168.459	225.653	220.609	38.543	87.794
	zonder BO	185.316	240.697	198.319	220.654	13.004	52.824
	ATT	1.794	298.715	27.333	323.672	25.539	102.241
	<i>sign</i>	<i>0,967</i>		<i>0,565</i>		<i>0,094</i>	
BrTW/VAK	met BO	29.504	63.638	14.999	104.196	-14.506	55.986
	zonder BO	33.924	45.962	26.846	49.171	-7.078	20.665
	ATT	-4.419	85.265	-11.847	102.489	-7.427	47.115
	<i>sign</i>	<i>0,724</i>		<i>0,432</i>		<i>0,285</i>	
TOTAAL Invest bedrag		2006		totaal 2007-2008		totaal 2006-2008	
	met BO	142.645	181.372	138.123	190.697	280.768	294.679
	zonder BO	99.504	132.586	110.878	171.082	210.382	256.276
	ATT	43.141	267.635	27.246	219.099	70.387	389.709
	<i>sign</i>	<i>0,184</i>		<i>0,489</i>		<i>0,222</i>	

Bron: UGent (o.b.v. FADN en VLIF gegevens)

BIJLAGE 9: MONITORINGTABEL ASSEN 3 EN 4

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	
1		Maatregel			Promotor(en) en partners						extra werkgelegenheid (in VTE) bij promotor(en)					
2	PROJECTCOLO	Hoofdmaatregel	Secundaire maatregel (indien van toepassing)	Statuut hoofdpromotor	Sector van hoofdpromotor	Zijn er copromotor en? Hoeveel?	Is hoofd- en/of copromotor lid van PG/PM?	Zijn er actief betrokken partners?	Is er publiek-private samenwerking tussen hoofdpromotor, copromotor(en) en/of partner?	Komen promotor(en) en partner(s) uit verschillende sectoren?	Aantal vrouwen <25j, binnen landbouw	Aantal vrouwen >25j, binnen landbouw	Aantal mannen <25j, binnen landbouw	Aantal mannen >25j, binnen landbouw	Aantal vrouwen <25j, buiten landbouw	Aantal vrouwen >25j, buiten landbouw
3																
4		Toeristische activiteiten														
5		Basisvoorzieningen voor economie en														
6		Dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling														
7		Instandhouding en opwaardering van														
8		Intermediaire dienstverlening ifv rur														
9																
10																
11																
12																
13																
14																
15																
16																
17																
18																
19																
20																
21																
22																
23																
24																
25																

	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	AA	AB	AC
1			Toerisme (invullen indien van toepassing)		Basisvoorzieningen (invullen indien van toepassing)		Dorpskernvernieuwing (invullen indien van toepassing)	Landelijk erfgoed (invullen indien van toepassing)	Intermediaire dienstverlening (invullen indien van toepassing)				
2	Aantal mannen<25], buten landbouw	Aantal mannen>25], buten landbouw	Aantal extra overnachtings	Aantal extra dagtoeristen	Aantal bijkomende internetaansluiting	Aantal plaatselijke bewoners die voordeel halen uit het project	Aantal plaatselijke bewoners die voordeel halen uit het project	Aantal plaatselijke bewoners die voordeel halen uit het project	Thema	Deelnemers die cursus succesvol beëindigd hebben: aantal vrouwen	Deelnemers die cursus succesvol beëindigd hebben: aantal mannen	Deelnemers die cursus succesvol beëindigd hebben: aantal < 25]	Deelnemers die cursus succesvol beëindigd hebben: aantal > 25]
3													
4									management, administratie, boekhouding, markt ICT				
5									landschapsonderhoud en leefmilieu				
6									andere				
7													
8													
9													
10													
11													
12													
13													
14													
15													
16													
17													
18													
19													
20													
21													
22													
23													
24													
25													